

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

Madara Eversone

**LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBA:
STRATĒGIJA, TAKTIKA UN OPOZICIONĀLĀS PRAKSES
(1940–1965)**

Promocijas darbs zinātnes doktora (Ph.D.) grāda iegūšanai
humanitārajās un mākslas zinātnēs

Zinātniskā vadītāja
Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone

Rīga 2023

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē no 2016. līdz 2023. gadam. No 2021. līdz 2023. gadam darbs tapis ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā “LU doktorantūras kapacitātes stiprināšana jaunā doktorantūras modeļa ietvarā” (projekts Nr. 8.2.2.0/20/I/006).

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Saturs

Ievads.....	4
1. Rakstnieku savienības lauka pozicionēšana (padomju) varas sistēmā un stratēģijā	22
1.1. PSKP kultūrpolitika un radošā inteliģence	22
1.2. Radošās savienības PSRS un Rakstnieku savienība.....	27
1.3. Radošās inteliģences materiālie atbalsti un privilēģijas	32
1.4. Latvijas Padomju rakstnieku savienības dibināšana un institucionālais profils.....	36
2. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes darbība un taktika vēlīnā staļinisma periodā	45
2.1. Pozīciju ieņemšana un adaptācija	47
2.2. Partijas stratēģijas pozicionēšana un valdes taktika	62
2.3. Homogēna literatūras lauka veidošana	83
3. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes darbība un taktika destaļinizācijas periodā	89
3.1. Jaunas pozīcijas un izmaiņas pēc PSKP 20. kongresa	92
3.2. Literārā lauka jaunpienācēji.....	99
3.3. Taktikas maiņa pēc nacionālkomunisma sagrāves	108
3.4. Opozicionālās prakses un radošā inteliģence	113
4. Individīda vieta un <i>habitus</i> ģenēze literārajā un varas laukā.....	123
4.1. Pārcentības stratēģija. Jānis Niedre	125
4.2. <i>Sens pratique</i> . Arvīds Grigulis	129
4.3. Nogaidīšanas stratēģija. Valdis Grēviņš.....	136
4.4. Dubultā stratēģija. Mirdza Ķempe	141
Nobeigums.....	148
Secinājumi	153
Avotu un literatūras saraksts	157
Pielikumi.....	173

Ievads

Latvijas Padomju rakstnieku savienība (turpmāk – RS) bija nozīmīga profesionāla organizācija Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (turpmāk – LPSR) no 1940. līdz 1990. gadam, kas apvienoja dzejniekus, prozaiķus, dramaturģus, tulkotājus, literatūras kritiķus un zinātniekus. Pēc struktūras un darbības principiem tā bija analoga Padomju Sociālistiskās Republiku Savienības (turpmāk – PSRS) Rakstnieku savienībai, kas bija hierarhiski augstākā statusā, un kā LPSR reģionālā organizācija atbilstoši Padomju Savienības Komunistiskās partijas (turpmāk – PSKP) nostādnēm centralizēti pārraudzīja un kontrolēja literāro procesu Padomju Latvijā. Piederība šai organizācijai padomju laikā bija nozīmīga un varētu pat teikt izšķirīga rakstnieka profesionālajā izaugsmē. Tā nodrošināja rakstniekam ne tikai profesionālo attīstību un publicēšanās iespējas, bet arī piederību elitei un materiālās privilēģijas, piemēram, ceļazīmes uz sanatorijām, dzīvojamo platību u. tml.

Promocijas darba “Latvijas Padomju rakstnieku savienība: stratēģija, taktika un opozicionālās prakses (1940–1965)” centrā ir RS un tās valdes darbība politisko un ideoloģisko pārmaiņu ietekmē vēlīnā staļinisma un destāļinizācijas periodā, atspoguļojot radošās inteliģences savstarpējās attiecības ar varu, RS valdes ietekmi uz rakstniekiem un viņu daiļradi, ilustrējot arī atsevišķu RS biedru lomu latviešu padomju literārajā procesā. Par promocijas darba iestrādni uzskatāms šī pētījuma autores 2015. gadā Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē aizstāvētais maģistra darbs par Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekmi uz literāro procesu no 1956. līdz 1969. gadam.

Promocijas darbā izvēlēto laika periodu pamato Latvijas Padomju rakstnieku savienības dibināšana 1940. gada oktobrī un RS 5. kongress 1965. gadā. Pētījumā apskatītajā laika posmā RS valdes kodolu veidoja bijušie frontinieki, t. i., RS biedri, kuri Otrā pasaules kara laikā atradās evakuācijā PSRS un cīnījās Sarkanās armijas sastāvā. Aktīvākie no tiem – Arvīds Grigulis (1906–1989), Kārlis Krauliņš (1904–1981), Ignats Muižnieks (1909–1983), Jānis Niedre (1909–1987) – bija pārliecināti, savā radošajā un profesionālajā darbībā nereti pārcentīgi padomju totalitārā režīma atbalstītāji, kuri arī destāļinizācijas periodā, neraugoties uz būtiskām pārmaiņām PSKP diskursā, centās uzturēt vēlīnā staļinisma perioda principus un saskarsmes kultūru. Lai arī PSKP pirmā sekretāra Ņikitas Hruščova (*Никита Сергеевич Хрущёв*; 1894–1971) aizsāktā politiskā “atkušņa” ietekmē 20. gs. 50. gadu otrajā pusē arī RS valdē notika pārmaiņas (padomju varas represēto rakstnieku uzņemšana savienībā, pirmspadomju literārā mantojuma izvērtēšana, aktīvāka jaunu biedru uzņemšana), kopumā valdes kodolu veidoja šaurs biedru loks, kura darbībā nav vērojama jebkāda atkāpšanās no

Komunistiskās partijas principi un ir redzama izteikti lojāla partijas direktīvu izpilde. Sākoties padomju totalitārā režīma atslābumam un RS ienākot jaunajai rakstnieku paaudzei (Vizma Belševica (1931–2005), Gunārs Priede (1928–2000), Zigmunds Skujiņš (1926–2022), Ojārs Vācietis (1933–1983) u. c.), pakāpeniski sāka norisināties pārmaiņas latviešu padomju literatūras un arī RS laukā – jauno rakstnieku daiļdarbos bija vērojamas atkāpes no sociālistiskā reālisma daiļrades metodes, veidojās arī neapmierinātība ar vecās, ortodoksāli orientētās rakstnieku paaudzes staļinisma periodam raksturīgo vadības stilu. Tā kā šī vecākā rakstnieku – t. s. frontinieku – paaudze ieņēma RS sekretāra amatus teju divdesmit piecus gadus, šo posmu Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes darbības vēsturē var vērtēt kā monolītu. To noslēdza RS 5. kongress 1965. gada nogalē. Šis kongress turpmākā savienības attīstībā bija izšķirīgs pagrieziena punkts būtiskām kvalitatīvām pārmaiņām RS valdes darbībā un organizācijā kopumā, jo izbeidza t. s. frontinieku paaudzes valdīšanas periodu. Kongresā no RS valdes tika izbalsoti pieci ietekmīgi valdes locekļi – A. Grigulis, Žanis Grīva (īstajā vārdā Žanis Folmanis; 1910–1982), K. Krauliņš, J. Niedre un Jūlijs Vanags (1903–1986). Šis notikums RS biedru atmiņās vērtēts kā revolucionārs, aizsākot jaunu un neviendabīgu periodu Rakstnieku savienībā. Pēc šī kongresa valdē sāka dominēt jaunā rakstnieku paaudze, tādējādi pakāpeniski mainot varas un institūcijas (RS) un indivīdu (rakstnieku) attiecības literatūras laukā un varas un radošās inteliģences diskursu. Agrākā Komunistiskās partijas sabiedrotā ideoloģiskās kontroles uzturēšanā RS tās valdes jaunajā sastāvā pakāpeniski nostājās opozīcijā pastāvošajam partijas diktātam, piemēram, atbalstot RS biedru daiļradi un aizstāvēt tos Komunistiskās partijas iniciētajās kampaņās. RS 5. kongress bija iznākums iepriekšējā perioda sarežģītu un dažkārt pretrunīgu notikumu virknei un interpretācijām, kas promocijas darbā rosina pārvērtēt arī partijai lojālās t. s. frontinieku paaudzes valdes darbu.

Promocijas darbā izvirzīti vairāki būtiski **pētījuma jautājumi**: kā RS valde interpretēja Komunistiskās partijas direktīvas? Vai un kā tās ietekmēja rakstnieku radošo darbību? Kādu taktiku valde pielietoja šo direktīvu izpildē? Vai valdes, tostarp valdes pirmā sekretāra darbības, liecina par zināmu autonomiju no Komunistiskās partijas nostādnēm? Kāda bija atsevišķu RS biedru nostāja un mijiedarbe ar varu?

Darba **mērķis** ir raksturot Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības principus, analizējot RS valdes darbības stratēģiju un taktiku vēlinā staļinisma un destāļinizācijas periodā, uzmanību pievēršot arī atsevišķu indivīdu darbībai savienībā.

Uzdevumi:

1. Apzināt Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (turpmāk – LNA LVA) glabātos npublicētos RS, tās Komunistiskās partijas pirmorganizācijas dokumentus, Latvijas Nacionālās bibliotēkas (turpmāk – LNB) krājumā un literatūrvēsturnieka Ilgoņa Bērsona personiskajā arhīvā esošos RS dokumentus; publicētās RS biedru atmiņas un memuārliteratūru.
2. Apzināt un aprobēt pētījumā Mišela de Serto un Pjēra Burdjē teorētiskos konceptus (stratēģija, taktika, opozicionālā prakse, lauks, kapitāls, *habitus*), un izmantot tos institūcijas un indivīdu rīcības analīzē.
3. Raksturot politiskos, ideoloģiskos un sociālos procesus un parādības, kas veidoja radošo inteliģenci un noteica tās profesionālo darbību, īpašu uzmanību pievēršot Komunistiskās partijas stratēģijai pret radošo savienību darbību.
4. Analizēt RS valdes stratēģiju un taktiku radošā darba organizācijā un attieksmē pret rakstniekiem politisko un ideoloģisko pārmaiņu laikā vēlīnā staļinisma un destalinizācijas periodā.
5. Analizēt atsevišķu biedru darbības nozīmi un motivāciju RS.

Promocijas darba avoti

Promocijas darbs galvenokārt balstās uz plašu, iepriekš nepētītu arhīvu dokumentu bāzes: LNA LVA, LNB krājuma un literatūrvēsturnieka Ilgoņa Bērsona (dz. 1931) privātajā arhīvā esošie npublicētie dokumenti¹, kā arī RS biedru un savienībai pietuvināto cilvēku publicētās atmiņas un memuārliteratūra.

Plašākā avotu grupa, kas veido pētījuma pamatbāzi, ir LNA LVA pieejamie npublicētie Latvijas Padomju rakstnieku savienības (LVA 473. fonds 1. apraksts) un Latvijas Padomju rakstnieku savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas (Rīgas pilsētas Kirova rajons) dokumenti (LVA PA-7263. fonds).

¹ Literatūrvēsturnieks I. Bērsons jau kopš jaunības ir mērķtiecīgi vācis un krājis materiālus par latviešu literātiem, arī pats dokumentējis padomju laika aktuālo latviešu literatūras procesu dienasgrāmatās un piezīmēs. Viņa privātajā arhīvā ir liela daļa RS sēžu protokolu oriģinālu no 1940.–1941. gada un Otrā pasaules kara gadiem. Šos dokumentus viņš ieguva laikā, kad tika ievēlēts un strādāja par RS valdes sekretāru (1965–1972). Dokumenti atradušies sekretāra darba kabinetā nestrukturēti un izkaisīti. V. Lukss rosinājis, lai I. Bērsons dokumentus paņem savā privātā aprūpē un saglabā kā literatūrvēsturnieks. Nav skaidra RS vadības rīcība un kādēļ dokumenti savlaicīgi nav nodoti LVA glabāšanā. Bērsona arhīvā ir arī vairāku RS sēžu protokolu kopijas un privātas piezīmes par norisēm RS, tostarp sēžu atreferējumi, atklājot informāciju, kas nav fiksēta protokolos, no laika posma, kad viņš bija RS valdes sekretārs. Tāpat privātajā arhīvā ir arī atsevišķi RS biedru rokraksti un vēstules. Šobrīd I. Bērsona privātais arhīvs pakāpeniski tiek nodots LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājumā. Liela daļa RS dokumentu jau pieejami LNB Alekseja Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavā.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariāta dokumentus (473. fonda 1. apraksts) galvenokārt veido:

- Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes un sekretariāta sēžu protokoli,
- Latvijas Padomju rakstnieku savienības kongresu stenogrammas,
- PSRS Padomju rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli,
- sarakste ar PSRS Padomju rakstnieku savienību radošā darba jautājumos,
- LPSR Ministru Padomes lēmumi radošā darba jautājumos,
- sarakste ar Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomiteju (turpmāk – LKP CK) radošā darba jautājumos un par Rakstnieku savienības darbību,
- sarakste ar LPSR Augstākās Padomes prezidiju,
- sarakste ar LPSR Kultūras ministriju,
- sarakste ar Latvijas Ļeņina Komunistiskā jaunatnes savienības Centrālkomiteju, Rīgas pilsētas izpildkomiteju,
- sarakste ar izdevniecību un ārvalstu izdevniecībām par literāro darbu izdošanu un tulkošanu,
- Dzejas, Prozas, Dramaturģijas, Tulkotāju un Krievu autoru sekciju sanāksmju protokoli,
- sarakste ar jaunajiem autoriem,
- sarakste ar citu padomju republiku Rakstnieku savienībām – literāro darbu izdošanas, kultūras nedēļu organizēšanas, rakstnieku jubileju u. c. jautājumos.

No minētajiem dokumentiem svarīgākie promocijas darbā ir valdes un sekretariāta sēžu dokumenti, kas atspoguļo valdes darba plānus, radošā, organizatoriskā un saimnieciskā darba jautājumus. Otra svarīga avotu grupa ir Latvijas Padomju rakstnieku savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulču un biroja sēžu protokoli (LVA PA-7263. f. 1. apr.) Latvijas Valsts arhīva partijas arhīvā (turpmāk – PA). Šajos sēžu protokolos lielākoties atspoguļoti ideoloģiskā darba jautājumi, kas skar notikušos komunistiskās partijas kongresus, plēnumus, sanāksmes, politiskās mācības pulciņus, lekcijas u. tml. Būtiski, ka šajos protokolos iztirzāti arī atsevišķu RS biedru ideoloģiski diskutabli darbi, atspoguļotas partijas izvērstās kampaņas pret radošo inteliģenci.

No 1940. līdz 1965. gadam daļa protokolu satura ziņā ir lakoniski. Īpaši tas attiecas uz staļinisma periodu. Bieži vien norādīts, kādi jautājumi apspriesti, bet izvērstāks problēmas vai temata izklāsts tajos nav fiksēts. Šādos gadījumos valdes nostāja pausta ar frāzi “pieņemt zināšanai”. Jāatzīmē, ka dokumenti atspoguļo tikai oficiālo un nereti

komunistiskajai partijai pieņemamo nostāju. Tajos nav iespējams gūt ziņas par plašākām norisēm RS, kas lielākoties nekad netika rakstiski fiksētas. Arī laikabiedru memoāros par pētījumā apskatīto periodu nav izvērstu RS norišu atspoguļojuma. Protams, sēžu atspoguļojums bija atkarīgs no protokolētāja personības un precizitātes, kā arī noteiktās kārtības – ko pieļaujams rakstiski fiksēt un ko – ne. Pieļaujams, ka sēdes bieži tika protokolētas rokrakstā un pēc tam tās pārrakstītas uz rakstāmmašīnas. Var hipotētiski pieņemt, ka pēc tam protokolētājs varēja veikt būtiskus labojumus, papildinājumus vai arī izņemt nevēlamo. To, kas pētījumā aplūkotajā periodā palika protokolos noklusēts, uzzināt nav iespējams.

Tradicionāli RS sēžu protokolos fiksēts, kāda tipa sēde tā ir (valdes, sekretariāta, Komunistiskās partijas pirmorganizācijas vai tās biroja sēde), sēdes datums, dažkārt arī norises laiks, sēdes dalībnieki, vadītājs un protokolētājs, kādi ir paredzamie sēdes dienas kārtības jautājumi (skat. 1., 2., 3. pielikumu). Lielākoties pētījumā apskatītā perioda protokolos nav atspoguļots sēdē pārrunātais vārds vārdā. Piemēram, protokolā norādīts – “klausījās” kāda biedra ziņojumu, referātu, iesniegumu, kura saturs nav atšifrēts vai pievienots protokolam (skat. 1. pielikumu). Līdz ar to bieži nav zināms, kas tieši ticis pārrunāts, vien fiksēts temats, galvenās problēmas, kas neļauj gūt pilnīgu priekšstatu par sēdes saturu un diskusijām. Arī valdes lēmumiem raksturīgs vienbalsīgums, bieži bez izvērstāka lēmuma pamatojuma (skat. 1. pielikumu). Līdzīgi veidoti arī RS sekretariāta sēžu protokoli (skat. 2. pielikumu) un RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas un tā biroja protokoli (skat. 3. pielikumu). Zināmas pārmaiņas protokolu veidošanas praksē, tiem kļūstot izvērstākiem, konstatējamas sākot ar 1966. gadu, vienlaikus ar RS valdes sastāva nomaiņu.

Tā kā promocijas darba centrā ir Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes darbs, tajā nav aplūkoti jautājumi, kas skar RS radošo sekciju darbu, grāmatu izdošanas politiku un Latvijas Valsts izdevniecības darbu, daiļliteratūras tulkošanu un tulkošanas plānus, RS periodisko izdevumu – žurnāla “Karogs” un laikraksta “Literatūra un Māksla” – darbu. Darbā nav aplūkota sarakste ar ārzemju izdevniecībām, redakcijām un privātpersonām, un citām PSRS republikām par kultūras sakariem, darbu tulkošanu, jubilejām u. tml. Padziļināti nav pētīts rakstnieku sadzīves un materiālo privilēģiju jautājums. Minētie temati būtu atsevišķa pētījuma uzdevums. Pētījumam izvēlēta hronoloģiska secība, lai parādītu kultūrpolitikas pakāpenisko transformāciju dažādu faktoru ietekmē.

Promocijas darba aktualitāte un novitāte

Latviešu literatūras vēsturē pagaidām trūkst aptveroša pētījuma, kura objekts būtu Latvijas Padomju rakstnieku savienības kā institūcijas izpēte, aplūkojot RS valdes darbību un ikdienas praksi organizācijā, tostarp tās biedru pieņemtos lēmumus. Latviešu literatūrzinātnē RS līdz šim pastarpināti pētīta galvenokārt padomju perioda latviešu literatūras vēstures vai atsevišķu rakstnieku personības un to daiļrades izpētes vai cenzūras kontekstā, piemēram, Ilgoņa Bērsona, Rolfa Ekmaņa², Daces Lūses, Silvijas Radzobes u. c. pētījumos.³ Citu LPSR radošo savienību izpētei pievērsušies, piemēram, Mirdza Lendiņa, Sergejs Kruks, Arnolds Klotiņš, Ilze Konstante, Edgars Raginskis, Ojārs Stepens.⁴ Rietumos pētījumi par padomju literatūru, tostarp Rakstnieku savienību, lielākoties veltīti Padomju Krievijas literatūrai un PSRS Rakstnieku savienībai (piemēram, Jevgeņija Dobrenko (*Евгений Александрович Добренко*)⁵, Kerolas Enī (*Carol Any*)⁶, Džona un Karolas Garardu (*John Garrard, Carol Garrard*)⁷, Katerinas Klarkas (*Katerina Clark*)⁸ pētījumi). Krievu

² Pētījuma par RS sakarā izceļams R. Ekmaņa (1929–2017) pētījums *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975* (1978), kas sarakstīts un publicēts trimdā un kopumā faktoloģiski precīzi atspoguļo latviešu padomju literatūras procesu un politiku. R. Ekmanis bija starptautiski pazīstams sovjetologs, kas pētīja krievu un latviešu padomju literatūru, kā arī labi orientējās LPSR kultūras dzīvē. Viņam kā slāvu studiju profesoram bija regulāra piekļuve PSRS periodiskajiem izdevumiem, no kuriem viņš guva faktoloģisko bāzi savai disertācijai (1966) un monogrāfijai. Savā pētījumā R. Ekmanis izmantoja informāciju gan par latviešu aktuālo literatūras procesu, gan arī RS sēžu atreferējumus, kas tika nodrukāti LPSR presē. Ekmaņa monogrāfijas fragmenti tulkoti arī latviešu valodā un publicēti turpinājumos 1993. gadā žurnālā “Karogs” (Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 1–5, 1993.).

³ Bērsons, Ilgonis. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*. Rīga: Sol Vita, 2006; Ekmanis, Rolfs. *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978; Lūse, Dace. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa, 2008; Radzobe, Silvija. *Brošūra par manu naidu*. Rīga: Liesma, 1990; Radzobe, Silvija. “*Kosmopolītu*” lieta un Aleksandrs Čaks. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.

⁴ Lendiņa, Mirdza. *Radošā sadarbībā: Latvijas PSR radošo savienību ieguldījums sociālisma kultūras celtniecībā 1944.–1985. g.* Rīga: Zinātne, 1986; Kruks, Sergejs. “*Par mūziku skaistu un melodisku!*”: padomju kultūras politika, 1932–1964. Rīga: Neputns, 2008; *Mūzika okupācijā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade, 1940–1945*. Red. Arnolds Klotiņš. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011; Konstante, Ilze. *Staļina garā ēna Latvijas tēlotājā mākslā, 1940–1956*. Rīga: Neputns, 2017; Klotiņš, Arnolds. *Mūzika pēckara staļinismā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944. līdz 1953. gadā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2018; Edgars Raginskis izstrādā promocijas darbu “Cenzūra LPSR Komponistu savienībā”; Ojāram Stepenam ir vairāki pētījumi par LPSR Komponistu savienību.

⁵ Добренко, Евгений. *Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской литературной культуры*. Санкт-Петербург: Академический проект, 1999; Dobrenko, Evgeny. *Aesthetics of Alienation: Reassessment of Early Soviet Cultural Theories*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 2005; *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Eds. Evgeny Dobrenko, Galin Tihanov. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2011; Добренко, Евгений. *Поздний сталинизм: эстетика политики*. Том 1, 2. Москва: Новое литературное обозрение, 2020.

⁶ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*. Northwestern University Press, 2020.

⁷ Garrard, John, Garrard, Carol. *Inside the Soviet Writers' Union*. New York: Free Press: London: Collier Macmillan, 1990.

⁸ Clark, Katerina. *The Soviet Novel: History as Ritual*. Chicago: The University of Chicago Press, 1981; *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov. New Haven: Yale University Press, 2007; Clark, Katerina. *Moscow, the Fourth Rome*:

literatūrzinātnieks J. Dobrenko atzīmējis, ka Aukstā kara periodā pētnieku vidū nereti valdīja uzskats, ka citu padomju republiku nacionālās literatūras ir veidotas tikai pēc krievu literatūras parauga kā tās kopijas un ir pilnībā asimilētas krievu kultūrā. Tādējādi tika noliegta padomju literatūra kā unikāla, daudznacionāla parādība, kas aptvēra ne mazāk kā septiņdesmit astoņas dažādas nacionālās literatūras, kas ir būtisks aspekts padomju un postpadomju kultūras dinamikas izpratnei.⁹ Arī angļu valodā salīdzinoši maz publicēti pētījumi par citu padomju republiku nacionālo literatūru vai to pārraugošajām profesionālajām savienībām. Starp būtiskākajiem pēdējo desmitgažu pētījumiem par citu PSRS republiku un sociālistiskā bloka rakstnieku savienībām izceļama rumāņu pētnieces, socioloģes Lūcijas Dragomiras (*Lucia Dragomir*) monogrāfija par Rumānijas Rakstnieku savienību¹⁰, lietuviešu vēsturnieka Viļus Ivanauskas (*Vilius Ivanauskas*) raksti¹¹ un monogrāfija, kurā aplūkotas norises Lietuvas PSR Rakstnieku savienībā¹², lietuviešu literatūrzinātnieka Sauļus Vasiļauska (*Saulius Vasiliauskas*) disertācija par Lietuvas PSR jaunajiem rakstniekiem¹³ un pētnieces Ivonnas Skorbilovicis (*Iwona Skorbilowicz*) disertācija par Polijas Rakstnieku savienību¹⁴, kā arī krievu pētnieku disertācijas, piemēram, Jevgeņija Kolobova (*Евгений Юрьевич Колобов*) par Krievijas PFSR Rakstnieku savienību¹⁵, Andreja Tjurina (*Андрей Владимирович Тюрин*) par PSRS Rakstnieku savienības Ļeņingradas nodaļu Hruščova reformu gados¹⁶. Padomju totalitārā režīma mantojuma izpēte vēl aizvien ir aktuāls pētniecības lauks mūsdienu latviešu humanitārajās un sociālajās zinātnēs (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, LPSR Valsts Drošības

Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2011.

⁹ Dobrenko, Evgeny. Soviet Multinational Literature: Approaches, Problems, and Perspectives of Study. In: *The Literary Field under Communist Rule*. Eds. Aušra Jurgutienė, Dalia Satkauskytė. Boston: Academic Studies Press, 2018, pp. 3–5.

¹⁰ Dragomir, Lucia. *L'Union des Ecrivains: Une Institution Littéraire Transnationale à l'Est: L'Exemple Roumain*. Paris: Belin, 2007.

¹¹ Ivanauskas, Vilius. Engineers of the Human Spirit' During Late Socialism: The Lithuanian Union of Writers Between Soviet Duties and Local Interests. *Europe-Asia Studies*, Vol. 66, No. 4, 2014, pp. 645–665.; Ivanauskas, Vilius. Lithuanian Writers and the Establishment during Late Socialism: The Writers Union as a Place for Conformism or Escape. *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 15, 2010, pp. 51–78.

¹² Ivanauskas, Vilius. *Įrėmintą tapatybė: Lietuvos rašytojai Tautų draugystės imperijoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas leidykla, 2015.

¹³ Vasiliauskas, Saulius. *Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2021.

¹⁴ Skorbilowicz, Iwona. *The Polish Writers' Union in Gomułka's Polish People's Republic, 1956–1970*. PhD Thesis. The University of Manchester, 2019.

¹⁵ Колобов, Евгений Юрьевич. *Создание и деятельность Союза писателей РСФСР (1957–1965 гг.)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва, 2016.

¹⁶ Тюрин, Андрей Владимирович. *Ленинградское отделение Союза писателей СССР в годы хрущевских реформ (1953–1964 гг.)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Санкт-Петербург, 2016.

komitejas zinātniskās izpētes komisija, vēsturnieku Dainas Bleieres, Ginta Zelmeņa, Vitas Zelčes, Inetas Lipšas, literārzinātnieku Raimonda Brieža, Evas Eglājas-Kristsones, Jāņa Ogas u. c. pētījumi). To nosaka arī sabiedriskā aktualitāte un politiskā rezonanse sevišķi neseno notikumu kontekstā – Krievijas iebrukums Ukrainā 2022. gada 24. februārī. Pētījums paplašinās skatījumu uz latviešu radošās inteligences attiecībām ar padomju totalitāro režīmu un ideoloģiju un rakstnieku attiecībām savienības iekšienē, pievēršoties līdz šim nepētītu aspektu izpētei un sniedzot ieguldījumu Latvijas kultūras vēsturē.

Darba teorētiskais pamatojums un pētnieciskā pieeja

Promocijas darbs ir izstrādāts latviešu literatūras vēsturē un galvenokārt balstīts avotu – Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes, sekretariāta un citu lietvedības dokumentu – analīzē. Analīzei izmantotas starpdisciplināras teorētiskās pieejas un metodes, pirmkārt, vēstures salīdzinošā metode¹⁷, salīdzinot dažādas norises RS ar notikumiem PSRS un LPSR; otrkārt, kā centrālā Padomju Latvijas literārā procesa, RS un tās notikumu analīzei piemērota socioloģiska perspektīva, kas konceptualizē darba virsrakstā piedāvātos jēdzienus “stratēģija”, “taktika”, un “opozicionālās prakses”.

Stratēģija un taktika ir pazīstamākie franču teorētiķa Mišela de Serto (*Michel de Certeau*; 1925–1986) atslēgas jēdzieni, kas izmantoti šajā promocijas darbā. M. de Serto norāda, ka stratēģija apzīmē valdošo institūciju un to mērķu pastāvēšanas nolūku (piemēram, disciplinēt vai gūt peļņu), bet taktika attiecas uz individuālajām darbībām, ko veic parasti cilvēki, kas nav tikai pasīvi un pakļāvīgi patērētāji, bet ir aktīvi un var ietekmēt apkārtējo vidi, veicot ikdienas darbības.¹⁸ De Serto iedala sabiedrību divās grupās – kultūras veidotājos jeb valdošajā šķirā un kultūras patērētājos. Viņš arī uzskata, ka kultūru veido ne tikai produkti un sistēmas, bet arī veidi, kā lietotāji mijiedarbojas ar tiem un tos izmanto.¹⁹ Adaptējot de Serto atziņas un konceptus PSRS kultūrtelpai, tie pielāgojami arī RS izpētei. Pētot RS darbības principus, iespējams runāt par **stratēģiju**, kas atkarīga no Komunistiskās partijas Centrālkomitejas. Ideoloģiski politisko pārmaiņu ietekmē var tikt izstrādātas vairākas stratēģijas, kas sastāv no iepriekš izplānotām darbībām, kuru nolūks ir oficiālā kontroles mehānisma nodrošināšana. RS gadījumā stratēģiju veido Padomju Savienības un LKP plāni un direktīvas, kas nosaka literārā procesa virzību valstī, savukārt taktikas pamatā

¹⁷ Mintauris, Mārtiņš. Vēstures salīdzinošā metode [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 04.11.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/1947-vestures-salīdzinoša-metode>

¹⁸ De Certeau, Michel, Jameson, Fredric, Lovitt, Carl. On the Oppositional Practices of Everyday Life. *Social Text*, No. 3, 1980, pp. 3–43.

¹⁹ Turpat.

ir RS valdes lēmumi un atsevišķu indivīdu darbība. De Serto norāda, ka **taktika** ietver sevī operācijas, ar kurām, mērķtiecīgi iejaucoties pastāvošajā situācijā, to var mainīt vai padarīt labvēlīgāku. Taktika var būt arī pretēja varas stratēģijai un tikt vērsta uz to, lai izjauktu partijas noteiktās konvencijas vai novirzītos no tām. M. de Serto savā teorijā īpaši izceļ individuālās ikdienas prakses, kas ļauj aktīvi manipulēt ar apkārtējo vidi un izmantot to savā labā. Viņš piedāvā terminu “**opozicionālās prakses**”, ar to saprotot veidu, kā izveidotās struktūras, kodi un noteikumi tiek pārveidoti un interpretēti konkrētas grupas vai indivīda vajadzībām, tādējādi apdraudot pastāvošo varas struktūru un radot pretstatījumu oficiāli paredzētajai stratēģijai. Tam atbilst vairāki notikumi RS, kas atspoguļoti protokolos, vēstulēs, atmiņās.

Baltijas valstu vēsturnieki, piemēram, Daina Bleiere²⁰, V. Ivanauskas²¹, Sonata Šulce (*Sonata Šulcē*)²², norāda arī uz būtisku aspektu historiogrāfijā, kas skar Baltijas valstu vēstures, arī kultūras nozares izpēti, – līdz šim veiktajos pētījumos lielāka uzmanība koncentrēta uz totalitārā režīma represiju, upuru vai disidentu izpēti vai kolaborācijas problēmu, mazāk ievērības veltot sabiedrības, atsevišķu institūciju, sabiedrības grupu, indivīdu kā sociālu aģentu izpētei, kam ir savas intereses un vēlmes citos kontekstos. Piemēram, Krievijas un Austrumeiropas studiju pētniece, profesore Vera Tolca (*Vera Tolz*), runājot par PSRS Rakstnieku savienības pēckara eliti, atzīmē, ka 80. gados, PSKP ģenerālsekretāra Mihaila Gorbačova (*Михаил Сергеевич Горбачёв*; 1931–2022) reformu laikā, padomju rakstnieku elite iestājās pret reformām, iebilstot pret radošās jomas demokratizēšanu. Galvenie reformu pretinieki bija radošo savienību vadītāji, kuri nevēlējās zaudēt savas privilēģijas, konsekventi slavējot savu organizāciju lomu Krievijas un padomju kultūras attīstībā. Būtiski, ka M. Gorbačova kritiķiem piebalsoja arī kultūras pārstāvji, kuri atbalstīja pārējās reformas. Vairums šo savienību ierindas biedru, tostarp liberāli noskaņoto, kvēli iestājās par radošo savienību kā institūciju saglabāšanu. Šāda pozīcija norāda, ka vienkārša dihotomija “pasīvā inteliģence pret represīvo režīmu” nav pietiekams instruments, lai analizētu attiecības starp padomju varas un kultūras pārstāvjiem.²³ Īpaši padomju kultūrpolitikas sakarā jaunu skatījumu var panākt, analizē iekļaujot socioloģiskos faktorus, to starpā pasūtītāja mērķus, dominējošo estētikas diskursu, mākslas utilitāros uzdevumus

²⁰ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.

²¹ Ivanauskas, Vilius. Engineers of the Human Spirit' During Late Socialism: The Lithuanian Union of Writers Between Soviet Duties and Local Interests, pp. 645–665.

²² Šulcē, Sonata. Už rašytojų sąjungos susirinkimų durų: rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964, *Naujasis židinys-Aidai*, Nr. 4, 2015, p. 43.

²³ Tolz, Vera. “Cultural Bosses” as Patrons and Clients: the Functioning of the Soviet Creative Unions in the Postwar Period. *Contemporary European History*, Vol. 11, No. 1, 2002, pp. 87–105.

komunikācijā, mākslinieka ekonomiskās intereses, mākslas jautājumu taktisku izmantošanu politiskajās cīņās.²⁴ Arī lietuviešu vēsturniece S. Šulce, pētot procesus Lietuvas PSR Rakstnieku savienībā, norāda, ka Rakstnieku savienības biedru uzvedību un izvēles padomju laikā var vērtēt ne tikai no ierastā trīskāršā pretošanās-adaptācijas-sadarbības uzvedības modeļa perspektīvas, bet arī identificējot noteiktu taktiku, ar to saprotot indivīda darbības literatūrā vai jebkurā citā jomā, kas saistītas ar praktiskiem lēmumiem.²⁵

Vēsturniece D. Bleiere norāda, ka svarīgs un mazāk pētīts jautājums ir tieši par atsevišķu sabiedrības grupu attiecībām ar padomju varu, kā un vai konkrētā sabiedrības grupa spēja ietekmēt padomju totalitāro režīmu. D. Bleiere akcentē, ka dažkārt šis jautājums reducēts uz kolaborācijas problēmu, kas ir pārāk vienkāršots skatījums, jo pārceļ problēmu normatīvā līmenī, tādēļ, ka “sadarbība ar okupācijas režīmu pēc definīcijas ir slikta, turklāt šāda pieeja ignorē to, ka padomju režīmam piemita arī zināma ideoloģiska pievilcība, vismaz tā varas pirmsākumos.”²⁶ Arī promocijas darba pētniecības kontekstā būtisks ir jautājums par katra rakstnieka, RS biedra, spēju ietekmēt radošo procesu, kā arī ietekmēt režīmu t. s. oficiālajos varas kanālos.²⁷

Franču filozofs, kultūras antropologs un socioloģijas klasiķis Pjērs Burdjē (*Pierre Bourdieu*; 1930–2002) savos teorētiskajos darbos iezīmējis vairākas metodoloģiskās nostādnes un konceptus, ko gan pats, gan viņa sekotāji izmanto literatūras studijām un padziļinātai analīzei sabiedrības un institucionālā kontekstā. Promocijas darbā tiks izmantoti tādi koncepti kā “lauks”, “pozīcija”, “cīņa par pozīcijām”, “ekonomiskais, politiskais, simboliskais kapitāls”, *habitus*. Šie koncepti caurvij visu promocijas darbu, pētījuma 4. nodaļā aplūkojot atsevišķu RS biedru un to *habitus* ģenēzi, tāpēc ievadā tiek formulēts uzstādījums un dots skaidrojums sasaistē ar pētījumu.

Viens no P. Burdjē galvenajiem teorētiskajiem konceptiem ir **lauks**²⁸, kas attiecināts arī uz latviešu padomju literārā procesa analīzi. Promocijas darba 1. nodaļa atklāj P. Burdjē aprobēto tēzi par sabiedrības strukturēšanu kā dažādu lauku mijiedarbību. Lauks ir sociāla telpa starp dalībniekiem (saukti arī par aģentiem) vai starp institūcijām, kurām ir kopīgs

²⁴ Kruks, Sergejs. “Par mūziku skaistu un melodisku!”: padomju kultūras politika, 1932–1964, 16. lpp.

²⁵ Šulcē, Sonata. Už rašytojų sąjungos susirinkimų durų: rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964, p. 44.

²⁶ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 33. lpp.

²⁷ Turpat, 34. lpp.; Ivanauskas, Vilius. Engineers of the Human Spirit’ During Late Socialism: The Lithuanian Union of Writers Between Soviet Duties and Local Interests, p. 646.

²⁸ Vispildnīgākais un sistemātiskākais literatūras lauka teorijas izklāsts atrodams mākslai un literatūrai veltītajā darbā “Mākslas noteikumi” (*Les Règles de l’art*, 1992), kas angļu valodā adaptēts grāmatās “Kultūras ražošanas lauks. Esejas par mākslu un literatūru” (*The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*, 1993) un “Mākslas noteikumi: literatūras lauka ģenēze un struktūra” (*The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, 1996).

kapitāls, kas nepieciešams, lai ieņemtu dominējošās **pozīcijas** dažādās jomās, it īpaši ekonomikas vai kultūras jomā.²⁹ Lauka struktūru nosaka attiecības starp pozīcijām, ko aģenti ieņem laukā. Lauks ir dinamisks jēdziens, jo izmaiņas aģentu pozīcijās rada arī izmaiņas lauka struktūrā. Vēlmi un iespēju saglabāt vai mainīt šīs pozīcijas ietekmē dažādi lauka faktori – gan kapitāls, gan pozīcijas, gan pārējie dalībnieki. Personu un grupu pozīcijas nosaka arī intereses, ko savukārt var ietekmēt indivīdu un grupu stāvoklis laukā. Dalībnieku un grupu interesēs var būt gan ieņemtās pozīcijas un ar to saistīto resursu saglabāšana, gan to pārveidošana. Katras pozīcijas novietojumu laukā nosaka gan dalībnieku vai grupas spēja atjaunoties, gan tas, kā rīkojas (attīstās vai cenšas attīstīties) pārējie šajā laukā iesaistītie dalībnieki.³⁰ Konkrētajā laukā aģenti, kas ieņem dažādas pieejamās pozīcijas (vai atsevišķos gadījumos rada jaunas), iesaistās sacensībā par attiecīgās nozares (lauka) specifisko interešu vai resursu kontroli. Piemēram, ekonomikas jomā aģenti sacenšas par ekonomisko kapitālu ar dažādām investīciju stratēģijām, izmantojot uzkrāto ekonomisko kapitālu. Savukārt literatūras nozarē konkurence bieži saistīta ar atzinību un prestižu (simbolisko kapitālu). Atzinības un prestiža nodrošināta pozīcija ir tikai simboliska – tā var sniegt lielāku ekonomisko kapitālu, taču iespējami arī gadījumi, kad finansiāls labums netiek gūts.³¹

Lauka sociālajā struktūrā var saskatīt arī simbolisko struktūru. No vienas puses, simboliskās struktūras sakārto lauku (un sociālo pasauli), klasificējot un kategorizējot to nozīmes līmenī: kā cilvēki domā, kā viņi kognitīvi strukturē pasauli lauka ietvaros, kāda ir viņu nostāja. No otras puses, sociālās struktūras sakārto pasauli, klasificējot un kategorizējot to atbilstoši indivīdu un grupu objektīvajiem resursiem, pozīcijām un trajektorijām. Pozīciju struktūru izpēte bieži ļauj identificēt dalībniekus, kuriem jau ir iegūts statuss un kuri ir ieinteresēti saglabāt noteikto kārtību vai to grozīt veidā, kas ļautu viņiem nostiprināt savu varu. Savukārt nozares jeb lauka jaunpienācējiem piemīt tieksme īstenot stratēģijas, kuru mērķis ir sagraut simbolisko kārtību; neizdošanās gadījumā pret viņiem var tikt veikta simboliska vardarbība ar nolūku piespiest atzīt pastāvošās simboliskās kārtības leģitimitāti. Jo leģitīmāks ir lauka dalībnieks, aģents, jo vairāk tiek patērēti viņa radošā darba produkti – daiļdarbi, un jo vairāk patērē tā produktus, jo leģitīmāks tas kļūst. Tāda simboliskā kapitāla

²⁹ Bourdieu, Pierre. *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press, 1996, p. 215.

³⁰ Hilgers, Mathieu, Mangez, Eric. Introduction to Pierre Bourdieu's Theory of Social Fields. In: *Bourdieu's Theory of Social Fields: Concepts and Applications*. Routledge Advances in Sociology. Eds. Mathieu Hilgers, Eric Mangez. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015, p. 10.

³¹ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture. In: Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Ed. Randal Johnson. Cambridge: Polity, 1993, pp. 6–7.

uzkrāšana nodrošina pilnīgu monopolu noteikt šajā laukā dominējošās leģitimitātes formas. Leģitimitātes hegemoniskās versijas stabilizēšanās palīdz sakārtot pozīciju sadali lauku veidojošo attiecību telpā.³²

Lai skaidrotu dažādus sabiedrības procesus, P. Burdjē izmanto jēdzienu **kapitāls**, izšķirot vairākus tā veidus: ekonomiskais kapitāls (nauda, materiālās vērtības), kultūras kapitāls (kultūras preces un pakalpojumi, tostarp izglītības sertifikāti), sociālais kapitāls (paziņas un sociālais tīkls), simboliskais kapitāls (atzinība, prestižs, leģitimitāte). P. Burdjē piedāvātie kapitāla veidi attiecināmi uz visiem varas veidiem. Kapitāls konkurencē ir gan līdzeklis, gan mērķis. P. Burdjē ieskatā, sociālais, kultūras un simboliskais kapitāls ir mazāk pamanāmi nekā ekonomiskais kapitāls, tomēr tiem ir liela loma sociālajās attiecībās un to izmaiņās.³³ Ekonomiskais kapitāls saistīts ar materiāliem aktīviem, kas “nekavējoties un tieši konvertējami naudā un var tikt institucionalizēti īpašuma tiesību veidā”.³⁴ Jāatzīmē, ka ekonomiskie panākumi (literatūrā, piemēram, uzrakstot “bestselleru”) var liegt saņemt indivīdam simbolisko kapitālu, jo tas ne vienmēr saistīts ar augstiem mākslinieciskajiem kritērijiem. Savukārt kultūras kapitāls ir saistīts ar kultūras zināšanu, kompetenču vai dispozīciju veidiem. P. Burdjē definē kultūras kapitālu kā zināšanu formu, internalizētu kodu vai kognitīvo spēju, kas ļauj aģentam novērtēt un atpazīt kultūras attiecības un kultūras artefaktus, “mākslas darbs kaut ko nozīmē tikai tiem un interesē tikai tos, kuriem piemīt kultūras kompetence. Īpašais kods jeb kultūras kapitāls tiek uzkrāts ilgstošā kompetenču apgūšanas vai ieaudzināšanas procesā (ģimenes izglītībā, vispusīgā izglītībā un institucionalizētā izglītībā).”³⁵ Skaidrojot sociālo kapitālu, P. Burdjē uzsver tā individuālo raksturu, skatot kā piederību indivīdam, nevis sabiedrībai; tas ir “faktisko vai potenciālo resursu kopums, kas ir saistīts ar ilgstošu vairāk vai mazāk institucionalizētu savstarpējas pazīšanās un atziņas attiecību tīklu”.³⁶ Sociālās un pilsoniskās normas kļūst par sociālo kapitālu brīdī, kad tās sāk noteikt kāda indivīda sociālo stāvokli un statusu. Tomēr tas nemazina sociālo normu nozīmi indivīda dzīvē, jo tās veido un ietekmē attiecības sociālajā tīklā. Simboliskais kapitāls ir saistīts ar uzkrātās atzinības un prestiža pakāpi, un tā pamatā ir zināšanu un atzinības dialektika. Analizējot politisko kapitālu, P. Burdjē uzsver tā

³² Hilgers, Mathieu, Mangez, Eric. Introduction to Pierre Bourdieu's Theory of Social Fields, p. 11.

³³ Daugavietis, Jānis. *Amatiermāksla Latvijā: kopienas attīstība un kultūrpolitika*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015.

³⁴ Bourdieu, Pierre. The Forms of Capital. Richardson, John. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood, 1986, p. 242.

³⁵ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 7.

³⁶ Claridge, Tristan. Definitions of Social Capital, General, Social Capital Literature [online]. *Institute for Social Capital*, January 15, 2020 [cited 10.01.2023]. Retrieved from: <https://www.socialcapitalresearch.com/current-definitions-of-social-capital/>

nevienlīdzīgo sadalījumu; novērojamas atšķirības patēriņa un dzīvesveida modeļos, kas politiskā kapitāla turētājiem garantē preču un sabiedrisko pakalpojumu pieejamību. Situācijā, kad citi uzkrāšanas veidi tiek pilnībā kontrolēti (kā PSRS), politiskais kapitāls kļūst par diferenciacijas pirmatnējo principu, un politiskās “nomenklatūras” pārstāvjiem gandrīz nav konkurentu cīņā par dominējošo kundzības principu. Politiskais kapitāls piederēja komunistiskās partijas biedriem, ko noteica arī hierarhija un pozīcijas partijas nomenklatūrā. Līdz ar to politiskais kapitāls ļauj rekonstruēt tādu sociālo telpu, kas spēj atspoguļot varas un privilēģiju sadalījumu, kā arī dzīvesveidu.³⁷ Kultūras produktu ražošanā svarīgi ir visu kapitālu veidi, taču promocijas darbā analizētā lauka dalībnieku rīcību visvairāk strukturē ekonomiskā, simboliskā un politiskā kapitāla iegūšana.

Promocijas darba 2. un 3. nodaļa pierāda P. Burdjē secinājumu, ka lauka autonomija ir relatīva. Katrs lauks ir pakļauts diviem pretējiem hierarhizācijas principiem – ārējam jeb heteronomam hierarhizācijas principam, kas veido tādu lauka hierarhiju, kāda dominē varas laukā, un iekšējam jeb autonomam principam, kas veido lauka hierarhiju atbilstoši tam raksturīgajām vērtībām. Tādējādi “varas lauks” ir galvenais jēdziens, lai izprastu konkrētā lauka struktūru. Pretēji citiem laukiem, kuru saturu var uztvert intuitīvi, varas laukam piemīt abstraktāks raksturs. Tas nav saistīts ar kādu konkrētu darbības jomu; varas lauks ir “varas attiecību telpa starp dalībniekiem vai institūcijām, kam ir kopīgs kapitāls, kas ir nepieciešams dominējošo pozīciju ieņemšanai dažādos konkrētos laukos”.³⁸ Saskaņā ar P. Burdjē literatūras lauku ietekmē varas lauks, kas pats savā struktūrā rada divus pretējus polus – autonomu un heteronomu, kuri ir konkurējoši un starp kuriem pastāv spriedze. Autonomo polu, piemēram, pārstāv rakstnieki, kuriem prioritāte ir mākslas darbs un tā kvalitāte, estētiskie kritēriji, t. s. “māksla mākslas dēļ”. Bieži tie ir avangarda mākslas pārstāvji. Savukārt heteronomajā polā atrodas lauka dalībnieki, kuri pārvalda šo lauku ekonomiski un politiski, arī viņu daiļrade pielāgota atbilstoši tirgus vai valsts prasībām un ekonomikai. Tie var būt t. s. masu produkti, “bestselleri”.³⁹ Līdz ar to literārajā laukā jauni avangardisma darbi tiek pretstatīti masu produktiem, tāpat kā “augstās kultūras” pols tiek pretstatīts polam, kas rada komerciālas kultūras preces mākslas jomā.⁴⁰

Jo autonomāks ir lauks, jo mazāk to ietekmē ārējais hierarhijas veidošanas princips. Tas ir skaidri saskatāms, aplūkojot, piemēram, pāreju no totalitāras sistēmas uz demokrātiju.

³⁷ Bourdieu, Pierre. *Practical Reason*. Stanford: Stanford University Press, 1998, pp. 16–18.

³⁸ Bourdieu, Pierre. *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, p. 215.

³⁹ Turpat, pp. 216–217.

⁴⁰ Hilgers, Mathieu, Mangez, Eric. Introduction to Pierre Bourdieu's Theory of Social Fields, p. 9.

Tādējādi līdzsvara izmaiņas varas laukā ietekmē iekšējo dinamiku autonomajās darbības jomās. Hierarhiskās attiecības laukā nosaka resursu pieejamība tajā, bet savstarpējās – šo resursu sadale. Literatūras laukā statusu nosaka tas, cik daudz ieņēmumu, atzinības un citu labumu ir pieejams (augstāk hierarhijā atradīsies atzīti, vairāk pelnoši rakstnieki vai organizāciju vadītāji), bet savstarpējās indivīdu un mazāku grupu attiecības galvenokārt ietekmēs tieši resursu veids (piemēram, rakstnieki, kuri raksta noteikta žanra darbus, pieder vienai vecuma grupai, kuriem ir līdzīga pieredze un ienākumi, parasti veidojas mazākas grupas laukā). Jāatzīmē arī, ka katra lauka hierarhiju ietekmē arī tajā noritējušo iekšējo cīņu vēsture. Pēc P. Burdjē cīņa, konflikts ir sociālās dzīves pamatdinamika, proti, visu sociālo iekārtu pamatā ir cīņa par varu, **cīņa par pozīcijām** – ne tikai par materiālajiem resursiem, bet arī par simbolisko varu.⁴¹ Lauka iekšējās cīņas nemitīgi maina lauka iekšējo spēku samēru. Cīņa norit par kontroli pār vērtīgiem resursiem, kas strukturē dominējošās un pakārtotās pozīcijas, pamatojoties uz kapitāla veidu un apjomu.⁴² Savukārt pozīciju virkni raksturo **trajektorija**, pa kuru rakstnieks secīgi pārvietojas literatūras laukā. Trajektorija ir viens no veidiem, kas ļauj vispārināt attiecības starp aģentu un lauku. Trajektorija nemeklē kādu “oriģinālu projektu”⁴³, kas rakstnieka dzīvē nosaka un apvieno visu turpmāko attīstību. Tā ir saistīta ar objektīvajām, laukā ieņemtajām pozīcijām.

Ikvienā laukā pastāv noteiktas intereses, pat ja tās netiek publiski atzītas, un tiek veiktas noteiktas “investīcijas”. Tās var analizēt ar ekonomikas loģiku, vienlaikus nekādi nereducējot līdz ekonomikai, jo strukturālā homoloģija jeb līdzīgums starp laukiem nenozīmē strukturālu identitāti.⁴⁴ Savukārt P. Burdjē uzskata, ka visas darbības jebkurā cilvēku mijiedarbības sfērā ir interešu motivētas (pat solidaritāte), neatkarīgi no tā, vai tās ir vērstas uz materiāliem vai simboliskiem priekšmetiem, un kā tādas ir orientētas uz iegūstamo rezultātu maksimizēšanu.⁴⁵ Pētnieka ziņā ir izpētīt, kādas ir konkrētā laukā iesaistīto aģentu īpašās intereses un stratēģijas, kas var būt vai nebūt balstītas uz apzinātu aprēķinu.⁴⁶

Promocijas darba 4. nodaļā izmantots vēl viens svarīgs P. Burdjē atslēgas jēdziens **habitus**. P. Burdjē definē *habitus* kā “izturīgu, transponējamu dispozīciju sistēmu, strukturētas struktūras, kas ir predisponētas darboties kā strukturējošas struktūras, t. i., P. Burdjē izpratnē tie ir principi, kas ģenerē un organizē praksi un reprezentācijas, kuras var

⁴¹ Navarro, Zander. In Search of a Cultural Interpretation of Power: The Contribution of Pierre Bourdieu. *IDS Bulletin*, Vol. 37, No. 6, 2006, p. 18.

⁴² Turpat.

⁴³ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 18.

⁴⁴ Turpat, p. 8.

⁴⁵ Navarro, Zander. In Search of a Cultural Interpretation of Power: The Contribution of Pierre Bourdieu, p. 14.

⁴⁶ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 6.

objektīvi pielāgot to rezultātiem, neparedzot ne apzinātu virzību uz mērķiem, ne to sasniegšanai nepieciešamo darbību apguvi.”⁴⁷ *Habitus* dažkārt raksturo kā “spēles laukuma izjūtu”, “praktiskumu” (*sens pratique*), kas liek lauka dalībniekiem rīkoties un konkrētās situācijās reaģēt, intuitīvi apjaušot, kādi ir noteikumi un tādā pat intuīcijas līmenī rīkoties saskaņā ar noteikumiem; tas ir dispozīciju kopums, kas rada praksi un uztveri. *Habitus* ir ilgstoša ieaudzināšanas procesa rezultāts, kas, sākot no agras bērnības, kļūst par lauka dalībnieka jeb aģenta otro dabu. Saskaņā ar P. Burdjē definīciju *habitus* reprezentētās dispozīcijas ir noturīgas un saglabājas visu aģenta dzīvi. Tās ir transponējamas, jo tās var izpausties dažādos darbības laukos, un tās ir “strukturētas struktūras”, jo neizbēgami iekļauj objektīvos sociālos apstākļus, kuros notiek to ieaudzināšana.⁴⁸ Lai “spēlētu spēli”, t. i., piedalītos laukā, aģentam ir nepieciešams *habitus*, kas viņu predisponē doties šajā laukā, piedalīties šajā, nevis kādā citā spēlē. Ir nepieciešams vismaz minimāls zināšanu, prasmju vai “talanta” daudzums, lai varētu iekļauties konkrētajā laukā. Turklāt zināšanas, prasmes vai talants jāizmanto iespējami izdevīgākajā veidā, proti, “ieguldot” savu (akadēmisko, kultūras, simbolisko) kapitālu tā, lai iegūtu maksimālo “peļņu”.⁴⁹ *Habitus* produkts ir arī stratēģija, kas nebalstās uz apzinātiem aprēķiniem, bet gan izriet no neapzinātas dispozīcijas jeb ievirzes. Līdztekus aģenta pozīcijai konkrētajā laukā stratēģiju ietekmē arī t. s. “legitīmā problemātika”.⁵⁰ Tie ir problēmjautājumi, kas konkrētajā laukā izraisa konfrontāciju un risinājumu meklējumus.

Iepriekš aplūkoto P. Burdjē lauka teoriju var pielāgot latviešu padomju literatūras, tostarp RS lauka izpētei. Vairāki pētnieki, piemēram, Loreta Jakonīte (*Loreta Jakonytė*)⁵¹, J. Dobrenko⁵², S. Šulce⁵³, Daļa Satkauskīte (*Dalia Satkauskytė*)⁵⁴; K. Enī⁵⁵, S. Vasiļausks⁵⁶, norādījuši uz P. Burdjē literārā lauka teorijas pielietojumu padomju literārā procesa izpētē. P. Burdjē cilvēku darbību analizē, uzsverot struktūru – grupu un kopienu – lomu dažādās darbībās.⁵⁷ Socioloģija cilvēka rīcību un izvēles skata kā nenoliedzami saistītas ar

⁴⁷ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 5.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 8.

⁵⁰ Turpat, pp. 17–18.

⁵¹ Jakonytė, Loreta. Pierre'o Bourdieu literatūros socioloģija. *Literatūra*, 2005, t. 47, Nr.1, p. 57–72.

⁵² A Discussion on Methodology for Researching Soviet Literary Space. *Colloquia*, Nr. 35, 2015, p. 159.

⁵³ Šulcė, Sonata. Už rašytojų sąjungos susirinkimų durų: rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964, p. 39.–43.

⁵⁴ Satkauskytė, Dalia. Introduction. In: *The Literary Field under Communist Rule*. Eds. Aušra Jurgutienė and Dalia Satkauskytė. Boston: Academic Studies Press, 2018, pp. viii–xvii

⁵⁵ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*.

⁵⁶ Vasiļauskas, Saulius. *Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo*.

⁵⁷ Zepa, Brigita. Socioloģija [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 04.11.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirkklis/1225-socioloģija>

sabiedrību, uzsverot tās ietekmi uz indivīda uzskatu un tiem pakārtoto lēmumu pieņemšanu. Arī varas attiecības ir dažādas – indivīdi tiecas iegūt labumu un nonākt sev vēlamā pozīcijā, kas nereti noved pie cīņas par varu, kapitālu un maina pozīcijas, attiecības sabiedrībā vai tās daļā.

Nepieciešams ņemt vērā totalitārā režīma specifiku un to, ka laukam nevarēja būt daļēja autonomija, tas lielā mērā bija pilnībā heteronoms un tieši atkarīgs no varas lauka. Lietuviešu literatūrzinātniece D. Satkauskīte norāda, ka, izvairoties no literatūras lauka modeļa mehāniskas pielietošanas, P. Burdjē piedāvātais teorētiskais modelis ir efektīvs analītisks instruments, ko var pielāgot komunistiskā režīma sabiedrības izpētei, daudznacionālajam padomju literatūras laukam un konkrētiem padomju perioda literatūras segmentiem. Tādā veidā teorija var palīdzēt atklāt diezgan atšķirīgus politikas un literatūras jomu krustojumus dažādās nacionālajās literatūrās.⁵⁸

P. Burdjē teorētisko konceptu ietvaros rakstnieki un RS skatāma kā atsevišķa sociāla telpa, ko regulē komunistiskās partijas stratēģijas (varas lauka reglamentēta sistēma) un virza gan kolektīva, gan individuāla taktika. Lauku strukturē tās dalībnieku (biedru) pozīcijas un cīņas starp tiem. P. Burdjē lauka teorija palīdz skaidrot literatūras nozares noteikumus un direktīvas padomju okupācijas apstākļos un izprast attiecības starp ideoloģiski politisku (varas pasūtītu) un estētisku (mākslinieciski augstvērtīgu) daiļdarbu radīšanu. Var apgalvot, ka RS tika veidota kā varas lauka mikromodelis un varas atbalsta punkts latviešu padomju literatūras laukā. Tādējādi RS lauks bija homologs varas laukam, kurā arī nošķirama dominējošā un dominēto frakcija. Latvijas Padomju rakstnieku savienības hierarhijas augšgalā atradās valdes pirmais sekretārs un tam pakļautie sekretāri, valde un savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas birojs. Valdes kodols ieņēma labāko pozīciju laukā, jo tam bija iespēja lemt, kas ir atbilstošs literārais darbs, kas ir literatūra u. tml.

Lai izprastu katra indivīda darbības un motivāciju, būtiski noskaidrot rakstnieku pozīcijas laukā. Saskaņā ar P. Burdjē lauks vienmēr ir sadalīts starp divām plašām grupām jeb apakšlaukiem, kuru starpā valdošās cīņas nosaka pretstati un atšķirīgie principi. RS lauka vienā polā atradās varas atbalstīti rakstnieki, kuri rakstīja ideoloģiski piesātinātus daiļdarbus atbilstoši sociālistiskā reālisma metodei. Apmaiņā pret to tie ieguva zināmu ekonomisko un varas piešķirtu simbolisko kapitālu (literārās balvas, prēmijas, labvēlīgas recenzijas u. tml.). Šī RS grupa ir heteronomā pola biedri, kas apzīmē viņu pakļautību konjunktūrai. Otru grupu veido RS autonomā pola biedri, kuri nebaudīja varas atzinību un privilēģijas, kuru daiļrade

⁵⁸ Satkauskytė, Dalia. Introduction, p. x.

neatbilda partijas principiem un bija ideoloģiski diskutabla, kā dēļ nereti pret tiem īstenoja ideoloģiskas kampaņas. Šiem rakstniekiem varēja piemist simboliskais kapitāls, kas izpaudās kā atsevišķas sabiedrības daļas, bet ne varas atzinība. Polu iekšienē varēja veidoties arī citas grupas. Piemēram, 50. gadu otrajā pusē un 60. gadu sākumā uzskatu sadursmes veidojās jauno rakstnieku – debitantu – un vecākās paaudzes – varas atzītās elites – starpā, kulminējot RS 5. kongresa iznākumā. Literatūrzinātnieks S. Vasiļausks norāda, ka dažiem rakstniekiem, lai iegūtu hierarhiski augstākas pozīcijas, bija jāspēlē dubulta spēle: no vienas puses, lai sasniegtu simbolisko kapitālu rakstnieku kopienā, jāievēro autonomas literatūras principi, no otras puses, lai piedalītos “oficiālajā spēlē”, jāievēro pastāvošās politiski angažētās literatūras prasības.⁵⁹ Lai sekmīgi varētu darboties latviešu padomju literatūras laukā, rakstniekiem bija jāmeklē stratēģijas un taktikas. P. Burdjē kultūras lauka teoriju var raksturot kā radikālu kontekstualizāciju. Tā ņem vērā dalībnieku stratēģijas un trajektorijas, kuru pamatā ir viņu individuālais *habitus*, kā arī viņu objektīvo pozīciju laukā. Kontekstualizācija ietver arī pašas lauka struktūras analīzi, ņemot vērā pozīcijas, kādas ieņem rakstnieki, kā arī atzinības un leģitimācijas, ko sniedz sabiedrība, izdevēji, kritiķi, galerijas, akadēmijas utt. un kas palīdz kultūras produktiem iegūt to statusu. Visbeidzot, tā ietver lauka pozīcijas analīzi plašākā varas laukā.⁶⁰ No šī viedokļa raugoties, RS valdes darbības un taktikas skaidrojums atrodams paša lauka vēsturē un struktūrā un konkrētā lauka attiecībās ar varas lauku.

P. Burdjē lauka teorija pieprasa trīs analīzes līmeņus, kas ņem vērā dažādus aspektus, sākot no attiecībām starp RS un varas lauku un beidzot ar individuālo aģentu stratēģijām un darbībām:

(1) literatūras vai mākslas lauka pozīcija varas laukā (RS pozīcija komunistiskās partijas laukā);

(2) literatūras procesa uzraudzītāja (RS) lauka struktūra (t. i., laukā konkurējošo dalībnieku ieņemto pozīciju objektīvā struktūra, kā arī dalībniekiem piemītošās objektīvās īpašības) un

(3) daiļdarbu radītāju (RS biedru) *habitus* ģenēze.⁶¹ Šie trīs līmeņi tiks aptverti promocijas darbā.

⁵⁹ Vasiļauskas, Saulius. *Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo*, p. 36–37.

⁶⁰ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 9.

⁶¹ Turpat, p. 14.

Promocijas darbu veido ievads, četras nodaļas, nobeigums, secinājumi, avotu un literatūras saraksts un desmit pielikumi. Pirmā nodaļa sniedz vispārīgu ieskatu radošās inteliģences izpētes problemātikā, raksturojot ideoloģisko, politisko un sociālo kontekstu padomju periodā, sevišķu uzmanību pievēršot radošo savienību koncepcijai LPSR. Otrajā nodaļā aplūkota un analizēta RS valdes darbība vēlīnā staļinisma periodā (no 1940. līdz 1953. gadam), atklājot komunistiskās partijas izvēlēto stratēģiju un taktiku pret rakstniekiem. Šajā nodaļā aplūkots pirmais padomju okupācijas gads, kad tika dibināta RS, savienības darbība Otrā pasaules kara laikā, kad tā bija evakuēta uz Padomju Krieviju, kā arī pēckara pirmā desmitgade – ekstrēmākā totalitārisma fāze RS. Trešajā nodaļā turpināta RS valdes darbības analīze destāļinizācijas periodā. Šajā periodā vērojamas gan liberalizācijas tendences, gan jauns totalitārisma kāpinājums pēc nacionālkomunisma sagraāves. Ceturtajā nodaļā saskaņā ar P. Burdjē teoriju aplūkoti atsevišķu RS biedru individuālo stratēģiju piemēri. Promocijas darba pielikumos pārskata veidā apkopota informācija par RS valdes un biedru sastāvu no 1940. līdz 1965. gadam.

1. Rakstnieku savienības lauka pozicionēšana (padomju) varas sistēmā un stratēģijā

Saskaņā ar P. Burdjē lauka teoriju, pirmais solis analizē ir konkrētā lauka – Latvijas Padomju rakstnieku savienības – pozicionēšana varas laukā, aplūkojot konkrētā lauka vietu un attiecības Komunistiskās partijas stratēģijā. Būtiski, ka vairākas rakstnieku prakses un reprezentācijas var izskaidrot tikai analizējot varas lauku, kā iekšpusē RS lauks atrodas dominējošā stāvoklī.⁶² Vara, kas šī pētījuma kontekstā ir Komunistiskās partijas Centrālkomiteja, pārvalda ekonomisko un politisko kapitālu, kas dominē pāri visam, bet kultūras kapitāla turētāji ir radošā inteliģence – strukturāli subordinēta, ar simbolisko varu apveltīta grupa, kuras spēkos ir leģitimēt vai diskreditēt dominanto grupu.⁶³ Literatūras lauka, šajā gadījumā RS lauka, pozicionēšana varas laukā, kā arī simboliskās vērtības, kas piešķirtas konkrētajam rakstnieka kapitālam, novērtēšana var palīdzēt saprast, kāpēc konkrētie autori strādāja profesijā un kā viņi tur nonākuši, izprast viņu rīcību. Piemēram, ja literatūras lauks ieņem dominējošo pozīciju varas laukā, var saprast daudzu rakstnieku ambivalento attieksmi gan pret dominējošo varu, gan dominētajiem.⁶⁴ Attiecinot P. Burdjē lauka konceptu uz padomju literatūras lauku, jāņem vērā, ka šis lauks bija atkarīgs no varas – Komunistiskās partijas – nostādņēm un valsts politiskās un ekonomiskās attīstības kopumā, tomēr kā kultūras kapitāla un simboliskās varas turētāji rakstnieki bija īpaši nozīmīgi varas leģitimācijas procesā. Lai izprastu latviešu padomju literatūras lauka un RS struktūru, vēsturi un pozīciju laukā, šajā nodaļā iezīmēts politiskais, ideoloģiskais un sociālais konteksts radošās inteliģences, sevišķi Rakstnieku savienības izpētē.

1.1. PSKP kultūrpolitika un radošā inteliģence

Jau kopš PSRS izveides 1922. gadā par vienu no galvenajiem varas balstiem kļuva māksla, kurai ar radošās inteliģences palīdzību bija jāpiedalās padomju cilvēka pasaules uzskata, viņa ētikas un garīgās kultūras veidošanā un komunisma celtniecībā.⁶⁵ Literatūrzinātniece Katerina Klarka, analizējot varas un kultūras attiecības Padomju Savienībā 20. gadsimta 30. gados, īpaši izcēlusi kultūras dominanti un literatūras nozīmi pār

⁶² Bourdieu, Pierre. *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, p. 215.

⁶³ Speller, John R.W. *Bourdieu and Literature*. Cambridge: Open Book Publishers, 2011, p. 47.

⁶⁴ Turpat, p. 49.

⁶⁵ Lendiņa, Mirdza. *Radošā sadarbībā: Latvijas PSR radošo savienību ieguldījums sociālisma kultūras celtniecībā 1944.–1985. g.*, 3. lpp.

citām sfērām. Komunistiskais režīms šajā laikā uzskatīja literatūru par galveno mediju, kas varēja formulēt jaunu padomju identitāti, demonstrējot indivīda pārveidi atbilstoši jaunajiem sociālistiskā režīma apstākļiem. K. Klarka norāda, ka literatūrai vajadzēja precizēt abstrakcijas un racionalizēt Komunistiskās partijas dekrētus stāstījuma formā (vēlams biogrāfiska), kas tos leģitimētu *status quo*.⁶⁶ Tieši leģitimācija ar mākslas, sevišķi literatūras palīdzību, manipulējot ar masu apziņu, izceļ kultūras nozīmīgo lomu padomju totalitārajā režīmā.⁶⁷ Šo domu papildina krievu vēsturnieks Konstantīns Sokolovs (*Константин Борисович Соколов*), akcentējot mākslas lomu Komunistiskās partijas ideoloģijā kā līdzekli sociālai un psiholoģiskai varas nostiprināšanai.⁶⁸

Sociālisma teorētiķa un padomju valdības priekšsēdētāja Vladimira Ļeņina (*Владимир Ильич Ленин*; 1870–1924) varas laikā (1917–1922) šī mērķa sasniegšanā iesaistīja krievu avangardistus, kuru mērķis bija radikāli izmainīt mākslu. Šajā periodā tika atbalstīti mākslinieciski eksperimenti un mākslinieku individuālā brīvība. Pēc Ļeņina nāves padomju valdība ieviesa stingrākus kontroles pasākumus mākslas formā un saturā, jo mākslas eksperimentālais stils pārāk līdzinājās tam, kādu radīja kapitālistiskā pasaule. Josifs Staļins (*Иосиф Виссарионович Джугашвили/Сталин*; 1878–1953), kļūdamas par PSKP CK ģenerālsekretāru 1922. gadā, skaidri iezīmēja, ka mākslā jābūt sociālistiskajam reālismam, kas balstīts formālajās 19. gadsimta neoklasicisma un akadēmiskā stila kvalitātēs.⁶⁹ Rakstniekiem, komponistiem, māksliniekiem u. c. radošo profesiju pārstāvjiem bija jārada darbi, kas cildinātu Komunistisko partiju, proletariāta diktatūru. Mākslai bija jākalpo padomju totalitārā režīma ideoloģiskajiem un audzinošajiem mērķiem, piedāvājot atbilstošus tēlus, metodes un paraugus, kā konstruēt padomju cilvēka identitāti un uzskatus. Krievu kultūras pētniece, profesore K. Enī norāda, ka Staļins 20. gadsimta 30. gados bija nolēmis literatūru padarīt par līdzekli jaunas valsts mēroga kultūras izplatīšanai. Viņa mērķis bija monumentāla, heroiska literatūra, kas izrādītos cienīgs lielo krievu klasiķu pēctecis, iedvesmojot lasītājus gan PSRS, gan ārvalstīs sekot Padomju Savienības virzībai uz sociālo taisnīgumu. Padomju literatūra veidotu jaunu komunisma laikmeta domāšanas un uzvedības modeli.⁷⁰

⁶⁶ Clark, Katerina. *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941*, pp. 12; 103–104.

⁶⁷ *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov, p. xii

⁶⁸ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007, с. 8.

⁶⁹ Rindzeviciute, Egle. *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*. Linköping, Sweden: Linköping University Press, 2008, pp. 68–69.

⁷⁰ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, pp. 4–5.

Padomju kultūras politiku pārraudzīja stingri centralizētas pārvaldes struktūras. PSRS valsts ideoloģija – marksisms-ļeņinisms – bija galvenais PSKP balsts un lietderības attaisnojums. PSKP kongresos un CK lēmumos tika formulētas literatūras un mākslas galvenās attīstības līnijas un turpmākie uzdevumi. Radošā inteliģence bija atbildīga par šo līniju un uzdevumu īstenošanu.⁷¹ PSRS kultūrpolitikas stratēģiskais kurss galvenokārt bija atkarīgs no PSKP CK ģenerāļsekretāra.⁷² Izteikti tas bija redzams totalitārā režīma ekstremālākajā fāzē – staļinisma periodā, kad no 20. gadsimta 30. gadiem kultūru uzraudzīja valsts vadītājs Staļins, un pat valstij viskritiskākajos brīžos, piemēram, Lielā terora vai Otrā pasaules kara laikā, kultūras nozares kontrole neatslāba. Staļins kopā ar PSKP CK Politbiroju pārraudzīja ikvienu sīkāko lēmumu.⁷³ Jebkura novirze no oficiālajām vadlīnijām mākslā varēja tikt klasificēta kā kaitnieciska un opozicionāra režīmam un draudēt inteliģencei ar fiziskajām represijām.

Lietuviešu kultūras vēstures pētniece un socioloģe Egle Rindzevičiūte (*Eglē Rindzevičiūtē*), analizējot padomju kultūras politiku, norāda, ka Komunistiskās partijas pārvaldītā valsts tika postulēta kā vienīgais mākslas mecenāts; tā bija atbildīga par mākslinieku un citu kultūras darbinieku nodrošināšanu ar algām, darbavietām un dzīvesvietām, tāpēc vēlējās tos iesaistīt sabiedrības pārveides plānos.⁷⁴ Līdz ar to mākslas radītāji bija atkarīgi no valsts, un viņiem bija vajadzīgs Komunistiskās partijas atbalsts. Šīs divas puses var raksturot kā sava veida aliansi, no kuras ieguvējas bija abas.⁷⁵ Profesors, mediju eksperts Sergejs Kruks akcentējis: “Kultūra maksā naudu, kuras trūka arī sociālistiskajā plānošanas ekonomikā. Mākslas iestādēm izvirzītie uzdevumi audzināt un pildīt finanšu plānu dažreiz izraisīja ideologu un ekonomistu domstarpības. Ideoloģija garantēja mākslinieku darbu, taču neveicināja kultūras tirgus funkcionēšanu un traucēja valdības centieniem palielināt peļņu. Vienlaikus tirgus veicināja “zemo” gaumi, tāpēc elitārās mākslas aprindas atbalstīja stingrāku valsts iejaukšanos kultūrā.”⁷⁶ Tas vēlreiz apstiprina tēzi par varas un radošās inteliģences savstarpējo mijiedarbību, no kuras ieguvējas bija abas puses.

⁷¹ Lendiņa, Mirdza. *Radošā sadarbībā: Latvijas PSR radošo savienību ieguldījums sociālisma kultūras celtniecībā 1944.–1985. g.*, 4. lpp.

⁷² Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 49.

⁷³ *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov, p. xi.

⁷⁴ Rindzevičiute, Egle. *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*, p. 69.

⁷⁵ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, pp. 4–5.

⁷⁶ Kruks, Sergejs. “Par mūziku skaistu un melodisku!”: padomju kultūras politika, 1932–1964, 17. lpp.

PSRS bija izveidota sistēma, kurai vajadzēja formēt padomju totalitārā režīma iekārtai atbilstošu un lojālu radošo inteliģenci. “Buržuāziskā inteliģence” bija *jāpāraudzina* un jāveido jauna sociālistiskā elite.⁷⁷ Varai izdevās radīt jaunu sociālistiskās inteliģences ražošanas sistēmu, ko precīzi atklājis krievu rakstnieks un filozofs Aleksandrs Zinovjevs (*Александр Александрович Зиновьев*; 1922–2006), norādot, ka par padomju rakstniekiem kļuva īpaša tipa cilvēki, kuri precīzi izjuta un pielāgojās padomju ideoloģijai. Šie rakstnieki ar saviem darbiem prata nopelnīt naudu, veidot karjeru, saņemt apbalvojumus u. tml. Daudziem pietika uzrakstīt vienu padomju ideoloģiju apliecinošu darbu, lai turpmāko dzīvi skaitītos profesionāls rakstnieks.⁷⁸ Šis raksturojums precīzi iekļaujas P. Burdjē lauka teorijā, raksturojot vairākuma tieksmi izraudzīties sev izdevīgāko pozīciju un sociālās lomas. Tos, kas nevēlējās piedalīties “pareizās” pasaules kartes (literatūras lauka) formēšanā, vara uztvēra kā disidentus, citādi domājošos, aizsūtīja uz nometnēm, psihiatriskajām slimnīcām, izsūtīja uz ārzemēm.⁷⁹

Rakstniekiem PSRS nemitīgi bija jāatrod stratēģijas fiziskai un radošai izdzīvošanai. Kā norāda vēsturnieks K. Sokolovs, PSRS attīstības vēlākajos posmos radošajā inteliģencē ar laiku tika izstrādāta speciāla ideoloģija, kas attaisnoja tās konformismu, Komunistiskās partijas sapulcēs izskanējušos melus u. tml.⁸⁰ To var skaidrot kā paš aizsardzību, atsevišķu indivīdu gadījumā arī kā patiesu komunistisko pārliecību. Daļa inteliģences bija kritiski noskaņota pret pastāvošo politisko režīmu, tomēr opozicionārus lielākoties atbalstīja klusēdama, savus patiesos uzskatus izklāstot vien privāti. Neliela daļa atļāvās publiski nostāties opozīcijā.⁸¹

Pirmajā padomju okupācijas gadā un pēc otrreizējās padomju okupācijas 1944. gadā arī LPSR attīstība norisinājās sinhroni ar citām PSRS republikām. Tas nozīmēja 20.–30. gadu PSRS kultūrpolitikas un pārraudzības mehānismu ieviešanu LPSR: līdz tam Latvijas valstī iedibināto literāro institūciju likvidāciju un intensīvu sovjetizāciju, izmantojot arī represīvas metodes, latviešu pirmspadomju kultūras mantojuma noliegšanu, inteliģences *pāraudzināšanu*, jaunas lojālas padomju rakstnieku elites veidošanu. Totalitārisma seku dokumentēšanas centra konsultants Indulis Zālīte norāda, ka “[p]roletariāta diktatūras apstākļos 40. gados valdīja uzskats, ka PSRS inteliģence ir “valsts aparāta kadri, ar kuru

⁷⁷ Kulbok-Lattik, Egge. “Art Belongs to the People!” The Soviet Cultural Policy and Estonian Community Houses. *Culture Crossroads*, Vol. 9, No. 1, 2016, p. 103.

⁷⁸ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 72.

⁷⁹ Turpat.

⁸⁰ Turpat, с. 9.

⁸¹ Turpat.

palīdzību strādnieku šķira īsteno savu iekš- un ārpolitiku". Šis definējums uzsver inteliģences ciešo saikni ar valsts politiku un atkarību no tās. Attiecībā pret radošo inteliģenci tas nozīmēja oficiālā līmeņa garīgās elites kultivēšanu, kurai jābūt lojālai pret valdošo partiju padomju vienpartijas politiskajā sistēmā".⁸² Arī LPSR radošās inteliģences priekšgalā izvirzījās iepriekš margināli indivīdi, kuri bija Komunistiskajai partijai lojāli un ar atbilstošu biogrāfiju. Tie ieņēma vadošus amatus kultūras institūcijās, tostarp LPSR radošajās savienībās. Tomēr daļai radošās inteliģences piemītošā spēja kritiski izvērtēt esošos apstākļus raisīja pastāvīgu varas neuzticēšanos tai, inteliģences atklātu un slepenu kontroli, vajadzības gadījumā draudot gan verbāli, gan fiziski.⁸³ Pastāvīgā represiju un baiļu atmosfēra daļā radošās inteliģences veicināja izteiktu konformismu ar režīmu, atsevišķu indivīdu darbībās vērojama pat pārāk centīga Komunistiskās partijas direktīvu izpilde. Līdz ar to LPSR pētījumā apskatāmajā periodā, salīdzinot ar pārējām sociālistiskajām republikām, nebija rakstnieku, kuri būtu atklāti disidenti, kas publiski izaicinātu varu – publicējoties ārzemēs, *samizdatā*, rakstot protesta vēstules, uzturot nelegālus kontaktus ar Rietumiem u. tml.

Pēc Latvijas okupācijas kultūras, tostarp literatūras nozares attīstība un radošās inteliģences attiecības ar varu jāaplūko sasaistē ar PSKP kultūrpolitikas nostādņēm, kas nozīmēja ne tikai iepriekšējo padomju varas pārvaldes mehānismu apgūšanu, bet arī aktuālo kultūras, tostarp literatūras nozares direktīvu īstenošanu, kuru mērķis bija asimilēt latviešu kultūru padomju kultūrā, lai izskaustu latviešu nacionālo identitāti un atšķirības.

Aplūkojot radošās inteliģences attiecības ar varu, Komunistisko partiju, redzams, ka tās nevar vērtēt tikai kā simbiotiskas vai antagonistiskas. No vienas puses, Komunistiskā partija uzlūkoja radošo inteliģenci kā sabiedroto politiskajā, ideoloģiskajā un ekonomiskajā jomā. No otras puses, politiskā elite saskatīja arī potenciālo apdraudējumu, ja radošā inteliģence izvēlētos nostāties režīma opozīcijā, jo tās spēkos bija patstāvīgi, neatkarīgi no partijas dogmām, ietekmēt sabiedrisko domu, paust no valdošās ideoloģijas atšķirīgus spriedumus un atziņas. Pēc K. Sokolova domām, tieši tāpēc visā PSRS kultūrpolitikas vēsturē varas attieksmē pret inteliģenci vērojamas cikliskas svārstības – no stingrām represijām līdz dažāda veida atbalstam.⁸⁴ Līdz ar to, vērtējot PSKP CK kultūrpolitiku

⁸² Zālīte, Indulis. Radošā inteliģence – VDK kontroles objekts un propagandas ierocis (70., 80. g. atspoguļojums VDK dokumentos). *Latvijas Vēsture*, Nr. 3, 1998, 55.–61. lpp.

⁸³ Turpat.

⁸⁴ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 4.

attiecībā pret radošo inteliģenci un tās lomu padomju periodā, visu PSRS pastāvēšanas laiku nevar aplūkot kā monolītu. Radošās inteliģences attiecības ar padomju totalitārā režīma varu bija svārstīgas un atkarīgas gan no PSKP CK ģenerālsēkretāru maiņas, gan no politisko un ideoloģisko nostādņu pārmaiņām valstī kopumā, – dažādām režīma centralizācijas un demokratizācijas pakāpēm. E. Rindzevičiūtes ieskatā aplami būtu uzskatīt, ka padomju kultūrpolitika bija efektīva. Padomju kultūras pārvaldība un pārraudzība ne vienmēr bija labi plānota un īstenota.⁸⁵ Turklāt katrā periodā notika būtiskas izmaiņas arī sabiedrībā un tās vērtībās. Pretstatā staļinismam laiku pēc PSKP 20. kongresa 1956. gadā iezīmē pārmaiņas varas attiecībās ar radošo inteliģenci, kur vērojami gan mēģinājumi īstenot vēl lielāku kontroli pār kultūras nozari, gan arī kontroles mehānisma atslābumi, kas radīja nedaudz brīvāku atmosfēru, jaunus noteikumus un prioritātes literatūras jomā. Būtiski pētīt, kā šie periodi ietekmēja radošo savienību darbību, kas organizēja un pārraudzīja mākslas nozares PSRS.

1.2. Radošās savienības PSRS un Rakstnieku savienība

Lai izprastu, kā LPSR tika organizēta republikas Rakstnieku savienība, ko veidoja pēc PSRS Rakstnieku savienības parauga un norādījumiem, jāaplūko PSRS Rakstnieku savienības izveide un struktūra, kā arī Komunistiskās partijas nostādnes pret to, tostarp arī citām radošajām savienībām.

Totalitārā režīmā, kāds bija PSRS, ekonomiskā apmaiņa tika stingri regulēta un kultūras produkti pilnībā kontrolēti ar šim nolūkam radītu aparātu un/vai ražošanas līdzekļu institucionālu centralizāciju. Ideoloģiskais pieprasījums noteica kultūras preču piedāvājumu. Jo vairāk šāda tipa sistēmām izdevās monopolizēt likumīgu vardarbību, gan fizisko (armija un policijas spēki, administratīvā vara), gan simbolisko (tiesiskums, izglītība, plašsaziņas līdzekļi un citi propagandas un morāles līdzekļi), jo stingrāka bija kultūras produkcijas kontrole.⁸⁶ Represijas un ekonomiskie pasākumi nebija vienīgie līdzekļi, ar kuriem šāds režīms kontrolēja kultūras ražošanu. Neatkarīgi no inteliģences privilēģijām, gan

⁸⁵ Rindzevičiute, Egle. *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*, p. 70.

⁸⁶ Sapiro, Gisele. The Literary Field between the State and the Market. In: *Bourdieu's Theory of Social Fields: Concepts and Applications*. Routledge Advances in Sociology. Eds. Mathieu Hilgers, Eric Mangez. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015, p. 141.

simboliskajām, gan materiālajām, galvenie kontroles instrumenti bija arī profesiju pārstāvju apvienošana savienībās, profesionālo institūciju uzraudzība un ideoloģiskā uzraudzība.⁸⁷

Radošās savienības PSRS bija organizācijas, kas tika izveidotas, lai apvienotu, centralizētu un ideoloģiski pārraudzītu un kontrolētu dažādu nozaru mākslas darbiniekus, veltot pastāvīgu uzmanību literatūras un mākslas attīstības radošajām problēmām, savienības biedru idejiski teorētiskā līmeņa un profesionālās meistarības paaugstināšanai. PSKP programmā un kongresos tika formulēti literatūras un mākslas uzdevumi un radošā darba vadlīnijas. Mākslinieki, rakstnieki, komponisti, arhitekti bija jāapvieno tieši tāpat kā darba kolektīvi rūpnīcās, ar tikpat stingru un dzelžainu vadību. Varas izpratnē tie bija tādi paši strādājošie kā celtnieki, grāmatveži, policisti u. c., tikai radīja citādus – ideoloģiskus produktus. Galvenais bija nepieļaut radošās inteliģences darbībā jebkādas agrākā politiskā režīma izpausmes.⁸⁸ Profesors Kirils Tomofs (*Kiril Tomoff*) akcentē, ka ir grūti saprast padomju kultūru, neaplūkojot radošās savienības.⁸⁹ J. Dobrenko ieskatā patiesībā sociālistiskais reālisms pirmām kārtām bija institūcija, kas aiz teorētiskām diskusijām slēpa varas mašīnēriju. Partejiskums, tautiskums bija tikai aizsegs sociālistiskā reālisma metodes institucionālajam raksturam.⁹⁰

1932.–1934. gadā norisinājās pirmo PSRS radošo savienību izveide. 1932. gada 23. aprīlī VK(b)P CK tika pieņemts lēmums “Par pārkārtojumiem literatūras un mākslas organizāciju darbā”, kura mērķis bija dibināt vienotas radošās inteliģences savienības, kas kalpotu tikai padomju tautas un valsts interesēm.⁹¹ Tādējādi likvidēja daudzas agrāk pastāvējušās radošās organizācijas un apvienības, pārtraucot jebkāda veida radošās brīvības un pašdarbības esamību PSRS. Literatūrzinātniece K. Klarka visu neatkarīgo kultūras organizāciju slēgšanu 1932. gadā un sociālistiskā reālisma kā obligātas metodes ieviešanu visās mākslas nozarēs pielīdzina katastrofai – kultūras holokaustam, kas paredzēja arī cilvēku “tīrīšanu”.⁹² Var pievienoties K. Klarkas viedoklim, jo jebkuros laikos māksliniekam radīšanai nepieciešama brīvība, kas neierobežo viņa radošo darbību un izpausmi. PSRS šajā periodā radošā brīvība tika iznīcināta pilnībā.

⁸⁷ Sapiro, Gisele. *The Literary Field between the State and the Market*, p. 143.

⁸⁸ Meerovich, Mark. *The Union of Soviet Architects of the USSR: The History of Its Formation and Early Stages (1932–1940s)*. *проект байкал 44*, 2015, p. 66.

⁸⁹ Tomoff, Kiril. *Creative Union: The Professional Organization of Soviet Composers, 1939–1953*. Ithaca; London: Cornell University Press, p. 2.

⁹⁰ A Discussion on Methodology for Researching Soviet Literary Space, p. 159.

⁹¹ Lendiņa, Mirdza. *Radošā sadarbībā: Latvijas PSR radošo savienību ieguldījums sociālisma kultūras celtniecībā 1944.–1985. g.*, 16.–17. lpp.

⁹² Clark, Katerina. *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941*, p. 5.

1932. gadā tika dibināta pirmā PSRS radošās savienības – Rakstnieku savienības – organizācijas komiteja, kas sagatavoja pirmo PSRS Rakstnieku savienības kongresu 1934. gada augustā. Tajā par PSRS Rakstnieku savienības priekšsēdētāju iecēla krievu rakstnieku Maksimu Gorkiju (*Максим Горький*; īstajā vārdā Aleksejs Peškovs, *Алексей Максимович Пешков*; 1868–1936). Šajā kongresā par galveno mākslas metodi tika pasludināts sociālistiskais reālisms, akcentējot arī rakstnieka kā cilvēka dvēseles inženiera lomu. PSRS Rakstnieku savienības statūtu principi tika pārņemti arī citu republiku Rakstnieku savienību darbā. Jāatzīmē, ka tie bija pamats arī citu PSRS radošo savienību organizēšanā.⁹³

PSRS Rakstnieku savienības dibināšana un oficiālās vienīgās metodes noteikšana ļāva partijai īstenot pilnīgu ideoloģisku kontroli pār literatūras nozari, tostarp literāro produkciju. Rakstnieku savienības uzticamība bija atkarīga no rakstnieku ticības tās misijai; tāpēc Staļina un viņa politbiroja mērķis bija piesaistīt Rakstnieku savienībai sabiedrībā pazīstamus rakstniekus. Vairāki rakstnieki, īpaši komunisti, noteikti redzēja sevi kā Komunistiskās partijas līdera sabiedrotos un dedzīgus režīma atbalstītājus, radot darbus ar jauniem varoņiem (piemēram, sociālistiskās dzimtenes patriotiem, darba varoņiem) un režīma mitoloģiju.⁹⁴ Šis apgalvojums attiecināms arī uz citu PSRS republiku kreisi orientēto rakstniecību.

Lai gan formāli PSRS Rakstnieku savienība nebija saistīta ar Komunistisko partiju, tai bija sava Komunistiskās partijas pirmorganizācija, kurā bija rakstnieki komunisti, kas nodrošināja ideoloģisko kontroli un partijas uzraudzību. Rakstnieku savienības formālā neatkarība bija iluzora, un būtībā tā bija institūcija, kas veica vidutājas funkciju starp partiju un rakstniekiem. Vēsturnieks K. Sokolovs salīdzina ikvienu PSRS radošo savienību ar mazu totalitārās sistēmas pārvaldes modeli, kurā valdīja stingra centralizācija, hierarhija, pavēles, lēmumi u. tml. Šīs savienības bija kā sava veida PSRS Kultūras ministrijas departamenti, kurus pārraudzīja PSKP CK Kultūras nodaļa un Aģitācijas un propagandas nodaļa, kas stingri kontrolēja norises mākslā: izraudzījās savienību sekretārus, darba plānus, prēmijas, apstiprināja izdevniecību plānus, braucienus uz ārzemēm u. tml. Komunistiskās partijas Centrālkomitejas lēmumi bija obligāti izpildāmas direktīvas. Radošo savienību vadītāji bija daļa no kultūras nomenklatūras. Bieži vien tie bija partijai uzticami cilvēki, kuriem bija

⁹³ 1932. gadā tika izveidota PSRS Teātra biedrība, PSRS Arhitektu savienība, 1939. gadā sāka organizēt PSRS Komponistu savienību, kas faktiski tika dibināta pēc Otrā pasaules kara 1948. gadā. 1957. gadā nodibināja PSRS Mākslinieku savienību.

⁹⁴ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 4.

autoritāte savienības biedru vidū. Lai gan formāli radošo savienību vadītājus izraudzījās atklātu vēlēšanu rezultātā, patiesībā amatos tika iecelti PSKP CK iepriekš apstiprināti cilvēki. Darbinieku sastāvs vadošajos amatos ilgstoši palika nemainīgs.⁹⁵ Krievijas un Austrumeiropas studiju pētniece V. Tolca norāda, ka 40. gadu beigās PSRS radošās profesijas pārstāvja profesionālā darbība bija atkarīga nevis no partijas, bet gan no radošo savienību elites varas. Radošie darbinieki, kas neieņēma vadošus amatus, kritizēja varas koncentrēšanos nelielu mākslinieku grupu rokās. Neskatoties uz kritiku, nekādas ievērojamas izmaiņas nesekoja. Tolca norāda, ka varas koncentrēšana radošo savienību līderu rokās bija apzināta politika, ko aizsāka Staļins. Pēckara represijas papildināja politika – apvienot un atbalstīt grupas, kas varētu palīdzēt stiprināt padomju varu. Tomēr šādai politikai bija arī ēnas puse – koncentrējot varu ierobežotas grupas rokās un aizmirstot par ierindas radošās jomas pārstāvjiem, paralēli veidojās ar sistēmu neapmierinātā opozicionāru kustība.⁹⁶

Kontrolējoša instance bija arī radošo savienību sekretariāti, kuros neliela funkcionāru grupa pārraudzīja un pārvaldīja pārējos savienības biedrus. Tas dažkārt negatīvi ietekmēja radošā darba procesu, jauno biedru uzņemšanu u. tml. Arī biedru uzņemšanai, noraidīšanai vai izslēgšanai no savienības vajadzēja vienbalsīgu lēmumu. Viens no būtiskiem nosacījumiem bija politiskais briedums, kandidāta tālākās izredzes radošajā darbā. Līdz ar to nozīmīgs padomju kultūrpolitikas aspekts bija radošo profesiju jauno kadru ideoloģiski politiskā audzināšana. Biedra statuss bija nozīmīgs, jo jebkura radoša darbība ārpus radošajām savienībām līdz 1985. gadam, kad sākās M. Gorbačova aizsāktā pārbūve un relatīva liberalizācija, netika atzīta par profesionālu.⁹⁷

Pētniece K. Enī izdala četras galvenās PSRS Rakstnieku savienības funkcijas: pirmkārt, tās mērķis bija informēt rakstniekus par partijas politiku organizētu diskusiju, sanāksmju veidā; otrkārt, nodrošināt ideoloģisko audzināšanu un literatūras kā jaunās komunistiskās nācijas veidotāju, subsidējot rakstnieku braucienus uz rūpnīcām, kolhoziem, būvprojektiem; treškārt, piešķirt rakstniekiem dzīvokļus, kvalitatīvu pārtiku, papildu ienākumus un apmaksātu darba atvaļinājumu; ceturtkārt, slēptā veidā informēt Valsts Drošības komiteju par rakstniekiem.⁹⁸

⁹⁵ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 21.

⁹⁶ Tolz, Vera. "Cultural Bosses" as Patrons and Clients: the Functioning of the Soviet Creative Unions in the Postwar Period, pp. 87–105.

⁹⁷ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 23.

⁹⁸ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 3.

Jāatzīmē, ka mākslinieks radošajā savienībā tika kontrolēts. Radošo savienību vadītāji bija gandrīz kā valsts ierēdņi. Savienība kļuva par vienu no mākslinieka konsolidācijas formām, kurā tas zaudēja sevi kā brīvu, radošu, individuālu personību, pildot no partijas nākušās direktīvas.⁹⁹ Arī literatūrzinātniece K. Klarka savā monogrāfijā “Maskava, ceturta Roma: staļinisms, kosmopolītisms un padomju kultūras evolūcija, 1931–1941” (*Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941*, 2011) kā būtisku iezīmi Staļina totalitārajā režīmā akcentē individuālas personības zaudēšanu, var teikt “izdzēšanu”, tā vietā lietojot dažādas maskas un mainīgas identitātes.¹⁰⁰ Savukārt pētniece K. Enī aktualizē būtisku jautājumu, kā rakstnieki risināja konfliktus, ja personīgi tiem nepiekrita.¹⁰¹ Šajā jautājumā katras PSRS republikas Rakstnieku savienības gadījums aplūkojams atsevišķi, jo savienības vadība un radošā darba pārraudzība bija atkarīga arī no konkrētās republikas īpatnībām. Piemēram, vēsturnieks V. Ivanauskas, raksturojot Lietuvas PSR Rakstnieku savienību, atzīmē, lai gan tā bija spēcīgs kontroles mehānisms, tai izdevās nodrošināt rakstniekiem adaptācijas modeli, kas ļāva arī autoriem, pret kuriem bija noteikti varas ierobežojumi, piemēram, publicēšanās, ar zināmiem kompromisiem palikt oficiālajā struktūrā, vienlaikus izvairoties no iesaistīšanās disidentu darbībā vai *samizdat* izdevniecībā.¹⁰² Latvijas Padomju rakstnieku savienības gadījums turpmāk analizēts 2. un 3. promocijas darba nodaļā.

PSRS radošo savienību, tostarp Rakstnieku savienības galvenais mērķis bija apvienot, centralizēti un ideoloģiski pārraudzīt un kontrolēt dažādu nozaru mākslas darbiniekus. Radošo savienību organizatoriskais darbs bija pilnībā pakļauts un atkarīgs no PSKP CK kultūrpolitikas nostādņēm. Līdz ar to radošās savienības var vērtēt kā varas struktūrvienības, kas koordinēja mākslinieku profesionālo darbību un darbu izdošanu, kā arī Komunistiskās partijas un radošās inteliģences mijiedarbību. Savukārt radošo savienību vadību var pielīdzināt partijas nomenklatūrai, kura sevišķi staļinisma periodā ilgstoši atradās pie varas un atbildēja par Komunistiskās partijas nostādņu īstenošanu, apmaiņā pret to baudot varas piešķirtās privilēģijas.

⁹⁹ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 22.

¹⁰⁰ Clark, Katerina. *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941*, p. 56.

¹⁰¹ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 8.

¹⁰² Ivanauskas, Vilius. *Lithuanian Writers and the Establishment during Late Socialism: The Writers Union as a Place for Conformism or Escape*, p. 77.

1.3. Radošās inteliģences materiālie atbalsti un privilēģijas

Piederība profesionālai radošai savienībai PSRS bija būtiska, jo tā apliecināja ne tikai radošās inteliģences profesionalitāti un prestižu, atsevišķiem indivīdiem arī augstu sociālo statusu sabiedrībā, tātad simbolisko kapitālu, bet nodrošināja arī ienākumus, garantēja valsts pasūtījumus, iespēju saņemt materiālo atbalstu un citas priekšrocības, piemēram, regulāras ceļazīmes uz kūrortiem un sanatorijām, dzīvojamo platību un vasarnīcas, ārzemju komandējumus un tūrisma braucienus, medicīniskos pakalpojumus, apbalvojumus un prēmijas (ekonomisko kapitālu). Šajā apakšnodaļā aplūkoti materiālie atbalsti un privilēģijas raksturotas PSRS kopumā, bet tās vienlīdz attiecās arī uz LPSR radošo inteliģenci, tāpēc sniegti piemēri arī no LPSR.

Vairāki pētnieki¹⁰³ norāda, ka tieši materiālais atbalsts, privilēģijas un augstais sociālais statuss sabiedrībā bija galvenais radošās inteliģences konformisma ar varu iemesls. Par galveno vadmotīvu, lai sadarbotos ar varu, iekļautos padomju literatūras, tostarp RS laukā un saskaņā ar P. Burdjē piedalītos “spēlē”, kļuva cīņa par kapitālu. Rakstnieks varēja pielietot stratēģiju – kulturāli apkalpot režīmu, apmaiņā iegūstot neizmērojamu režīma atbalstu – valsts pasūtījumus, garantētu lielu grāmatu tirāžu, kopoto rakstu izdošanu u. tml.¹⁰⁴, kas sniedza viņam ekonomisko un arī kultūras kapitālu. Īpaši svarīgs bija simboliskais kapitāls – profesionālais, elites statuss un prestižs. Tas izskaidro arī atsevišķu rakstnieku neizlēmību – nostāties opozīcijā, upurējot savu ekonomisko un simbolisko kapitālu, vai tomēr nē. Kā precīzi norādījis K. Sokolovs, profesionālais prestižs bieži kalpoja aizsardzībai no varas uzbrukumiem. Varas atzītam māksliniekam bija vieglāk paust savus uzskatus nekā mazāk zināmam.¹⁰⁵ Jo vairāk kapitāla (ekonomiskā, kultūras, sociālā, simboliskā) rakstniekam piederēja, jo lielākas izredzes bija panākt kompromisu ar pastāvošo varu, gūt atbalstu, izmantot savu statusu vai amatu, lai palīdzētu citiem rakstniekiem. Tādējādi netieši konkrētajam rakstniekam vai rakstnieku grupai varēja piemist simboliskā vara, kuras pamatā bija dažādas kapitāla formas, kas nav reducējamas līdz ekonomiskajam

¹⁰³ Piemēram: Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. New York: Oxford University Press, 2000; Tolz, Vera. “Cultural Bosses” as Patrons and Clients: the Functioning of the Soviet Creative Unions in the Postwar Period, pp. 87–105; Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*; Sanders, Thomas. The Management of Art in the Soviet Union. *Entremons. UPF Journal of World History*. Nr. 7, 2015, pp. 26–54; Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*.

¹⁰⁴ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 8.

¹⁰⁵ Turpat.

kapitālam.¹⁰⁶ Jāatzīmē, ka simbolisko kapitālu piešķirā arī sabiedrības atzinība, literārā darba augstais mākslinieciskais līmenis un kritikas novērtējums, kas ne vienmēr saskanēja ar Komunistiskās partijas principiem un oficiālo mākslas diskursu. Jautājums, vai kāds no Rakstnieku savienības biedriem bija gatavs atteikties no sava kapitāla, sevišķi ekonomiskā un simboliskā, ir sarežģīts. Zināms, ka ne visi rakstnieki, kuri baudīja režīma privilēģijas un kuriem piederēja dažādi kapitāla veidi, bija konformisti un režīma atbalstītāji, tomēr tikai retais bija gatavs atteikties no stabilitātes un statusa. Var pieļaut, ka daļa no Rakstnieku savienības biedriem bija pārliecināti režīma atbalstītāji, izbaudot visas pieejamās privilēģijas, taču lielai daļai tā bija vienkārša adaptācija režīma apstākļos, pieļaujot domu, ka režīma sagrāve nekad nebūtu iespējama. Tas izskaidro arī radošās inteliģences aktīvu stāšanos Komunistiskajā partijā, sevišķi 70.–80. gados, īpaši to jauno autoru vidū, kas tikai sāka savu karjeru. Protams, bija arī rakstnieki, kuri kļuva par partijas biedriem godkāres dzīti.

Pieļaujams, ka arī radošās inteliģences pārstāvji, kuri apzinājās savu augsto statusu un saņēma materiālos atbalstus un privilēģijas, tomēr manipulēja ar režīmu. Tādējādi materiālā atbalsta saņemšana nav traktējama kā konformisms. Šo privilēģiju pieņemšana bija praktisks, nevis morāls lēmums.¹⁰⁷ Materiālās privilēģijas nereti bija ikdienas pamatvajadzības, nevis luksusa preces. Piemēram, 1981. gadā dzejniece V. Belševica lūdza jubilejā no RS ierasto 100 rubļu vietā uzdāvināt palagus un dvieļus.¹⁰⁸ Pētot norises Polijas Rakstnieku savienībā 50., 60. gados, šo jautājumu savā disertācijā risinājusi arī pētniece I. Skorbilovica.¹⁰⁹ Konformismu viņa skaidro kā adaptēšanos esošajai realitātei, izmantojot sistēmu savā labā, kas neizslēdza pretestību pret to.¹¹⁰ To varētu saukt par nevardarbīgo, neapzināto pretošanos režīmam.

Jāatzīmē, ka arī materiālo priekšrocību un privilēģiju ziņā nepastāvēja vienlīdzība. Radošās inteliģences vidū pastāvēja dažādi līmeņi privilēģiju un priekšrocību piekļuves ziņā atkarībā no rakstnieka statusa (piederības politiskajai elitei, partijas nomenklatūrai, Komunistiskajai partijai u. tml.). Vissvarīgākās no šīm priekšrocībām bija labākas publicēšanas iespējas un augstāks sociālais statuss. Ietekmīgu Rakstnieku savienības biedru un funkcionāru darbi, kas neatkarīgi no literārā darba mākslinieciskās vērtības vai tās trūkuma tika drukāti milzīgās tirāžās, kropļoja konkurenci; vēsturnieka K. Sokolova

¹⁰⁶ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 7.

¹⁰⁷ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 3.

¹⁰⁸ *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1977–1986*. Sast. Ieva Struka. Rīga: Jumava, 2016, 324. lpp.

¹⁰⁹ Skorbilowicz, Iwona. *The Polish Writers' Union in Gomulka's Polish People's Republic, 1956–1970*.

¹¹⁰ Turpat, pp. 66–67.

vārdiem, šādā veidā burtiski “noslīcinot tirgu”.¹¹¹ LPSR piemērā var runāt par A. Griguļa, Ž. Grīvas, J. Niedres u. c. darbiem. Saskaņā ar P. Burdjē teoriju, šo autoru darbi uzskatāmi par varas un Rakstnieku savienības propagandētiem heteronomā pola “bestselleriem”, kuru uzdevums bija nostiprināt Komunistiskās partijas pozīcijas un latviešu padomju literatūras lauka hierarhiju. Funkcionāru radīto literāro sacerējumu izdošana tika sekmēta pat situācijā, kad pastāvīgas problēmas izdevniecībās radīja papīra trūkums, kā dēļ citu grāmatu izdošana kavējās un tika atlikta uz vairākiem gadiem.¹¹²

Austrāliešu vēsturniece Šeila Ficpatrika (*Sheila Fitzpatrick*), analizējot padomju kultūrpolitikas aspektus PSRS 20. gadsimta 30. gados, norāda, ka, neskatoties uz komunistiskā režīma mērķi izveidot egalitāru sabiedrību, patiesībā tā radīja ļoti hierarhiskas un stratificētas savstarpējās attiecības. To izraisīja lielais preču un pakalpojumu deficīts. Komunistiskās partijas vadība norādīja, ka ar laiku visiem būs pieejami labāki pakalpojumi un preču piegādes, bet komunisma veidošanas sākumposmā tās varēja dot tikai elitārai sabiedrības daļai, kas sniedz ieguldījumu valsts attīstībā.¹¹³ Sabiedrības sašķeltību veicināja arī tas, ka padomju prese parasti klusēja par Komunistiskās partijas nomenklatūras privilēģijām, savukārt inteliģences privilēģijas bieži tika uzsvērtas. Tas radīja iespaidu, ka daži radošās inteliģences pārstāvji bija PSRS privilēģētākie cilvēki. Š. Ficpatrika to skaidro kā partijas stratēģiju, lai novērstu iespējamo tautas aizvainojumu par Komunistiskās partijas funkcionāru privilēģijām.¹¹⁴

Pētniece V. Tolca, aplūkojot PSRS radošo savienību darbību pēc Otrā pasaules kara, izceļ radošo savienību vadītāju īpašo statusu un privilēģijas. Tieši pēc kara PSRS CK vadība apzināti pieņēma lēmumu ļaut nelielai inteliģences grupai iekļauties valsts elitē, liekot tai atbildēt par radošā procesa pārraudzību un vadību. Šajā laikā tika izveidota varas un privilēģiju sadales sistēma starp radošo savienību pārstāvjiem, kas saglabājās teju nemainīga līdz 80. gadu beigām, nodrošinot radošo savienību vadītājiem augsti privilēģētu materiālo stāvokli. Tolca arī atzīmē, ka, atšķirībā no citu nozaru pārstāvjiem, radošo savienību vadītājiem pirmie pēckara gadi nekļuva par vissmagāko ideoloģisko kampaņu un partijas

¹¹¹ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 29.

¹¹² Turpat.

¹¹³ Fitzpatrick, Sheila. *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca New York: Cornell University Press, 1992, pp. 227–228.

¹¹⁴ Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*.

iejaukšanās laiku radošajā procesā, bet gan ļāva pārņemt un nostiprināt varu, iegūstot tiesības gan kontrolēt radošo darbu saturu, gan risināt rakstnieku materiālā atbalsta jautājumus.¹¹⁵

Jāatzīmē arī apbalvojumu īpašā nozīme padomju kultūrpolitikā. Padomju rakstniekiem augstākie apbalvojumi bija – PSRS Tautas rakstnieks, Latvijas PSR Tautas rakstnieks, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks. Svarīgas bija prēmijas (Staļina prēmija, PSRS Valsts prēmija, Latvijas PSR Valsts prēmija u. c.) un medaļas. Bieža prakse bija apbalvojumu pasniegšana un goda nosaukumu piešķiršana sakarā ar dzīves vai darba jubileju. Pētniece I. Skorbilovica apbalvojumus aplūko kā veidu, kas ļāva radīt padomju rakstnieku panteonu un noteikt hierarhiju mākslas sasniegumu vērtēšanā. Līdz ar to nav pārsteidzoši, ka partija apbalvoja rakstniekus, kuri ieņēma augstus amatus gan partijas nomenklatūrā, gan arī Rakstnieku savienībā, jo šādas pozīcijas liecināja par zināmu paklausības vai sadarbības līmeni ar režīmu. Prēmiju ieguvēju izvēle nereti bija politiski motivēta.¹¹⁶ Š. Ficpatrika padomju augstākos apbalvojumus pielīdzina kā ekvivalentus Nobela prēmijai. Viņa norāda, ka dažām balvām bija arī ievērojama praktiska vērtība. Piemēram, ar Ļeņina ordeni apbalvotais saņēma 25 rubļus, ar Goda Zīmi – 10 rubļus u. tml. PSRS Tautas māksliniekam vai republikas Tautas māksliniekam bija priekšrocības personālās pensijas saņemšanā. Arī sadzīvē laureātam pienācās, piemēram, prioritāte dzelzceļa biļešu iegādē, numuru rezervācija valsts atpūtas vietās u. tml. Liela nozīme bija personīgajiem kontaktiem ar partijas nomenklatūru.¹¹⁷

Vēl viena privilēģija, kas bija unikāla radošo savienību biedriem, bija īpaši fondi, kas nodrošināja materiālo palīdzību savienības biedriem: sedza komandējuma izdevumus, izmaksāja slimības un invaliditātes pabalstus, naudas aizdevumus, nodrošināja palīdzību dzīvojamās platības iegūšanā, piešķīra ceļazīmes uz sanatorijām un kūrortiem. Pirmais fonds, kas tika izveidots 1934. gada jūnijā, bija PSRS Literatūras fonds. Tam sekoja Arhitektu fonds (1934. gada oktobrī), Komponistu un Mākslinieku fonds (1939. un 1940. gadā).¹¹⁸

Lai gan PSRS oficiālā ideoloģija sludināja egalitārismu, sabiedrībā valdīja sociālekonomiskā nevienlīdzība un ikdienas preču un pakalpojumu trūkums. Līdz ar to

¹¹⁵ Tolz, Vera. "Cultural Bosses" as Patrons and Clients: the Functioning of the Soviet Creative Unions in the Postwar Period, pp. 87–105.

¹¹⁶ Skorbilowicz, Iwona. *The Polish Writers' Union in Gomulka's Polish People's Republic, 1956–1970*, p. 80.

¹¹⁷ Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, p. 109.

¹¹⁸ Turpat, p. 101.

radošās inteliģences materiālie atbalsti un priekšrocības bija viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc kļūt par radošās savienības biedru. Turklāt piederība radošajai organizācijai nenozīmēja tikai materiālo atbalstu (pabalstus, prēmijas, dzīvojamo platību, ceļazīmes uz sanatorijām u. tml.), bet arī sniedza iespēju gūt simbolisko kapitālu – elites statusu un prestižu, valsts atzinību dažādu apbalvojumu veidā, tāpat arī paātrinātu daiļdarbu izdošanu atsevišķiem Rakstnieku savienības biedriem. Tā bija Komunistiskās partijas stratēģija – rakstnieks ar saviem darbiem stiprina valsts ideoloģiju, apmaiņā iegūstot varas atbalstu. To apzinājās un izmantoja arī radošo savienību biedri, vairāk praktisku iemeslu dēļ. Jo vairāk kapitāla rakstniekam piederēja, jo lielākas bija izredzes panākt kompromisu ar varu.

1.4. Latvijas Padomju rakstnieku savienības dibināšana un institucionālais profils

Latvijas Padomju rakstnieku savienība bija pirmā radošā savienība, kas dibināta un darbu uzsāka jau pirmajā padomju okupācijas gadā.^{119 120} 1940. gada 17. jūnijā, kad Latvijas teritoriju okupēja PSRS, atbilstoši jaunās varas un komunistiskās ideoloģijas principiem dažādas institūcijas, to vidū profesionālās biedrības tika pārveidotas pēc PSRS strukturāla parauga vai likvidētas,¹²¹ būtiski pārkārtojot arī kultūras nozari. Atbildīgos amatos iecēla Komunistiskajai partijai lojālus darbiniekus. Tā kā radošā inteliģence, sevišķi rakstnieki, bija viens no totalitārā režīma balstiem, tad jau 1940. gada jūnijā pēc Latvijas Preses biedrības likvidācijas¹²² tika atjaunota Latvijas rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība,¹²³ kas uzskatāms par pirmo priekšdarbu Padomju Latvijas rakstnieku centralizētā organizēšanā. Jaunā LPSR Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība oficiāli uzsāka darbu vienlaikus ar Latvijas iekļaušanu PSRS sastāvā 1940. gada 5. augustā, bet jau 13. augustā tika ievēlēta valde deviņu cilvēku

¹¹⁹ Daļa no šīs promocijas darba apakšnodaļas ir aprobēta rakstā: Eversone, Madara. Latvijas Padomju rakstnieku savienība pirmajā padomju okupācijas gadā (1940–1941). *Letonica*, Nr. 40, 2019, 77.–96. lpp.

¹²⁰ Latvijas PSR Mākslinieku savienība (dibināta 1941. gada aprīlī), Latvijas PSR Komponistu savienība (dibināta 1941. gada februārī), Latvijas PSR Arhitektu savienība (dibināta 1941. gada martā), Latvijas PSR Žurnālistu savienība (dibināta 1957. gadā), Latvijas PSR Kinematogrāfistu savienība (dibināta 1957. gadā) un Latvijas PSR Teātra biedrība (dibināta 1944. gada decembrī).

¹²¹ Zelmenis, Gints. Kultūras pārraudzība un cenzūra Latvijā padomju okupācijas apstākļos 1940.–1941. gadā. *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 15. lpp.

¹²² Rakstu un mākslas kamera likvidēta 1940. gada decembra beigās.

¹²³ Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrību nodibināja 1917. gada jūnijā, un tā darbojās pēc 1920. gadā pieņemtajiem statūtiem kā profesionāla literātu profesijas un materiālo tiesību aizstāvības organizācija (Niedre, Jānis. Pie Latvijas Padomju rakstnieku savienības sākotnes. *Karogs*, Nr. 7, 1960, 1. jūl.). Atjaunotā arodbiedrība atradās bijušās Rakstu un mākslas kameras telpās.

sastāvā.¹²⁴ Valdes priekšsēdētājs Andrejs Upīts (1877–1970) uzskatīja, ka atjaunotajai arodbiedrībai jāpārņem arī visa agrākā arodbiedrības manta un īpašumi, tostarp Siguldas pils, kas bija rakstnieku atpūtas un radošais nams.¹²⁵ Septembrī arodbiedrība uzsāka aktīvu biedru uzņemšanu. Jāatzīmē, ka jaunizveidotā organizācija sāka izdot divus jaunus literārus preses izdevumus – 1940. gada 7. septembrī iznāca žurnāla “Karogs”¹²⁶ pirmais numurs, bet 16. oktobrī – “Literatūras Avīze”.¹²⁷

Padomju Savienības sociālistiskajās republikās rakstnieku organizācijām bija pilnībā jāatbilst PSRS Rakstnieku savienības modelim un nolūkam – rakstnieku radošā darba ideoloģiskajai pārraudzībai un audzināšanai. Atjaunotā LPSR Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība neatbilda PSRS pastāvošajiem noteikumiem par rakstnieku ideoloģisko un profesionālo organizēšanos, tādēļ neilgi pēc atjaunošanas tika likvidēta.¹²⁸

Lai izveidotu Rakstnieku savienību pēc PSRS parauga, 1940. gada 23. septembrī uz Maskavu devās latviešu rakstnieku delegācija – Rūdolfs Egle (1889–1947), A. Grigulis, J. Niedre, lai tiktos ar PSRS Rakstnieku savienības rakstniekiem. Konsultanti LPSR Rakstnieku savienības izveidē bija PSRS Rakstnieku savienības valdes pirmais sekretārs Aleksandrs Fadejevs (*Александр Александрович Фадеев*; 1901–1956), rakstnieki Aleksejs Surkovs (*Алексей Александрович Сурков*; 1899–1983), Pjotrs Pavļenko (*Пётр Андреевич Павленко*; 1899–1951) un Mihails Arļetins (*Михаил Яковлевич Аплетин*; 1885–1981). 1940. gada 2. oktobrī latviešu rakstnieku delegācija no Maskavas atgriezās ar stingriem norādījumiem no VK(b)P CK. Kā rakstīja vietējie preses izdevumi, instrukcijas par jaunās savienības izveides kārtību tapušas, to apspriedē “ļoti aktīvi piedaloties biedram Staļinam”.¹²⁹ Rakstnieku delegācijas biedri tūlīt pēc brauciena uzstājās ar priekšlasījumiem, kuros tika atferētas Maskavā saņemtās instrukcijas – par padomju rakstnieku kadru sagatavošanu un audzināšanu un par īpašas literāro darbu novērtēšanas komisijas dibināšanu, kas sevišķu vērību veltīs presē publicētajiem literārajiem darbiem. Bija

¹²⁴ Valdes priekšsēdētājs A. Upīts, vietnieki – Ž. Spure un R. Egle, sekretāri – A. Grigulis un J. Niedre.

¹²⁵ Niedre, Jānis. Pie Latvijas Padomju rakstnieku savienības sākotnes. *Karogs*, Nr. 7, 1960, 1. jūl., 149. lpp.

¹²⁶ Atbildīgais redaktors A. Upīts (žurnālu *de facto* vadīja Jānis Niedre).

¹²⁷ Pirmā numura atbildīgais redaktors – J. Niedre, sākot ar otro numuru – I. Lēmanis. Laikraksts iznāca 1940.–1941. gadā.

¹²⁸ LPSR Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības valde nolēma arodbiedrību pārdēvēt par Preses darbinieku arodbiedrību. Šī institūcija turpmāk rūpējās par arodjautājumiem, biedru materiālo stāvokli un arodniecisko izglītību. Par arodbiedrības biedriem varēja kļūt ne tikai rakstnieki un žurnālisti, bet arī visi tehniskie un citi laikrakstu un izdevniecību darbinieki, kas nav iestājušies citās arodbiedrībās. Preses darbinieku arodbiedrība tika likvidēta 1941. gada 13. februārī, pievienojot to Poligrāfiskās rūpniecības arodbiedrībai. Rakstnieku savienība pārņēma visus pie arodbiedrības pastāvošos fondus un pasākumus, kas attiecās uz rakstniecību, kā arī Mākslas aģentūru ar visiem aktīviem un pasīviem.

¹²⁹ H. I. Rakstnieki un žurnālisti iekļausies sociālistiskajā sacensībā. *Darbs*, Nr. 54, 1940, 3. okt., 6. lpp.

paredzēts dibināt starptautisku komisiju, kas uzturētu attiecības ar citām PSRS republiku literatūras vērtēšanas komisijām.

1940. gada oktobrī tika izveidota LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komiteja, kas palīdzēja pārorganizēt agrāko LPSR rakstnieku un žurnālistu arodbiedrību analogu PSRS Rakstnieku savienības principiem. LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komiteju iecēla Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālā komiteja (turpmāk – LK(b)P CK). Par jaunās rakstnieku organizācijas komitejas priekšsēdētāju tika izraudzīts J. Niedre, komitejas locekļiem – Vilis Lācis (īstajā vārdā Jānis Vilhelms Lācis; 1904–1966) un Žanis Spure (1901–1943). LPSR rakstnieku savienības organizēšanās procesā un deklarācijas sastādīšanā kā uzraugs no Maskavas tika atsūtīts krievu rakstnieks, PSRS Rakstnieku savienības biedrs Nikolajs Virta (*Николай Евгеньевич Вирта*; 1906–1976).

Mēģinot izpildīt Maskavā saņemtās instrukcijas, 1940. gada 4. oktobrī tika ievēlēta speciāla Nacionālā komiteja¹³⁰, kas LPSR Rakstnieku savienības organizācijas pagaidu fāzē strādāja kā atsevišķa sekcija pie LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komitejas. Tās galvenie uzdevumi bija: sadarboties ar citiem padomju republiku rakstniekiem un žurnālistiem; izraudzīties un rekomendēt līdzstrādniekus PSRS un Maskavas lielākajiem laikrakstiem un žurnāliem, kas domāti izplatīšanai ārpus PSRS; atlasīt latviešu literatūras oriģināldarbus, kurus varētu tulkot visās PSRS tautu valodās. Šāda komiteja RS organizēšanās fāzē pastāvēja līdz 1941. gada 24. aprīlim.¹³¹

Pirmā LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komitejas sēde notika 1940. gada 17. oktobrī toreizējā RS ēkā Ģertrūdes ielā 6, Rīgā. Šajā sēdē par organizācijas komitejas ceturto locekli uzņēma rakstnieku Andreju Upīti, tika uzņemti arī pirmie biedri – V. Lācis, A. Upīts, Ž. Spure, J. Niedre, Andrejs Balodis (1908–1987), A. Grigulis, Indriķis Lēmanis (1904–1960), Jūlijs Lācis (1892–1941), Valdis Lukss (īstajā vārdā Valdemārs Lukss; 1905–1985), Jānis Plaudis (1903–1952), Rūta Skujiņa (1907–1964), J. Vanags, Pāvils Vīlipsis (1901–1979). Četras personas – Kārlis Fimbers (1898–1970), R. Egle, Mārtiņš Zīverts (1903–1990) un Mira Krupņikova (*Мира Залмановна Крупникова*; 1908–1991) – ieguva biedru kandidātu statusu.¹³² Savukārt LPSR Rakstnieku savienības organizācijas

¹³⁰ Tās sastāvā: A. Balodis, J. Vanags, J. Niedre, Kārlis Ozoliņš (1905–1987), Cirene Palkavniece (1910–1969). Faktiski tā ir pirmā Rakstnieku savienības sekcija.

¹³¹ Ir saglabājušies 11 Nacionālās sekcijas sēžu protokoli, pēdējais datēts ar 1941. gada 24. aprīli. Latvijas PSR Rakstnieku savienības Nacionālās komitejas (sekcijas) protokoli, 1940–1941. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1940–1941*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 856.

¹³² Latvijas PSR Rakstnieku savienības atklāšanas akts 1940. gada 26. oktobrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā: organizēšanās sākumi no 1940. oktobra*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 855, 9. lp.

komitejas darbības oficiālā atklāšanas sēde notika 26. oktobrī. Svinīgo sēdi vadīja A. Upīts. Atklāšanas sēdē skaidri tika iezīmēta Rakstnieku savienības biedru ciešā saikne ar Komunistisko partiju, ko pasvītvoja LK(b)P CK pirmais sekretārs Ž. Spure: “Partija prasa aktīvi cīnīties pret visiem šķiras ienaidniekiem, kas arī literatūras frontē mēģina strādāt savu kaitniecības darbu.”¹³³ Atklāšanas sēdē definēja arī padomju rakstnieka daiļrades (sociālistiskā reālisma) metodi, uzdevumus un pienākumus, kas tika ietverti Padomju Latvijas rakstnieku deklarācijā.

Jāatzīmē, ka līdz Latvijas Padomju rakstnieku savienības pirmajam kongresam RS nebija noteikta kā juridiska institūcija. No 1940. gada oktobra līdz 1941. gada jūnijam to vadīja Organizācijas komitejas priekšsēdētājs J. Niedre un sekretārs Jānis Grants (īstajā vārdā – Jānis Jēkabsons; 1909–1970). Pārējo komitejas locekļu darbība bija formāla. Faktiski visu atbildīgo darbu uzņēmās J. Niedre, savukārt praktisko darbu veica J. Grants. Juridiski Rakstnieku savienības statuss tika noteikts pirmajā RS kongresā, kas notika 1941. gada 14. un 15. jūnijā LPSR Valsts Filharmonijas zālē (Lielajā Ģildē). Kongresa darba prezidijā ievēlēja PSRS Rakstnieku savienības valdes pirmo sekretāru A. Fadejevu, LPSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētāju Augustu Kirhenšteinu (1872–1963), Ukrainas PSR Rakstnieku savienības valdes pirmo sekretāru Aleksandru Korneičuku (*Олександр Євдокимович Корнійчук*; 1905–1972), baltkrievu dzejnieku un dramaturgu Janku Kupalu (*Янка Купала*, īstajā vārdā *Іван Дамінікавіч Луцэвіч*; 1882–1942), V. Lāci, J. Niedri, LK(b)P CK sekretāru Arvīdu Pelši (1899–1983), Ž. Spuri un A. Upīti. No 44 RS biedriem un biedru kandidātiem kongresā piedalījās 38, kas ievēlēja valdi deviņu cilvēku sastāvā: A. Upīts (valdes priekšsēdētājs), J. Niedre (sekretārs), V. Lācis, I. Lēmanis, V. Lukss, Anna Sakse (1905–1981), Ž. Spure, Jānis Sudrabkalns (īstajā vārdā Arvīds Peine; 1894–1975), J. Vanags. Tika ievēlēti arī trīs valdes locekļu kandidāti un trīs revīzijas komisijas locekļi.

Kongresā referēja LK(b)P CK sekretārs A. Pelše (LPSR rakstnieku uzdevumi), J. Niedre (Rakstnieku savienības darbs), A. Upīts (latviešu literatūra), V. Lācis (rakstnieku uzdevumi jaunās dzīves celtniecībā), Ž. Spure (rakstnieku sabiedriski politiskais darbs), K. Krauliņš (latviešu folklorā), Ernests Birznieks-Upītis (īstajā vārdā Ernests Birznieks, 1871–1960) (bērnu un jaunatnes literatūra), R. Egle (tulkotā literatūra), Fricis Rokpelnis (1909–1969) (dramaturģija), Ādolfs Talcis (1904–1983) (literatūras kritika), A. Grigulis (grāmatniecība).

¹³³ Latvijas PSR Rakstnieku savienības atklāšanas akts 1940. gada 26. oktobrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā: organizēšanās sākumi no 1940. oktobra*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 855, 6. lp.

Bez latviešu rakstniekiem kongresā piedalījās arī viesi no citām republikām – Nikolajs Asejevs (*Николай Николаевич Асеев*; 1889–1963) (Krievijas PSR), Pjatruss Brovka (*Пётр Усцинович Броўка*; 1905–1980) (Baltkrievijas PSR), Petrs Cvirka (*Petras Cvirka*; 1909–1947) (Lietuvas PSR), A. Fadejevs (Krievijas PFSR), Mehdi Guseins (*Mehdi Hussein*; 1909–1965) (Azerbaidžānas PSR), Abdulla Kahars (*Abdulla Qahhor, Абдулла Қаҳҳор*; 1907–1968) (Uzbekijas PSR), A. Korneičuks (Ukrainas PSR), Kosts Korsaks (*Kostas Korsakas*; 1909–1986) (Lietuvas PSR), J. Kupala (Baltkrievijas PSR), Vasīlijs Lebedevs-Kumačs (*Василий Иванович Лебедев-Кумач*; 1898–1949) (Krievijas PFSR), Sergejs Mihalkovs (*Сергей Владимирович Михалков*; 1913–2009) (Krievijas PFSR), Vitauts Montvila (*Vytautas Montvila*; 1902–1941), Rūdolfs Sirge (*Rudolf Sirge*; 1904–1970) (Igaunijas PSR), Nikolajs Tihonovs (*Николай Семенович Тихонов*; 1896–1979) (Krievijas PFSR), Oskars Urgarts (*Oskar Urgart*; 1900–1953) (Igaunijas PSR), Mihails Zoščenko (*Михаил Михайлович Зоценко*; 1895–1958) (Krievijas PFSR) u. c., pavisam divdesmit pieci delegāti.

Kongresā par noteicošo daiļrades metodi pasludināja sociālistisko reālismu un konstatēja rakstnieku kā *cilvēku dvēseļu inženieru* (Staļins) *degošās aktivitātes nepietiekamību*¹³⁴. Jauno organizāciju pārdēvēja par Latvijas Padomju rakstnieku savienību (iepriekš Latvijas PSR Rakstnieku savienība), konkretizēja tuvākajā laikā risināmos radošā darba jautājumus un apstiprināja savienības statūtus.

RS darbojās saskaņā ar PSRS Rakstnieku savienības statūtiem,¹³⁵ kuros izvirzīti šādi uzdevumi: “[..] sekmēt idejisku, augsti māksliniecisku literāro jaunradi, stiprināt rakstnieku sakarus ar tautas dzīvi, cīnīties par sociālistiskā reālisma mākslas pilnveidošanu un karot pret visāda veida reakcionārās ideoloģijas ietekmēm, izvērst un stiprināt PSRS tautu literātu draudzību, izkopt padomju rakstnieku sadarbību ar sociālistisko zemju literātiem un ar kapitālistisko valstu progresīvajiem rakstniekiem; audzināt jauno literātu maiņu; aizsargāt autoru tiesības un gādāt par rakstnieku materiālā stāvokļa uzlabošanu.”¹³⁶

Augstākais Padomju Rakstnieku savienības likumdevējs bija rakstnieku kongress. Tajā ievēlēja RS valdi, valdes pirmo sekretāru, tam pakļautos sekretārus un revīzijas komisiju, kas strādāja kongresu starplaikā.¹³⁷ Saskaņā ar statūtiem RS valdei bija jādod

¹³⁴ Tabūns, Broņislavs. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 14. lpp.

¹³⁵ PSRS RS statūti pieņemti 1934. gadā PSRS RS I kongresā. Latviešu valodā izdoti: *PSRS Rakstnieku savienības statūti*. Rīga: Latvijas PSR Rakstnieku savienība, 1941.

¹³⁶ Niedre, Jānis. Rakstnieku savienība. No: *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 1970, 129. lpp.

¹³⁷ *PSRS Rakstnieku savienības statūti*. Rīga: Latvijas PSR Rakstnieku savienība, 1941, 10.–11. lpp.

pārskats par savu darbību PSRS Rakstnieku savienības valdei. Savukārt PSRS Rakstnieku savienības kongresu un valdes lēmumi attiecās arī uz RS kā tās nodaļas darbu.¹³⁸

Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes pirmā sekretāra amats bija būtisks Komunistiskās partijas kontroles mehānisma uzturēšanā un rakstnieku radošā darba uzraudzībā, bet reizē tam bija jābūt vidutājam starp partijas direktīvām un rakstniekiem. Līdz ar to nozīme bija ne tikai valdes pirmā sekretāra profesionalitātei, bet arī personiskajām īpašībām. Atsevišķos gadījumos ideoloģiskais konformisms varēja būt veids, kā palielināt organizācijas autonomiju un aizstāvēt rakstniekus pret iespējamām ideoloģiskajām kampaņām. Lai arī vadošs, šis amats tomēr nebija pateicīgs, jo uzlika par pienākumu veikt zināmu ideoloģiskā un radošā darba uzrauga funkciju. Turklāt RS valdes pirmajam sekretāram bija jābūt Augstākās Padomes deputātam un Centrālkomitejas loceklim.

No 1941. līdz 1954. gadam Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes priekšsēdētājs bija A. Upīts, taču faktiski, kā redzams pēc valdes sēžu protokoliem, organizācijas vadības darbu A. Upīša aizņemtības un veselības stāvokļa dēļ veica atbildīgie sekretāri – J. Niedre (1941–1943), F. Rokpelnis (1943–1944), K. Krauliņš (1944–1948), vēlāk I. Muižnieks (1948–1950). 1950. gadā dibināja RS sekretariātu un par valdes sekretāru iecēla V. Luksu, kurš RS 4. kongresā 1954. gadā tika ievēlēts par valdes pirmo sekretāru, savukārt A. Upīts tika ievēlēts par goda sekretāru. Valdes pirmajam sekretāram bija pakļauti divi valdes sekretāri, kas bija valdes pirmā sekretāra vietnieki un vajadzības gadījumā varēja aizvietot valdes pirmo sekretāru. Pētījumā apskatāmajā laika posmā no 1940. līdz 1965. gadam kā RS valdes priekšsēdētāja vietniekus var uzskatīt atbildīgos sekretārus, savukārt V. Luksa laikā sekretāra amatus ieņēma J. Vanags (1954–1965), Fricis Rūmnieks ((1919–1960); amatā 1954–1956) un Ā. Talcis (1956–1965) (skat. 4. pielikumu).

Lai kļūtu par RS biedru kandidātu, pretendētājam bija jābūt vismaz vienas izdotas grāmatas autoram (tiesa, zināmi arī izņēmumi), bija jāiesniedz izvērsta biogrāfija (izglītība, profesionālā darbība, partijas piederība u. tml.) un lūgums uzņemt organizācijā, kā arī trīs rekomendācijas no RS biedriem, visbiežāk no sekcijas, kurai kandidāts pieteicās. Kandidātu pieteikumus vispirms pārrunāja radošo sekciju sēdēs, tad notika balsojums Rakstnieku savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas birojā. Pēc pozitīva novērtējuma pretendentu ieteica Jauno biedru uzņemšanas komisijai, kas izskatīja pieteikumu un kandidātu ieteica valdei. Pēdējā instance bija valdes sēde, kurā lēma par pretendenta uzņemšanu. Līdz 1955. gadam pastāvēja arī biedra kandidāta statuss. Biedriem kandidātiem

¹³⁸ *PSRS Rakstnieku savienības statūti*. Rīga: Latvijas PSR Rakstnieku savienība, 1941, 12. lpp.

bija padomdevēju tiesības kopējās sapulcēs un kongresos, bet viņiem nebija tiesību vēlē un tikt ievēlētiem RS izpildu un revīzijas amatos.¹³⁹

Valdes sēdēs galvenokārt apsprieda aktualitātes literatūrā, mākslinieciskās un idejiskās problēmas, iztirzāja nozīmīgākās parādības jaunākajā dzejā, prozā, dramaturģijā u. c., diskutēja par atsevišķu rakstnieku daiļradi, kā arī uzņēma RS jaunos biedrus, pārrunāja literāro prēmiju jautājumus un izvirzīja to kandidātus. Sēdēs pārrunāja arī RS periodisko izdevumu darbu, lēma par redakcijas sastāvu un redaktoru kandidatūrām. Tāpat apspriesti arī organizatoriski jautājumi, piemēram, kongresu, plēnumu organizēšana u. tml. Rakstnieki tika informēti arī par PSKP CK un PSRS Rakstnieku savienības valdes plēnumu nozīmīgākajiem lēmumiem un izvirzītajiem plāniem un uzdevumiem. Apspriesto jautājumu un problēmu loks pastāvīgi mainījās, bija atkarīgs no politiskajām un ideoloģiskajām pārmaiņām, kas ietekmēja literāro procesu. Bieži valdes sēdēs līdzās kārtējiem darba jautājumiem tika diskutēti par vienu centrālo jautājumu, par kuru tika sagatavots referāts vai pārskats. Valdes sēdes (valdes sastāvus no 1940. līdz 1965. gadam skat. 5., 6., 7., 8. pielikumā) parasti norisinājās atklāti, tajās varēja piedalīties ikviens biedrs, bieži sēdēs bija pieaicināti arī citu kultūras un zinātnes institūciju darbinieki, piemēram, no LPSR Zinātņu akadēmijas A. Upīša Valodas un literatūras institūta, Latvijas Valsts izdevniecības, LPSR Izglītības ministrijas, periodiskajiem izdevumiem, piedalījās arī LKP CK pārstāvji. Izņēmums bija tās sēdes, kurās notika amatpersonu pārvēlēšana un balsošana. Saskaņā ar statūtiem balsošana bija atklāta. Daļa valdes sēdēs apspriesto jautājumu un referātu tika publicēti arī LPSR periodiskajos izdevumos.

RS sekretariāts tika izveidots 1951. gada 18. janvārī. Tajā ietilpa valdes sekretāri, literārie konsultanti, literāro izdevumu pārstāvji, RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sekretārs, PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas direktors u. c. biedri. Sekretariāts galvenokārt organizēja un vadīja RS praktisko darbu.¹⁴⁰ Sekretariāts sagatavoja lēmumu projektus valdei. Sekretariāta sēdēs lēma par daudzveidīgiem jautājumiem: RS, radošo sekciju un kluba, RS Namu pārvaldes darbs; ideoloģiskās un mākslinieciskās audzināšanas darbs sekcijās; atsevišķu rakstnieku radošais darbs; mācīšanās, morāli politiskā izturēšanās; mēnešraksta "Karogs" un laikraksta "Literatūra un Māksla" darbs; RS konsultantu darbs; rakstnieku darbu izdošana LPSR, rakstnieku darbu tulkošana un izdošana citās republikās; kultūras sakari ar citu PSRS

¹³⁹ *PSRS Padomju rakstnieku savienības statūti*. Rīga: LPSR Rakstnieku savienība, 1941, 8.–9. lpp.

¹⁴⁰ *Latvijas Padomju rakstnieku savienība piecos gados (1966–1970)*. Sast. Imants Auziņš, Daina Avotiņa, Česlavs Kindzulis. Rīga, 1971, 28. lpp.

republiku rakstnieku savienībām un atsevišķiem rakstniekiem; rakstnieku radošie komandējumi, pabalsti.¹⁴¹ RS valdei un tās sekretāriem būtiski lēmumi bija jāsaskaņo ar LKP CK un PSRS Rakstnieku savienību.

RS radošais darbs tika organizēts prozas, dzejas, dramaturģijas, kritikas, tulkotāju un krievu rakstnieku sekcijās¹⁴², kuru darbu vadīja sekretariāts un valde. Katram rakstniekam bija jādarbojas kādā no sekcijām. Lielākoties radošo sekciju sēdēs diskutēja par konkrētā žanra aktuālajām mākslinieciskām problēmām un teorētiskiem un praktiskiem jautājumiem, apsprieda manuskriptus. Katru radošo sekciju vadīja priekšsēdētāji. Sekciju darbam bija piesaistīti konsultanti, kas konsultēja jaunos autorus – iesācējus. Konsultanti piedalījās jauno autoru semināru rīkošanā un par savu nozari sniedza pārskatu sekretariātam.

Sevišķa uzmanība tika pievērsta jauno autoru audzināšanai. 1947. gadā RS sāka organizēt jauno autoru seminārus, 50. gadu vidū tika izveidotas jauno autoru literārās apvienības Rīgā un arī citviet LPSR. Ik gadu RS rīkoja jauno autoru seminārus, kuros konsultēja RS biedri.¹⁴³

RS struktūrā ietilpa arī Literatūras fonda Latvijas republikāniskā nodaļa, kas darbu sāka 1945. gada 1. janvārī. Nodaļas galvenais uzdevums bija palīdzības sniegšana RS biedriem, uzlabojot viņu sadzīves apstākļus un materiālo stāvokli, kā arī jauno rakstnieku atbalstīšana, radot viņiem nepieciešamos materiālos apstākļus. RS biedra nāves gadījumā atbalstu varēja saņemt arī viņa tuvinieki un ģimene.¹⁴⁴ Lēmumus par materiālā pabalsta vai dažādu komandējumu piešķiršanu pieņēma RS valdes sekretariātā, tos realizēja PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskā nodaļa. 1945. gadā tika dibināts Rakstnieku atpūtas nams Dubultos RS biedriem. 1961. gadā speciāli RS biedriem tika dibināta arī PSRS Literatūras fonda Latvijas nodaļas poliklīnika, ko vēlāk varēja apmeklēt arī komponisti un kinematogrāfisti.

Literatūras fondam bija pakļauts Rakstnieku klubs, kas organizēja literatūrai veltītus pasākumus, svētkus, vakarus, seminārus, rakstnieku tikšanos ar lasītājiem, citu republiku rakstniekiem u. tml. Rakstnieku klubs atbildēja arī par RS sarīkojumu, rakstnieku jubilejas pasākumu organizēšanu.

¹⁴¹ LNA LVA 473-1-54, 3. lp.

¹⁴² Kopš RS dibināšanas sekciju nosaukumi un skaits laika gaitā mainījās. Nosauktās sekcijas bija plašāk pārstāvētās no 1940. līdz 1965. gadam.

¹⁴³ Lendiņa, Mirdza. *Radošā sadarbībā: Latvijas PSR radošo savienību ieguldījums sociālisma kultūras celtniecībā 1944.–1985. g.*, 32. lpp.

¹⁴⁴ Ābiķe-Kondrāte, Agija. PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas poliklīnika: ieskats atmiņu mantojumā un funkcijās. *Letonica*, Nr. 35, 2017, 54., 58. lpp.

RS bija arī savi periodiskie izdevumi – literatūras, mākslas un sabiedriski politiskais žurnāls “Karogs” (iznāca no 1940. gada), radošo savienību laikraksts “Literatūra un Māksla” (iznāca no 1945. gada), literārais almanahs krievu valodā “Sovetskaja Latvija” (*Советская Латвия*; 1940–1941, 1950–1956), vēlāk – “Parus” (*Парус*; 1956–1961). RS, saskaņojot ar LKP CK, atbildēja par šo izdevumu redakcijas kolēģijas sastāvu. RS valdes sēdēs tika apspriests šo periodisko izdevumu redakcijas darbs, iztirzātas publikācijas un to tematiskais plāns katram nākamajam pusgadam.

RS institucionālais profils vēlākos laikos, sākot ar 20. gadsimta 60. gadu otru pusi, nedaudz mainījās, taču pamatos saglabājās iepriekšminētā struktūra un principi.

Komunistiskās partijas stratēģija attiecībā uz radošo inteliģenci PSRS bija izmantot to kā instrumentu jaunas sociālistiskās ideoloģijas propagandēšanā un tās izplatīšanā caur dažādām mākslas formām. Savukārt radošā inteliģence apmaiņā pret lojalitāti varai saņēma varas atbalstu materiālo privilēģiju un simboliskās atzinības formā. Lai centralizēti un ideoloģiski pārraudzītu un kontrolētu dažādu nozaru mākslas darbiniekus PSRS, tika dibinātas dažādu mākslas nozaru radošās savienības. Rakstnieku savienība bija cieši saistīta ar varas lauku, tā atradās valsts institucionālajā sistēmā, PSKP pakļautībā un uzraudzībā. Līdz ar to dažādos PSRS pastāvēšanas periodos varas un radošās inteliģences attiecības bija dažādas – no stingrām represijām līdz dažāda veida atbalstam, tāpēc staļinisms un destaļinizācija jāaplūko atsevišķi, lai konstatētu, vai šie abi periodi ir atšķirīgi arī RS izpētes kontekstā. RS bija pirmā no radošajām savienībām LPSR, kas tika dibināta jau pirmajā padomju okupācijas gadā. Jaundibinātās savienības centrālais uzdevums bija organizēt rakstnieku profesionālo savienību atbilstoši PSRS kultūrpolitikas nostādņēm, kas tika iedibinātas jau 20. gadsimta 20.–30. gados, un PSRS Rakstnieku savienības paraugam un statūtiem. LPSR RS struktūra bija analoga PSRS Rakstnieku savienībai. To veidoja valdes pirmais sekretārs, viņam padotie sekretāri, valde un sekretariāts, kas arī izlēma visus svarīgākos savienības ideoloģiskā, radošā un organizatoriskā darba jautājumus.

2. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes darbība un taktika vēlīnā staļinisma periodā

Šajā nodaļā aplūkota RS valdes darbība un taktika no 1940. gada līdz Staļina nāvei 1953. gada 5. martā. Šajā vēlīnajā staļinismā periodā redzama izteikta analogija starp literāro un politisko diskursu. Varas un rakstnieku attiecības raksturojamas kā stingri hierarhiskas. Ar Staļinu kā galveno kultūras dzīves pārraudzītāju jebkuru radošu izpausmi iespaidoja totāla partijas vadības kontrole, kas neatstāja nekādas individuālas rīcības iespējas. Literatūrzinātnieks J. Dobrenko skaidro, ka, pateicoties uzvarai Otrajā pasaules karā, vēlīnais staļinisms kļuva par Padomju Krievijas vēsturiskā triumfa kulmināciju un sasniegumu periodu.¹⁴⁵ Uzvara bija nozīmīgs pagrieziena punkts, kas vairāk nekā pusgadsimtu saglabāja “svētā kara” statusu, aizstājot revolūcijas kultu un padarot režīmu nepārprotami leģitīmu sabiedrībā. Staļina vara šajā laikā bija absolūta.¹⁴⁶ Pēc kara PSRS pretendēja uz pasaules lielvaras statusu¹⁴⁷ un, kā norāda gan J. Dobrenko, gan vēsturniece Š. Ficpatrika, pēckara gados tai bija raksturīgs īpašs domāšanas veids, ko var raksturot kā “lielu varas apziņu un lepnumu par to”.¹⁴⁸ Tas noteica padomju (un pēcpadomju) tautas vēsturisko apziņu turpmākos gadu desmitus. Pēc Otrā pasaules kara šis domāšanas veids tika propagandēts arī PSRS okupētajās teritorijās, bet Baltijas valstu tautu apziņā tas vairāk bija attiecināms uz padomju varas atbalstītājiem un partijai lojāliem indivīdiem, ne visu sabiedrību. Taču arī pēc kara radītās pārvaldes institūcijas un mehānismi, varas sistēma, pārraudzības un kontroles orgānu darbs, partijas un valsts mijiedarbība u. c. bez lielām izmaiņām turpināja darboties desmitgadēm ilgi.¹⁴⁹ Šie mehānismi tika adaptēti arī LPSR, tāpēc staļinisma perioda raksturojums pēc Otrā pasaules kara sasaucas ar procesiem Latvijā.

Staļinisma periods bija militāra iekārta, kurā plašas, likumdošanā pamatotas tiesības tika piešķirtas represīviem orgāniem. Tomēr tā nevarēja pastāvēt balstoties tikai vardarbībā (vai vardarbības draudos), tādēļ kultūrai bija piešķirta īpaši liela loma. Kā jau aplūkots

¹⁴⁵ *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov, p. 347; Добренко, Евгений. *Поздний сталинизм: эстетика политики*. Том 1, с. 9–10.

¹⁴⁶ Dobrenko, Evgeny. Literary Criticism and the Institution of Literature in the Era of War and Late Stalinism. In: *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Eds. Evgeny Dobrenko, Galin, Tihanov. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2011, pp. 169–170; Добренко, Евгений. *Поздний сталинизм: эстетика политики*. Том 1, с. 36.

¹⁴⁷ Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*, p. 2.

¹⁴⁸ Fitzpatrick, Sheila. Conclusion: Late Stalinism in Historical Perspective. In: *Late Stalinist Russia Society Between Reconstruction and Reinvention*. 1st edition. Ed. Juliane Fürst. London: Routledge, 2006, p. 276.

¹⁴⁹ Добренко, Евгений. *Поздний сталинизм: эстетика политики*. Том 1, с. 9–10, с. 19–22.

promocijas darba 1. nodaļā, tieši rakstnieki un literatūra ieguva milzīgu nozīmi valsts politiskajā dzīvē. Arī RS sēdēs, runājot par literāro procesu, rakstnieka sabiedriskajiem pienākumiem un daiļdarbiem, izmantota militārā terminoloģija, piemēram, izteikumos un vārdu savienojumos “rakstniecības fronte”, “rakstniekiem ideoloģiski jāapbruņojas” vai “jāatbruņojas”, “jāsakauj pretinieks” u. tml. Šo periodu raksturo kara un cīņas atmosfēra. Rakstnieki, kuri bija cīnījušies Sarkanās armijas frontē, tika iekļauti augstākā kategorijā nekā pārējie. Dalība Otrajā pasaules karā nereti pasargāja no pārāk asiem ideoloģiskajiem uzbrukumiem un represijām.

Padomju Savienībā rakstniecībai bija autoritatīvs statuss, jo tika uzskatīts, ka literatūra apliecinās boļševiku pieredzē atrodamās kārtības patiesumu. Rakstīšana bija līdzeklis, lai “pasludinātu partijas galīgo autorību padomju realitātē. Līdz ar to Staļina laikmets bija tekstuālas trauksmes laiks, kad institūcijas un indivīdi – rakstnieki bija apsēsti ar laipošanu, ar plaisas mērīšanu starp tekstu un realitāti un jo īpaši starp kanoniskākajiem tekstiem un jebkuru individuālu ģenerētu tekstu”.¹⁵⁰ Totāla kontrole no augšas, kā norāda vācu vēsturniece Julianna Fursta (*Juliane Fürst*), bija spēcīga paradigma vēlīnā staļinisma periodā. Vēlīnais staļinisms nebija tikai sistēma, ko veidoja kampaņas un direktīvas, kas tika pārsvarā veiksmīgi izpildītas. J. Fursta skaidro, ka vēlīnais staļinisms drīzāk saprotams kā debates starp oficiālo diskursu un tā skartajiem cilvēkiem. Neviena no pusēm neieņēma statisku pozīciju vai skaidri noteiktu nostāju.¹⁵¹ Fursta norāda, lai arī atsevišķas sabiedrības daļas baudīja varas sniegtās privilēģijas, lielākā daļa padomju pilsoņu atradās dubultā lomā – viņi bija gan valsts pārstāvji, gan dažkārt kļuva par tās pavalstniekiem un varas upuriem. To, kā viņi pozicionēja sevi attiecībā pret padomju varu, noteica sarežģīts mijiedarbību kopums, kas noteica viņu garīgo un fizisko vidi. Ļoti maz cilvēku pretojās vispārējo padomju domu un normu ietvariem.¹⁵² Iepriekš minētais attiecināms arī uz LPSR situāciju. Izpētot RS sēžu protokolus, var konstatēt gan Komunistiskās partijas totālo kontroli pār organizācijas un rakstnieku radošo darbu, gan indivīdu dubulto identitāti un manevrēšanas mēģinājumus.

¹⁵⁰ *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov, p. xii–xiii.

¹⁵¹ Fürst, Juliane. Introduction. *Late Stalinist Society: History, Policies and People*. In: *Late Stalinist Russia Society Between Reconstruction and Reinvention*. 1st edition. Ed. Juliane Fürst. London: Routledge, 2006, p. 11.

¹⁵² Turpat.

2.1. Pozīciju ieņemšana un adaptācija

Laika posmu no 1940. līdz 1946. gadam Latvijas Padomju rakstnieku savienībā var raksturot kā pielāgošanos jaunā politiskā un ideoloģiskā režīma apstākļiem un pozīciju ieņemšanu RS laukā. Protams, adaptācija norisinājās arī turpmākos gadus, bet šajā posmā izteikti redzama pārkārtošanās, pielāgošanās un jaunās sociālistiskās sistēmas ieviešana. RS valdes darbībā galvenais uzsvars bija vērsts uz Rakstnieku savienības darba LPSR leģitīmāciju un tās varas pozīciju latviešu literatūras laukā pamatošanu. Šis uzdevums saglabājās nemainīgs visā aplūkojamajā periodā.

Pirmajā padomju okupācijas gadā no RS oficiālās atklāšanas sēdes 1940. gada 26. oktobrī līdz Rakstnieku savienības 1. kongresam 1941. gada 14.–15. jūnijā norisinājās Padomju Rakstnieku savienības struktūras piemērošana LPSR.¹⁵³ Lai leģitimētu jaunās organizācijas statusu kongresā, jau 1940. gada rudenī tika iezīmēts turpmākās rīcības plāns un uzdevumi: jaunu biedru uzņemšana, pirmspadomju latviešu literatūras mantojuma pārvērtēšana atbilstoši marksisma leņinisma principiem, sociālistiskas daiļrades sekmēšana, rakstnieku ideoloģiskā un politiskā audzināšana¹⁵⁴, latviešu literatūras tulkošana, kontaktu dibināšana ar citām PSRS republikām¹⁵⁵, gatavošanās pirmajai latviešu literatūras dekādei Maskavā, pirmās LPSR Rakstnieku savienības konferences (kongresa) sagatavošana, kā arī Rakstnieku kluba aktivitāšu (lekcijas, semināri, debates) un tikšanās ar lasītājiem (skolās, bibliotēkās, rūpnīcās u. tml.) organizēšana. Gan radošo savienību darbs, gan literārais process tika īstenots un attīstījās saskaņā ar Komunistiskās partijas tā brīža nostādņēm. Saskaņā ar P. Burdjē šo procesu var definēt kā pozīciju telpas veidošanu un rakstnieku gatavošanos jaunu pozīciju ieņemšanai. Tika veidota RS lauka struktūra, kurā ikviena pozīcija, pat dominējošā, bija atkarīga gan no varas lauka, gan arī citiem lauka dalībniekiem, kas veidoja šo lauku. Konkrētā lauka struktūra, t. i., pozīciju telpa, šajā gadījumā bija kapitāla sadales struktūra, kas noteica panākumus šajā literatūras laukā un, piemēram, literatūras prestiža gūšanu.¹⁵⁶ Būtiskākais jaunajiem biedriem bija tikt pēc iespējas vadošākā pozīcijā, kas noteica valdīšanu pār varas – Komunistiskās partijas – piešķirto ekonomisko

¹⁵³ Daļa no šīs promocijas darba apakšnodaļas ir aprobēta rakstā: Eversone, Madara. Latvijas Padomju rakstnieku savienība pirmajā padomju okupācijas gadā (1940–1941). *Letonica*, Nr. 40, 2019, 77.–96. lpp.

¹⁵⁴ No 1940. gada 18. decembra tika organizēti marksisma leņinisma studiju semināri.

¹⁵⁵ J. Niedrem 1940.–1941. gadā bija plaša sarakste ar P. Cvirku, Lietuvas PSR Rakstnieku savienības organizācijas komitejas sekretāru. Par Rakstnieku savienības izveidi J. Niedre sniedza konsultācijas arī igauņu rakstniekiem, pie kuriem viesojās V. Lukss un C. Palkavniece. P. Vīlps tika nosūtīts uz Baškīrijas APSR.

¹⁵⁶ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Ed. Randal Johnson. Cambridge: Polity, 1993, p. 30.

un simbolisko kapitālu. Tādējādi RS lauks veidojās par cīņu lauku, kas tiecās uzturēt un nodrošināt varas lauka pozīciju, kā arī pārveidot ārpus lauka un lauka iekšienē esošo opozīciju, kas koncentrējās tā autonomajā polā. Arī RS lauku turpmāk strukturēja cīņa starp diviem hierarhizācijas principiem: heteronomo principu, kas bija labvēlīgs tiem, kas dominēja rakstniecībā ekonomiski un politiski, un autonomo principu, kuram pieskatāmi rakstnieki, kuru galvenais daiļrades princips bija augsti mākslinieciskie kritēriji nevis konjunktūra.¹⁵⁷ RS heteronomajā polā turpmākajos gados koncentrējās tās dominējošā frakcija, kas uzturēja cīņu par Komunistiskās partijas iedibinātās kārtības saglabāšanu un ekonomikas kapitāla ražošanu.¹⁵⁸

RS pirmajā darbības mēnesī, 1940. gada novembrī, Savienības organizācijas komiteja bija aizņemta ar jaunu biedru uzņemšanu un literāro sarīkojumu, lekciju u. tml. pasākumu organizēšanu Rakstnieku klubā. Gan sabiedrībai, gan potenciālajiem jaunajiem biedriem tika rādīts, ka jaunizveidotā organizācija ir atvērta, demokrātiska un pieejama ikvienam, kurš vēlas pilnveidot savu meistarību, profesionāli strādāt rakstniecībā, piedalīties latviešu literatūras procesā, īpaši aicinot tos, kuri vēlētos mainīt savus uzskatus, nākotnē kļūstot par Komunistiskās partijas biedriem. RS organizācijas komitejas loceklis A. Upīts 1940. gada 26. oktobra atklāšanas sēdē iezīmēja gan partijas, gan RS taktiku attiecībā uz rakstniekiem: “Mūsu sociālistiskā tēvija ir ļoti iecietīga un neskatās uz vecām ķildām, vecām sadursmēm, vecām kļūdām. [...] Izrēķināšanās pie mums vispār nav paredzēta un nenotiek, bet mēs prasām no katra godīga spalvas strādnieka, lai viņš vispirmā¹⁵⁹ kārtā parāda savu labo gribu, parāda savas spējas, savu cenšanos iejusties apstākļos, kādos mēs atrodamies un atradīsimies arī turpmāk. Ja mēs tādus cilvēkus sastapsim, tiem netrūks darba un iespējas strādāt, un arī maizes netrūks. [...] Tie, kas vispār jūtas mums pilnīgi sveši, lai labāk turas tālāk un vispār lai nemēģina mums tuvoties.”¹⁶⁰

Pirmajā padomju okupācijas gadā RS tika uzņemti 46 biedri¹⁶¹, no kuriem daži bija tikai biedru kandidāti. Biedrus uzņēma atklāti, sagaidot no kandidāta īsu ziņojumu, kurā pausta vēlme sadarboties atbilstoši pieņemtās RS deklarācijas un Komunistiskās partijas

¹⁵⁷ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, p. 40.

¹⁵⁸ Turpat, p. 40–41.

¹⁵⁹ Šeit un turpmāk RS protokolu izrakstos saglabāta tekstu oriģinālrakstība.

¹⁶⁰ Latvijas PSR Rakstnieku savienības atklāšanas akts 1940. gada 26. oktobrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā: organizēšanās sākumi no 1940. oktobra*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 855, 11. lpp.

¹⁶¹ Gados vecākie – Jānis Misiņš (1862–1945), Edvards Treimanis-Zvārgulis (1866–1950), E. Birznieks-Upītis, Antons Birkerts (1876–1971), Jānis Jaunsudrabiņš (1877–1962), A. Upīts, Kārlis Skalbe (1879–1945), Kārlis Štrāls (1880–1970), Pēteris Birkerts (1881–1956). Visjaunākie – Valija Brutāne (1911–1990), Edgars Damburs (1910–1981), C. Palkaviece, Meinharda Rudzītis (1910–1966), F. Rokpelnis, J. Grants, J. Niedre, M. Krupņikova, A. Balodis.

principiem, tāpat tika izvērtēta rakstnieku, kritiķu, dzejnieku, tulkotāju mākslinieciskā un ideoloģiskā nostāja un piemērotība RS (biogrāfija, profesionālā darbība Latvijas Republikas laikā, politiskie uzskati u. tml.). Jau minētais viesis no PSRS Rakstnieku savienības, rakstnieks N. Virta akcentējis, ka kandidātiem sevi ir “aktīvi jāpierāda” un komitejai uzmanīgi jāpārbauda katra kandidāta biogrāfija.¹⁶²

Pēc lielākās inteliģences daļas emigrēšanas Otrā pasaules kara gados LKP CK ideologiem Latvijā nebija iespējas izvēlēties no plaša rakstniecības pārstāvju loka. Neraugoties uz nelielo rakstniecībā strādājošo skaitu, šī Organizācijas komiteja kritiski vērtēja kandidātus, līdztekus kandidāta aktīvi paustai vēlmei apliecināt savā daiļradē jaunās ideoloģijas lozungus objektīvi vērtēja arī līdzšinējo kandidāta darbību literatūrā. Šajā jautājumā skaidri redzama Komunistiskās partijas, līdz ar to arī RS tā brīža politika – uzņemt Savienībā talantīgus un tautā pazīstamus rakstniekus. Lai arī to biogrāfija un veikums literatūrā gan ne vienmēr atbilda jaunajai ideoloģijai un sociālistiskā reālisma kanonam (piemēram, Aleksandrs Čaks (1901–1950), Jānis Jaunsudrabiņš (1877–1962), Kārlis Skalbe (1879–1945), M. Zīverts), to talants tālredzīgi nākotnē būtu izmantojams un daiļrade pielāgojama jaunās ideoloģijas principiem. To apliecina arī PSRS Rakstnieku savienības pirmā sekretāra A. Fadejeva izteikums, ko viņš adresējis J. Niedrem: “Ir jāsadarbojas ar visiem patiesi talantīgiem māksliniekiem. Komunisti nedrīkst aizmirst, ka viņi paši reiz bijuši bezpartejiski. Taču talantīgi cilvēki mācās, aug. Godīga talantīga bezpartejiska rakstnieka pāreja sociālistiskā reālisma pozīcijās var būt tikai laika jautājums.”¹⁶³

Literatūrzinātnieks Rolfs Ekmanis norādījis uz vēl vienu būtisku aspektu – talantīgu, pazīstamu pirmspadomju perioda rakstnieku uzņemšana Rakstnieku savienībā bija ceļš uz sabiedrības atbalstu un veids, kā šķēlt inteliģenci.¹⁶⁴ To apliecina arī J. Lāča vēstule Ž. Spurem: “Biedri Spure, Nosūtu Tev otru tikko saņemto Aspazijas dzejoli. Tas ir skaidrāks un literāri labāks. Man liekas, tā iespēšana atkarīga no tā, cik lielā mērā tas dotu iespēju sašķelt buržuāzijas aprindas, no kurām viena daļa Aspaziju uzskata par savējo. Ar biedrisku sveicienu, Jūlijs Lācis.”¹⁶⁵ RS arhīvā nav atrodamu līdzīga tipa dokumentu vai norāžu par

¹⁶² LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komitejas sēdes protokols Nr. 1, 1940. gada 17. oktobrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā: lietišķā sarakste no 1940. gada novembra līdz 1941. gada 21. jūnijam*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 858, 1. lp.

¹⁶³ Niedre, Jānis. Aleksandram Fadejevam – 75. *Karogs*, Nr. 12, 1976, 1. dec., 179. lpp.

¹⁶⁴ Ekmanis, Rolfs. Soviet Attitudes toward Pre-Soviet Latvian Writers. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 3, No. 1, 1972, p. 44.

¹⁶⁵ Jūlija Lāča vēstule Žanim Spurem 1940. gada 1. novembrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 867, 1a lp.

līdzīgiem gadījumiem, kā piemērā ar Aspaziju (1865–1943). Taču secināms, ka Aspazija centusies iesaistīties latviešu padomju literārajā procesā un viņas centienus vara mēģināja izmantot savās interesēs.

Jāatzīmē, ka arī rakstnieku klasiķu Raiņa (īstajā vārdā Jānis Pliekšāns; 1865–1929), Rūdolfā Blaumaņa (1863–1908) u. c. daiļradē tendenciozi tika meklēti apliecinājumi saiknei ar sociālistisko reālismu un rakstnieku biogrāfijā – fakti, kas glaimotu Komunistiskās partijas vadlīnijām. Rakstniekus, kuri bija aktīvi darbojušies neatkarības laikā un kurus pāraudzināt “sociālisma garā” vairs nebija cerību, nomelnoja un ierindoja starp “reakcionāriem”.¹⁶⁶

Redzams, ka jau 1940. gada rudenī Komunistiskajai partijai un RS vadībai bija izstrādāta tālredzīga taktika par rakstnieku uzņemšanu savienībā. Rakstnieku aktīvo stāšanos RS pirmajā padomju okupācijas gadā var skaidrot ar to, ka biedra statuss nodrošināja darbu un ļāva profesionāli strādāt. Arī lielākajai daļai rakstnieku, kas nebija cieši saistīti ar jaunās varas institūcijām, padomju ideoloģijas abstraktā terminoloģija un represijas vēl neko neizteica (par tām varēja nojaukt tikai pēc 1941. gada jūnija). Turklāt jāatzīmē vēl viens aspekts, kas ļāva manipulēt un ietekmēt rakstnieku nostāju, proti, RS biedru materiālās priekšrocības. Jau 1940. un 1941. gadā ikvienam RS biedram tika piešķirta papildu dzīvojamā platība¹⁶⁷ vai arī tā tika meklēta, kā arī gados vecākajiem savienības biedriem tika nodrošinātas pensijas¹⁶⁸, kas okupācijas un kara apstākļos nebija mazsvarīgi.

Literatūrzinātnieks J. Dobrenko norādījis, ka Baltijas valstis līdz ar okupāciju kļuva par daļu no daudznacionālā padomju literatūras projekta, tomēr tām iepriekš bija atšķirīgi apstākļi nekā citām nācijām, piemēram, baltkrieviem, ukraiņiem, kuras bija piedalījušās padomju literatūras lauka veidošanā jau no pašiem PSRS sākumiem 20. gadsimta 20. gados. Runājot par lietuviešu literatūru, Dobrenko atzīst, ka padomju okupācijas režīma apstākļos bija vai nu jānoraida viss starpkaru perioda literārais mantojums kā “buržuāzisks”, vai arī tas jāsovjetizē, identificējot nacionālsociālistiskā reālisma avotus lietuviešu literatūrā.¹⁶⁹ Šis Dobrenko atzinums tieši attiecināms arī uz latviešu literatūru. Jau visai drīz pēc Latvijas okupācijas par aktuālu jautājumu kļuva latviešu literatūras mantojuma vērtēšana atbilstoši

¹⁶⁶ Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 1, 1993, 1. janv., 191. lpp.

¹⁶⁷ Saraksts par amatpersonām un brīvo profesiju darbiniekiem, kam tiesības ieņemt dzīvokļu papildus platību. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР=LPSP AP Prezidija ziņotājs*, Nr. 101, 1940, 30. dec., 8. lpp.

¹⁶⁸ Pensiju lūgumus Rakstnieku savienības vadība kārtoja caur Latvijas PSR Sociālās nodrošināšanas Tautas komisariātu.

¹⁶⁹ Dobrenko, Evgeny. *Soviet Multinational Literature: Approaches, Problems, and Perspectives of Study*, p. 7.

marksisma ļeņinisma principiem, izvērtējot, kas būtu tulkojams citu brālīgo republiku valodās, propagandējams presē un mācāms skolās.

LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājumā literatūrvēsturnieka I. Bērsona fondā glabājas LPSR Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības Nacionālās komitejas protokolu oriģināli.¹⁷⁰ Dokumenti liecina, ka vēl pirms oficiālās RS organizācijas komitejas nodibināšanas tika apspriests un gatavots latviešu literatūras mantojuma tulkojuma plāns. Pirmā iecere bija latviešu literatūras prozas antoloģijas izdošana krievu valodā Padomju Krievijā dzīvojošā rakstnieka Eduarda Silmaļa (1893–1944/1945) redakcijā. LNB krājumā glabājas vairāki dokumentu projekti, kuros veikti vairākkārtēji svītrojumi un labojumi, kas liecina par valdes locekļu nevienprātību un neizlēmību autoru izvēlē. Gala variantā izlasē dominēja latviešu literatūras klasiķi, piemēram, Jānis Akuraters (1876–1937), Mirdza Bendrupe (1910–1995), R. Blaumanis, Anna Brigadere (1861–1933), Anšlavs Eglītis (1906–1993), Ādolfs Erss (dzimis Ādolfs Rūniks; 1885–1945), Jānis Ezeriņš (1891–1924), J. Jaunsudrabiņš, Jānis Poruks (1871–1911), Vilis Plūdons (arī Vilis Plūdonis, līdz 1922. gada 30. janvārim īstajā vārdā Vilis Lejnietis; 1874–1940), Augusts Saulietis (1869–1933), K. Štrāls, Edvards Vulfs (1886–1919) u. c.¹⁷¹ Lai gan darbs pie izlases sagatavošanas jau bija sācies, sagatavoto tulkojumu plānu noraidīja PSRS Rakstnieku savienības izdevniecība “Hudozhestvennaja literatura” (*Художественная литература*) vēstulē 1941. gada 5. februārī. Savu lēmumu tā pamatoja ar izraudzīto literāro darbu neatbilstību aktuālajām laikmetīgajām tēmām: LPSR celtniecība un 1940. gada jūnija notikumi, darba tautas cīņa par Padomju Latviju u. tml. Arī RS 1941. gada 12. marta Nacionālās sekcijas sēdē vadība nolēma, ka tulkot rakstnieku – klasiķu darbus ir nepareizi, tāpēc pagaidām prozas antoloģijas izdošana tiek atlikta. Tās vietā tika uzsākts darbs pie laikmetīgās

¹⁷⁰ Latvijas PSR Rakstnieku savienības Nacionālās komitejas (sekcijas) protokoli, 1940–1941. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1940–1941*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 856.

¹⁷¹ Latviešu literatūras prozas antoloģijas gala varianta plāns: R. Blaumanis – “Purva bridējs”, “Nāves ēnā”, J. Poruks – “Kukažiņa”, “Krusttēvs Dāvis”, A. Brigadere – “Uzvara”, V. Plūdons – “Fantāzija par puķēm”, Pērsietis – “Pats īpašnieks”, “Acīs krītoši burti”, Doku Atis – “Mans dzīves rīts”, A. Saulietis – “Pērkons”, Sudrabu Edžus – “Kraukšķītis”, “Dullais Dauka”, A. Upīts – “Klemens Perjē”, “Žurdāns un Bigonets”, “Dievu pirksts”, “Bezdievis”, “Logs”, E. Birznieks-Upītis – “Ezermalā”, “Pīlādzis”, “Zem ābeles”, K. Skalbe – “Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties”, “Bendes meitiņa”, Antons Austrīņš – “Miesnieks”, “Zaldāts”, “Cepure”, Pāvils Rozītis – “Raganu krogā”, J. Ezeriņš – “Burbeka tēva noslēpums”, Leons Paegle – “Negaidīta satikšanās”, “Kas atsēdēs?”, Kārlis Zariņš – “Cirka mākslinieks”, P. Ērmanis – “Frizieres romāniņš”, J. Sudrabkalns – “Kuģu būvētājs”, A. Grigulis – “Kāposti”, P. Vīlps – “Velna noslēpums”, V. Lācis – “Četri braucieni”, “Par Sibīriju”, J. Lācis – “Cilvēks meklē taisnību”, J. Niedre – “Ibisas salas gubernators”, “Santīma ceļojums”, I. Lēmanis – “Saruna ar bērnu”, J. Vanags – tēlojums, R. Skujiņa – tēlojums, Ž. Spure – stāsts, A. Sakse – “Kristīne”.

antoloģijas sagatavošanas.¹⁷² Var secināt, ka RS vadības un biedru kolektīva sagatavotais tulkojuma plāns pārlicinoši neizpildīja sākotnējo uzdevumu: pārvērtēt un ideoloģiski pielāgot literāro mantojumu. 1940., 1941. gadā redzami centieni saglabāt latviešu literatūras kanonu, mēģinot to integrēt jaunajā režīmā. Turklāt jāatzīmē, ka tik īsā periodā vēl nebija tapuši sociālistiskā reālismā rakstīti darbi, kas būtu ievietojami antoloģijā. Šī virziena zināmākie pārstāvji latviešu literatūrā savus atzītākos darbus radīja nedaudz vēlāk.

Latviešu literatūras mantojuma pārvērtēšana skāra ne tikai iekšējo rakstniecības vidi, bet jau tūlīt paredzēja arī jaunu metodisko materiālu izstrādi skolām. 1941. gada 7. aprīlī RS organizācijas komiteja nolēma, ka biedru kolektīvam divu mēnešu laikā līdz 1941. gada 15. jūnijam jāsaraksta jauna latviešu literatūras vēsture – mācību grāmata skolām. Grāmata taptu stingrā Komunistiskās partijas uzraudzībā, un tai būtu bijis jāiznāk 1941. gada rudenī. Sastādāmās latviešu literatūras vēstures redakcijas kolēģijā Organizācijas komiteja iecēla V. Lāci, R. Egli, P. Ērmani un LK(b)P CK sekretāru A. Pelši. Biedru starpā tika sadalītas 16 tēmas¹⁷³, kas veidotu jaunās mācību grāmatas saturu. Lai aprobētu jaunās mācību grāmatas nodaļas, to autoriem iepriekš bija jāpagatavo referāti, kurus nolasīja un apsprieda debatēs Rakstnieku klubā.¹⁷⁴ Biedru starpā sadalītās tēmas atklāj, ka mācību grāmatas saturs izstrādē redzama tendencioza, selektīva izlase. Jāatzīmē, ka šī mācību grāmata neiznāca. Iemesli nav protokolos fiksēti, taču noprotams, ka izdevuma sagatavošanu apturēja nacistiskās Vācijas armijas ienākšana Latvijas teritorijā 1941. gada jūnija beigās. Iecere, ka RS biedri sagatavos mācību līdzekļus skolām, aktuāla bija tikai pirmajā padomju okupācijas gadā. Vēlāk latviešu literatūras mācību līdzekļu sagatavošana nebija organizācijas atbildība. Pēc Otrā pasaules kara ar šo jautājumu nodarbojās LPSR Izglītības ministrija, savukārt augstskolām mācību līdzekļus izstrādāja LPSR Zinātņu Akadēmijas Valodas un literatūras

¹⁷² Latvijas PSR Rakstnieku savienības Nacionālās komitejas (sekcijas) 1941. gada 12. marta protokols. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1940–1941*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 856, 8. lp.

¹⁷³ K. Krauliņš par folkloru, Valdis Grēviņš un Ā. Talcis “Pastorālais laikmets latviešu literatūrā”, J. Misiņš, J. Niedre “Tautiskā atmoda”, J. Plaudis, A. Upīts “Buržuāzijas literatūras periods 90-tos gados”, Ž. Spure, M. Rudzītis “Jaunā strāva”, R. Egle, K. Štrāls “Reālisti – Doku Atis, Pērsietis un Deglavs”, P. Ērmanis, J. Grants “Brigadere, Blaumanis, Sudrabu Edžus”, V. Lācis, J. Sudrabkalns, K. Fimbers “J. Rainis”, J. Vanags, R. Skujiņa “Dramaturģija”, A. Grigulis, Roberts Sēlis “1905. gada pēcnācēji”, P. Vīlups, A. Sakse “Poruks un romantīki”, A. Birkerts, I. Lēmanis par rakstniekiem, M. Krupņikova “Cittautu rakstnieki Latvijā”, C. Palkavnicē “Revolucionārie latviešu rakstnieki”, Anna Bauga (1905–1991), K. Skalbe “Latviešu žurnāli”, V. Lukss, A. Balodis “Socdemokrātu rakstniecība”.

¹⁷⁴ Vairāki referāti pilnā tekstā – K. Krauliņa referāts par folkloru, “Tautiskā atmoda” (J. Niedre), “Pastorālais laikmets” (V. Grēviņš), “J. Rainis” (J. Sudrabkalns) – pieejami: *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1941*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 863.

institūts. Taču jāatzīmē, ka vairāki RS biedri bija mācību līdzekļu redkolēģijās, arī savienībās sēdēs tika apspriesti jautājumi par literatūras mācīšanu skolās.

Vēl viens no jaunizveidotās RS organizācijas komitejas svarīgākajiem uzdevumiem bija veicināt jaunās varas ideoloģiju apliecinošu daiļdarbu radīšanu, īpaši uzsverot rakstnieku politisko un ideoloģisko izglītošanu vai – pāraudzināšanu atbilstoši marksisma ļeņinisma principiem. No 1940. gada decembra jaunajiem biedriem tika pieprasīti daiļdarbi sociālistiskā reālisma estētikā. Šāda prasība pamatota ar jaunajai varai simpatizējošu darbu trūkumu: nebija garāku literāro darbu, kuros būtu parādīta darba tautas dzīve jaunajos – Padomju valsts apstākļos, trūka arī slavinošas 1940. gada 17. jūnija notikumu propagandas. Šim tematam veltīti tikai īsāki darbi – dzejoļi, stāsti – periodikā.

Viens no iemesliem šāda spiediena izdarīšanai bija vispirms PSRS, vēlāk arī LPSR Tautas Komisāru padomes Mākslas lietu komitejas izdotsis rīkojums par gatavošanos Latviešu Mākslas dekādei Maskavā, kurā LPSR piedalītos pirmo reizi, prezentējot nacionālās mākslas sasniegumus. RS organizācijas komiteja bija norīkota atbildēt par LPSR literatūras reprezentāciju. Dekādes programmu bija plānots sagatavot līdz 1941. gada 10. janvārim.¹⁷⁵

Jau 1940. gada 4. decembra vakarā Rakstnieku klubā tika apspriests dekādes dramatiskais repertuārs, rosinot izsludināt konkursu pirmās padomju lugas sarakstīšanai. Sanāksmē tika nolemts, ka “[..] autorus, kas šos tematus apstrādās, nevajadzētu pamest savā vaļā. Dekādas lugu rakstīšanai jābūt zināmam kolektīvam darbam, autoriem regulāri jāiepazīstina Rakstnieku savienība ar veikto darbu. Tad varēsim teikt, ka mums ir tas, ko vēlamies sniegt Maskavā.”¹⁷⁶ Kā redzams, potenciālajam dramaturgam bija obligāti jāsadarbojas ar Komunistiskās partijas uzraugošajām instancēm.

Lai arī tika izsludināts konkurss, tomēr RS vadība bija nolēmusi ilgi nevilcināties, bet piedāvāt sarakstīt lugu talantīgajam dramaturgam M. Zīvertam. Viņš bija viens no pirmajiem, kurš 1940. gada 17. oktobrī bija uzņemts RS kā biedrs kandidāts.¹⁷⁷ Tobrīd M. Zīverts bija populārs dramaturgs, kura lugas “Āksts” (1938), “Cilvēks grib dzīvot” (1939) un “Ķīnas vāze” (1940) bija aktuālajā teātru repertuārā. 1940. gadā

¹⁷⁵ Gatavošanās dekādei norisinās visu 1941. gada pavasari, taču, sākoties kara darbībai Latvijas teritorijā, dekāde tā arī nenotika. Plašāk to pētījusi literatūras un teātra zinātniece Silvija Radzobe, skatīt lekciju: Radzobe, Silvija. Dekāde, kas nekad nenotika, un Aleksandrs Čaks, Ojāra Vācieša memoriālajā muzejā 2015, 13. janv. [tiešsaiste]. *Latvijas Universitātes Youtube kanāls* [skatīts 28.09.2017.]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=YlmakS67KtQ>

¹⁷⁶ P. A. Dekādas dramatiskais repertuārs. *Padomju Latvija*, Nr. 100, 1940, 6. dec., 5. lpp.

¹⁷⁷ Par Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedru Mārtiņš Zīverts uzņemts 1941. gada 1. jūnijā.

M. Zīverts ieņēma Dailes teātra repertuāra dramaturga amatu (pirms tam strādāja Latvijas Nacionālajā teātrī¹⁷⁸).

1940. gada 29. decembrī M. Zīverts saņēma RS vadības paziņojumu, ka RS organizācijas komiteja uzdevusi viņam kopā ar J. Vanagu sarakstīt lugu latviešu mākslas dekādei Maskavā, un pavēli tajā pašā vakarā ierasties RS klubā uz apspriedi ar Maskavas pārstāvjiem¹⁷⁹, lai pārrunātu dekādes jautājumus. Pats Zīverts nebija pieteicies lugu konkursam, tomēr, kā minējis atmiņās, uz sanākumi ieradies, bet no piedāvājuma atteicies.¹⁸⁰ Vēlāko gadu atmiņās arī pats dramaturgs brīnījies: “Kāpēc, piemēram, Tija Banga un Elīna Zālīte, kas nekad nebija slēpušas savas simpātijas austrumu režīmam, uzreiz tika atmestas? Viņu lugas vairs nekur nerādīja. Turpretī es, gluži nemanot un nepelnīti, biju izvirzījies jauno varasvīru favorā.”¹⁸¹ Neapšaubāmi M. Zīverts Komunistiskajai partijai simpātisks bija gan tā brīža ekonomiskā, gan simboliskā kapitāla dēļ. Viņa talants un popularitāte varēja kļūt par veidu, kā varai ietekmēt sabiedrību un kalpot arī citiem rakstniekiem par piemēru.

PSRS Mākslas lietu komisija un RS organizācijas komitejas vadība M. Zīverta atteikumu pieņēma, sākotnēji neizvirzot pretenzijas. Taču Zīverts atminas, ka pēc sanāksmes uz ielas viņu brīdinājis kāds Dailes teātra aktieris, norādot, ka, pēc A. Griguļa teiktā, RS atradīs veidus, kā viņu piespiest lugu uzrakstīt.¹⁸² Nekādas represijas tomēr nesevoja. Jau 1941. gada 2. janvārī J. Niedre iesniegumā LPSR Mākslas lietu pārvaldei ziņoja, ka lugu uzdots sarakstīt F. Rokpelnim un J. Vanagam. Pirmo latviešu padomju lugu “Ceļa cirtēji” abi autori pabeidza 1941. gada aprīlī¹⁸³, paralēli Drāmas teātris jau gatavojās lugas iestudējumam. Tā kā dalība Maskavas dekādē bija obligāta ideoloģiska nodeva, M. Zīverta atteikums sadarboties vērtējams kā netipiski individuālistiska, savu pašcieņu saglabāt alkstoša mākslinieka rīcība totalitāra režīma apstākļos. Iespējams, dramaturgs vēl nebija sapratis jaunās varas represiju apmērus. Viņa kategorisko atteikumu mīkstināja sanāksmē paustā piekrišana sarakstīt baleta libretu pēc K. Skalbes pasakas par dzelzs puiku motīviem. Libretu viņš uzrakstīja, to pieņēma, tomēr tas uzvests netika. Kā norāda M. Zīverta daiļrades

¹⁷⁸ Pēc 1940. gada 7. augustā Latvijas Nacionālais teātris tika pārdēvēts par LPSR Valsts Drāmas teātri. Dramaturgu Mārtiņu Zīvertu pārcēla strādāt Dailes teātrī.

¹⁷⁹ Ar Mākslas lietu komitejas pārstāvi Vladimīru Mesheteli (*Владимир Евгеньевич Мешетели*; 1902–1957), režisoru Nikolaju Ohlopkovu (*Николай Петрович Охлопков*; 1900–1967), diriģentu Aleksandru Hauku (*Александр Васильевич Гаук*; 1893–1963) un baletmeistaru Alekseju Jermolajevu (*Алексей Николаевич Ермолаев*; 1910–1975).

¹⁸⁰ Zīverts, Mārtiņš. *Par sevi*. Rīga: Zinātne, 1992, 29.–30. lpp.; *Mārtiņa Zīverta pasaulē*. Red. Rasma Birzgale. Sidneja: Salas apgāds, 1974, 93–94. lpp.

¹⁸¹ Zīverts, Mārtiņš. *Par sevi*, 31. lpp.

¹⁸² Turpat, 28.–29. lpp.

¹⁸³ Grāmatā izdota 1946. gadā, Rīgā, VAPP Grāmatu apgādā.

pētnieks, literatūrzinātnieks Viktors Hausmanis, dramaturgs atteicās saņemt arī honorāru, ko arī var vērtēt kā zināmu protestu.¹⁸⁴

Jāmin, ka minētā epizode izklāstīta M. Zīverta atmiņās, tomēr tās ir neprecīzas un nepilnīgas. Atmiņās viņš apgalvo, ka luga bija jāraksta 1941. gada pavasarī, taču šādas ziņas protokolā nav atrodamas.

Turpmāk RS vadība mēģināja M. Zīvertu iesaistīt arī organizācijas administratīvajā darbā. 1941. gada februārī viņš tika aicināts uz tikšanos ar LPSR Tautas Komisāru padomes priekšsēdētāju, rakstnieku, arīdzan RS biedru V. Lāci. Pēc šīs tikšanās dramaturgs piekrita nolasīt lekciju Rakstnieku klubā par drāmas tehniku, ko atzinīgi novērtēja arī RS vadība. Tomēr viņš joprojām neapmeklēja politiskos seminārus, kā arī atteicās izpildīt pavēles, kuras saņēma no priekšsēdētāja J. Niedres vai tā sekretāra J. Granta, piemēram, sniegt ziņas par rakstniekiem, kas nav RS biedri.

1941. gada 22. februārī visiem RS biedriem tika nosūtīts rīkojums nekavējoties pievērsties ideoloģiju apliecināšu darbu sarakstīšanai, jo Maskavas Valsts izdevniecība nolēmusi jau 1941. gada jūlijā izdot lietuvišu, latviešu un igauņu tautu literatūras darbu apkopojumu. Tā gada pavasarī organizācija stingrāk kontrolēja un uzraudzīja biedru radošo darbu, kas visspilgtāk atklājās pirmajā RS pilnsapulcē 1941. gada 29. aprīlī. Šajā sapulcē katrs biedrs sniedza izvērstu atskaiti par padarīto, tostarp arī politiskajām un ideoloģiskajām aktivitātēm. Atskaites sēdē klāt bija arī LKP (b) CK sekretārs A. Pelše. Sapulces laikā A. Grigulis un J. Niedre pārmeta Pēterim Birkertam (1881–1956), R. Eglem, J. Jaunsudrabiņam un M. Zīvertam aktivitātes trūkumu: rakstnieki nestudē un neraksta sociālistiskā reālisma estētikā. Daļa no viņiem kā savu attaisnojumu minēja nepietiekamas marksisma ļeņinisma studijas.

Kā negatīvais, opozicionārais tēls sapulcē tika rādīts M. Zīverts, kuram pārmeta pasivitāti un pretošanos RS principiem. Skarbākos pārmetumus Zīverts saņēma no A. Griguļa un J. Niedres. Rakstnieks A. Grigulis acīmredzot īpaši juta atbildību par dramaturga apolītisko nostāju, jo savās recenzijās par M. Zīverta lugu iestudējumiem norādīja uz vairākiem dramaturga trūkumiem, – atteikšanos studēt marksismu ļeņinismu, pasivitāti sava teātra aktieru mudināšanā apgūt šo estētiku, ideoloģiski piemērotu lugu iestudējumu neveidošanu u. tml. Kā atklājās sapulcē, A. Grigulis sekoja arī M. Zīverta dienas gaitām, aizmuguriski ievācot par viņu informāciju, meklējot iemeslus, kā dramaturgu publiski nomelnot. Pilnsapulcē A. Grigulis acīmredzami mēģināja panākt RS (arī

¹⁸⁴ Hausmanis, Viktors. *Mārtiņš Zīverts*. Rīga: Zinātne, 2003, 86. lpp.

Komunistiskās partijas) vadības stingrākas represijas pret M. Zīvertu, pamatojot tās ar dramaturga nevēlēšanos sadarboties ar padomju varu un atteikšanos pieņemt jaunās ideoloģijas noteikumus: “Ja Rakstnieku savienība atrada iespēju nepiemērot sankcijas, bet vienkārši mainīja b. Vanaga partneri, tad b. Zīverts varēja būt pateicīgs Rakstnieku Savienībai, ka Rakstnieku Savienība ir izturējusies pret viņu ar pietāti, jo ir nenoliedzami, analizējot mūsu attiecības, ka jūs gribat, vai nevarat, vai nākat no tādām aprindām, vai neesat ieaudzis kolektīvā, vai negribat ieaukt, un lūk, šis “negribat ieaukt”, kas vienā otrā gadījumā liekas, ka tas tā ir, tas aizskar mūs visus.”¹⁸⁵

Jau tika akcentēts, ka Komunistiskās partijas un RS vadības taktika bija saudzēt talantīgus rakstniekus, tālredzīgi saskatot to lietderīgumu kā politiskiem instrumentiem. Lai gan RS organizācijas komitejas priekšsēdētājs J. Niedre nepadevās A. Griguļa provokācijām nomelnot dramaturgu, viņš tomēr netieši norādīja uz M. Zīverta turpmākām vēl ciešākām saistībām un pienākumiem pret RS: “[..] Mēs zinām b. Zīverta lielās spējas dramaturģijā un zinām arī to, ko viņš ir spējīgs darīt. Viņam, protams, kā cilvēkam, kurš visu laiku atradies sāņus kolektīvam, ir arī visi tie vecie, teiksim atklāti, negludumi un arī uztvere tāda, ka viņš vēlas kaut kā atrasties vairāk sāņus. Man liekas, ja mēs būtu no savas puses pielikuši lielākas pūles, tad viņš kolektīvā būtu saistīts kopā, tad lieta būtu labāka. [..] es domāju, ka viņš Padomju Latvijas dramaturģijai varēs dot ļoti daudz, bet te vajadzīga no abām pusēm cieša un nopietna sadarbība.”¹⁸⁶

M. Zīvertam t. s. Baigajā gadā izdevās saglabāt neitrālu pozīciju un nepakļauties RS vadības ideoloģiskajam spiedienam, mēģinot izdzīvot un strādāt šāda režīma apstākļos teātrī. Jāatzīmē, ka pirmajā padomju okupācijas gadā viņš neuzrakstīja nevienu jaunu (arī ne padomju) lugu. Tiesa, pēc atskaites aprīļa sēdē redzams, ka viņš sāka darbu pie lugas “Minhauzena precības”.

M. Zīverta ietekmēšanas piemērs ir spilgtākais periodā līdz RS 1. kongresam, kurā, kā iepriekš minēts, tika apstiprināts tās leģitīmais statuss un ievēlēta valde ar A. Upīti kā priekšsēdētāju. Organizācijas tālāko darbu LPSR pārtrauca nacistiskās Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai 1941. gada 22. jūnijā, pēc kura karadarbība aizsākās arī Latvijas teritorijā. 1941. gada 23. jūnijā laikrakstā “Cīņa” tika publicēta deklarācija, kurā RS biedri izteica gatavību “cīnīties pret okupantiem, ekonomikas, cilvēku un kultūras postītājiem”.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Latvijas Padomju rakstnieku savienības pilnsapulces stenogramma 1941. gada 29. aprīlī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1941.* LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 863, 163.–164. lp.

¹⁸⁶ Turpat, 162.–163. lp.

¹⁸⁷ Latvijas Padomju rakstnieku deklarācija. *Cīņa*, Nr. 150, 1941, 23. jūn., 8. lpp.

Vairāk nekā puse no jaunizveidotās organizācijas biedriem un visa kongresā ievēlētā valde (deviņi locekļi) evakuējās uz PSRS iekšieni – Maskavu, Kirovu, Ivanovu, Alma-Atu, Čeboksariem u. c. Daļa RS biedru (padomju okupācijas režīma atbalstītāji) pēc atkāpšanās uz austrumiem iesaistījās Sarkanās armijas sastāvā iekļautajā latviešu strēlnieku divīzijā. Šajā formējumā iestājās J. Grants, A. Grigulis, Anatols Imermanis (1914–1998), K. Krauliņš, I. Lēmanis, V. Lukss, I. Muižnieks, F. Rokpelnis, M. Rudzītis, A. Balodis, E. Damburs, K. Fimbers, arī jaunie literāti – Vizbulis Bērce (1916–1971), Cecīlija Dinere (1919–1996), Ž. Grīva, Alberts Jansons (1915–1989), Monta Kroma (1919–1994), Pēteris Sils (īstajā vārdā Pēteris Pijols; 1908–1953), Ēvalds Vilks (īstajā vārdā Ēvalds Lācis; 1923–1976). Vairums minēto rakstnieku kļuva par laikrakstu “Latviešu Strēlnieks” un “Padomju Strēlnieks” kara korespondentiem. Savukārt A. Upīts, V. Lācis, J. Sudrabkalns, A. Sakse, J. Niedre, Mirdza Ķempe (1907–1974) evakuējās uz PSRS neieņemto teritoriju, lai turpinātu literāro darbību. Kara laikā jaundibinātās organizācijas darbība netika pārtraukta, notika konferences, plēnumi, iznāca grāmatas, žurnāli. Literatūrzinātnieks J. Dobrenko izpētījis, ka līdz 1943. gadam partijas kontrole pār literatūras lauku, salīdzinot ar 30. gadu kampaņām pret rakstniekiem PSRS, bija vājāka. Tas skaidrojams ar nacistiskās Vācijas nosacīto pārspēku pār PSRS, kas novērsa uzmanību, par prioritāti izvirzot reālo karadarbību. Otrā pasaules kara sākuma periodā padomju ideoloģija piedzīvoja intensīvu iekšējo rekonstrukciju, kas izpaudās kā savdabīga divu atšķirīgu ideoloģisko modeļu līdzāspastāvēšana: vecais, saskaņā ar kuru partija atsvešinājās no parastā cilvēka, un jaunā, “humanizētā” versija atbilstoši aktuālajai situācijai. Kara sākumā vecās propagandas formas vairs nebija aktuālas, kas noveda pie to transformācijām visos verbālajos žanros, tostarp, protams, literatūrā. Dominēja “humanizētāks” literatūras modelis.¹⁸⁸ Dobrenko raksturojums gan neatbilst Latvijas realitātei – izpētot no 1942. līdz 1944. gadam tapušos dokumentus, redzams, ka jau pašā kara sākumā vērojama neatlaidīga, pat pārcentīga RS vadības vēlēšanās iekļauties padomju daudznacionālajā literatūrā. Jāņem vērā, ka tobrīd nebija zināms PSRS un Vācijas kara iznākums, valdīja neskaidrība par evakuācijā esošo latviešu rakstnieku iespējām atgriezties Latvijā. Līdz ar to var pieļaut, ka RS valde vēlējās pilnībā asimilēties PSRS literārajā laukā, tādējādi nodrošinot sev iztiku un profesionālo darbību gadījumā, ja Latvijas okupācija ieilgtu. To apstiprina RS valdes plēnumi ar LPSR valdības un LK(b)P CK pārstāvju dalību, kā arī PSRS, Igaunijas PSR, Lietuvas PSR Rakstnieku savienību pārstāvjiem 1942. gada 13. un 14. jūnijā, kas norisinājās Maskavā, PSRS Rakstnieku klubā.

¹⁸⁸ Dobrenko, Evgeny. *Literary Criticism and the Institution of Literature in the Era of War and Late Stalinism*, pp. 163–166.

Plēnumā tika apstiprināts sākotnējais RS organizācijas sastāvs¹⁸⁹ un turpmākais darba plāns, vērtēts RS biedru veikums un jaunākie daiļdarbi. Neraugoties uz dažu rakstnieku aktīvo dalību frontē un vispārējo kara stāvokli, kura laikā, kā jau iepriekš minēts, varas attieksme pret rakstniecību nedaudz mainījās, J. Niedre akcentēja: “Mēs esam spiesti veikt un veicam to pašu, ko veic krievu rakstnieki. Būtībā nav starpības starp latviešu un krievu prozu un dzeju. Ir tikai viena literatūra, katra savā valodā radīta.”¹⁹⁰ Organizācijas biedriem izvirzītās prasības radošajā darbā netika samazinātas, bet saglabājās augstas, piemēram, biedriem, kuri sešu mēnešu laikā neuzrakstījis ideoloģiski augstvērtīgus darbus, draudēja izslēgšana no RS.¹⁹¹

Totalitārās sistēmas pārvaldes modelim raksturīgs centralizēts vadības, pārraudzības stils,¹⁹² kas pirmajā padomju okupācijas gadā RS vadības darbībā nebija vēl pilnībā izveidojies un īsteni nostiprinās tikai RS strādājot evakuācijā PSRS. Ja pirmajā padomju okupācijas gadā RS prasības rakstnieku uzņemšanai savienībā bija mazākas, tad evakuācijas periodā savienības biedru sastāvs tika stingri izvērtēts. Par RS biedriem varēja kļūt tikai Otrā pasaules kara dalībnieki, kas gada laikā bija publicējuši ne mazāk kā trīs literārus sacerējumus un nebija sadarbojušies ar nacistiskās Vācijas okupācijas iestādēm. Iepriekš uzņemto biedru ideoloģiskā piederība tika asi izvērtēta. 1942. gada plēnumā no RS izslēdza biedrus, kas bija palikuši nacistu okupētajā Latvijā un turpināja publicēt savus darbus, – K. Skalbi, J. Jaunsudrabiņu, Eriku Ādamsonu (1907–1946), K. Štrālu, R. Skujiņu, M. Zīvertu.¹⁹³ RS valde nolēma, ka periodiskajos izdevumos, apgādos, radiofonā, literatūras muzejos, mācību iestādēs jāstrādā tikai RS biedriem, kuriem par savu darbu minētajās iestādēs jāsniedz regulāras atskaites PSRS rakstnieku prezidijam.¹⁹⁴ Partijas tālredzīgā politika paredzēja iesaistīt RS darbā arī rakstniekus, kas nāca no t. s. buržuāziskām aprindām. Par nacistu okupētajā Latvijā palikušajiem rakstniekiem Ž. Spure vēstulē J. Niedrem rakstīja: “Par Latvijā palikušiem tiešām grūti teikt, tas ir par visiem, bet par tiem

¹⁸⁹ 22 biedri: A. Upīts, J. Sudrabkalns, V. Lācis, A. Sakse, J. Niedre, J. Vanags, V. Lukss, I. Lēmanis, Ž. Spure, A. Grigulis, A. Bauga, A. Balodis, V. Brutāne, F. Rokpelnis, K. Krauliņš, E. Damburs, Anna Brodele (īstajā vārdā Anna Kupše; 1910–1981), Ļevs Zakss (*Лев Моисеевич Закс*; 1907–1947), Maksis Šacs-Aniņš (*Макс Шац-Анин*; 1885–1975), M. Krupņikova, K. Fimbers, M. Rudzītis.

¹⁹⁰ Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnuma protokols 1942. gada 13.–14. jūnijā. Protokols glabājas Ilgoņa Bērsona privātajā arhīvā.

¹⁹¹ Latvijas Padomju rakstnieku savienības plēnuma lēmuma projekts 1942. gads. Inv. nr. RMM 625475.

¹⁹² Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 21.

¹⁹³ Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnuma protokols 1942. gada 13.–14. jūnijā. Protokols glabājas Ilgoņa Bērsona privātajā arhīvā.

¹⁹⁴ Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbs padomju Latvijā. Tēzes, 1942. gada 13.–14. jūnijā, 4. lр. Dokuments glabājas Ilgoņa Bērsona privātajā arhīvā.

kuri, raksta un paraksta, dzejo priekš radio un tt. man šķiet, nav ko šaubīties. Un kas jau būs godīgs, *mēs viņu nesmērēsim* [izcēlums mans – M. E.], tas taču skaidris!”¹⁹⁵

Pēc uzvaras Staļingradā 1943. gada februārī ideoloģiskā situācija PSRS pēkšņi mainījās, atgriežoties pie agrākā modeļa. Rakstnieku daiļdarbiem tika pārņemts ideoloģiskā satura, principu trūkums¹⁹⁶, kas redzams arī RS valdes dienaskārtībā. Viens no centrālajiem jautājumiem bija sociālistiskās daiļrades veicināšana – latviešu rakstnieki savos darbos maz pievērsās t. s. Lielā Tēvijas kara un frontes atainojumam. Šajā laikā izteikti redzams, ka jebkura ideoloģiska kļūda var tikt ne tikai asi nosodīta, bet arī maksāt amatu, kā tas skaidri redzams J. Niedres gadījumā – 1943. gadā viņš zaudēja gan RS sekretāra, gan citus amatus (plašāk par to skatīt 4.1. nodaļā). J. Niedres vietā 1943. gada februārī par RS valdes sekretāru sāka strādāt valdē kooptētais F. Rokpelnis. Ikdienas darbu vadīja valdes prezidijs, kas sanāca uz sēdēm Maskavā, tajās aktīvi piedalījās arī LPSR Augstākās Padomes deputāts un LKP CK loceklis V. Lācis. Pulcēšanos apgrūtināja tas, ka biedri atradās izklīdēti cits no cita (Maskavā, Kirovā, Ivanovā, Alma-Atā, Čeboksaros, priekšsēdētājs A. Upīts dzīvoja Kirovas apgabalā, Kstiņinā), ciešākā kontaktā bija tie, kuri strādāja latviešu karavīru frontes laikrakstu redakcijās.

Pirmajā padomju okupācijas gadā un Otrajā pasaules karā PSRS norisinājās ne tikai adaptācija jaunajiem apstākļiem, bet izveidojās arī Latvijas Padomju rakstnieku savienības lauka struktūra, ko noteica laukā ieņemtās pozīcijas. Tas pavēra iespējas ieņemt RS laukā pozīcijas iepriekš margināliem aģentiem un aktīvistiem, piemēram, A. Grigulim, K. Krauliņam, V. Luksam, I. Muižniekam, J. Niedrem u. c., kuriem tobrīd nebija ne ekonomiskā, ne simboliskā kapitāla, bet komunistiskās pārliecības un partijas lojalitātes dēļ piederēja politiskais kapitāls. Šie apstākļi ļāva tiem izvirzīties padomju literārā procesa priekšplānā līdzās A. Upītim kā valdes priekšsēdētājam un V. Lācim, kuriem tobrīd piederēja gan ekonomiskais un politiskais, gan simboliskais kapitāls. Evakuācijā PSRS izveidojies Rakstnieku savienības kodols neapšaubāmi atradās RS lauka heteronomajā, politizētajā varas polā. Šim polam piederēja varas atbalsts, tostarp ekonomiskais kapitāls un varas piešķirtā simboliskā atzinība. Šie cilvēki arī noteica turpmāko latviešu padomju literārā procesa attīstību.

Pēc Latvijas otrreizējas padomju okupācijas 1944. gadā arī RS kodols atgriezās un atsāka darbu LPSR. Lauka struktūra un pozīcijas šajā laikā jau bija nostiprinātas.

¹⁹⁵ Žaņa Spures vēstule Jānim Niedrem. Inv. nr. RMM 111590.

¹⁹⁶ Dobrenko, Evgeny. *Literary Criticism and the Institution of Literature in the Era of War and Late Stalinism*, p. 166.

No 1944. līdz 1946. gadam RS darbība vērtējama kā relatīvi demokrātiska. Lai arī RS centrālais uzdevums bija veicināt rakstnieku aktīvu iekļaušanos padomju okupācijas režīma literārajā procesā, rosinot to daiļradi, sabiedrisko darbību un rūpējoties par rakstnieku idejiski politisko briedumu, līdzās tam tika apspriesta arī daiļdarbu izdošana un tulkošana krievu valodā, kā arī organizatoriski un saimnieciski jautājumi, piemēram, literāro sekciju organizēšana, pabalstu piešķiršana, Literatūras fonda izveide pēc PSRS parauga, rakstnieku atpūtas un radošo namu nodrošināšana, rakstnieku honorāru likmju noteikšana, delegāciju nosūtīšana u. tml. Norisinājās regulāra saziņa, mijiedarbība ar centru (Maskavu) – sarakste ar PSRS Rakstnieku savienību, PSKP kongresu, plēnumu, sanāksmju un no tām izrietošo direktīvu apspriešana.

Arī muzikologs Arnolds Klotiņš norāda, ka kultūras situācija pēckara desmitgadē nebija viendabīga. Līdz 1946. gadam Vissavienības Komunistiskās boļševiku partijas Centrālās komitejas (turpmāk – VK(b)P CK) lēmumiem kultūras jautājumos¹⁹⁷ LPSR pastāvēja relatīvs saimnieciskās darbības liberālisms un vērojami centieni respektēt vietējās kultūras tradīcijas¹⁹⁸, ko apstiprina arī RS lietvedības dokumenti. Pirmajos pēckara gados nav vērojama izteikta rakstnieku ideoloģiska diferencēšana. Piemēram, no PSRS Literatūras fonda pabalstu summām 1944. gadā atbalstīti gan rakstnieki, kuri Otrā pasaules kara laikā evakuējās uz PSRS iekšieni, dienēja frontē Sarkanajā armijā, gan arī tie, kuri palika nacistu okupētajā Latvijā, piemēram, J. Misiņš, R. Egle, A. Čaks, Kārlis Freinbergs (1884–1967), E. Ādamsons, Valdis Grēviņš (1895–1968), P. Birkerts, Antons Birkerts (1876–1971), Jānis Grots (1901–1968), Roberts Sēlis (īstajā vārdā Roberts Vašjulis-Hermanis-Erkmanis, pēc 1920. gada – Roberts Hermanis; 1884–1975), Lūcija Zamaiča (1893–1965), Valts Grēviņš (1921–1961), Austra Dāle (1892–1972), Kārlis Students (1892–1947).¹⁹⁹ Pēc literatūrzinātnieka Raimonda Brieža izpētītā arī literāro darbu publikāciju ziņā šajā laikā nav vērojama rakstnieku ideoloģiskā diferencēšana.²⁰⁰ Tas gan neattiecās uz rakstniekiem, kas bija devušies trimdā. Piemēram, 1946. gada 4. oktobrī RS valdes sekretārs K. Krauliņš vēstulē LK(b) CK propagandas un aģitācijas daļas vadītāja vietniekam E. Sokolovam taisnojās par E. Ādamsonu dzejoļa “Vēžu maršs” publicēšanu 1946. gada žurnāla “Karogs”

¹⁹⁷ VK(b)P CK 1946. gada 14. augusta lēmums par žurnāliem “Zvezda” un “Leningrad”, VK(b)P CK 1946. gada 26. augusta lēmums “Par dramatisko teātru repertuāru un par līdzekļiem tā uzlabošanai”, VK(b)P CK 1946. gada 4. septembra lēmums “Par kinofilmu “Lielā dzīve””.

¹⁹⁸ Klotiņš, Arnolds. *Mūzika pēckara staļinismā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944. līdz 1953. gadā*, 14. lpp.

¹⁹⁹ LNA LVA 473-1-1, 2.–3. lp.

²⁰⁰ Briedis, Raimonds. Socialist Realism: The Baltic Model. In: *Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940–1968*. Eds. Eva Eglāja-Kristone, Benedikts Kalnačs. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, pp. 31–32.

6. numurā: “Par Ē. Ādamsona un citu latviešu rakstnieku laišanu pie vārda, kuri bija publicējušies okupācijas laikā fašistu presē, 1945. g. maijā PSRS Padomju rakstnieku savienības atbildīgais sekretārs Poļikarpovs [Dmitrijs Poļikarpovs (*Дмитрий Алексеевич Поликарпов*; 1905–1965)] man un V. Luksam oficiāli aizrādīja: “Publicēt un dot visas darba iespējas, ja viņi nav rakstījuši un iespieduši pretpadomju darbus.””²⁰¹ Tomēr staļinisma periodā rakstniekiem, kas gribēja palikt latviešu padomju literatūras procesa hierarhijas augšgalā, bija jāpierāda atbilstība padomju sistēmai, izvairoties no riskantām radošām idejām (piemēram, atkāpes no sociālistiskā reālisma metodes). Oficiālā nostāja par rakstniekiem, kuri publicējās nacistiskās okupācijas laikā, mainījās, aizsākoties Andreja Ždanova (*Андрей Александрович Жданов*; 1896–1948) kampaņām 1946. gadā. Attieksme pret atsevišķiem trimdas rakstniekiem, piemēram, J. Jaunsudrabiņu, kurš pirmajā padomju okupācijas gadā kļuva par RS biedru un mēģināja pielāgot savu daiļradi jaunajai estētikai, sākotnēji bija nogaidoša. To apstiprina RS valdes sekretāra K. Krauliņa atbilde Mākslas lietu pārvaldes izrāžu un repertuāru kontroles daļas priekšniecei Dziļstraumei 1946. gada maijā, apspriežot topošo aizliegto latviešu autoru sarakstu: “Latvijas Padomju rakstnieku savienības valde paziņo, ka rakstnieki – E. Zālīte, A. Kurcijs, Kārlis Students nav ieskaitāmi aizliegto rakstnieku sarakstā, jo viņi dzīvo un strādā Latvijas PSR un uztur kontaktu ar RS. Tāpat arī J. Jaunsudrabiņu kā latviešu literatūras klasiķi, kuru māca Latvijas padomju skolās, ieteicams svītrot no aizliegto autoru saraksta, lai gan viņš vēl nav atgriezies Latvijas PSR.”²⁰² Var secināt, ka RS valdei īsti nebija skaidras nostājas, mēģinot atlasīt, šķirot rakstniekus ideoloģiski partejiskās kategorijās. RS valdei galvenais vadmotīvs bija precīza partijas instrukciju izpilde un bailes no ideoloģiskām kļūdām. Tas saskan ar pētnieces K. Enī pausto, ka RS vadītāji manevrēja ar tādām pašām stratēģijām un bailēm kā citi padomju rakstnieki²⁰³, kas spilgti atklājas A. Ždanova aizsākto ideoloģisko kampaņu periodā.

LPSR literatūras nozares organizēšana pēc PSRS Rakstnieku savienības modeļa norisinājās tūlīt pēc Latvijas okupācijas un Otrā pasaules kara laikā. Lielā mērā to izdevās īstenot, pateicoties rakstniekiem un literātiem, kas jau pirms okupācijas bija kreisi orientēti un pozitīvi raudzījās uz PSRS. Šie rakstnieki arī veidoja RS lauka struktūru un kodolu. RS bija pirmā no t. s. radošajām savienībām, kas tika izveidota jau pirmajā padomju okupācijas gadā, atšķirībā no pārējām LPSR radošajām savienībām, kuras organizēja pēc Otrā pasaules

²⁰¹ LNA LVA 473-1-12, 18. lp.

²⁰² LNA LVA 473-1-15, 12. lp.

²⁰³ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 11.

kara. Jau tūlīt pēc nodibināšanas RS veica nepieciešamos uzdevumus, lai iekļautos PSRS daudznacionālās literatūras laukā un sagatavotos savienības 1. kongresam, kas leģitimētu organizācijas statusu. RS modelī redzama tāda pati centralizēta pārvaldes sistēma un darba organizācija kā PSRS Rakstnieku savienības un Komunistiskās partijas varas laukā. Organizācijas totalitārais raksturs iezīmējās jau pirmajā padomju okupācijas gadā – gan manipulējot, gan izdarot spiedienu uz rakstniekiem, kā tas redzams M. Zīverta gadījumā. Otrā pasaules kara laikā organizācija turpināja savu darbu, neraugoties uz to, ka nebija skaidrības par LPSR nākotni. Vērojami mērķtiecīgi evakuācijā esošo rakstnieku centieni iekļauties PSRS literatūrā. Kara gados notika pozīciju ieņemšana un izkristalizējās jaunā padomju latviešu literatūras elite. No 1944. līdz 1946. gadam norisinājās adaptācija un pārkārtošanās jaunajai situācijai. Asas diskusijas vai represijas latviešu padomju literatūras, tostarp RS laukā šajā periodā nav vērojamas, tāpēc to var apzīmēt kā relatīvi demokrātisku.

2.2. Partijas stratēģijas pozicionēšana un valdes taktika

Laiks no 1946. gada līdz Staļina nāvei 1953. gada martā bija smagākā režīma fāze Latvijā, kurā norisinājās mēģinājumi pilnībā asimilēt latviešu literatūru. Šo periodu raksturo rakstnieku centieni pielāgoties varas nostādņām, iepriekš izteiktu apgalvojumu noliegums vai apvērsums, ideoloģiskās kampaņas un kritika, vainīgo meklēšana un sodīšana. Kā ideoloģiskās kontroles mehānismam viens no RS uzdevumiem bija noturēt un stiprināt Komunistiskās partijas pozīcijas un tā brīža nostādnes literatūrā, kas nozīmēja veikt varas apkalpojošo funkciju un savā ziņā būt par tās marioneti. No šī uzdevuma izrietēja arī RS kolektīvā un individuālā taktika. P. Burdjē norādījis, ka ikviena indivīda pozīcijas laukā ir relatīvas, tās nav konstantas, bet pastāvīgi mainās. Gadījumos, kad tās tiek apdraudētas, notiek cīņa par varas, resursu un ietekmes saglabāšanu, kas vērojams arī atsevišķu RS biedru gadījumā. Savukārt RS valdes pozīcija bija atkarīga arī no tā, kā attīstījās vai centās attīstīties visi pārējie šajā laukā iesaistītie dalībnieki.²⁰⁴ Arī tie, kuri kādu apsvērumu dēļ neiekļāvās RS lauka heteronomajā polā, varēja nonākt opozīcijā.

Šajā apakšnodaļā apskatītas nozīmīgākās ideoloģiskās kampaņas pret rakstniekiem PSRS un šo kampaņu interpretācija RS no 1946. līdz 1953. gadam. Interpretējot PSKP CK direktīvas, RS vadības rīcība ne vienmēr uzskatāma par pietiekami padevīgu. Pētot cīņas RS lauka iekšienē, iespējams raksturot atsevišķu RS biedru rīcību un motivāciju konkrētās

²⁰⁴ Hilgers, Mathieu, Mangez, Eric. Introduction to Pierre Bourdieu's Theory of Social Fields, p. 10.

situācijās. P. Burdjē lauka teorija ļauj skaidrot pārmaiņas un kustību lauka ietvaros. Pastāvīgas cīņas nemitīgi maina lauka iekšējo spēku samēru, tāpēc jautājums par izmaiņām lauku ietvaros ir būtisks, jo tas mainīja arī RS lauka un tajā esošo pozīciju struktūru – gan varas noteikto, sociālo, gan simbolisko. Kampaņu laikā precīzāk atklājās lauka dalībnieku nostāja un individuālās vēlmes pozīcijas saglabāšanā – var konstatēt, kuri ir galvenie (individuālie vai kolektīvie) dalībnieki, kas iesaistīti kampaņu uzturēšanā un partijas pozīciju nostiprināšanā, kāds ir pozīciju struktūras organizēšanas princips, kas dalībniekus sasaista, pretnostata, izceļ vai veido viņu hierarhiju.

Būtiska šī laika perioda iezīme ir “terora rutinizācija”²⁰⁵, kas nozīmēja, ka gan fiziskas, gan garīgas represijas bija normāla padomju cilvēka ikdienas sastāvdaļa staļinisma periodā. Ar teroru un bailēm tika pārvaldīta valsts, kas izpaudās arī padomju institūcijās. Arī RS staļinisma periodā raksturo tās biedru daiļrades, tostarp politiskā brieduma un morālās stājas kritika, bieži vien izteiktie apgalvojumi un pārmetumi nonāca pretrunā ar iepriekš pausto. Arī franču socioloģe Žižele Sapiro (*Gisele Sapiro*) norāda, ka okupācijas laiks paver durvis ne tikai atklāti heteronomam diskursam, bet arī apvainojumiem, uzbrukumiem un klajai vulgaritātei²⁰⁶, kas visspilgtāk atklājās ždanovisma periodā.

Ždanovisms (*ždanovščina*) ir apzīmējums kultūras politikai periodā no 1946. gada līdz 1948. gadam, kam raksturīga vēl stingrāka Komunistiskās partijas kontrole pār mākslu un galējs Rietumu kultūras noraidījums. Sākotnēji tas tika attiecināts uz literatūru. 1946. gada 14. augustā VK(b)P CK pieņēma lēmumu par žurnāliem “Zvezda” (*Звезда*) un “Leningrad” (*Ленинград*), kam sekoja CK sekretāra, PSRS literatūras un mākslas ideoloģiskā pārrauga A. Ždanova referāts, kurā asi tika kritizēti krievu rakstnieki Anna Ahmatova (*Анна Андреевна Ахматова*; 1889–1966) un M. Zoščenko²⁰⁷, aizsākot apolitiskuma un individuālisma apkarošanu literatūrā visā PSRS. Šī ideoloģiskā kampanja drīz vien izplatījās arī citās mākslās (lēmumi par teātra repertuāru un kino, vēlāk par mūziku, žurnālu “Znamja” (*Знамя*) u. c.²⁰⁸) un pakāpeniski ietekmēja visas intelektuālās darbības sfēras PSRS, tostarp filozofiju, bioloģiju, medicīnu un citas zinātnes. Pēc A. Ždanova nāves

²⁰⁵ *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov, p. 348.

²⁰⁶ Sapiro, Gisele. The Literary Field in France during the Second World War. In: *Bourdieu and Historical Analysis*. Ed. Philip S. Gorski. Duke University Press, 2013, p. 275.

²⁰⁷ Minētie periodiskie izdevumi tika kritizēti par “bezidejiskām un ideoloģiski kaitīgām” publikācijām, sevišķi A. Ahmatovas un M. Zoščenko darbu publikāciju. Žurnālam “Zvezda” tika nomainīts redaktors, žurnāls “Leningrad” tika slēgts. A. Ahmatova, M. Zoščenko tika izslēgti no PSRS Rakstnieku savienības.

²⁰⁸ Daļa šo dokumentu pārpublicēti krājumā *1945–1950: teātris, drāma, kritika: rakstu krājums*. Sast., zin. red. Silvija Radzobe. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013.

1948. gadā ždanovisms turpinājās. 1949. gadā aizsākās un līdz Staļina nāvei 1953. gadā turpinājās kampaņa pret “kosmopolītiem” (plašāk par šo kampaņu skatīt tālāk tekstā).

Ždanovisma ietekme uz kultūras, tostarp literatūras lauku bija milzīga. Vēsturniece Š. Ficpatrika norāda, ka totalitārais modelis galvenokārt ir vēlinā staļinisma perioda (1946–1953) modelis, vismaz cik tas attiecas uz kultūru.²⁰⁹ 1946. gadā aizsāktās kampaņas palīdzēja panākt gandrīz pilnīgu ideoloģiskās un kultūras dzīves uniformizāciju.²¹⁰ Kā norāda vēsturniece D. Bleiere, “[...] ikviena radoša darbība, kas notika ārpus oficiālajām struktūrām vai bez to ziņas, varēja tikt kvalificēta kā nelegāla, līdz ar to automātiski subversīva darbība.”²¹¹ Staļinisma periodā par varas nesankcionētu darbību veikšanu pret cilvēku varēja piemērot ne tikai garīgas, bet arī fiziskas represijas. J. Dobrenko min, ka 20. gadsimta 40. un 50. gadu ideoloģiskās kampaņas bija vērstas ne tikai uz padomju literatūras unificēšanu, bet arī citu republiku literatūru nacionālo īpatnību izskaušanu. Piemēram, kampaņas pret “kosmopolītismu” un “buržuāzisko nacionālismu” republikās var interpretēt kā cīņu pret nacionālo iezīmju izskaušanu.²¹² To var attiecināt arī uz LPSR situāciju. Ar A. Ždanova rezolūcijām Staļins domāja panākt inteliģences lojalitāti varai un ierobežot tās brīvību. 1946.–1948. gada kampaņu mērķis bija atjaunot teroru sabiedrībā pēc 30. gadu parauga. Šajā ziņā *ždanovščina* nozīmēja cerību uz režīma vājināšanos izzušanu. Viena no A. Ždanova rezolūciju īpatnībām bija cenzūras mehānismā. Pamatā tās bija cenzūras rezolūcijas, kādas iepriekš tika pieņemtas Politbirojā, Organizatoriskajā birojā un Centrālās komitejas sekretariātā par dažādiem kultūrpolitikas jautājumiem. Taču, atšķirībā no 20. un 30. gadiem, kad rezolūcijas tika rūpīgi noslepenotas, 1946.–1948. gadā pieņemtās rezolūcijas bija publiski dokumenti ar funkciju – apstiprināt jaunu kārtību sabiedriskajām diskusijām par kultūru un izveidot sava veida diskursīvu matricu. A. Ždanova ietekmes periodā rezolūcijas bija kā ievads kampaņai pret kosmopolītismu 1949. gadā, kas savukārt jāskata kontekstā ar gatavošanos jaunajam terora vilnim, kuru izbeidza Staļina nāve.²¹³ Gan šīs, gan vēlāko kampaņu mērķis bija asimilēt latviešu literatūru padomju literatūrā, kas nozīmētu absolūtu nacionālās identitātes un atšķirību izskaušanu, nedodot nekādas iespējas

²⁰⁹ Fitzpatrick, Sheila. Culture and Politics Under Stalin: A Reappraisal. *Slavic Review*, Vol. 35, No. 2, 1976, p. 1.

²¹⁰ Bleiere, Daina. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990. *Doma–6. Rakstu krājums*. Rīga: Doma, 2000, 20. lpp.

²¹¹ Turpat.

²¹² Dobrenko, Evgeny. Soviet Multinational Literature: Approaches, Problems, and Perspectives of Study, p. 7.

²¹³ *Soviet Culture and Power: A History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov, p. 349–351.; Dobrenko, Evgeny. Literary Criticism and the Institution of Literature in the Era of War and Late Stalinism, pp. 169–171.

saglabāt latviešu rakstnieku individuālo rakstības stilu. Kampanas paredzēja arī izrēķināšanos ar politiski nelojālajiem RS biedriem.

RS lietvedības dokumentos šī kampaņa interpretēta sākotnēji piesardzīgi. 1946. gada 28. augustā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē I. Muižnieks norādīja, ka latviešu literatūrā nav A. Ahmatovas, M. Zoščenko piemēra. I. Muižnieks noliedza, ka laikrakstā “Literatūra un Māksla” un žurnālā “Karogs” būtu atrodamas ievērojamas ideoloģiskas un politiskas kļūdas, tomēr aizrādīja uz žurnālā “Karogs” publicētās prozas ideoloģiski diskutablu un zemo līmeni. Visbiežāk režīma nostādnēm neatbilstoši interpretēts Otrais pasaules karš. Kā piemērus I. Muižnieks minēja Laimoņa Pura (1922–2016) stāstu “Divi cilvēki” (1946), Elīnas Zālītes (1898–1955) stāstu “Ķērpis” (1946), V. Bērces stāstu “Tavs dēls” (1946).²¹⁴ L. Pura stāstā “Divi cilvēki” padomju cilvēks, Lielā Tēvijas kara dalībnieks attēlots kā glāvēulis, kura dzīvību glābj padomju varas ienaidnieks. I. Muižnieks pārmeta Puram kaitīgu psiholoģismu, E. Zālītei, ka viņa savā stāstā “Ķērpis” atainoja turīgu zemnieku kā dīvaini, kas dzīvo bez ērtībām, nevis kā ienaidnieku, kas cīnās par savām interesēm un īpašumu.²¹⁵ Savukārt V. Bērces stāsts “Tavs dēls” I. Muižnieka vērtējumā kompromitēja t. s. Lielā Tēvijas kara varoņu tēmu.²¹⁶ Kritika tika izteikta arī autoriem, kuru darbi ierasti atbilda ideoloģijas noteiktajām prasībām, – A. Balodim, A. Grigulim, V. Luksam, J. Vanagam – par zemo produktivitāti un dzejas attīstības neveicināšanu.²¹⁷ Šajā sēdē arī RS atbildīgais sekretārs K. Krauliņš uzsvēra, ka tiem būtu jāraida piemērs un ar savu daiļradi jāspēj ideoloģiski pāraudzināt rakstniekus, kuri pēc nacistu okupācijas nebija devušies evakuācijā un palika Latvijā. Viņš akcentēja, ka no frontē un evakuācijā esošajiem rakstniekiem jāprasa vairāk nekā no citiem.²¹⁸ Kā nevēlamu parādību viņš raksturoja vairāku Sarkanajā armijā dienējušo rakstnieku nonākšanu “individuālisma un apolitisma iespaidā”.²¹⁹ K. Krauliņa ieskatā žurnālā “Karogs” publicētie Ata Ķeniņa (1874–1961; arī Ķēniņš), P. Vīlpa, A. Čaka, J. Plauža, V. Grēviņa, M. Bendrupes, C. Dineres, V. Brutānes, E. Dambura un M. Ķempes darbi “aiziet no dzīves un pievēršas intīmiem mīlestības pārdzīvojumiem, dabas tēlojumiem un pat misticismam”.²²⁰ Dzejniecei M. Ķempei pārmeta subjektīvi ideālistisku individuālismu, kas atklājas viņas dzejoļu krājumā “Rīta vējš”: “Lasot Ķempes dzejoļus grūti saprast, kur viņa

²¹⁴ LNA LVA PA 7263-1-1, 22.–24. lp.

²¹⁵ Turpat, 23. lp.

²¹⁶ Turpat, 24. lp.

²¹⁷ Turpat, 27. lp.

²¹⁸ Turpat, 31. lp.

²¹⁹ Turpat, 25., 26. lp.

²²⁰ Turpat, 25., 26. lp.

dzīvo, vai Padomju Savienībā? Kāda ir viņas politiskā pārliecība. Dzejā daudz noslēpumainības, miglains, nesaprotams, mistisks.”²²¹ Vērtējums pausts visa kolektīva vārdā, to parakstījis RS sekretārs K. Krauliņš.

Šajā piemērā redzama kolektīva valdes pozīcija – vēlme apliecināt Maskavā notikušās ideoloģiskās kritikas pareizību, tādējādi pierādot latviešu rakstnieku kolektīva lojalitāti. RS biedri aktīvi meklēja piemērus latviešu literatūrā, kuros būtu sastopamas nevēlamas un kaitnieciskas parādības, tipoloģiski līdzīgas A. Ahmatovas un M. Zoščenko darbiem. Kampanas mērķis bija izskaust radušās ideoloģiski politiskās kļūdas, sevišķu uzmanību pievēršot autoriem, kuru daiļrade iepriekš bija ideoloģiski neitrāla. Šī kampana norādīja, ka latviešu rakstnieki, kuri gribēja strādāt padomju literatūras laukā, nevarēja atļauties kompromisu ar partiju un tās direktīvām literatūrā.

Lai arī lielākoties staļinisma posma dokumentos kritika izteikta kolektīvi (rezolūcijas, lēmumi protokolos pieņemti vienbalsīgi), tā atklāj arī atsevišķu RS biedru personīgās intereses un cīņu par vietu hierarhijā un, protams, kapitālu (gan ekonomisko, gan simbolisko). Šī perioda nozīmīgākie RS biedri, daži no tiem valdes locekļi, kas izteikti centās nostiprināt savu pozīciju, bija J. Grants, K. Krauliņš, V. Lukss, I. Muižnieks, I. Lēmanis. 20.–30. gados latviešu literatūras laukā viņi bija marginālas personas, bez vērā ņemamiem sasniegumiem. RS laukā viņi ieguva ietekmi tikai pateicoties savam politiskajam kapitālam – piederībai kreisi orientētiem grupējumiem, daļībai Komunistiskajā partijā, Otrā pasaules karā Sarkanās armijas frontē u. tml. Piemēram, I. Muižnieka literārie sasniegumi bija diezgan nosacīti²²², tomēr, pateicoties ideoloģiskajai pārliecībai un aktivitātei, kā arī nemitīgai cīņai RS laukā, viņš uzlaboja savas pozīcijas pēckara latviešu literatūras laukā un nodrošināja to stabilitāti. Viņa darbībā redzama vēlme iegūt jaunā režīma labvēlību, piedalīties visās partijas iniciētajās kritikās pret rakstniekiem un stimulēt radikālu mākslas ideoloģizāciju. Viņš aktīvi kritizēja citus RS biedrus. Arī 1946. gadā aizsāktajā A. Ždanova kampanā viens no lielākajiem kritiķiem bija I. Muižnieks, kurš ievēroja taktiku – labākā aizsardzība ir uzbrukums. I. Muižnieks, uzstājoties ar referātu par A. Ždanova aizsākto kampanu 1946. gada 28. augustā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē, izvērsa kritiku pret žurnāla “Karogs” redkolēģiju, aizrādot tai pārlietu liberālu attieksmi, žurnālā publicējot vairākus darbus, kuros nepareizi atainota padomju dzīves īstenība un

²²¹ LNA LVA PA 7263-1-1, 27. lp.

²²² Iznākuši četri fabulu un stāstu krājumi: “Jānis Vilhelms” (1943), “Dzīvais tilts” (1950), “Kā pasakā” (1956), “Fabulas, stāsti” (1959), kas savā mākslinieciskajā kvalitātē nav augstu vērtējami.

cilvēki, pieļautas rupjas politiskas kļūdas.²²³ Tobrīd žurnāla “Karogs” atbildīgais sekretārs bija J. Vanags, viņa vietnieks – E. Damburs. Izceļot savu partejisko piederību, kas padarīja viņu pārāku pār bezpartejiskajiem biedriem, I. Muižnieks pauda: “Mēs atdevām “Karogu” bezpartejiskajiem J. Vanagam un E. Damburam. Viņi cīnījās ar mums frontē, bija ar mums kopā visus šos gadus, mēs viņiem uzticējāmies, bet viņiem pietrūkst boļševistiskās principialitātes.”²²⁴ Abiem pārņemta pasivitāte, politiskā tuvredzība, draudzīgās attiecības ar daiļdarbu autoriem, kuru dēļ žurnālā publicēti “bezidejiski, apolitiski, dekadentiski un kaitīgi darbi”.²²⁵

Cīņā par leģitīmo simbolisko struktūru noteikšanu iesaistīto indivīdu un grupu rīcībā ir nevienlīdzīgs līdzekļu daudzums, kas izriet no viņu statusa.²²⁶ Arī RS biedriem piederošais sākotnējais kapitāls un pieejamie līdzekļi bija atšķirīgi. Biedru pozīciju struktūru izpēte ļauj identificēt dalībniekus, kuriem bija jau labi nostiprināts statuss – tie bija jau pazīstami rakstnieki ar samērā lielu simbolisko un ekonomisko kapitālu, piemēram, A. Upītis, V. Lācis, J. Sudrabkalns, kuriem bija vieglāk saglabāt un noturēt savas pozīcijas. Latviešu padomju literatūras lauka jaunpienācējiem savukārt bija jācīnās, īstenojot taktikas, kuru mērķis bija sagraut pirmspadomju periodā pastāvējušo simbolisko kārtību un hierarhiju. Jaunpienācēji bija ieinteresēti Komunistiskās partijas direktīvu radītās kārtības uzturēšanā, jo viņu vienīgais stabils pamats pozīciju noturēšanai laukā bija to politiskais kapitāls. Dalība Otrajā pasaules karā Sarkanās armijas frontē un piederība partijai sniedza zināmu personas neaizskaramību, kas staļinisma periodā bija būtiska RS lauka strukturējoša iezīme. Savu politisko sasniegumu iedvesmoti daži biedri pat uzdrošinājās kritizēt hierarhiski augstākstāvošas personas, piemēram, A. Upīti. Tā viens no jaunpienācējiem I. Lēmanis 1946. gada 28. augusta RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē pauda: “[..] mums nav drosmes, mēs visi esam vainīgi. Es, kā mēs visi, augsti vērtēju un cienu Andreju Upīti, brīnišķīgu rakstnieku, mūsu literatūras lepnumu, bet dažreiz viņa ietekme liek mums piekrist lietām, ar kurām mēs neesam vienisprātis. Piemēram, par RS biedriem tika uzņemti Ādolfs Talcis un [Kārlis] Freibergs, kurus, pēc manām domām, nevajadzēja uzņemt RS. Bet es neiestājos pret, un tā ir mana vaina”.²²⁷ I. Lēmanis iebilda pret A. Upīša sniegto atļauju publicēt žurnālā “Karogs” vairākus dzejoļus, kuri bija ideoloģiski diskutabli.²²⁸

²²³ LNA LVA PA 7263-1-1, 22. lp.

²²⁴ Turpat, 31. lp.

²²⁵ Turpat.

²²⁶ Hilgers, Mathieu, Mangez, Eric. Introduction to Pierre Bourdieu's Theory of Social Fields, p. 21.

²²⁷ LNA LVA PA 7263-1-1, 31. lp.

²²⁸ Turpat.

1946. gada 28. augusta RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē kolektīvi tika nolemts mainīt žurnāla redakcijas sastāvu.²²⁹ Žurnāla redakcijas darbs izskatīts arī LK(b)P CK sēdēs, kur konstatēts, ka žurnālā ievietotie raksti, recenzijas, kritika neatbilst padomju literatūras prasībām.²³⁰

Lai arī sākotnēji attieksme pret A. Ždanova aizsākto kampaņu bija mērena, 1946. gadā aizsāktā kampaņa turpināja iniciēt kritikas un nosodījuma izpausmes RS, ko pamatā īstenoja tā brīža valdes kodols ar K. Krauliņu kā atbildīgo sekretāru priekšgalā kopā ar citiem biedriem (piemēram, Maksī Šacu-Aņinu, A. Balodi, J. Grantu, I. Lēmani, J. Vanagu). Viņus vienoja piesaiste konkrētajam RS laukam, “spēlei, ticība spēlei (*illusio*) un tās likmju vērtībai, kas padara spēli par tā vērtu, lai to spēlētu”.²³¹ Kā norāda P. Burdjē, dalībnieku kolektīvā ticība spēlei reizē ir konkurences sakne, kas viņus nostāda vienu pret otru un veido pašu spēli. Šī ieinteresētā līdzdalība spēlē tiek noteikta konjunktūras attiecībās starp indivīdu un lauku.²³² Katram RS biedram bija personīgās intereses laukā, bet visus vienoja arī kolektīvā ticība spēlei, kas sakņojās tā brīža partijas nostādnēs un sniedza ekonomisko kapitālu un varas atzinību.

K. Krauliņš kā tā brīža atbildīgais valdes sekretārs bija ieinteresēts aktīvi iesaistīties spēlē, lai nodrošinātu sev stabilu pozīciju. Viņa izglītība, agrākā profesionālā darbība²³³ un Latvijas Republikas laikā izdotie darbi²³⁴ RS raisīja diskusijas. Strīdīgās biogrāfijas lappuses kompensēja jau minētais politiskais kapitāls, konkrēti, dalība Sarkanās armijas frontē un Komunistiskajā partijā, kā arī strauja pārorientācija uz marksistiski socioloģisko metodoloģiju turpmākajā profesionālajā darbībā gan Latvijas Valsts universitātē, gan LPSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša Valodas un literatūras institūtā, gan RS. Cīņu par pozīciju apstiprina arī 1946. gadā K. Krauliņam piešķirtais Sarkanās Zvaigznes ordenis kā RS sekretāram rakstniekam. Saņemtais apbalvojums mudināja K. Krauliņu arī turpmāk stiprināt Komunistiskās partijas pozīcijas, tādējādi cerot uz varas atbalstu un simbolisko atzinību. Piemēram, 1947. gada 5. jūnijā RS 2. kongresā K. Krauliņš uzstājās ar referātu “Latviešu padomju literatūra pēc VK(b)P CK lēmumiem”. Tajā viņš skaidri iezīmēja partijas lēmumu un latviešu literatūras attīstības mijiedarbi, norādot, ka iecietīgais liberālisms pret idejiski

²²⁹ LNA LVA PA 7263-1-1, 32. lp.

²³⁰ LNA LVA PA-101-9-22, 10. lp.

²³¹ Bourdieu, Pierre. *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*, p. 228.

²³² Turpat.

²³³ K. Krauliņš studējis Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē (1923–1928), strādājis Rīgas privātajās vidusskolās par latīņu valodas, psiholoģijas un loģikas skolotāju; bijis psiholoģijas lektors Jelgavas Valsts skolotāju institūtā.

²³⁴ Ar pseidonīmu K. Rijnieks sarakstījis grāmatas par ētikas un psiholoģijas jautājumiem – “Sengrieķu dzīves gudrība” un “Mūsdienu cilvēks” (1939), kas balstītas pozitīvisma filozofijā.

nepilnvērtīgiem un apšaubāmiem darbiem ticis atmests, ka turpmāk jāpastiprina rakstnieku atbildības sajūta tautas priekšā, jānodrošina principiāla boļševistiska kritika, jāpadziļina rakstniekos marksistiski ļeņinskās teorijas izpratne, jāorientē rakstnieki uz aktuālo pēckara tematiku.²³⁵ Arī ziņojumā Rīgas pilsētas Komunistiskās partijas komitejas sekretāram Avotiņam 1947. gada 22. jūlijā viņš akcentēja: “Viss Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbs ir ideoloģisks, un viss tas tiek veikts pamatojoties uz VK(b)P CK lēmuma par Ļeņingradas žurnāliem “Zvezda” un “Leningrad”.”²³⁶ 1947. gada 15. oktobra RS valdes sēdē K. Krauliņš rosināja pārorganizēt žurnāla “Karogs” redakcijas darbu, lai tas būtu “cīņas orgāns pret buržuāziskām paliekām, kā arī pret dekadenci kapitālistisko zemju literatūrā”²³⁷ saskaņā ar CK plēnumā izvirzītajiem jautājumiem zinātnē un mākslā.

K. Krauliņa mēģinājumi ietekmēt procesus literatūrā atbilstoši varas laukam un tās ideoloģijai neatstāja būtisku ietekmi, kas norāda uz viņa salīdzinoši zemo autoritāti RS un latviešu padomju literatūras laukā, lai arī hierarhiski viņš piederēja RS lauka heteronomā pola augšgalam. RS sēžu protokoli apliecina, ka žurnāla “Karogs” redakcija arī turpmāk pieļāva ideoloģiski diskutablu darbu publicēšanu un redakcijas darba pastiprināta kritika turpinājās arī nākamajos gados, sevišķi 1949. gadā t. s. kampaņas pret kosmopolītiem iespaidā. 1949. gada 18. februārī K. Krauliņš RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē paziņoja, ka, neraugoties uz 1946. gadā pieņemtajiem A. Ždanova lēmumiem, žurnāla “Karogs” redakcijā atkal redzams zināms liberālisms, kas izpaužas kā dzejā, tā prozā.²³⁸ Tas skaidri norāda arī uz t. s. heteronomā literatūras pola, kas apkalpoja ideoloģiju, neviendabīgumu, jo tajā vērojamas alternatīvas tendences, kas atsevišķos gadījumos mēģināja īstenot principu “māksla mākslas dēļ”. 1949. gadā aizrādījumus saņēma vairāki dzejnieki – C. Dinere par apolītisko dzejoli “Dēlam”, V. Grēviņš par dzejoli “Plostnieka meitene”, P. Sils – “Pavasara naktī”, J. Plaudis – “Jaunā dārzniece”, kā arī J. Grots un Konstantīns Aizpurs (1919–2003). 1949. gada 2. janvāra RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē pausts, ka vadošie dzejnieki atkāpušies no dzejas žanra.²³⁹ Sēdē pārrunātais liecina, ka dzeja bija žanrs, kurā visgrūtāk bija izdabāt konjunktūrai, jo viegli varēja pieļaut ideoloģiskas kļūdas, turklāt bieži dzejniekiem nebija izpratnes, kā vajadzētu pareizi rakstīt. Piemēram, 1949. gada 18. februāra RS Komunistiskās partijas

²³⁵ Krauliņš, Kārlis. Latviešu padomju literatūra pēc VK(b)P CK lēmumiem. *Karogs*, Nr. 6, 1947, 1. jūn., 552. lpp.

²³⁶ LNA LVA 473-1-22, 11. lp.

²³⁷ LNA LVA 473-1-19, 21. lp.

²³⁸ LNA LVA PA 7263-1-3, 11. lp.

²³⁹ Turpat, 2. lp.

pirmorganizācijas slēgtajā sēdē V. Lukss atzīmēja, ka dzejnieki nodarbojas ar “laķēšanu”, himnošanu, apjūsmo padomju tēmas: “Par kolchozu tēmām runājot, jāsaka, ka mūsu dzejnieki parāda pārāk viegli, neparāda viņa darbu, viņa augšanu, bet gan to, ka darba darītājam arājam ar labi un viegli, ka viņš tikai dzied, iet aiz arkla un rauj vaļā – kur tu teci gailīti manu. Arāji dzied, zvejnieki dzied, ar vārdu sakot visi mūsu darba darītāji pārvērsti par operdziedātājiem. Dekadences tendences dzejā nav, bet atsevišķi momenti iekrīt.”²⁴⁰ Pēc šī citāta var secināt, ka atsevišķi dzejnieki, vēloties iekļauties latviešu padomju literatūras laukā, pārspīlēti interpretēja partijas vadošos norādījumus literatūrā un sociālistiskā reālisma metodi. Šādas tendences raksturīgas K. Aizpura, A. Čaka, C. Dineres, J. Grota, J. Plauža un P. Vīlipa dzejai. Lai noturētu vadošās pozīcijas laukā un kalpotu varas interesēm, rakstnieki uz neilgu laiku pārtrauca rakstīt vai mēģināja manevrēt ar oficiāli sludinātajiem principiem, kritiku un vadlīnijām.

A. Ždanova aizsāktās ideoloģiskās kampaņas gan RS valde, gan atsevišķi rakstnieki varēja pavērst sev vēlamā virzienā, uzturot kolektīvās intereses un cīnoties par individuālajām pozīcijām. Teātra un literatūras zinātniece S. Radzobe norāda, ka šāda rīcība varēja būt netalantīgu rakstnieku skaudības un greizsirdības vadīta.²⁴¹ Uz līdzīgiem iemesliem norāda arī vēsturniece D. Bleiere, norādot, ka ideoloģiskās kampaņas vietējā elite varēja izmantot karjeristiskos nolūkos, kā arī specifisku vietējā mēroga problēmu risināšanai vai arī vienkārši izrēķinoties ar personīgajiem ienaidniekiem.²⁴² Līdzīgs viedoklis ir arī vēsturniecei J. Furstai, kura uzsver, ka pēckara kampaņas, atšķirībā no pirmskara kampaņām, bija ļoti neviennozīmīgas, tās bija formulētas nesaprotamos un nepārskatāmos terminos un atstāja plašas iespējas interpretācijai.²⁴³

1948. gada 29. janvārī RS tika sasaukta pilnsapulce, kurā apspriesta Ukrainas Padomju rakstnieku savienības septembra plēnuma rezolūcija, kas paredzēja pilnībā izskaust nacionālistiskās tendences literatūrā un tās kritikā. Ukrainas piemērs pielāgots LPSR situācijai, un pilnsapulcē vērtēts latviešu padomju literatūras un kritikas stāvoklis, arī latviešu literatūras mācību programmas un literatūras zinātne. Vairāki RS biedri (J. Niedre, I. Muižnieks, A. Grigulis, A. Čaks, E. Damburs u. c.) iebilda pret Latvijas Valsts universitātes un LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta darbu, norādot uz abu iestāžu darbinieku zemo ideoloģiskās izglītības līmeni, kā arī pastarpināti kritizējot gan

²⁴⁰ LNA LVA PA 7263-1-3, 9–10. lpp.

²⁴¹ Radzobe, Silvija. “Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks, 12. lpp.

²⁴² Bleiere, Daina. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990, 21. lpp.

²⁴³ Fürst, Juliane. Introduction. Late Stalinist society: history, policies and people, p. 9.

RS, gan LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta augstāko amatpersonu – A. Upīti. Pilnsapulcē viens no galvenajiem kritizētājiem bija dzejnieks A. Čaks, kurš no 1947. gada bija LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta vecākā zinātniskā līdzstrādnieka vietas aizvietotājs uz pusslodzi. Viņa dedzīgā kritika raisa jautājumus, kāpēc viņš nostājās pret savu vadītāju gan institūtā, gan RS, paužot šādas domas: “Pret Tautas rakstnieku A. Upīti man tāpat kā visiem ir vislielākā cienība, bet tomēr jāliecina, ka ZA literatūras institūtā nav viss kārtībā. Šķiet, ka valsts nelietderīgi izmet naudu, maksājot zin. līdzstrādniekiem, kas tur darbojas. Literatūras nodaļu vada A. Birkerts. Vēl te darbojas Sirsone, A. Ķeniņš, Vilsons, Grase, Damburs u. c. [...] Vajadzētu palīdzēt A. Upītim atrast tādus cilvēkus, kas degtu un kvēlotu par padomju literatūru, bet nevis tādus, kas par padomju literatūru maz vai nemaz neinteresējas. [...] Sirsone nezina, kas ir Fadejevs un Simonovs, lai gan strādā kā institūta vadītāja vietniece. Zinātniskās padomes sēdēs es ar Damburu neesam uzaicināti. [...] Institūtu var glābt tikai Rakstnieku savienība, dodot labus darbiniekus.”²⁴⁴ Šajā sēdē A. Upīša nebija klāt, bet sēdes atreferējums un viņam adresētā kritika lasāma laikraksta “Literatūra un Māksla” 1948. gada 1. februāra numura rakstā “Latvijas Padomju rakstnieku savienībā”.²⁴⁵ Kritiskā publikācija apspriesta RS valdes sēdē 1948. gada 4. februārī, kurā A. Upīts pauda neizpratni par institūtam adresēto kritiku: “Institūtā nemaz nav neaktuālu tēmu, jo pētījumu uzdevums noārdīt veco buržuāzisko pieeju literatūras pētniecībā. Institūtā ikviens darbinieks sistemātiski atskaitās par savu darbu un, manuprāt, darbs veicas.”²⁴⁶ Tomēr K. Krauliņš lūdza sapulci viņam ļaut runāt ar A. Upīti un palīdzēt tam institūtā ieviest vairāk PSKP CK ideoloģijas nostādņus.²⁴⁷ Redzams, ka K. Krauliņa rīcība guva zināmus panākumus: no 1948. gada 28. jūnija līdz 3. jūlijam Maskavā notika PSRS Rakstnieku savienības valdes 11. plēnums, kurā izskatīti arī latviešu literatūras jautājumi. Plēnumā ar ziņojumu uzstājās A. Upīts. Plēnumā tika konstatēta latviešu literatūrzinātnes un kritikas atpalcība no laikmeta prasībām²⁴⁸, kam turpmāk pievērsa īpaša uzmanība arī RS sēdēs. Arī šajā gadījumā redzams Krauliņa mēģinājums noturēt savas pozīcijas un pārņemt simbolisko varu pretstatā faktiskajai, kurā A. Upītis vēl aizvien ir valdes priekšsēdētājs, kā arī atklājas atsevišķu RS biedru, konkrēti, A. Čaka vēlme gūt personisko labumu. Šo notikumu, sevišķi A. Čaka rīcību, savā pētījumā mēģinājusi skaidrot

²⁴⁴ LNA LVA 473-1-39, 14., 15. lp.

²⁴⁵ Latvijas Padomju rakstnieku savienībā. *Literatūra un Māksla*, Nr. 5, 1948, 1. febr., 1. lpp.

²⁴⁶ LNA LVA 473-1-29, 8. lp.

²⁴⁷ LNA LVA 473-1-39, 16. lp.

²⁴⁸ Lendiņa, Mirdza. Latvijas Padomju rakstnieku savienības republikas literātu daiļrades organizēšanā (1944–1965). *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 12, 1976, 23. lpp.

S. Radzobe.²⁴⁹ Pētniece pieņem, ka A. Čaks sapulcē nav uzstājies pēc savas iniciatīvas, bet gan ticis K. Krauliņa izprovocēts. S. Radzobe pieļauj, ka K. Krauliņam bija ambīcijas un personiska interese pēc vadoša amata LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā. Pēc šī notikuma A. Čaks un K. Krauliņš kļuva par institūta zinātniskās padomes locekļiem, Krauliņš arī par institūta direktora vietnieku zinātniskajā darbā.²⁵⁰ Tomēr S. Radzobes pieņēmumiem trūkst faktu un pamatojuma, pētnieces ieskatā A. Čaks uzskatāms par situācijas upuri, lai gan arī viņam bija, kā redzams, savas vēlmes – iegūt amatu un paust atbalstu pastāvošās varas struktūrai. Saskaņā ar P. Burdjē neviens nepiedalās spēlē, lai tajā zaudētu. Jebkurā cilvēku mijiedarbības sfērā veiktās darbības motivē intereses neatkarīgi no tā, vai tās ir vērstas uz materiālām vai simboliskām vērtībām.²⁵¹ Arī šajā situācijā A. Čakam bija savas konkrētās intereses RS un latviešu padomju literatūras laukā, kuras noteica viņa agrākā literārā darbība un vēlme saglabāt arī jaunās varas un sabiedrības apstākļos to simbolisko kapitālu, kas A. Čakam neapšaubāmi piederēja. Vēloties iegūt gan simbolisko, gan ekonomisko, gan arī politisko kapitālu, Čaks aktīvi piedalījās laukā, kas redzams piemērā ar Upīša kritiku.

Atšķirībā no iepriekš raksturotās situācijas, kurā A. Čaks mēģināja izmantot situāciju un gūt personisko labumu, ar gluži citādu attieksmi viņš saskārās t. s. kampaņas pret kosmopolītiem laikā. Šī kampaņa bija vērsta it īpaši pret ebreju inteliģenci PSRS, lai gan oficiāli tā nekad netika tā pozicionēta. Vēsturniece Š. Ficpatrika norāda, ka “antikosmopolītisms” bija saīsinājums antirietumiem, no vienas puses, un antisemītismam, no otras puses.²⁵² Kampaņu aizsāka 1949. gada 28. janvārī laikrakstā “Pravda” (*Истина*) publicētais anonīmais raksts “Par vienu antipatriotisku teātra kritiķu grupu”, kurā apsūdzēja vairākus teātra kritiķus, kas esot “zaudējuši savu atbildību pret tautu, kļuvuši par padomju cilvēkam dziļi pretīga un naidīga bezdzimtenes kosmopolītisma nēsātājiem.” Šim rakstam sekoja kampaņas visās PSRS republikās, t. sk. LPSR,²⁵³ kur nosodījumu izpelnījās vairāki teātra kritiķi – A. Čaks, Juris Pabērzs (1918–2003), Oto Brikšķis (1904–1980) u. c. par viņu darbos it kā novērojamo spilgto “buržuāzisko estētismu” un recenzijās formāli, no “bezšķiriska skaistuma viedokļa” aplūkoto krievu klasiku, it īpaši padomju lugas.²⁵⁴ Piemēram, vērtējot A. Čaka kritiķa darbību, I. Muižnieks norādīja, ka viņš “[..] savās

²⁴⁹ Radzobe, Silvija. “Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks, 73.–79. lpp.

²⁵⁰ Turpat, 78., 79. lpp.

²⁵¹ Navarro, Zander. In Search of a Cultural Interpretation of Power: The Contribution of Pierre Bourdieu, p. 14.

²⁵² Fitzpatrick, Sheila. Conclusion: Late Stalinism in Historical Perspective, p. 272.

²⁵³ Plašāk par kampaņu skatīt arī: Radzobe, Silvija. “Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks.

²⁵⁴ LNA LVA 473-1-39, 20. lp.

recenzijās vadās no estētiski formālistiska kosmopolitisma, bieži ievīdams tajās tos pašus vecos dekadentiskos trikus, kas pelnīti bija kritizēti viņa dzejā. [...] A. Čaks recenzē pilnīgi apolītiski, nekur pa īstam nenostādāmie jaunā padomju cilvēka pusē. Recenzija pilna divkosības, bezšķiriskas estetizēšanas. A. Čaka recenzijās arvien atrodamī divkosīgi kosmopolītiski vērtējumi.”²⁵⁵ Pret A. Čaku vērsta kritika neapšaubāmi bija nepelnīta un pārāk asa, tā bija kosmopolītu kampaņas paraugprāva LPSR, tomēr Čakam bija izvēle nepozicionēt sevi šajā laukā un nepiedalīties spēlē, kurā viņš tomēr iesaistījās, kā norāda S. Radzobe, “rakstot prosovjetisku, ideoloģiskām frāzēm par “lielo Staļinu” pieraibinātu dzeju, publicistisku un pat teātra kritiku. Un tādā kārtā nivelējot, pat zaudējot savu talantu.”²⁵⁶ Viņa iztapību jaunajam režīmam nevar reducēt tikai uz bailēm, jo nav dokumentāla pamatojuma, ka A. Čaks bija spiests iesaistīties latviešu padomju literatūras un RS lauka aktivitātēs.

Īstenojot t. s. kampaņu pret kosmopolītiem, RS taktika bija saglabāt un turpināt pildīt Komunistiskās partijas izvirzītās prasības, tādējādi hierarhiski nostiprinot gan RS kā institūcijas, gan atsevišķu tās biedru pozīcijas. 1949. gada 10. martā rakstnieku un preses darbinieku sanāsmē RS ar referātu “Kosmopolisma izpausme dažu mūsu teātra kritiķu recenzijās” uzstājās I. Muižnieks. Sēdes noslēgumā tika pieņemta rezolūcija, kurā RS pievienojās Komunistiskās partijas nosodošajam spriedumam par kosmopolītisko teātra kritiķu kaitīgo darbību, kas tika izteikts Rīgas pilsētas inteligences sanāsmē nolasītajā A. Pelšes referātā, tam sekojošajās debatēs un pieņemtajā rezolūcijā. Rezolūcijā tika nostiprināta latviešu rakstnieku ciešā sasaiste ar partiju un nolemts, ka RS valdei turpmāk vēl stingrāk jāvēršas pret “buržuāziskajiem kosmopolītiem un estētiem” – autoriem, kuri savā radošajā darbībā tiecas uz individuālismu un piekopj režīma ieskatā nevēlamus mākslinieciskās meistarības un formas meklējumus.²⁵⁷ Redzama Komunistiskās partijas un RS kopīgā stratēģija – neļaut dominējošu pozīciju ieņemt talantīgiem biedriem, kuri vēlas darboties autonomi, tādējādi apdraudot gan varas, gan institūcijas autoritāti un hierarhiju. P. Burdjē uzskata, ka visas indivīdu darbības sociālās iekārtās ir saistītas ar interesēm, neatkarīgi no konteksta. Partijas interesēs bija lauka hierarhijas augšgalā saglabāt iepriekš marginālu, ne sevišķi talantīgu rakstnieku grupu, kas tobrīd bija RS valdē. Arī valdes interesēs bija noturēt šo statusu, līdz ar to šī kampaņa RS tika īstenota tāpat kā varas laukā – pazemojot, nepamatoti kritizējot atsevišķus indivīdus, lai nenotiktu būtiskas izmaiņas, kas

²⁵⁵ LNA LVA 473-1-39, 20.–21. lp.

²⁵⁶ Radzobe, Silvija. “Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks, 9. lpp.

²⁵⁷ LNA LVA 473-1-39, 28.–29. lp.

izmainītu RS lauka struktūru. P. Burdjē skaidro, ka, lai gan pašu intereses ir cilvēka uzvedības virzītājspēks, tieši sociālā cīņa (t. s. kampaņa pret kosmopolītiem) ir galvenais sociālo iekārtu aspekts jebkurā jomā, jo indivīdi cenšas maksimāli palielināt savus ieguvumus un uzkrāt kapitāla – ekonomiskā, sociālā, kultūras, simboliskā – resursus. Lai uzkrātu resursus, tiek stiprināta hierarhija, kas leģitimē arī varas attiecības.²⁵⁸ Gan varas pozīciju, gan RS šaurās, pie varas esošās elites pozīciju un hierarhijas nostiprināšana un noturēšana ir RS valdes turpmākais uzdevums līdz pat Staļina nāvei 1953. gadā. Redzami atsevišķi mēģinājumi ietekmēt RS lauka struktūru, tomēr RS homologija ar varas lauku šajā periodā ir izteikta, līdz ar to nevar runāt par autonomiju, kas izpaustos RS valdes pirmā sekretāra vai sekretāru darbībās.

Mēģinājumi mainīt Latvijas Padomju rakstnieku savienības lauka heteronomā pola hierarhiju redzami 1950. un 1951. gadā, kad RS saņēma gan atsevišķu biedru, gan LK(b)P CK negatīvus vērtējumus. 1950. gada aprīlī laikrakstos “Pravda”²⁵⁹ un “Cīņa”²⁶⁰ analizēts RS darbs, norādot, ka savienības vadībai trūkst kritikas un paškritikas.²⁶¹ Pie šāda atzinuma noveda RS valdes un Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja attieksme, tai noliedzot un ignorējot organizācijai iepriekš izteikto kritiku laikrakstos “Sovetskaja Latvija” (*Советская Латвия*)²⁶² un “Literaturnaja gazeta” (*Литературная Газета*)²⁶³ par vāji organizēto un pasīvo valdes darbu RS informatīvās sapulces 1950. gada 13. februārī rīkošanā, kuras centrā bija PSRS Rakstnieku savienības 13. plēnuma lēmumi.²⁶⁴ Konkrēti tika kritizēti K. Krauliņa un I. Muižnieka referāti, kas raksturoti kā nepietiekami sagatavoti, jo nerunāja par problēmām RS darbā. I. Muižniekam, kurš tobrīd bija RS atbildīgais sekretārs, tika pārņemtas arī savtīgas intereses, citu biedru iespaidošana un grupējuma veidošana. Īpaši izcelta viņa vēršanās un nepatika pret V. Bērci, kurš I. Muižnieka ieskatā ap sevi veidoja domubiedru grupu.²⁶⁵ Laikraksta “Cīņa” redaktora Kārļa Ozoliņa (pseudonīms K. Sakne; 1905–1987) rakstā “Par kritiku un paškritiku Latvijas Padomju Rakstnieku Savienībā” ziņots, ka atsevišķu RS biedru darbi netiek izdoti un saņem nepamatotu kritiku – I. Muižnieks un viņam lojālie rakstnieki neatbalsta, piemēram,

²⁵⁸ Navarro, Zander. In Search of a Cultural Interpretation of Power: The Contribution of Pierre Bourdieu, p. 14.

²⁵⁹ Неправильное отношение к критике. *Правда*, Nr. 93, 1950, 3. апр., с. 3.

²⁶⁰ Sakne, K. Par kritiku un paškritiku Latvijas Padomju Rakstnieku Savienībā. *Cīņa*, Nr. 84, 1950, 7. apr., 3. lpp.

²⁶¹ Turpat.

²⁶² Собрание писателей Латвии. *Советская Латвия*, Nr. 40, 1950, 16. февр., с. 4.

²⁶³ Зорин, Михаил. Ради формальности. *Литературная Газета*, Nr. 15, 1950, 18. февр., с. 3.

²⁶⁴ LNA LVA PA 7263-1-3, 82.–89. lp.

²⁶⁵ Sakne, K. Par kritiku un paškritiku Latvijas Padomju Rakstnieku Savienībā. *Cīņa*, Nr. 84, 1950, 7. apr., 3.–4. lpp.

A. Brodeles, E. Zālītes lugas, V. Bērce, R. Sēja darbus u. tml.²⁶⁶ Tomēr raksta īstais mērķis bija vērsties pret tā brīža RS vadību un norādīt uz partijas galveno lomu: “Ir nepieciešams, [...] lai partijas republikas Centrālā Komiteja un tās propagandas nodaļa diendienā sniegtu vajadzīgo palīdzību un vadošus norādījumus Rakstnieku savienības darbā.”²⁶⁷

RS darbs tika izskatīts arī LK(b)P CK biroja sapulcē 1950. gada 4. aprīlī. Par sapulcē pieņemto lēmumu RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulcē 1950. gada 17. aprīlī informēja A. Pelše, norādot, ka laikrakstos “Pravda” un “Cīņa” publicētajā rakstā izteiktie aizrādījumi ir pareizi, RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas iepriekš pieņemtā kļūdainā rezolūcija ir jāatceļ, turklāt “[...] ar savu rīcību tā [RS] nostājusies uz kritikas noraidīšanas un RS darba trūkumu noklusēšanas ceļa”.²⁶⁸ Saskaņā ar LK(b)P CK biroja lēmumu no pienākumu veikšanas atbrīvota RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sekretāre Emma Feldmane (1894–1969), kas netika noorganizējusi principiālu minēto rakstu apspriešanu, kā arī izteikts aizrādījums A. Upītim par rakstu ignorēšanu. Pieņemts lēmums LK(b)P CK turpmāk pievērst lielāku vērību RS.²⁶⁹ Šajā sapulcē vēl vairāk redzama atsevišķu biedru neapmierinātība ar I. Muižnieka kā RS atbildīgā sekretāra darbu. I. Muižnieks gan sēdē savu viedokli mainīja un atzina, ka iepriekš kļūdījies, neatzīstot pret organizāciju vērsto kritiku, tomēr secināms, ka viņa vadības laikā RS bija saspīlēta situācija dažu biedru savstarpējās attiecībās. To sēdē iezīmēja E. Feldmane, norādot, ka, piemēram, RS biedriem radušās saspringtas attiecības ar izdevniecību un laikrakstiem.²⁷⁰ Jāatzīmē, ka tobrīd Latvijas Valsts izdevniecības Daiļliteratūras redakcijas vadītājs bija V. Bērce, pret kuru I. Muižniekam jau iepriekš bija izveidojusies nepatika. Šajā situācijā redzams, ka RS lauka heteronomais pols nav viendabīgs un tajā notika cīņa par pozīcijām hierarhijā. Piemēram, tulkotājs Jānis Eduards Šūmanis (1892–1959) aizrādīja, ka I. Muižnieks centies izolēt RS, tostarp Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroju, baidoties no LK(b)P CK kritikas. Šī iemesla dēļ viņš arī nav vēlējis, ka RS strādātu cilvēki, kam būtu tuvāki kontakti ar LK(b)P CK,²⁷¹ jo šie biedri varētu nodot nesaskaņotu informāciju par norisēm RS Centrālkomitejas locekļiem.

LK(b)P CK biroja 1950. gada 25. aprīlī notika kārtējā sēde, kurā plašāk skatīts RS darbs un organizācijas atbildība literārā procesa organizēšanā, pārraudzībā un sociālistiskas

²⁶⁶ Sakne, K. Par kritiku un paškritiku Latvijas Padomju Rakstnieku Savienībā. *Cīņa*, Nr. 84, 1950, 7. apr., 3.–4. lpp.

²⁶⁷ Turpat, 4. lpp.

²⁶⁸ LNA LVA PA7263-1-3, 105. lpp.

²⁶⁹ Turpat.

²⁷⁰ Turpat, 106. lpp.

²⁷¹ Turpat, 110. lp.

daiļrades veicināšanā. Birojs konstatēja, ka “[..] rakstnieki nav veltījuši pienācīgu uzmanību industrializācijas procesam un rūpniecības labākajiem ļaudīm, nav savos darbos atspoguļojuši kolchozu organizatorisko un saimniecisko nostiprināšanos un šķiru cīņu mūsu laukos. [..] rakstnieki vāji cīnās pret buržuāzisko nacionālismu un nacionālo ierobežotību, nav pietiekami parādījuši sociālistiskās iekārtas pārākumu pār kapitālistisko iekārtu.”²⁷² RS darbs un kritikas apspiešana apspriesta arī Rīgas pilsētas un Kirova rajona partijas konferencē, kurā līdzās jau izskanējušajiem aizrādījumiem minēts, ka RS nav izskausta tendence grupēties, organizācijas un jauno rakstnieku audzināšanas darbs kopumā vērtējams kā vājš, savukārt RS Komunistiskās partijas pirmorganizācija savus pienākumus veic nolaidīgi un nepalīdz rakstniekiem apgūt politiskās zināšanas.²⁷³ Rakstnieku savienības valdes darba kritika turpinājās arī turpmākajās organizācijas sēdēs. Ja aplūko tikai RS lietvedības dokumentus, rodas iespaids, ka valde veikusi tikai formālas darbības, pašu minimumu, ko var vērtēt kā kolektīvu neitrālu nostāju, nevis aktīvu dalību režīma propagandēšanā. Bieži sēžu protokolos norādīts, ka darbā neiesaistās vadošie rakstnieki, kolektīvā atsevišķu biedru starpā pastāv draudzīgas attiecības, kas liedz objektīvi vērtēt kā savu, tā kolēģu veikumu. Šīs sēdes atklāj kārtējo cīņu par pozīcijām, proti, atsevišķu biedru personisko degsmi un iniciatīvu kritikas uzturēšanā. Kā piemērs minama 1950. gada 17. maijā notikusī RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulce, kurā F. Rokpelnis pauž, ka “[b]ija neveselīgas grupu attiecības mūsu kolektīvā. LK(b)P CK biroja lēmums šajā sakarībā ir ļoti vietā un atver mums acis. [..] Rakstnieku savienība neceļ trauksmi par šiem jautājumiem.”²⁷⁴ Secināms, ka partija mēģināja atbrīvot I. Muižnieku no viņa pienākumiem, jo viņa negodprātīgā rīcība pret kolēģiem un tieksme pēc atzinības nebija partijai pieņemamas. Pēc vairākām Komunistiskās partijas vadītājam sēdēm un pieņemtajiem lēmumiem RS mēģināja tās darbu uzlabot, nomainot organizācijas vadību. Pēc valdes priekšsēdētāja A. Upīša ierosinājuma par valdes sekretāru 1950. gada 24. maijā ievēlēja V. Luksu,²⁷⁵ kurš faktiski uzņēmās arī tālāko organizācijas vadību.²⁷⁶

Sevišķi asa Rakstnieku savienības darba kritika sekoja pēc LK(b)P CK sekretāra propagandas un aģitācijas jautājumos A. Pelšes raksta (referāta atreferējuma) “Cīņa pret

²⁷² LNA LVA PA7263-1-5, 7.–8. lp.

²⁷³ LNA LVA PA 7263-1-3, 115. lp.

²⁷⁴ Turpat, 122.–123. lp.

²⁷⁵ LNA LVA 473-1-49, 12. lp.

²⁷⁶ Līdz 1951. gadam A. Upīts bija LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietnieks, pēc tam – tikai Prezidija loceklis. LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un institūta direktora amatu viņš ieņēma līdz 1951. gadam. Pagaidām neskaidrs un turpmāk pētāms jautājums ir iemesli, kādēļ A. Upītis atkāpās no amatiem un cik izšķiroša šī lēmuma pieņemšanā bija A. Pelšes izteiktā kritika un LK(b) CK biroja lēmums(-i).

buržuāzisko nacionālismu – republikas partijas organizācijas kaujas uzdevums”, kas publicēts 1950. gadā žurnālā “Padomju Latvijas Boļševiks”.²⁷⁷ 1950. gada 12. oktobrī RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas atklātajā sapulcē V. Lukss pārstāstīja šī referāta saturu, norādot: “Enerģiski jāiznīdē liberāla izturēšanās pret buržuāzisko nacionālismu, jāceļ atbildības sajūta, stingra pienākuma apziņa it sevišķi tajos darbiniekos, kam partija uzticējusi vadīt dažādos ideoloģiskā darba sektorus, vadīt zinātņi, mākslu, literatūru, kultūras un izglītības un pedagoģisko darbu. [...] RS saimi b. Pelšes raksts interesē kā ideoloģiskās frontes cīnītājus, kuru cīņas ierocis ir vārds.”²⁷⁸ Pēc šī A. Pelšes raksta pārmaiņas RS turpinājās. Lai sekmīgi turpinātu centralizētu un sistemātisku RS darba un rakstnieku pārraudzību, 1951. gada 23. janvārī dibināja Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariātu.²⁷⁹ No valdes 1951. gada 8. februārī tika atbrīvots I. Muižnieks.²⁸⁰ Minētajā A. Pelšes rakstā izteiktā kritika galvenokārt bija vēsta pret RS sekretāru I. Muižnieku un RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja vadību (E. Feldmane), rosinot to nomaiņu²⁸¹, ko veicināja atsevišķu RS biedru, tostarp V. Bērces domubiedru, personiskā ieinteresētība. V. Bērce ieņēma RS Komunistiskās partijas biroja sekretāra amatu. Neraugoties uz nozīmīgajām pārmaiņām RS vadībā, 1951. gada martā un jūlijā Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdēs konstatēts, ka savienība un partijas pirmorganizācijas birojs vēl ne tuvu nav izpildījusi LK(b)P CK vadošos norādījumus: “Rakstnieku savienības valde nav pietiekami vadījusi rakstnieku daļradi un cīnījusies pret buržuāzisko nacionālismu un meņševisma izpausmēm.”²⁸² Tātad RS valdes darbība bija cieši pakļauta partijas norādījumiem.

Šajās 1950. un 1951. gada diskusijās, ko tajā laikā sauca par paškritiku un kritiku, atklājas vēl viena būtiska tendence, kas parāda tā brīža situāciju literatūrā un tās kritikā, – agrāko ideoloģisko kampaņu rezultātā rakstniekiem nav pārliecības, kā rakstīt, lai nesaņemtu asu partijas kritiku. RS vadības retorikā redzamas bailes zaudēt savu pozīciju laukā.²⁸³ Bailes un neziņa radīja situācijas, kad, piemēram, rakstnieki atzinīgi novērtēja darbus, kas neatbilda augstākās vadības vai Komunistiskās partijas ieskatam. Piemēram, biedri A. Grigulis un J. Sudrabkalns rakstījuši labvēlīgas recenzijas par grāmatām, ko sekcija pēcāk noraidījusi,

²⁷⁷ Pelše, Arvīds. Cīņa pret buržuāzisko nacionālismu – Republikas partijas organizācijas kaujas uzdevums. *Padomju Latvijas Boļševiks*, Nr. 16, 1950, 1.–9.lpp.

²⁷⁸ LNA LVA PA 7263-1-3, 148. lp.

²⁷⁹ LNA LVA 473-1-53, 1. lp.

²⁸⁰ LNA LVA PA7263-1-5, 11. lp.

²⁸¹ E. Feldmanes vietā tika izraudzīts Ž. Grīva.

²⁸² LNA LVA PA7263-1-5, 37–38. lp., 125.–126. lp.

²⁸³ LNA LVA PA 7263-1-3, 149. lp.; LNA LVA PA 7263-1-5, 132. lp.

saņemot par to kritiku.²⁸⁴ J. Sudrabkalns devis pozitīvu atsaukumi par publicējamiem Alfrēda Krūkļa (1921–2003) dzejoļiem, savukārt A. Grigulis par P. Vīlpa poēmu “Fabrika pie Gaujas” (1949).²⁸⁵ Lai izvairītos no kritikas, vairāki RS biedri ieņēma nogaidošu pozīciju, lai redzētu, kā situācija attīstīsies tālāk. Līdzīgu parādību Lietuvas PSR Rakstnieku savienībā novērojusi vēsturniece S. Šulce, izceļot gaidīšanu kā vienu no uzvedības stratēģijām, kas izriet no lauka dalībnieka pārliecības, ka vislabāk ir veikt darbības, kad ir garantēta lēmuma veiksmē.²⁸⁶ Gaidīšanas pozīcijā atradās ne tikai RS biedri, bet arī citi rakstnieki, kas nebija savienībā, tos 1950. gada 12. oktobra RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē īpaši izcēla V. Lukss: “Mēs zinām, ka Padomju Latvijā dzīvo vesela rinda rakstnieku, kuri nav atraduši ceļu uz Rakstnieku savienību un padomju literatūru, protams, agrāk viņu spalvas nestāvēja sarūsējušas: Fridrichs Gulbis, Kārlis Eliass, Herberts Dorbe, Austrā Dāle, Elza Stērste u. c. Viņu noliedzošā izturēšanās pret padomju literatūru ir skaidra. Viņi nav ar mums, un mēs to nenožēlojam. Bet ko lai sakām par RS biedriem un kandidātiem, kuri piecu gadu laikā arī nav uzrakstījuši neko, vai – gandrīz neko. Piem., Grēviņš, Jefimovs, Krupņikova, Ļesnaja, Freinbergs, P. Birkerts, Ķēniņš. Mums nāksies jautāt, vai viņi ir un grib būt rakstnieki. Es nedomāju šos biedrus apvainot buržuāziskajā nacionālismā, bet ka viņu klusēšana vai pusklusēšana buržuāziskajiem nacionālistiem ir patīkama – to es apgalvoju.”²⁸⁷ Pēc iepriekšminētajām A. Pelšes runām 1950. un 1951. gadā prognozētā situācijas attīstība latviešu padomju literatūras laukā skaidri norādīja, ka klusēšana, nepiedalīšanās tajā tiks interpretēta kā opozīcija režīmam. No lielākajiem, RS valdesprāt, savienības opozicionāriem – A. Ķeniņa, K. Freinberga un P. Birkerta – pieprasīja, lai viņi publiski atzītu savas kļūdas un skaļi paustu savu pozīciju, demonstrējot “pareizos” ideoloģiskos uzskatus. Pilnīgai grēksūdzei bija jāietver arī savas agrākās profesionālās darbības absolūta noliegšana. Tikai tādā veidā šie rakstnieki turpmāk varētu iekļauties literārajā procesā, turklāt viņu atzīšanās atkārtoti uzsvērtu partijas nostādņu likumību.

K. Krauliņš izvēlējās taktiku – nosodīt savu agrāko pirmspadomju profesionālo darbību. Viņš 1950. gada 12. oktobra RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdes debatēs par negatīvām nacionālisma izpausmēm sakarā ar A. Pelšes kārtējo rakstu pauda: “[..] mēs visi gribam, lai viņi skaļi, ar visu balsi nostājas pret buržujiskajiem nacionālistiem.

²⁸⁴ LNA LVA PA 7263-1-3, 125.–126. lp.

²⁸⁵ LNA LVA PA 7263-1-5, 129. lp.

²⁸⁶ Šulcē, Sonata. Už rašytojų sąjungos susirinkimų durų: rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964, p. 39.–43.

²⁸⁷ LNA LVA PA 7263-1-3, 150. lp.

RS izdevumos nav šī cīņa ievērota, jo nav doti raksti, kas atmaskotu visu reakcionāro mūsu literatūras mantojumā. Par Skalbi, par Akurateru u. c. nav neviena raksta, bet vajadzētu ļoti, jo ir cilvēki, kas saka, ka kaut gan Skalbe ir aizbraucis ar fašistiem, bet viņš tomēr rakstījis ļoti skaisti. Lūk tā ir, un mēs nedaram neko, lai atmaskotu šo “skaisto” rakstītāju. Mēs esam literāti un labi zinām, ka bija “Zalktis”, kur strādāja Ķēniņš, tas bija tīri nacionāls žurnāls. Man liekas, ka b. Ķēniņš nesaprot, kas ir nacionāls un nacionālistisks [...] Arī Freinbergs “Taurētāja” redaktors. Taurētājs pauda ideju par Latvijas nacionālu valsti tanī laikā, kad notika visasākā cīņa par jaunu padomju valsti. [...] P. Birkerts sacīja, ka viņš nav staigājis pa buržujiskām redakcijām, kā, piemēram, to darījis kādreiz Krauliņš. Jā, es publicējos “Daugavā” un sarakstīju grāmatu “Sengrieķu dzīves gudrības”, man par to vēl šodien jāsarokst, bet es visu šo purvu pārbrīdu un visus vecos sārņus nokratīju un ar saviem darbiem šīs kādreizējās kļūdas esmu izpircis.”²⁸⁸ Šajā citātā skaidri iezīmējās K. Krauliņa taktika. Mēģinot attaisnot savas pirmspadomju laika publikācijas un darbus, kā arī uzskatus, Krauliņš norādīja uz citu, vēl vairāk kritizējamu rakstnieku darbībām, tādējādi mīkstinot savu vainu.

Jaunu pavērsienu nacionālistisko īpatnību izskaušanā radīja LKP CK 9. plēnums. LKP(b) CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš (1893–1986) pārskata ziņojumā norādīja, ka LKP(b)P CK atklājusi kļūdas vairākos LPSR Zinātņu akadēmijas institūtos, Latvijas Valsts universitātē, Rīgas Pedagoģiskajā institūtā, skolās un citās republikas zinātniskās un mācību iestādēs, kurās atmaskoti daudzu profesoru un mācībspēku “buržuāziski nacionālistiskie, pseidozinātniskie uzskati”.²⁸⁹ A. Pelše, kurš plēnumā referēja par darbu ar inteliģenci, izcēla RS kritikas un paškritikas trūkumus, bet īpašu aizrādījumu veltīja J. Sudrabkalnam, kurš dzejnieka A. Čaka dzejoļus vērtējis pārlietu pozitīvi.²⁹⁰ Plēnuma rezultātus RS apsprieda 1951. gada 16. oktobrī slēgtā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē. Ž. Grīva ziņoja, ka partija darbā ar radošo inteliģenci konstatējusi jaunus trūkumus, tomēr īpaši kļūdījies J. Sudrabkalns ar ievadvārdiem un redakciju A. Čaka dzejoļu krājumam “Cīņai un darbam” (1951; red. J. Sudrabkalns), pārlietu slavējot dzejnieku.²⁹¹ Ž. Grīva ziņojumā akcentēja A. Pelšes referātā pausto, ka J. Sudrabkalns nav rīkojies partejiski un ir noklusējis A. Čaka biogrāfijā būtiskus faktus: “Bez mēra slavinādams A. Čaku un ar savu aicinājumu mācīties un cienīt visu, ko tas rakstījis, b. Sudrabkalns nodara lielu postu latviešu padomju dzejai, novirza uz maldus ceļa jaunos dzejniekus un literatūras pētniekus. Biedrs

²⁸⁸ LNA LVA PA 7263-1-3, 154. lp.

²⁸⁹ Biedra J. Kalnbērziņa pārskata ziņojums par Latvijas K(b)P CK darbu Latvijas Komunistiskās (boļševiku) Partijas XI kongresa. *Padomju Jaunatne*, Nr. 5, 1952, 8. janv., 2.–4. lpp.

²⁹⁰ Latvijas K(b)P CK devītais plēnums. *Cīņa*, Nr. 234, 1951, 4. okt., 2.–3. lpp.

²⁹¹ LNA LVA PA 7263-1-5, 136. lp.

Sudrabkalns ne tikai nav pastāstījis par Čaka renegātismu pagātnē no tās noņemnes, kas cīnījās par padomju varu, uz latviešu buržuāzijas nelietīgo sulaiņu noņemni, uz menševiku noņemni, bet pēc tam uz ulmanisko kliķi, bet apgājis klusēdams arī nopietno mežģīšanos Čaka daiļradē jau padomju periodā”.²⁹² Kopumā Čaka pēcnāves dzejoļu krājums vērtēts kā partijas nostādņēm neatbilstošs, jo tajā nav marksisma ļeņinisma idejas, boļševistiskas kritikas, sociālistiska tēlojuma, bet gan apolitiska dzeja. Ž. Grīva, mēģinot mīkstināt kritiku, kas vērsta pret J. Sudrabkalnu, norādījis, ka dzejoļu grāmatu sastādījis ne tikai J. Sudrabkalns, bet arī J. Plaudis, Ž. Grīva, V. Bērce, un tā izdota ar RS valdes atbalstu. Vainoti arī literatūras kritiķi, kuri pieļāvuši šo dzejoļu publikāciju žurnālā “Karogs” un laikrakstos “Literatūra un Māksla”, “Cīņa”, “Padomju Jaunatne”.²⁹³ J. Sudrabkalns šajā situācijā ieņēma taisnošanās un kļūdu nožēlošanas taktiku: “Esmu ļoti pateicīgs par aso kritiku LK(b)P CK IX plēnumā. Tā nāk mazliet negaidīti, jo visus pēckara gadus neviens man neko nav aizrādījis. Šī kritika tiešām ir pelnīta. Vaina nav tikai tā, ka Čaks ilgu gadus bijis mans draugs, vaina ir arī tā, ka buržuāziskais mantojums man pašam nāk līdzī, un tāpēc es pats vēl brīžam nejūtos ideoloģiski pietiekami stiprs. Labi, ka partija ar mani runājusi atklātu valodu. Ja kritika būtu man agrāk aizrādījusi uz kļūdām, daļa no tām būtu jau novērsta. Centīšos tagad savas kļūdas labot.”²⁹⁴ Līdzīgu taktiku – iepriekš sacītā vai rakstītā apvēršanu, paškritiku – šajā laika posmā izvēlas vairāki autori. Jau piesauktajā 1951. gada 16. oktobra RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē Ž. Grīva aicināja turpmāk neņemt vērā 20.–30. gadu pirmspadomju literāro mantojumu, kā arī novērst rakstnieku dalīšanu “vecajos” un “jaunajos”.²⁹⁵ Kritikas un paškritikas izvēršana RS tika pasludināta par tās galveno uzdevumu, jo, pēc V. Luksa vārdiem, “tā ir cīņa par visu literatūru”.²⁹⁶ Līdzīgi kā ar ražošanas darbu fabrikā, arī rakstniecības procesam turpmāk jābūt precīzi izplānotam: Ž. Grīva kā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja sekretārs rūpējās par šī darba ideoloģisko pusi, savukārt V. Lukss atbildēja par RS valdi.

Vēl viena būtiska Komunistiskās partijas stratēģija, kas izmantota 50. gadu sākumā, ietvēra draudzīgu attiecību izskaušanu, kas partijas ieskatā kavēja “principiālas kritikas un paškritikas” paušanu. Šādā veidā vara mēģināja izvairīties no opozicionālo grupējumu veidošanās, rakstnieku biedrošanās, draudzēšanās. Ž. Grīva, sniedzot atskaiti par RS darbu Komunistiskās partijas pirmorganizācijas atskaites sēdē 1951. gada 30. oktobrī, secināja:

²⁹² LNA LVA PA 7263-1-5, 136. lp.

²⁹³ Turpat, 140. lp.

²⁹⁴ Turpat, 130. lp.

²⁹⁵ Turpat, 142. lp.

²⁹⁶ Turpat, 129. lp.

“[K]ā apsveicamam faktam nevar aiziet garām agrāko ģimenisko draugu būšanas izžušanai rakstnieku aprindās, kas vienu otru reizi bija par iemeslu dažādiem grupējumiem un neprincipiālai pieejai viena vai otra rakstnieka darbam. Šo ģimenisko draugu būšanu CK savā, bet it sevišķi komunistu laikā asi nosodīja, un ir labi, ka rakstnieku nospiedošais vairums šīm ģimeniskajām attiecībām darījuši galu. Tas dod auglīgāku pamatu principiālas kritikas un paškritikas ieviešanai mūsu darbā.”²⁹⁷ RS lietvedības dokumentos nevar gūt apstiprinājumu, vai draudzīgas attiecības biedru starpā patiešām tika izskaustas, to neapstiprina arī laikabiedru atmiņas. Tomēr, kā redzams iepriekš aplūkotajā piemērā ar J. Sudrabkalnu, šāda stratēģija tika uzturēta.

Kritikas un paškritikas jautājums tika apspriests vēl vairākās sēdēs līdz pat 1951. gada beigām, arī LK(b)P CK 11. kongresā 1951. gada 27.–29. decembrī, kurā ar plašu runu par mākslas nozari uzstājās LK(b)P CK sekretārs A. Pelše. Viens no A. Pelšes pārmetumiem kongresā bija adresēts dzejniekiem J. Plaudim un J. Vanagam, kuru darbos dzimtenes tēma dažkārt risināta bez sociāla satura: “Apdziedādami dabu, šie dzejnieki tīksminās par strautiņiem un bērziņiem un neredz padomju cilvēku, jaunās dzīves radītāju un cēlāju.”²⁹⁸ Kongresā A. Pelše vairākiem biedriem – A. Upītim, V. Lācim, A. Saksei un A. Grigulim – pārmeta pasivitāti kritikā. 1952. gada 22. janvārī V. Lukss RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē nolasīja ziņojumu par kongresa gaitu un lēmumiem; sēdē tika atstāstīta arī kongresā izskanējusi A. Pelšes runa. V. Lukss secināja, ka radikāli jāuzlabo RS partijas pirmorganizācijas darbs, turklāt tai jāpalīdz RS valdei, vairāk uzmanības pievēršot radošajam darbam.²⁹⁹ RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtās sēdes debatēs apspriests rakstnieku darbs un tā trūkumi. Analizējot A. Pelšes aizrādījumus, Ž. Grīva norādīja, ka galvenā problēma latviešu padomju rakstnieku daiļradē ir šaurā tematiskā vienpusība, kurā iztrūkst aktuālas tematikas. Ž. Grīva kā būtiskāko trūkumu iemeslu minēja bezpartejisko rakstnieku vājo politisko sagatavotību: “Ir cilvēki, par kuriem mēs pat nezinām, ko viņi dara. Te jāiejaucas valdei. Par tiem – kas neraksta un neko nestrādā, jāpaceļ jautājums par viņu izslēgšanu no RS.”³⁰⁰ 50. gadu sākumā redzams, ka gan valde kopumā, gan biedri individuāli baidījās kļūdīties, no kā izrietēja viņu taktika – vainot savus kolēģus, apvērst iepriekš sacīto u. tml.

²⁹⁷ LNA LVA PA 7263-1-5, 173. lp.

²⁹⁸ LK(b)P XI kongress. *Literatūra un Māksla*, Nr. 52, 1951, 30. dec., 1. lpp.

²⁹⁹ LNA LVA PA 7263-1-7, 4. lp.

³⁰⁰ Turpat, 6. lp.

Arī pētnieks S. Kruks izpētījis, ka staļinisma periodā Komunistiskās partijas un valdības iejaukšanās kultūras jomā nebija konsekventa, jo partija deva pretrunīgus rīkojumus.³⁰¹ Zīmīgs piemērs ir vairākas negatīvas publikācijas presē, kas LK(b)P CK sekretāra A. Pelšes iniciētās t. s. kritikas un paškritikas kampaņas iespaidā tika veltītas V. Lācim par romānu “Uz jauno krastu” (1942).³⁰² Piemēram, 1951. gada 15. novembrī laikrakstā “Cīņa” publicētā LK(b)P Cēsu rajona komitejas sekretāra Indriķa Pinkša (1910–1991?) recenzija “Piezīmes par Viļa Lāča jaunāko romānu “Uz jauno krastu”” norādīja uz romānā pieļautām “ideoloģiskām kļūdām” (galvenais varonis Aivars, kas nācis no turīgas ģimenes un bijis aizsargu komandieris, nevar tikt uzņemts Komunistiskajā partijā un būt romāna galvenais varonis).³⁰³ Balstoties I. Pinkša recenzijā, A. Pelše savus uzskatus par V. Lāča romānu puda arī LK(b)P 9. plēnumā un 11. kongresā. Tomēr 1952. gadā uz šo kritiku reaģēja PSKP CK Maskavā, aizstāvot V. Lāci, laikrakstā “Pravda” publicētajā rakstā norādot, ka romānā nekādu ideoloģisku kļūdu nav. Šis gadījums radīja satraukumu RS, kas arī iepriekš bija atbalstījusi A. Pelšes kritiku. Aklā padevība partijas norādījumiem redzama gan biedra M. Šaca-Aņina izteikumā: “[..] mēs visu, kas publicēts “Cīņā”, pieņemam kā vadošu norādījumu”³⁰⁴, gan Voldemāra Kalpiņa (1916–1995) teiktajā: “Es vienmēr esmu domājis, ka V. Lāča romāna ideoloģiskie pamati ir pareizi, mākslinieciskā ziņā tam ir negludumi. Nesapratu “Cīņas” rakstu, bet, pieņemdam to kā partijas preses direktīvu, propagandēju. Visai mūsu partijas organizācijai bija nepareiza nostāja.”³⁰⁵ Secināms, ka norisušās diskusijas un cīņas RS arī ataino situāciju varas laukā, kurā tobrīd trūka konsekvences, atsevišķos jautājumos raisot pat maldināšanu, kā arī savas iekšējās cīņas. RS valde kā galvenā literatūras institūcijas vadība apzinājās savu atbildību un kļūdīšanos nepareizā romāna vērtējumā, uz ko 1952. gada 25. marta RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē norādīja J. Grants: “Kad romāns tika iespiests “Cīņā” un guva lasītāju ievērību, Rakstnieku savienība nedarīja neko un nevienam nebija drosmes šo lielo mākslas darbu novērtēt.”³⁰⁶ V. Lāča romāna izvērtēšanā vērojama kolektīva nogaidīšanas taktika, kas iepriekš redzama atsevišķu biedru darbībās.

Kopumā līdz pat Staļina režīma beigām LKP CK vērtējumā RS darbā vērojami būtiski trūkumi – pārāk maz laikmetīgām problēmām (piemēram, strādnieku šķirai, kolhozu

³⁰¹ Kruks, Sergejs. “Par mūziku skaistu un melodisku!”: padomju kultūras politika, 1932–1964, 15. lpp.

³⁰² Turpat.

³⁰³ Pinksis, J. Piezīmes par Viļa Lāča jaunāko romānu “Uz jauno krastu”. *Cīņa*, Nr. 268, 1951, 15. nov., 3. lpp.

³⁰⁴ LNA LVA PA 7263-1-7, 20. lp.

³⁰⁵ Turpat, 23. lp.

³⁰⁶ Turpat, 51. lp.

celtniecībai u. tml.) veltītu darbu un dažu rakstnieku darbos (piemēram, J. Plauža, P. Vīlipa, J. Vanaga u. c.) pārlietu daudz nacionālistisku iezīmju. Savukārt RS valdes un tās radošo sekciju darbā, preses izdevumos un biedru starpā vāji attīstīta tanī laikā dēvētā kritika un paškritika.³⁰⁷ Tas norāda, ka RS valde nespēja izsekot tik mainīgajām partijas iniciētajām kampaņām, kas literatūru neanalizēja pēc būtības, bet gan netieši meklēja tās radīšanā iesaistītus iekšējos ienaidniekus, lai pilnīgi pakļautu un kontrolētu visu literatūras nozari.

Iepriekš aplūkoto kampaņu sakarā redzams, ka nav iespējams runāt par LPSR kultūrpolitikas autonomiju no Maskavā pieņemtajām nostādņēm. Izpētot RS sēžu protokolus, var saskatīt atsevišķas lokālās īpatnības, sākot no personīgiem un paaudžu konfliktiem, ideoloģiskajiem uzskatiem līdz kolektīvai Komunistiskās partijas un ideoloģijas vērtību nostiprināšanai. Pret RS valdes darbu un atsevišķiem savienības biedriem vērsta kritika bija Komunistiskās partijas mēģinājums dzelžaini nostiprināt jauno padomju režīma kārtību LPSR literārajā laukā un – pats galvenais – iegūt partijas totālu kontroli pār RS. Savukārt atsevišķu biedru rīcība liecina ne tikai par fanātisku lojalitāti partijai un pārlicinātu komunistisko nostāju, bet arī spēles situācijas izmantošanu cīņā par savu pozīciju un tās saglabāšanu laukā. Šie rakstnieki pamatā piederēja vēlīnā staļinisma latviešu padomju rakstniecības elitei, kas atbalstīja un veicināja režīma nostabilizēšanos LPSR. Sēžu protokolos biedru teiktajā bieži redzama cīņa – kritika – gandrīz par jebkuru jautājumu un aspektu, kas RS bija aktuāls. Šajā periodā kolektīvā valdes stratēģija bija noturēt savas pozīcijas varas laukā. Lai to izdarītu, tika īstenota Komunistiskās partijas direktīvu un pozīciju stiprināšanas taktika.

2.3. Homogēna literatūras lauka veidošana

Totalitārā režīmā ideoloģiskās prasības nosaka literatūras piedāvājumu. Rakstniekiem bija jāpilda valsts sociālais pasūtījums. Lai arī staļinisma periodam raksturīga augsta ideoloģizācijas pakāpe, kurā nevar runāt par autonomu literatūras attīstību, latviešu literatūras lauks tomēr nebija pilnībā viendabīgs. Saskaņā ar P. Burdjē lauka teoriju arī pēckara latviešu padomju literārajā telpā nošķirams gan heteronomais pols, kurā ir pēc valsts pasūtījuma ražotā, ideoloģiski piesātinātā literatūra (piemēram, A. Saksas, V. Lāča romāni u. c.), gan arī autonomais pols, kurā atsevišķu biedru daiļradē redzama estētisko kritēriju

³⁰⁷ LNA LVA PA 7263-1-8, 39. lp.

dominante pār ideoloģiskajām prasībām. Autonomā pola pārstāvju daiļrade liecina par zināmu pretestību režīmam un mēģinājumiem manevrēt starp varas un mākslas estētiskajiem principiem.

RS uzdevums bija padarīt lauku pilnībā viengabalainu. Literatūras radīšanas – ražošanas – procesā tā pildīja starpnieka funkciju starp varu un darba radītāju. Starpnieku funkcijas pildīja arī Latvijas Valsts izdevniecība un literatūras kritiķi un zinātnieki. Pētnieks Randals Džonsons norāda, ka šie starpnieki piešķir literārajam darbam jēgu un vērtību, tādējādi katrs darbs kļūst nevis par individuālas jaunrades (atbilstoši romantisma koncepcijai) vai “literaritātes” (kā to uztver formālisti) izpausmi, bet gan par lauka izpausmi kopumā.³⁰⁸ Līdz ar to RS valde un tās radošās sekcijas līdzās radošā procesa uzraudzībai un veicināšanai papildus veica arī ideoloģiskā un mākslinieciskā līmeņa izvērtēšanu. Konkrētas kritiskās interpretācijas leģitimitāte un autoritāte vismaz daļēji izrietēja no šīs interpretācijas izplatītāju leģitimitātes un autoritātes jeb, citiem vārdiem sakot, no viņu objektīvās pozīcijas literatūras laukā. Saskaņā ar P. Burdjē “[k]atrs kritikas apgalvojums, no vienas puses, ietver darba vērtības atzīšanu, no otras puses, savas leģitimitātes apliecinājumu. Visi kritiķi pasaka ne tikai savu spriedumu par konkrēto darbu, bet arī piesaka savas tiesības par to runāt un spriest. Īsāk sakot, viņi piedalās cīņā par monopolu uz leģitīmu diskursu par mākslas darbu, tātad viņi piedalās mākslas darba vērtības radīšanā.”³⁰⁹ RS kā institūcijai un tās valdei piederēja šis monopols. Gan organizācijas iekšienē, gan ārpus tās RS valdei ar savienības periodisko izdevumu starpniecību bija pilnvaras noteikt literārā darba leģitīmo statusu. Pētnieks R. Džonsons norāda, ka šāda vara ir gan pozitīva, jo izvēlas noteiktas literārās vērtības, gan negatīva, jo izslēdz citus literāros darbus. Kanona iedibināšanu vispārēji vērtīga kultūras mantojuma aizsargāšanai P. Burdjē nosauc par “simboliskas vardarbības” aktu, jo leģitimitāte tiek iegūta, neapzinoties pamatā esošās varas attiecības, kas daļēji kalpo, lai garantētu nepārtrauktu leģitimitātes reproducēšanu tiem, kuri rada vai aizstāv kanonu.³¹⁰

Izpētot vēlīnā staļinisma perioda RS lietvedības dokumentus, nav rodami tieši pierādījumi tam, ka tieši RS cīnās par monopoltiesībām uz literāro darbu leģitīmā statusa noteikšanu. Rakstnieku savienības sēdēs vairākkārt norādīts uz valdes pasivitāti un nepieciešamību aktīvāk iesaistīties radošā procesa vērtēšanā. Vairāki Rakstnieku savienības biedri aicinājuši RS uzņemties galvenās dzejas vērtētājas un uzraudzes lomu, kontrolējot jaunus dzejniekus arī ārpus RS biedru loka. Izskanēja arī aicinājumi stingrāk pārraudzīt RS

³⁰⁸ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 11.

³⁰⁹ Turpat, pp. 18–20.

³¹⁰ Turpat, p. 20.

periodiskos izdevumus.³¹¹ RS monopolu šajā gadījumā vairāk iezīmē Komunistiskās partijas norādes, kas nosaka, ka savienībai jāstimulē, jākoordinē ideoloģiski pareizas literatūras ražošana, jāizglīto rakstnieki profesionāli, politiski.

1947. gada 27. novembra RS valdes paplašinātajā sēdē tika izskatīts Ņeņingradiešu aicinājums izpildīt Staļina ceturtās piecgades plānu četros gados.³¹² Šis rosinājums tika atbalstīts un apliecina RS centību pēc iespējas sekmīgāk iekļauties PSRS struktūrā. RS biedrus aicināja radīt ideoloģiski piesātinātus un mākslinieciski augstvērtīgus darbus, tāpat arī padziļināt savu politisko un teorētisko izglītību, plaši un vispusīgi apgūstot marksismu Ņeņinismu. Sēdē ziņots, ka virs plāna paredzēts uzrakstīt vairākus stāstus, romānus, lugas, poēmas, operu libretus, kinoscenārijus, mākslinieciskos aprakstus, jaunus tekstus masu un solo dziesmām, plašākus pētījumus un rakstus par latviešu, padomju un Rietumu literatūras un sociālistiskā reālisma problēmām, par galveno tēmu izvirzot “mūsu cilvēku augšanu un darbu ceturtās piecgades celtniecībā, mūsu tautas varonīgo cīņu Tēvijas karā un dziļo revolucionārismu kapitālisma apstākļos, ar asu publicista spalvu atmaskot imperiālistisko valstu buržuāzijas reakcionāros nolūkus, visus tautu miera, demokrātijas un neatkarības ienaidniekus.”³¹³

Līdzīgi uzdevumi turpmākajos gados tika noteikti, vadoties no Komunistiskās partijas aktuālajām nostādnēm. Raksturīgs piemērs ir 1949. gada 21. oktobrī RS pārrunātie LK(b)P CK 3. plēnuma lēmumi un rakstnieku turpmākie uzdevumi. RS sēdē secināts, ka rakstnieki savos darbos nepietiekami atspoguļo padomju dzīvi. Plēnumā galvenokārt apsprieda meliorācijas procesu un to īstenošanā iesaistīto padomju cilvēku atveidojumu, kam saskaņā ar plēnumā noteikto jāparādās arī rakstnieku turpmākajā daiļradē. RS atbildīgais sekretārs I. Muižnieks paudis: “Un tas nozīmē, ka rakstnieks to darīdams, atspoguļodams to visu literārā darbā, ir pirmais aģitators par partijas pasākumiem.”³¹⁴ Rakstniekiem tika uzdots veikt politisko masu darbu, aģitējot par kolhozu celtniecību un lauksaimniecības attīstību, rakstnieki pievienojās arī organizētajiem brigāžu izbraukumiem u. tml.³¹⁵ Šajā periodā rakstnieks bija vienīgi partijas instruments, kuram literatūrā bija jāatspoguļo aktuāla tematika un jaunā sociālistiskā padomju dzīve. Tikai šāda tipa daiļdarbi bija leģitīmi atrasties latviešu padomju literatūras laukā, savukārt to ražotāji – savienības

³¹¹ LNA LVA 473-1-53, 8. lp.

³¹² LNA LVA 473-1-20, 40. lp.

³¹³ Turpat, 43., 44. lp.

³¹⁴ LNA LVA 473-1-39, 30. lp.

³¹⁵ LNA LVA 473-1-38, 19. lp.

biedri – RS laukā. Cenšoties uzlabot savas pozīcijas, tobrīd vēl RS valdē³¹⁶ neesošais V. Bērce 1949. gada 21. oktobra sēdē norādīja: “[..] [M]ums jāpiedalās mūsu dzīvē un partijas jautājumu atrisināšanā, kas notiek rūpniecībā, kas notiek mūsu lauksaimniecībā. [..] un ja mēs pareizi sapratīsim plēnuma lēmumus – pareizi sapratīsim, kāda ir galvenā mūsu dzīves jēga un kā tajā izteiksies mūsu padomju patriotisms [..].”³¹⁷ Te redzama Rakstnieku savienības lauka jaunpienācēja vēlēšanās pozitīvi ietekmēt pārējos RS valdes sēdes dalībniekus nolūkā stiprināt savas pozīcijas un tēlu.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes un sekretariāta sēžu protokoli atklāj īpašos literārās jaunrades nosacījumus komunistiskā režīma apstākļos. Pēc iepriekš aplūkotajām Komunistiskās partijas kampaņām daļa rakstnieku baidījās turpināt savu radošo darbību. Vara apkaroja jebkādas estētiskās un mākslinieciskās vērtības, aizstājot tās ar vulgāru sociālismu. Līdz ar to gan no varas, gan RS, gan pašu autoru puses vērojama vispārēja neapmierinātība ar latviešu literatūras, sevišķi dzejas stāvokli, jo trūka talantīgu darbu. Daļa RS biedru esošo situāciju centās izmantot, radot ideoloģiski frāžainu daiļradi, lai iegūtu gan kapitālu, gan varas atzinību. Noprotams, ka RS vadība vēlējās uzturēt literatūras kvalitāti, savukārt Komunistiskās partijas interesēs mazāka nozīme bija mākslinieciski augstiem kritērijiem, bet svarīgāks bija darba idejiskums.

Atšķirīgs skatījums uz padomju rakstnieku uzdevumiem vērojams 1951. gadā notikušajās debatēs par dzejnieka J. Grota praktiskajām interesēm latviešu padomju literatūrā, kā rezultātā viņš “noslīdējis diletantiskumā un bezidejiskumā”.³¹⁸ A. Sakse kritizēja žurnālā “Karogs” 1951. gada 2. numurā publicētos J. Grota dzejoļus “Mūsu vēlēšanu biļetens” un “Staļina vārds”, norādot, ka tie ir apvainojums pret lasītāju.³¹⁹ Šim viedoklim pievienojās Ž. Grīva, papildinot: “Raksta garas dzejas un nekā no tām nevar izvilkt – garums ir naudas dēļ (Grots).”³²⁰ Abos dzejoļos bija tipiskas tēmas, izmantoti šabloni, frāžainība par Staļina slavināšanu un vēlēšanām. 1951. gadā notikušajā sēdē³²¹ secināts, ka RS Dzejas sekcija pietiekami neinformē, par kādām tēmām dzejniekiem jāraksta, nevērtē iesniegtos dzejoļus sasaistē ar partijas prasībām, kā arī nemudina autorus meklēt jaunus izteiksmes veidus: “Bieži vien dzejniekiem trūkst īstas iekšējas dedzības, dzejas ir bālas, bez kvēla padomju dzīves patosa, ar ko viscaur piesātināta mūsu padomju

³¹⁶ V. Bērce Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdē ievēlēts 3. kongresā 1954. gada 5. jūnijā.

³¹⁷ LNA LVA 473-1-39, 37.–38. lp.

³¹⁸ LNA LVA 473-1-53, 10. lp.

³¹⁹ Turpat, 8. lp.

³²⁰ Turpat.

³²¹ Protokola lapa, kurā redzams sēdes datums, iztrūkst.

dzīves augšupeja. [...] Tāda sekla tēmu apspriešana var novest pie tā, ka sāks runāt par atsevišķu darba nozaru dzeju, piemēram, rūpniecības dzeju, zvejniecības dzeju, lauksaimniecības dzeju u. tml. [...] Daudzi dzejoļi atgādina veiklu rīmēšanu. Dzejoļos par vēlēšanām, tautu draudzību u. c. izteiksmes līdzekļi atkārtojas, tie ir šabloniski. To var redzēt jebkurā “Karoga” numurā. Vienīgā pazīme, kā pazīt autorus, ir viņa klišejas un štampi.”³²² Lai iekļautos padomju literatūras laukā un netiktu vainoti apolitismā, rakstnieki ražoja frāžainus darbus, kurā tēlota pozitīva sociālistiskās iekārtas jauncelsme. Par līdzīgiem darbiem pārmetumus saņēma arī V. Brutāne, C. Dinere. 1953. gadā V. Lukss secināja, ka situācija kļuvusi pavisam neapmierinoša, jo rakstnieki domājot, ka nemaz vairs nedrīkst rakstīt par negatīvām parādībām, kas veicināja dzīves īstenības viltošanu, laķēšanu un štampus: “Dzejnieki rādīja, ka cilvēki it visu paveic pārmērīgi viegli, viegli, dziedādami.”³²³ Kritizēti tika arī dzejnieki, kuri mēģināja atkāpties no sociālistiskā reālisma kanona un iekļaut savā daiļradē liriskākus dzejoļus. Piemēram, 1951. gadā laikrakstā “Cīņa” aizrādīts, ka P. Sila dzejā sastopama nacionālā aprobežotība un apolitiskums, uz ko autors 1951. gada 13. novembra RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas atklātajā sapulcē norāda: “Es nebiju sapratis, ka ik dzejolī, ko raksta padomju dzejnieks, jāizpaužas padomju cilvēka nostājai.”³²⁴ Šie piemēri parāda latviešu padomju literatūras lauka absurdumu, kurā strādājošajiem rakstniekiem nav skaidrības, kas ir pieļaujams un kas nav. Kritiku saņēma arī J. Plaudis un J. Sudrabkalns, kuri savos krājumos³²⁵ iekļāva arī pirmspadomju perioda dzejoļus, kas vērtēti kā buržuāziski, apolitiski, pesimistiski – dzejoļi “mākslas dēļ”.³²⁶ J. Plauža un J. Sudrabkalna publicētie pirmspadomju perioda dzejoļi liecina par autoru vēlmi panākt zināmu autonomiju RS laukā, kas tika apkarota un kritizēta.

Vēlīnā staļinisma periods, kas ilga no 1940. līdz 1953. gadam, bija smagākais posms latviešu rakstniecībā, ko apstiprina arī iepriekš aplūkotie procesi RS valdē. Šajā periodā literatūra kalpoja tikai ideoloģiskajiem mērķiem, faktiski gandrīz nemaz nepieļaujot nekādas atkāpes. No pētnieciskā viedokļa šis periods RS vērtējams kā kopumā monolīts, jo tā pildīja savu galveno – varas apkalpojošo – funkciju, pakļaudama savus biedrus un pašu organizāciju nemitīgai kritikai un kampaņām. Domājot P. Burdjē lauka koncepcijā, okupācija un tai sekojošais vēlīnā staļinisma periods bija krīzes situācija, kas pārstrukturēja latviešu

³²² LNA LVA 473-1-53, 15., 20. lp.

³²³ LNA LVA PA 7263-1-8, 59. lp.

³²⁴ LNA LVA PA 7263-1-5, 180. lp.

³²⁵ Jānis Plaudis “Laika lielums” (1948), Jānis Sudrabkalns “Dzejas” (1948).

³²⁶ LNA LVA PA 7263-1-5, 114.–117. lp.

literatūras lauku, ierobežojot indivīdu izvēli un liekot mainīt vai ieņemt jaunas pozīcijas literatūras laukā. Šo varas attiecību izmaiņu ietekmē radās gan jauna institūcija – Latvijas Padomju rakstnieku savienība, gan jauni lauka dalībnieki – agrāk margināli, kreisi orientēti literāti, kas vēlīnā staļinisma periodā atradās latviešu padomju literārā procesa un RS hierarhijas augšgalā. RS valdes kodols, kas izveidojās pirmajā padomju okupācijas un Otrā pasaules kara laikā, veidoja aliansi ar padomju konjunktūru. Šie rakstnieki nekļuva par vissmagāko ideoloģisko kampaņu upuriem, tieši pretēji – viņi nostiprināja savas varas pozīcijas, gūstot tiesības gan kontrolēt organizācijas darbību, gan arī rakstnieku radošā darba saturu. Šajā periodā kopējā valdes stratēģija bija noturēt savas pozīcijas, lai to izdarītu, tika īstenota Komunistiskās partijas direktīvu un pozīciju stiprināšanas taktika. Līdz ar to RS lauks vēlīnā staļinisma periodā bija pilnībā homologs partijas laukam ar ļoti nelielām autonomijas iezīmēm. Indivīda (RS biedra) mērķis, lai saglabātu savu pozīciju, bija būt par instrumentu Komunistiskās partijas ietekmes latviešu literatūras un Rakstnieku savienības lauka stiprināšanā.

3. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes darbība un taktika destaļinizācijas periodā

Viens no nozīmīgākajiem notikumiem, kas noveda pie mainīta literārā lauka spēles noteikumiem un pozīciju maiņas varas laukā, bija Staļina personības kulta kritika PSKP 20. kongresā 1956. gada 25. februārī, kad PSKP pirmais sekretārs Ņ. Hruščovs slēgtā sanāksmē ar referātu par personības kultu un tā sekām desakralizēja Staļinu un atmaskoja tā noziegumus. Ņ. Hruščovs uzsāka destāļinizācijas politiku ar nolūku novērst Staļina valdīšanas laikā pieļautās kļūdas komunisma pamatprincipu īstenošanā. Ņ. Hruščova ziņojums atstāja milzīgu ietekmi ne tikai PSRS, bet arī citās sociālistiskajās zemēs. Viņa sniegtais ziņojums daudziem bija zīme, ka varētu mazināties totalitārās valsts stingrā kontrole pār visām dzīves jomām, tostarp literatūru un mākslu, kurā varētu pieļaut viedokļu un izteiksmes daudzveidību. Lai gan Staļina personības kults pēc 1953. gada 5. marta uzreiz nepazuda no sabiedrības apziņas, Hruščova slepenais ziņojums iekustināja daudzus procesus valstī. Būtiska destāļinizācijas perioda iezīme bija atteikšanās no terora kā valsts pārvaldes līdzekļa. Kā norāda vēsturniece D. Bleiere, neraugoties uz to Komunistiskās partijas vadība jebkurā brīdī varēja patvaļīgi mainīt noteikumus un direktīvas.³²⁷ D. Bleiere arī atzīmē, ka Ņ. Hruščova lielākais nopelns bija tieši destāļinizācija, kas izpaudās kā “[g]ulaga sistēmas likvidācija, politiski ieslodzīto un deportēto lietu pārskatīšana, masu rehabilitācija un amnestija. Destāļinizācija nenozīmēja atteikšanos no visa J. Staļina mantojuma, tā attiecās tikai uz masu terora kā politikas instrumenta nosodīšanu.”³²⁸ Tātad būtiski, ka tā skāra tikai atsevišķas dzīves jomas, kā, piemēram, terora izbeigšanu, bet neietekmēja PSRS kā totalitāru valsti un nerisināja režīma maiņu.

Ņ. Hruščova laikā iegūtās režīma iezīmes un Komunistiskās partijas politiskie principi PSRS pamatos saglabājās līdz pat M. Gorbačova nākšanai pie varas 80. gadu vidū. Hruščova varas periods iezīmīgs ar mēģinājumiem īstenot dažādas reformas – piemēram, ekonomikas konkurētspējas vairošanu. Parādījās arī lielākas iespējas kultūras sakariem un apmaiņai ar valstīm otrpus t. s. dzelzs priekškara.³²⁹ Ņ. Hruščova laika reformas pretstatā staļinisma periodam mēdz dēvēt par “atkusni”. Tiesa, LPSR “atkusnis” beidzās daudz agrāk nekā citās PSRS republikās. Tas ilga vien līdz t. s. nacionālkomunistu sagrāvei 1959. gada

³²⁷ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 36. lpp.

³²⁸ Bleiere, Daina. Ņikitas Hruščova laika reformas [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 03.10.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/65336-Ņikitas-Hruščova-laika-reformas>

³²⁹ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 36. lpp.

jūlijā, kad LKP CK slēgtajā plēnumā tika nosodīta nacionālkomunistu līdera Eduarda Berklava (1914–2004) un viņa domubiedru darbība. Pēc šī notikuma LPSR beidzās relatīvā padomju sistēmas liberalizācija, kas bija aizsākusies visā PSRS. Lai arī kultūras politika LPSR šajā laikā bija pretrunīga, īpaši pēc nacionālkomunistu sagrāves un 60. gadu sākumā, tomēr kopumā Ņ. Hruščova aizsāktais destalinizācijas vektors PSRS saglabājās un viņa aizsāktā politika turpinājās līdz pat viņa atcelšanai no amata 1964. gadā. Tāpēc arī, aplūkojot LPSR piemēru un RS procesus, periodu līdz Ņ. Hruščova vadības beigām var apzīmēt kā destalinizāciju, jo “atkušņa” periodā aizsāktās būtiskās pārmaiņas kultūrā LPSR turpinājās arī pēc nacionālkomunistu sagrāves.

Latviešu padomju literatūrā ienākot jaunajai paaudzei 50. gadu otrajā pusē, sociālistiskā reālisma kanons mākslā pakāpeniski tika paplašināts un tā robežas izplūda. Tika radīti darbi, kuros tēlotas arī negatīvās dzīves parādības un konflikti, parādījās arī mākslinieciski meklējumi, mēģinājumi apiet ideoloģiskos ierobežojumus. Pakāpeniski latviešu padomju literatūrā notika atbrīvošanās no staļinisma periodam raksturīgā klišeiskuma, frāžainības un aprobētās vienīgās patiesības. Parādījās tēmu, formu un izteiksmes līdzekļu dažādība. Kā norāda literatūrzinātnieks Raimonds Briedis, tieši “atkušņa” posmā tapušie literārie darbi daudz vairāk atļāvās konfrontēt patiesību ar meliem, izmantot ideoloģiskās klišejas un uzdot “neērtus” jautājumus.³³⁰ Daži no darbiem tika vērtēti ideoloģiski pretrunīgi, izsaucot partijas kritiku un kampaņas pret māksliniekiem. R. Briedis uzsver, ka “atkušņa” laikā var sākt runāt par literatūru kā paškustību, kur pakāpeniski varas un mākslas pretnostatījums kļuva arvien redzamāks. Literatūra sāka kļūt par vērā ņemamu garīgu spēku, kalpojot “ne tikai kā literatūra, bet arī kā citādi neafišējamo domu un jūtu izpausmes sfēra.”³³¹ Savukārt 50. gadu beigās latviešu literatūrā sāka atjaunoties kontakti ar agrāko literatūras tradīciju, veidojās kontakti ar citu PSRS republiku un arī trimdas rakstniekiem.³³²

Tomēr Ņ. Hruščova nostādnes kultūrā nebija konsekventas, un padomju kultūras aparātu, kas bija izveidojies Staļina laikā, destalinizācija praktiski neskāra, jo partijas pretdarbība pret kultūras destalinizāciju bija milzīga. Profesore, padomju perioda pētniece Polija Džonsa (*Polly Jones*) norāda, ka Komunistiskā partija bija iecerējusi liberalizāciju veikt kontrolēti un mākslinieku mēģinājumus apiet varas ierobežojumus joprojām

³³⁰ Briedis, Raimonds. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 43. lpp.

³³¹ Turpat, 36. lpp.

³³² Turpat, 36.–38. lpp.

interpretēja kā “pretpadomju” radikālismu.³³³ Arī D. Bleiere norāda: “[.] partijas ideologi pastāvīgi baidījās, ka kultūras atkusnis var aiziet par tālu. Tika noorganizētas vairākas Ņ. Hruščova tikšanās ar radošo inteliģenci (1957; 1962; 1963), bet viņa mēģinājumi lasīt notācijas sagandēja viņa attiecības ar to radošās inteliģences daļu, kas visvairāk atbalstīja “atkušņa” politiku.”³³⁴ Šeit minama 1958. gada kampaņa pret Borisu Pasternaku (*Борис Леонидович Пастернак*; 1890–1960) sakarā ar viņam piešķirto Nobela prēmiju par romānu “Doktors Živago” (1958) un kampaņa pret “formālismu un abstrakcionismu” 1962. un 1963. gadā, kas atbalsi guva arī RS.

Destalinizācija pavēra iespējas ne tikai literatūras kvalitatīvai attīstībai, bet arī inteliģences diferenciacijai, kā arī opozīcijai, kas veidojās tieši Ņ. Hruščova “atkušņa” laikā un RS arvien lielāku lomu ieņēma 70. un 80. gados. Franču socioloģe Ž. Sapiro norāda, ka visos autoritārajos režimos kultūras ražotāji izstrādāja stratēģijas, lai izvairītos no politiskajiem ierobežojumiem. Šīs pretošanās stratēģijas apzīmējamās ar terminu “lauka efekts”.³³⁵ Ņ. Hruščova laikā lauka efektus raksturo būtiski mēģinājumi RS mazināt profesionālo viendabīgumu, pretošanās dominējošajiem aģentiem (Komunistiskās partijas Centrālkomitejai vai RS valdei), kuriem piederēja līdzekļu monopols. Opozicionālo prakšu jautājums ir būtisks, jo, kā norādījusi profesore, krievu studiju pētniece Marina Balina, runājot par sociālistisko reālismu, par sociālo vēsturi, jāatceras, ka visas direktīvas, noteikumi, kas tika radīti no centra, bija samērā brīvi interpretējami.³³⁶ RS valdes izvēlētā taktika tika piemērota vietējo apstākļu īpatnībām. Tās var dēvēt par zināmām taktiskām stratēģijām, jo attiecās uz ikdienas darbībām, ko RS valde veica, lai uzlabotu savu ideoloģiski politisko līmeni, lai uzturētu savienības kā varas pozīciju stiprinātājas literatūras laukā funkcijas, lai kontrolētu literāro produkciju u. tml. Tā kā šīs taktiskās stratēģijas bija atkarīgas no partijas nemitīgajām ideoloģiskajām svārstībām, tās lielākoties tika piemērotas īstermiņā.

Destalinizācijas ietekmē, nedaudz atslābstot ideoloģiskajiem kontroles mehānismiem, pakāpeniski mainījās varas lauka, tostarp arī literatūras lauka specifika, un izmaiņas notika arī RS laukā. Aktuāls bija jautājums par pozīciju ieņemšanu un noturēšanu, jo, paplašinoties sociālistiskā reālisma kanonam, latviešu padomju literatūrā, tostarp RS sevi

³³³ Jones, Polly. Introduction. In: *The Dilemmas of De-Stalinization: Negotiating Cultural and Social Change in the Khrushchev Era*. Ed. Polly Jones. London; New York: Routledge, 2006, pp. 11–12.

³³⁴ Bleiere, Daina. Ņikitas Hruščova laika reformas [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 03.10.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/65336-Ņikitas-Hruščova-laika-reformas>

³³⁵ Sapiro, Gisele. *The Literary Field between the State and the Market*, p. 145.

³³⁶ A Discussion on Methodology for Researching Soviet Literary Space, p. 158.

pieteica jauni biedri, kuri atšķirībā no iepriekšējās rakstnieku paaudzes nepakļāvās esošajai kārtībai un noteikumiem, bet centās veidot citu diskursu un trajektoriju. Tādējādi spilgts šī perioda lauka efekts bija opozicionālās prakses.

Šajā nodaļā mēģināts raksturot, kā Ņ. Hruščova reformas atbalsojās RS. Vai procesi, kas norisinājās RS, atspoguļoja patiesu vēlmi pēc reformām, vai bija tikai mēģinājums stiprināt padomju sistēmu dažādos virzienos? Kādu taktiku RS valde pielietoja ideoloģiskajās kampaņās pret RS biedriem; vai RS valdes darbībā redzama autonomija no partijas prasībām?

3.1. Jaunas pozīcijas un izmaiņas pēc PSKP 20. kongresa

Mēģinot atbildēt uz nodaļā izvirzītajiem pētījuma jautājumiem un aplūkojot RS lauka un valdes taktikas izmaiņas destalinizācijas periodā, jāsāk ar šī perioda galveno pagrieziena punktu – PSKP 20. kongresu un Ņ. Hruščova slepeno ziņojumu. 20. kongresa lēmumi un uzdevumi pirmo reizi RS tika apspriesti 1956. gada 14. martā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas atklātajā sapulcē, kurā par Ņ. Hruščova norādījumiem literatūras laukā informēja Jezups Laganovskis (1920–1987). Referents iezīmēja būtisku partijas fokusa maiņu literatūrā – ja iepriekš literatūrā un mākslā dzīves parādības tika izskaistinātas, valdīja šabloniska pieeja dzīves parādībām, tad turpmāk rakstniekiem būtu savā daiļradē vairāk jārunā par reālās dzīves parādībām un problēmām.³³⁷ PSKP 20. kongresa lēmumu ietekmē tika apspriesta gan turpmākā RS darba organizācija, gan rakstnieku radošais darbs un mākslinieciskā darba metode. 1956. gadā norisinājās vairākas sēdes, kas bija veltītas PSKP 20. kongresa satura un lēmumu studēšanai. Sēdēs skaidri tika atzīmēta arī turpmākā Komunistiskās partijas vadošā loma, respektīvi, partijas uzdevumi ir arī latviešu padomju literatūras uzdevumi, un mēģinājumi tos apiet nav pieļaujami.

Pirmreizējā kongresa lēmumu apspriešanā 1956. gada 14. marta RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē valdes pirmais sekretārs V. Lukss puda būtisku jaunā perioda literatūras iezīmi – augstu māksliniecisko kvalitāti pretstatā iepriekšējam staļinisma periodam: “Ja rakstniekam nebūs meistarības, dzīves pazīšana vien viņam nekā nedos. Mēs tagad vairs nedrīkstam skatīties caur pirkstiem, jāprasa no katra rakstnieka arī viņa meistarības izaugsme”.³³⁸ Tādējādi sēdes diskusijās redzams mēģinājums izvirzīt priekšplānā darba māksliniecisko kvalitāti, ne vairs darba idejiskumu un aktuālo tematiku.

³³⁷ LNA LVA PA-7263-1-10, 25. lp.

³³⁸ Turpat, 27. lp.

To atbalstīja arī vairāki citi biedri, piemēram, rakstnieks A. Grigulis akcentēja arī rakstnieku izglītības līmeņa celšanu un relatīvu brīvību: “Mums jāpanāk, lai sekcijās izteiktās domas nebūtu diktāts, bet brīva, biedriska apspriede.”³³⁹ Tas RS liecina par liberālākas atmosfēras nodrošināšanas centieniem.

Redzami arī būtiskāki mēģinājumi reformēt RS kā organizācijas un valdes darba stilu un metodes, vienas personas vadības modeli aizstājot ar lēmumu pieņemšanu kolektīvā. Staļinisma periodam raksturīgo kolektīva viedokli pakāpeniski nomainīja uzskatu daudzveidība. Piemēram, J. Laganovskis RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas 1956. gada 14. marta sēdē aizrādīja: “Man liekas, ka mēs arī šoreiz debatējam pēc vecām metodēm. Lukss kā parasti uztraucās, un netika uzklausīta kolektīva balss. Arī Grigulis pacēla balsi nevajadzīgā skaļumā.”³⁴⁰ Šis piemērs iezīmē mēģinājumus mainīt izteikto hierarhiju, kas valdīja iepriekš RS laukā, un ļaut tajā izskanēt arī lauka jaunpienācēju uzskatiem. Tomēr RS valdes locekļu izteikumos redzamas arī bailes izteikties pārāk tieši par šo fokusa maiņu, jo oficiālo PSKP CK vadlīniju neskaidrības dēļ tās varēja interpretēt dažādi. Neskaidrība par jaunajām literatūras vadlīnijām redzama arī 1956. gada 29. maija RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē, kurā J. Niedre uzsvēra, ka “personības kulta ietekme izpaužas tādējādi, ka viens otrs rakstnieks vēl arvien cenšas izvairīties no asu, sasāpējušu īstenības problēmu risināšanas – īsti nezina, par ko drīkst rakstīt, par ko nedrīkst un kā rakstīt. Sociālistiskā reālisma literatūrā nav aizliegtu tēmu – var rakstīt par visu, bet, protams, tā, lai tas sekmētu tautas masu audzināšanu komunisma garā.”³⁴¹

Būtiska bija atklātā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulce 1956. gada 31. jūlijā, kurā ar referātu “Par personības kulta un tā seku pārvarēšanu” uzstājās V. Bērce. Viņš norādīja uz Staļina personības kulta negatīvo ietekmi, kas izpaudās kā vienveidīgas daiļrades radīšana un Staļina cildināšana, daudz mazāk uzmanības pievēršot strādniekiem vai kolhozniekiem. Secināts, ka turpmāk jātēlo vienkāršais padomju cilvēks, nejaucot to ar mazā, mietpilsoniskā cilvēka tēlu literatūrā. Kā vēl arvien noteicošos literatūras paraugus kopš staļinisma perioda V. Bērce piesauca A. Fadejeva romānus “Sagrāve” (*Разгром*, 1927, latv. val. 1940, 1946) un “Jaunā gvarde” (*Молодая гвардия*, 1946, latv. val. 1947), Fjodora Gladkova (*Фёдор Васильевич Гладков*; 1883–1958) stāstu “Cements” (*Цемент*, 1925, pārstrādāts 1930, latv. val. 1947), M. Gorkija romānu “Māte” (*Мать*, 1906, latv. val. 1941), Vladimira Majakovska (*Владимир Владимирович Маяковский*; 1893–1930) poēmu

³³⁹ LNA LVA PA-7263-1-10, 29. lp.

³⁴⁰ Turpat, 34. lp.

³⁴¹ Turpat, 50. lp.

“Vladimirs Iljičs Ļeņins” (*Владимир Ильич Ленин*, 1924, latv. val. 1941). Kā vienu no negatīvām literatūrā vērojamām parādībām V. Bērce atzīmēja bezkonflikta teoriju, norādot, ka iepriekš literatūrā notikusi dzīves viltošana.³⁴² V. Bērce uzsvēra, ka latviešu padomju literatūrā parādījušies darbi, kas “sveši sociālistiskajam reālismam un pauž sīkburžuāzisma ideoloģiju un apmierina mietpilsoņu vajadzības,”³⁴³ kā piemērus tam minot V. Belševicas dzejoļu kopu “Mazi dzejoļi”³⁴⁴, Dzidras Rinkules (1920–2007) dzejoli “Ziedu laiks”³⁴⁵, Miervalža Birzes (īstajā vārdā Augusts Miervaldis Bērziņš; 1921–2000) stāstu “Mīlais bērns”³⁴⁶ un Z. Skujiņa stāstu “Trīs pāri zandaļu”³⁴⁷. Pārmērus no V. Bērces saņēma arī RS valdes loceklis Jānis Kalniņš (1922–2000), kurš kā kritiķis rakstā “Rakstnieka pienākums – aktīvi iejaukties dzīvē”³⁴⁸ šos darbus aizstāvējis un uzsvēris, ka tieši jauno stāsti ir latviešu literatūras pēdējā laika ieguvums. J. Kalniņš tika nodēvēts par “sīkburžuāziskās literatūras” apoloģētu: “Ģimenes, mīlestības, dažādi ētikas jautājumi nevar veidot mūsu literatūras plūduma galveno straumi.”³⁴⁹ V. Bērce savā runā atsaucās arī uz Ņ. Hruščova runu PSKP 20. kongresā, norādot ka: “[.] mierīga blakus eksistence ar kapitālistiskajām valstīm nemaz nenozīmē un nevar nozīmēt mierīgu kopdzīvi ar buržuāzisko ideoloģiju un tās paliekām.”³⁵⁰ 1956. gada 31. jūlija sēdē konstatēts, ka patlaban jauno autoru darbos vērojamas mietpilsoniskas, “sīkburžuāziskas” tendences. Šim atzinumam sekoja debātes, cik lielā mērā rakstnieks drīkst tēlot negatīvas dzīves parādības savos daiļdarbos un vai iespējams strādāt tikai ar sociālistiskā reālisma metodi. RS valdes pirmais sekretārs V. Lukss ieturēja konservatīvu nostāju, noraidot negatīvo parādību tēlojumu, tā vietā rosinot tēlot pozitīvo varoni un lielas tēmas literatūrā.³⁵¹ Savukārt J. Niedre norādīja, ka personības kults atstājis smagas sekas ideoloģijā un literatūrā, jo sistemātiski novirzīja cilvēkus no patstāvīgas domāšanas. Viņa ieskatā cīņa literatūrā, it īpaši kosmopolītisma kampaņas laikā, lielākoties notikusi ar iedomātu ienaidnieku. Rakstniekiem, kuri centās turpināt savu radošo darbību ideoloģisko kampaņu laikā, bija bailes izteikt savas domas, un notika arī citu daiļdarbu kopēšanas mēģinājumi.³⁵²

³⁴² LNA LVA PA-7263-1-10, 72.–78. lp.

³⁴³ Turpat, 75.–78. lp.

³⁴⁴ Publicēta žurnāla “Padomju Latvijas Sieviete” 1956. gada 7. numurā.

³⁴⁵ Publicēts žurnāla “Zvaigzne” 1956. gada 13. numurā.

³⁴⁶ Publicēts žurnāla “Karogs” 1954. gada 8. numurā.

³⁴⁷ Publicēts žurnāla “Karogs” 1956. gada 2. numurā.

³⁴⁸ Kalniņš, Jānis. Rakstnieka pienākums – aktīvi iejaukties dzīvē. *Cīņa*, Nr. 171, 1956, 22. jūl., 2. lpp.

³⁴⁹ LNA LVA PA-7263-1-10, 77.–78. lp.

³⁵⁰ Turpat, 77. lp.

³⁵¹ Turpat, 61. lp.

³⁵² Turpat, 57. lp.

Jāatzīmē, ka RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēde 1956. gada 31. jūlijā bija pirmā reize, kad tika izcelti pirmspadomju Latvijas sasniegumi grāmatu izdošanā, kas kontrastēja ar pastāvošo situāciju LPSR. J. Niedre norādīja, ka dzejoļu krājumu izdošana ir kritiskā stāvoklī, jo pretstatā agrākam periodam, kad krājumi iznāca regulāri, 50. gados izdoti tikai 4–5 krājumi ik gadu.³⁵³ Ar šo piemēru J. Niedre netieši aicināja protestēt pret sistēmas uzliktajām normām un ierobežojumiem, kas kavēja regulāru un savlaicīgu grāmatu izdošanu. Jāatzīmē, ka iepriekš mēģinājumi nostāties opozīcijā valstī esošajai situācijai nebija redzami. Šajā sapulcē līdzās aktuālās literatūras jautājumam iezīmējās arī sociālpolitiski jautājumi – sabiedrības ētikas problēmas, dzeršana, zagšana u. tml. Ebreju rakstnieks M. Šacs-Aņins runāja par agrāk partijai raksturīgajām antisemitisma tendencēm, vēršanos pret ebrejiem un viņu kultūru, literatūru.³⁵⁴ Rakstnieku savienības rezolūcijā gan nolemts, ka sapulce nosoda un norobežojas no viņa viedokļa, jo partija neko tādu pret ebrejiem nav īstenojusi.³⁵⁵ Tātad joprojām visa RS darbība un latviešu padomju literatūra bija pilnībā atkarīga no partijas lēmumiem, lai arī redzams, ka RS laukā parādījās spēcīgākas autonomā pola iezīmes un drosme paust atklātu viedokli, ko pārstāvēja jaunie autori. Tā, piemēram, J. Laganovskis norādīja: “[A]tklātajā partijas sapulcē Ē. Vilks ierunājās par nacionālo jautājumu, par valodu un par to, ka latvieši mūsu republikas iestādēs ar darbiniekiem nevar sarunāties latviski. Par to mēs vispār ierunājamies pirmo reizi. Domāju, ka šim jautājumam jāpieiet nopietnāk un jāmēģina tas atrisināt, jo rada iedzīvotājos lielu sašutumu.”³⁵⁶ Šāda tipa viedokļu paušana norāda uz RS lauka izmaiņām.

Arī turpmākajās sēdēs atsevišķi biedri norādīja uz pārmaiņu un reformu nepieciešamību. Neraugoties uz to valdes pirmais sekretārs V. Lukss turpināja no RS biedriem pieprasīt Komunistiskās partijas vadlīniju ievērošanu un partijas nostādņu literatūrā stiprināšanu: “Ir izskanējusi doma, ka, pārvarot personības kultu un tā sekas, būtu vajadzīgi jauni uzdevumi un lielāka drosme. Rodas pārprasta drosme, kas var pieņemt gluži nevēlamu virzienu. [...] Mēs nedrīkstam atkāpties no partijas biedru un padomju rakstnieku pozīcijas, uzdevumi mums ir un paliek vieni un tie paši, kādi ir visiem padomju cilvēkiem.”³⁵⁷ Kā noprotams, arī “atkušņa” laikā RS pirmā sekretāra funkcijas palika nemainīgas – būt partijas pozīciju stiprinātājam un turpināt sekmēt literatūras attīstību saskaņā ar Komunistiskās partijas norādījumiem. Sevišķi partijas ietekmes stiprināšana

³⁵³ LNA LVA PA-7263-1-10, 58. lp.

³⁵⁴ Turpat, 63. lp.

³⁵⁵ Turpat, 65. lp.

³⁵⁶ Turpat, 95. lp.

³⁵⁷ Turpat, 93. lp.

saasinājās sakarā ar politisko saspīlējumu Polijā un Ungārijā 1956. gadā.³⁵⁸ Baidoties no līdzīgām brīvdomības izpausmēm LPSR, RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē 1956. gada 25. decembrī biedriem pārmeta partejiskās nostājas trūkumu. RS biedrus komunistus kritizēja par partijas pirmorganizācijas sēžu, 7. novembra demonstrāciju u. tml. pasākumu neapmeklēšanu, RS biedri A. Brodeli – par kādā neformālā sarunā pausto viedokli, ka krievi diezgan slikti izturas pret citām nācijām. Savukārt poļu rakstnieku vizītes laikā latviešu rakstnieki nav atspēkojuši pārmetumus par PSRS trūkumiem.³⁵⁹ Šajā sēdē debātes raisīja arī Harija Heislera (1926–1985) poēma “Nepabeigtā dziesma”,³⁶⁰ kas ataino 1949. gada deportācijas. Sākotnēji RS valdē šī poēma vērtēta atzinīgi, bet pēc Ungārijas, Polijas notikumiem viedoklis mainījās. Poēma atsevišķu biedru (V. Bērce, J. Grants, D. Nagiškins, J. Niedre) un LKP CK sekretāra A. Pelšes ieskatā novērtēta kā ideoloģiski un politiski nepareiza, jo visus izsūtītos cilvēkus ataino kā nevainīgus un raisa pret tiem simpātijas. Jāatzīmē, ka bija arī H. Heislera atbalstītāji (V. Kaupužs, M. Kroma, J. Laganovskis, A. Grigulis), kas poēmā nesaskatīja trūkumus. Diskusijas par šo darbu izbeidza V. Lāča uzstāšanās LKP CK plēnumā, kurā, aizstāvot poēmas publicēšanu, viņš pauda: “Mēs to nevaram apiet, šos pēdējos 10–15 gadus. Mūs nesapratīs, ja mēs klusēsim. Protams, jādomā, kā to pasniegt, kur tas var novest, bet no tā aiziet un novērsties mēs nevaram.”³⁶¹ Tomēr diskusijas, ko drīkst un ko nedrīkst tēlot literatūrā, kādas ir sociālistiskā reālisma robežas, turpinājās. Salīdzinājumā ar staļinisma periodu, RS valdes sēdēs destāļinizācijas laikā var redzēt viedokļu dažādību un savstarpējas domstarpības, kas norāda uz “atkušņa” un liberalizācijas iezīmēm.

Līdzās diskusijām par literatūru bija vēl citi būtiski jautājumi, kas bija jārisina RS valdei. No 1956. līdz 1958. gadam valde lēma par biedra statusa atjaunošanu tiem rakstniekiem, kuri bija politieslodzīti un rehabilitēti. Lielākajā daļā gadījumu tā bija rehabilitācija pēc nāves, un lūgumu par RS biedra statusa atjaunošanu, tostarp arī pabalstu saņemšanu iesniedza šo rakstnieku dzīvesbiedri vai tuvinieki. Tie pamatā bija PSRS dzīvojušie latviešu rakstnieki, piemēram, Sīmanis Bergis (1887–1938), Pēteris Sviris (īstajā vārdā Pēteris Blūmfelds; 1891–1943), Pauls Vīksne (1894–1938), Konrāds Jokums (1894–

³⁵⁸ 1956. gadā abās valstīs notika sacelšanās pret komunistisko režīmu un esošo valdību, kas atbalstīja PSRS politiku. 1956. gadā Polijas Tautas Republikā, Poznaņā notikusī sacelšanās tika apspiesta. 1956. gada oktobrī Ungārijas Tautas Republikā notika revolūcija, kas, PSRS armijai iebrūkot Ungārijā, novembrī tika apspiesta, apturot revolūciju un sodot ar nāvi revolūcijas laikā ieceltās valdības pārstāvjus.

³⁵⁹ LNA LVA PA-7263-1-10, 128. lpp.

³⁶⁰ Publicēta žurnāla “Zvaigzne” 1956. gada 23. numurā.

³⁶¹ Butulis, Ilgvars. Dažas nacionālkomunisma izpausmes žurnālā “Zvaigzne” (1956–1959). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 701. lpp.

1941) u. c., kuri cieta Staļina represijās Padomju Krievijā, visvairāk – t. s. Staļina tīrīšanu laikā 1937.–1938. gadā. Pēc rehabilitācijas PSRS historiogrāfijā un literatūrzinātnē tie dēvēti par progresīvajiem revolucionārajiem rakstniekiem, noklusējot neērtus jautājumus un autoru pāragrās nāves patiesos cēloņus. Šo rakstnieku lietas vispirms izskatīja PSRS Rakstnieku savienībā, tālāk nosūtot uz Latvijas Padomju rakstnieku savienību. Reabilitēto rakstnieku tuviniekiem tika izmaksāta divu mēnešu alga (3000 rubļu mēnesī), un turpmāk RS valde nodarbojās ar šo rakstnieku autortiesību un literārā mantojuma sakārtošanu, novērtēšanu un izdošanu.³⁶² No 1956. gada 31. maija līdz 1958. gada 5. jūnijam RS valde izveidoja 19 rakstnieku – Linarda Laicena (1883–1937), P. Svira, S. Berga, K. Jokuma, Annas Zaprovskas (1901–1938), Jāņa Straujāna (īstajā vārdā Jānis Masters; 1884–1938), Roberta Eidemaņa (1895–1937), Vilhelma Viļa Knoriņa (1890–1938), P. Vīksnes, Alvila Cepļa (1897–1938), Jāņa Eiduka (1897–1943), Kārļa Priednieka (īstajā vārdā Kārlis Ozols; 1896–1938) un Jūlijas Janeles-Vienas (īstajā vārdā Jūlija Janele; 1894–1938), Viļa Āboltiņa (1905–1938), Arnolda Granta (īstajā vārdā Arnolds Ikals; 1906–1942), Oskara Rihtera (1898–1938), Emīla Frosa (īstajā vārdā Fricis Emīls Rozenbahs; 1904–1943), Eduarda Šillera (1889–1938) un Pētera Veiņa (īstajā vārdā Pēteris Vintiņš; 1893–1940) – literārā mantojuma komisijas. Šo komisiju darbā iesaistīja ap 60 rakstnieku. 1958. gada 5. jūnija RS valdes sēdē nolēma nodot reabilitēto latviešu padomju rakstnieku literārā mantojuma izdošanu LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtam. Iemesls, kāpēc šis uzdevums tika uzdots institūtam, protokolos nav minēts.

Līdzās reabilitēto PSRS dzīvojošo latviešu rakstnieku literārā mantojuma apgūšanai svarīgs jautājums sēdēs bija par pirmspadomju latviešu literatūras mantojuma apgūšanu un pārvērtēšanu. Par pirmspadomju mantojuma izvērtēšanu bija atbildīgs J. Kalniņš un A. Grigulis, kuri lēma par Ādolfu Alunāna, Aspazijas, R. Blaumaņa, Andreja Pumpura, Eduarda Veidenbauma kopoto rakstu izdošanu un Doku Ata, E. Ādamsona, A. Brigaderes, J. Ezeriņa, Friča Bārdas, J. Poruka, J. Ziemeļnieka, A. Čaka, Austras Skujiņas, Antona Austriņa, A. Kurcija, P. Rozīša, E. Vulfa, K. Skalbes atsevišķu darbu publicēšanu.³⁶³ Diemžēl RS sēdēs apspriesto ieceri izdot pirmspadomju latviešu literatūras darbus apturēja nacionālkomunistu sagrāve, tāpēc visi minēto autoru darbi netika izdoti.³⁶⁴ Jāatzīmē arī, ka

³⁶² Par represētajiem rakstniekiem plašāk skatīt: Eversone, Madara. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956–1969)*. Maģistra darbs. Rīga, 2015, 28.–38. lpp.; Eversone, Madara. Politiskā atkušņa iezīmes Latvijas Padomju Rakstnieku savienības valdes darbībā (1956–1959). *Studenti vēstures zinātnē. Pirmās starpdisciplinārās Latvijas jauno vēstures pētnieku konferences materiāli, 1.* Sast. Jānis Ķeruss, Ilgvars Misāns. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 135.–141. lpp.

³⁶³ LNA LVA 473-1-135, 114. lp.

³⁶⁴ Netika izdoti Ā. Alunāna, Aspazijas, A. Pumpura kopoti raksti.

atsevišķi RS valdes locekļi jau no paša sākuma bija noskaņoti pret pirmspadomju literārā mantojuma izdošanu un vēlējās saglabāt agrāko kārtību. Piemēram, K. Krauliņš 1957. gadā atzīmēja, ka sīkburžuāziskie rakstnieki sākti izdot par daudz, arī prese publicēja labas recenzijas par J. Poruku, F. Bārdi, Aspaziju.³⁶⁵ Neraugoties uz iebildumiem, 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā Latvijas Valsts izdevniecībā izdeva atsevišķu pirmspadomju autoru kopotos rakstus un izlases.

Būtiski, ka 50. gadu otrajā pusē mēģināja domāt arī par trimdas autoriem, iekļaujot eventuālajā izdodamās daiļliteratūras sarakstā J. Jaunsudrabiņa darbus un A. Eglīša romānu "Līgavu mednieki". Piemēram, žurnālā "Zvaigzne" 1957. gadā sāka publicēt A. Eglīša tēlojumu "Neierastā Amerika"³⁶⁶, Latvijas Valsts izdevniecībā 1959. gadā izdeva J. Jaunsudrabiņa atmiņu tēlojumu "Zaļā grāmata". Labvēlīga attieksme pret M. Zīvertu tika parādīta, uzlabojot sadzīves apstākļus viņa mātei, – nokārtojot, ka viņa uz pagaidu laiku apmetas atpūtas namā Dubultos un izdevumus sedzot no M. Zīverta honorāriem. RS Komunistiskās partijas pirmorganizācija nolēma lūgt Maskavas Literatūras fondam izņēmuma kārtā izsniegt viņai ceļa zīmi 800 rbļ. mēnesī.³⁶⁷ Pieļaujams, ka attiecībā uz trimdā esošajiem latviešu rakstniekiem A. Eglīti, J. Jaunsudrabiņu, M. Zīvertu Komunistiskajai partijai un RS bija tālredzīga politika. Kā izpētījusi literatūrzinātniece Eva Eglāja-Kristone, Latvijas Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs centās panākt rakstnieka J. Jaunsudrabiņa repatriēšanos dzimtenē, tādēļ aizsāka viņa darbu publicēšanu.^{368 369} Regulāras sarunas komitejai bija arī ar M. Zīvertu. Dramaturga pirmspadomju lugas – "Mīnhauzena precības", "Āksts", "Ķīnas vāze" – tika iestudētas LPSR teātros.³⁷⁰ Šie pasākumi cerētos rezultātus tomēr nenesa, un A. Eglītis, J. Jaunsudrabiņš un M. Zīverts neatgriezās LPSR.

Kopumā laika posmu pēc PSKP 20. kongresa 1956. gada februārī līdz t. s. nacionālkomunisma sagrāvei 1959. gada jūlijā var vērtēt kā relatīvi liberālu. Tika paplašināts RS lauks ar aktīvāku jaunu biedru uzņemšanu, ļaujot literatūrā debitēt jauniem

³⁶⁵ LNA LVA PA-7263-1-11, 9. lp.

³⁶⁶ Žurnāla "Zvaigzne" 1957. gada 1. un 2. numurā publicēts A. Eglīša tēlojums "Neierastā Amerika" turpinājumos (publikācija tika pārtraukta).

³⁶⁷ LNA LVA 473-1-170, 6. lp.

³⁶⁸ Eglāja-Kristone, Eva. *Dzelzsgriezēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2016, 36. lpp.

³⁶⁹ Arī vēlāk, 1963. gadā, žurnāla "Karogs" 1. un 2. numurā tika publicēti J. Jaunsudrabiņa esejas "Es stāstu savai sievai" fragmenti.

³⁷⁰ Eglāja-Kristone, Eva. *Dzelzsgriezēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2016, 36. lpp.

autoriem. Nozīmīgas pārmaiņas ienesa arī represēto rakstnieku rehabilitācija un amnestija, – RS apsprieda iepriekš noklusētas tēmas, kā arī pārvērtēja latviešu pirmspadomju literatūras mantojumu. Nacionālkomunistu darbības ietekmē sēdēs aktualizēti arī sociālie un ar latviešu kultūru saistīti jautājumi. Lai arī šajā laikā redzami reformu mēģinājumi, tomēr nav iespējams runāt par RS valdes pirmā sekretāra, tostarp valdes lēmumu autonomiju. Tā joprojām bija atkarīga no Maskavas, PSKP CK, arī PSRS Rakstnieku savienības lēmumiem un direktīviem. Spilgts apliecinājums un piemērs tam minams vienprātīgs RS valdes nosodījums B. Pasternakam 1958. gada 29. oktobrī sakarā ar Nobela prēmijas piešķiršanu par romānu “Doktors Živago”. Latviešu padomju rakstnieki vienprātīgi pievienojās PSRS Rakstnieku savienības valdes prezidija lēmumam atņemt B. Pasternakam padomju rakstnieka nosaukumu, izslēdzot viņu no PSRS Rakstnieku savienības.³⁷¹ Šajā sakarā RS statusu redzam vien kā PSRS Rakstnieku savienības struktūrvienību, kurai bez ierunām bija jāpakļaujas un jāpiedalās B. Pasternaka nomelnošanas kampaņā.

3.2. Literārā lauka jaunpienācēji

Jau minēts, ka relatīvās režīma liberalizācijas tendences izpaudās arī literatūrā un latviešu padomju literatūras lauks vairs nebija tik homogēns kā iepriekšējā periodā. Bija vērojami mēģinājumi atgriezties pie agrākās literatūras tradīcijas. 20. gadsimta 50. gadu sākumā un vidū latviešu padomju literatūrā sevi pieteica autori, kuri nepiederēja paaudzei, kas bija saistīta ar literārās dzīves organizēšanu pirmajā padomju okupācijas gadā. Pakāpeniska sociālistiskā reālisma robežu paplašināšana galvenokārt bija raksturīga jauno autoru, piemēram, M. Birzes, J. Laganovska, Dz. Rinkules, Dagnijas Zigmontes (līdz 1957. gadam publicējās kā Dagnija Cielava; 1931–1997), Z. Skujiņa, Ē. Vilka u. c. daiļradei. Šī paaudze sākotnēji neatšķīrās no pēckara paaudzes, jo viņu darbi, kā norādījis literatūrzinātnieks R. Briedis, “[..] variēja literāros modeļus un izteiksmes līdzekļus un iekļāvās “pareizajā” pasaules vērojumā. Paradoksāli, bet no iepriekšējās paaudzes viņu darbus šķīra oficiālā modeļa personiskums. Literatūrā ienāca jauns varonis ar savu pasaules izjūtu, ko tas centās atrast notikumos, kuriem bija jāveido literārā darba sižets. Turpmāko virzību stimulēja pretruna starp dzīvo izjūtu un jau gatavo dzīves modeli literatūrā.”³⁷² Lai arī šo rakstnieku darbos bieži vērojamas staļinisma perioda literatūrai raksturīgās iezīmes, tomēr galvenā uzmanība vairs netika pievērsta sociālās dzīves tēlojumam, bet sociālajos

³⁷¹ LNA LVA 473-1-168, 13.–14. lpp.

³⁷² Briedis, Raimonds. Laikmeta konturējums, 47. lpp.

procesos esošajam indivīdam.³⁷³ Daļu no šiem rakstniekiem aktīvi sāka uzņemt RS tieši pēc PSKP 20. kongresa, un dažiem no viņiem 1956. gadā iznāca pirmie darbi. Jau 1955. gadā RS uzņēma jauno autoru Z. Skujiņu, 1956. gadā uzņēma M. Birzi, J. Kalniņu, Visvaldi Lāmu (līdz 1968. gadam publicējies ar pseidonīmu – Visvaldis Eglons; 1923–1992), G. Priedi, L. Puru, Jāni Silazaru (1912–1975), O. Vācieti, kam turpmākajos gados sekoja V. Belševica, D. Zigmonte, Dz. Rinkule, Regīna Ezera (1930–2002), Ilze Indrāne (dz. 1927) u. c. Jāatzīmē, ka bieži šie jaunie autori arī tika materiāli atbalstīti vēl neesot RS biedra statusā. Piemēram, V. Belševicai kā Literatūras institūta studentei un jaunajai dzejniecei piešķirts pabalsts un ceļa zīme uz sanatoriju vai atpūtas namu veselības uzlabošanai 1956. gadā. Pabalstus vairākkārt saņēmuši arī Olga Lisovska (1928–2015), Knuts Skujenieks (1936–2022), Imants Ziedonis (1933–2013) u. c.

Latviešu padomju literatūras laukā daļēji atgriezās rakstnieki, kuriem staļinisma periodā publicēties bija liegts. Daļa no šiem rakstniekiem bija cietuši represijās, tikuši rehabilitēti vai amnestēti, piemēram, M. Bendrupe, Vilma Delle (1892–1980), V. Grēviņš, Andrejs Kurcijs (1884–1959), Jānis Medenis (no 1922. līdz 1935. gadam pseidonīms Jānis Mednis; 1903–1961), Elza Stērste (1885–1976) u. c. Tādējādi RS laukā destalinizācijas ietekmē norisinājās būtiskas pārmaiņas – jaunu pozīciju ieņemšana, cīņa par tām un pozīciju noturēšana. Ņ. Hruščova “atkusnis” lielās līnijās nebija mainījis latviešu padomju literatūras lauka un RS lauka noteikumus. Lauks joprojām atradās spēcīgā Komunistiskās partijas kontrolē un tā autonomija no varas lauka bija niecīga. Kā norādījis lietuviešu literatūrzinātnieks S. Vasiļausks, literatūras jomas pārstāvjiem joprojām bija jāspēlē dubultā spēle. Lai gūtu simbolisko kapitālu, viņiem bija jāievēro lauka autonomā pola noteikumi (“māksla mākslas dēļ”), savukārt, vēloties piedalīties “oficiālajā spēlē”, dalībniekiem bija jāievēro politiski noteiktas sociālistiskā reālisma direktīvas.³⁷⁴ Rakstnieki, kuri tiecās gūt gan ekonomisko, gan simbolisko kapitālu, bija spiesti meklēt stratēģijas, kas ļautu viņiem gūt panākumus. Šajā apakšnodaļā mēģināts atklāt latviešu padomju literatūras lauka jaunpniecēju stratēģijas RS laukā un pret viņiem vērsto valdes taktiku.

Lai arī pēc PSKP 20. kongresa aizsākās zināma liberalizācija, tomēr jau 1956. gadā visā PSRS konservatīvākie Komunistiskās partijas biedri pauda pretenzijas un mēģināja atgriezties pie agrākās kārtības, jo saprata nopietnos riskus, kas saistīti ar kultūras jomas

³⁷³ Briedis, Raimonds. Proza. 50.–70. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 56. lpp.

³⁷⁴ Vasiļauskas, Saulius. Pierre’o Bourdieu teorija ir sovietmečio lietuvų literatūros lauko tyrimai. *Žmogus ir žodis*, t. 20, Nr. 2, 2018, p. 131.

liberalizāciju, un satraucās par degsmi, ar kādu autori sāka rakstīt par agrāk aizliegtām tēmām. Konservatīvākie kritiķi, rakstnieki un partijas biedri asi iebilda pret jaunajiem literārajiem darbiem un kritiskiem rakstiem un mudināja uz stingrāku kontroli, optimistiskāku padomju dzīves tēlojumu un ciešāku Komunistiskās partijas vadlīniju ievērošanu. Literatūrzinātnieks R. Ekmanis skaidro šo tendenci kā cieši saistītu ar padomju vadības mēģinājumu palēnināt destalinizāciju, ko vispirms varēja pamanīt pēc Poznaņas sacelšanās 1956. gada vasarā Polijā un pēc padomju intervences Ungārijā tā paša gada oktobrī. Līderi Maskavā nolēma, ka intelektuālā brīvība pēc Staļina perioda bija izgājusi pārāk tālu.³⁷⁵ Tā Maskavā tika nosodīti žurnālu “Novij Mir” (*Новый мир*) un “Literaturnaja Moskva” (*Литературная Москва*) redaktori un vairāki rakstnieki, kas tika pozicionēti kā “demagogi”. Viens no kritikas objektiem bija rakstnieks Vladimirs Dudincevs (*Владимир Дмитриевич Дудинцев*; 1918–1998) un viņa romāns “Ne no maizes vien” (*Не хлебом единым*), kurā viņš atļāvās kritizēt partiju un valsti.³⁷⁶ Arī RS valdē šajā destalinizācijas periodā izteikti redzami ortodoksāli noskaņotie valdes locekļi, kuri vēlētos atjaunot staļinisma perioda principus, piemēram, J. Grants, K. Krauliņš, I. Muižnieks, Ēvalds Sokols (īstajā vārdā Ēvalds Svimpuls; 1900–1965), arī valdes pirmais sekretārs V. Lukss viedokļos vairāk pārstāv konservatīvo pusi. Līdzās viņiem bija rakstnieki, kuri mēģināja pieņemt pārmaiņas un ļaut literatūrai attīstīties dabiskajā plūdumā, piemēram, Ž. Grīva, V. Kalpiņš, V. Lācis, arī A. Grigulis.

Jāatzīmē, ka kritika varēja būt arī veids, kā izpaudās cīņas starp varas atzītajiem rakstniekiem un jaunajiem latviešu padomju literārā un RS lauka pienācējiem. Saskaņā ar P. Burdjē lauka jaunpienācējiem nepiemīt īpašs kapitāls, līdz ar to savu citādību viņi apliecina ar atšķirīgu daiļradi, viņi rada jaunus domāšanas un izteiksmes modeļus, kas nav saistīti ar dominējošajiem. Katra jauna pozīcija izraisa novirzes visā struktūrā, un saskaņā ar darbības un reakcijas loģiku noved pie visdažādākajām izmaiņām citu pozīciju ieņēmēju pozīcijās.³⁷⁷ Jaunajiem autoriem pārmeta kļūdainu nostāju, svārstīgumu un šaubas jautājumos, kas prasīja skaidru partejisku pozīciju. Lai gan neviens no autoriem neuzdrošinājās kritizēt pastāvošo padomju režīmu vai ideju par komunismu, vairākos latviešu daiļliteratūras darbos rakstnieki atļāvās atklāti rakstīt par problēmām sabiedrībā. Plašas diskusijas raisīja darbi, kam bija lielāka stila dažādība, sižeta atjautība un vairāk

³⁷⁵ Ekmanis, Rolfs. *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975*, p. 222.

³⁷⁶ Turpat.

³⁷⁷ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, pp. 58–59.

brīvības stāsta risināšanā.³⁷⁸ Kritiku saņēma D. Zigmonte par stāstu “Zelta putekļi” (1957), J. Laganovskis par krājumu “Kad vēji šalc” (1956) un citiem darbiem, V. Lāms par garstāsta “Baltā ūdensroze. Grāmatveža Kitnera liriskas piezīmes” (1958) un romāna fragmentu “Kāvu blāzmā” (1958) publikācijām, Vilija Ošiņa (1906–1959) par stāstu “Jana” (1957), L. Purs par romānu “Apsūdzēto sols” (1959), Dz. Rinkule par saviem stāstiem, Z. Skujiņš par stāstu “Traģēdija” (1956) un noveli “Vienas nakts hronika” (1957). Ne visi no minētajiem darbiem iztirzāti un aplūkoti RS valdes un partijas pirmorganizācijas sēdēs, tāpēc arī šajā apakšnodaļā iezīmēti tikai atsevišķi viedokļi par šo autoru daiļradi, kas kopumā atspoguļo vispārējo valdes nostāju un diskusijas RS 1956.–1958. gadā. Piemēram izvēlēti trīs autori – J. Laganovskis, D. Zigmonte un Z. Skujiņš. Katrs no viņiem ienāca un aktualizēja literatūrā jaunu, svaigu tematiku, ko vienoja sociālo problēmu atainojums, kas atspoguļoja arī padomju režīma un nomenklatūras nepilnības.

Rakstnieks J. Laganovskis par RS biedru kļuva jau 1947. gadā.³⁷⁹ 1956. gadā iznāca viņa pirmais stāstu, aprakstu un tēlojumu krājums “Kad vēji šalc”, ko literatūrzinātnieks R. Ekmanis nozīmīgumā salīdzina ar V. Dudinceva romānu “Ne no maizes vien”.³⁸⁰ Krājumā tēlota sociālistiskās dzīves veidošanās Latgalē. Autors nav vairījies no negatīvu parādību tēlojuma – padomju birokrātijas, cilvēku zemisko īpašību atveides, sistēmas blakusefektu – kukuļdošanas, zagšanas, krāpšanās personiskā labuma gūšanai, viltīguma u. tml. atveides. J. Laganovskis apsūdz ne tikai vietējās partijas amatpersonas, bet arī atbildīgos augstākos amatos. Krājumā tēlota dzīve kolhozā, kurā valda nesamērīgs smags darbs un necilvēcīgi sadzīviski apstākļi, savukārt padomju presē radīts iespaids, ka “kolhozieki un traktoristi strādā spoži saules apspīdētos kolhoza laukos, vienmēr sajūsmināti un ar dziesmu.”³⁸¹ J. Laganovska prozas krājumu tomēr nevar uzlūkot kā pretpadomju darbu, kas vērstos pret pastāvošo režīmu. Tā nolūks vairāk bija izgaismot esošās problēmas. 1957. gada 19. martā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē par darbu izteicies literatūrzinātnieks Ē. Sokols, norādot, ka dažviet J. Laganovska stāstos apšaubīta partijas politika un pārvaldība lauku reģionos.³⁸² Būtiski, ka destalinizācijas procesa ietekmē J. Laganovskis, nebūdams valdes loceklis, aktīvi iesaistījās valdes sēžu diskusijās arī par citiem ar latviešu kultūru un valodu saistītiem jautājumiem, tādējādi aktīvi piesakot savu pozīciju RS dzīvē. Tā kā jaunie biedri tika atbalstīti, tad kopumā, neraugoties

³⁷⁸ Ekmanis, Rolfs. *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975*, pp. 222–223.

³⁷⁹ Arī PSKP biedrs kopš 1939. gada.

³⁸⁰ Ekmanis, Rolfs. *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975*, p. 223.

³⁸¹ Turpat.

³⁸² LNA LVA PA-7263-1-10, 151. lp.

uz atsevišķām kritiskām piezīmēm, attieksme pret viņu bija labvēlīga. To apliecina arī V. Luksa aizrādījums citiem biedriem RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē 1957. gada 20. novembrī, ka pret J. Laganovski izvērstajā kritikā ieskanas personības kulta paliekas, kas piedēvē to gandrīz “valsts noziedzniekiem”, taču J. Laganovskim vajadzētu arī uzklaustīt biedru domas.³⁸³ Turpmākās diskusijas par J. Laganovski tika izbeigtas, saņemtā kritika būtiski neietekmēja viņa turpmāko profesionālo attīstību.

Jaunā rakstniece D. Zigmonte par savu stāstu “Zelta puteklī”³⁸⁴ saņēma asu kritiku no konservatīvajiem biedriem. Šajā stāstā attēlota jauna un izlutināta augstskolas studente Margarita, kura nāk no turīgas un privileģētas profesora, Staļina prēmijas laureāta ģimenes. Stāstā spēcīgi izcelta sievietes seksualitāte. Margarita pakļauj sev divus vīriešus – sava tēva šoferi Niklāvu un kursabiedru Laimonu, nesimpātiskā gaismā rādot pastāvošā režīma dualitāti, divkosību un cinismu: “Sacerējumi pastāv ne tāpēc, lai tajos izteiktu savas domas, bet lai asprātīgi variētu citu cēlos izteikumus! Vai arī tu varbūt domā piespiest mani ticēt, ka autors, kurš katru vasaru pavada Sočos un Krimā, ar savas sirds asinīm raksta par dzimto lauku dubļiem ražas novākšanas laikā, par pašai dziedīgām slaucējām un varonīgiem kombainieriem — ar tādu algu, ka mūsu varonīgais autors izlaistu garu, pie tādas dzīvodams! Cēli vārdi! Cēli vārdi, ko domā!”³⁸⁵ Lai arī stāsta nobeigums ir visai didaktisks, darbs tomēr ienesa svaigumu latviešu padomju literārajā telpā. RS valdes sekretārs Ā. Talcis stāsta autorei pārmeta padomju dzīves nepazīšanu, kā arī idejiskās pārlicības neesamību.³⁸⁶ Jāatzīmē, ka, atšķirībā no J. Laganovska, pret D. Zigmonti vērstā asā kritika, ko autore saņēma gan no vairākiem RS biedriem, gan publiski periodikā,³⁸⁷ ietekmēja turpmāko rakstnieces daiļrades attīstību. Turpmākos darbus viņa parakstīja kā D. Zigmonte (pirms tam D. Cielava), un savā nākamajā romānā “Jūras vārti” (1960) tēlo jau daudz atturīgākas vīrieša un sievietes savstarpējās attiecības, kuru priekšplānā atbilstoši padomju ideoloģijai izvirzīts pienākums, ne mīlestība.

Jāmin vēl Z. Skujiņa darbu piemēri. Stāstā “Tragēdija”³⁸⁸ autors atainoja padomju sociālās problēmas – dzīvokļu trūkumu, kā arī aprēķina laulības. Šajā stāstā Skujiņš rāda, kā piemērotas dzīvesvietas trūkuma dēļ izjūk divu jauniešu mīlestība. Stāsta varone Guna piekrīt aprēķina laulībām, lai iegūtu dzīvokli, savukārt viņas iecerētais Benedikts, krādams

³⁸³ LNA LVA PA-7263-1-11, 8. lp.

³⁸⁴ Cielava, Dagnija. Zelta puteklī. *Karogs*, Nr. 3, 1957, 1. marts, 57.–77.lpp.

³⁸⁵ Turpat, 74. lpp.

³⁸⁶ LNA LVA PA-7263-1-10, 150. lp.

³⁸⁷ Upīts, Andrejs. Jauns cīņas cēliens. *Cīņa*, Nr. 227, 1957, 25. sept., 3.–4. lpp.

³⁸⁸ Skujiņš, Zigmunds. Tragēdija. *Padomju Latvijas Sieviete*, Nr. 10, 1956, 11.–12. lpp.

naudu dzīvoklim, saslimst ar diloni. Z. Skujiņa atļaušanās tik klaji tēlot patiesos padomju cilvēka dzīves apstākļus izraisīja sašutumu konservatīvo biedru vidū. Valdes loceklis V. Bērce un krievu dzejnieks Vladimirs Alatircevs (*Владимир Иванович Алатырцев*; 1908–1964) Z. Skujiņa stāstam “Traģēdija” veltīja diezgan ciniskus komentārus, vulgarizējot tajā paustās problēmas, – “jaunatne izlaidusies, ja nav kafija ar krējumu un bulciņa – tā jau ir traģēdija”.³⁸⁹ Būtiski, ka Z. Skujiņa stāstu RS 4. kongresā aizstāvēja valdes loceklis, arī LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs V. Lācis, norādot, ka šādi darbi apliecina dzīves pazīšanu un ka dzīvokļa problēma patiešām ir aktuāls jautājums, tādēļ nav jāvairās literatūrā no šādu problēmu tēlojuma. V. Lācis aizrādīja arī uz jauno rakstnieku pārlieku kritizēšanu: “Rakstniekam no tādas kritikas nav nekāda labuma: tā viņu neaudzina, tikai samulsina, laupa pašāvēību savām spējām un rada šaubas par savas dzīves pieredzes vērtību vispār, bet tādā stāvoklī rakstnieks nevar radoši strādāt.”³⁹⁰ Diskusijas gan periodikā, gan RS izraisīja arī Z. Skujiņa novele “Vienas nakts hronika”. Iebildumus raisīja Z. Skujiņa atļaušanās kritiski attēlot cilvēkus, kuri ieņem augstus amatus, tostarp kādu ievērojamu Komunistiskās partijas biedru. Arī šoreiz V. Lācis kopumā atzinīgi novērtēja Z. Skujiņa darbu, norādot, ka literatūrā nav jābaidās negatīvi atveidot dažādu profesiju pārstāvjus, tostarp augsta ranga partijas biedrus: “Nevar bez gala izlīdzēties ar no ārzemēm importētiem spiegiem un diversantiem. [...] Nav cienījami tikai tādi “arodnieki”, kā spekulanti, zagļi, krāpnieki, mantrauši, žūpas, slaisti, izvirtuļi, birokrāti, bet šie tipi taču gadās starp dažādu profesiju pārstāvjiem un ja nu rakstnieks kādu no tiem parāda patiesā, bet nepievilcīgā gaismā, tad to nebūt nevajag uztvert kā apsūdzību visai profesijai.”³⁹¹ V. Lācis aicināja rakstniekus nenoklusēt negatīvās parādības sabiedrībā, bet tās atmaskot un nosodīt visas sabiedrības priekšā. Pēc V. Lāča paustā atbalsta turpmāka kritika par Z. Skujiņa darbiem nesekoja.

Šajā sakarā svarīgi minēt arī šo darbu kritiķu mēģinājumu ieņemt savu pozīciju latviešu padomju literatūras un RS laukā, publicējot varas laukam izpatīkošas un partejiskas recenzijas par jauno autoru darbiem. Daži no tiem, piemēram, I. Bērsons, R. Ezera, vēl tikai mēģināja ieņemt pozīciju RS laukā.³⁹² Piemēram, R. Ezera pārmeta Z. Skujiņam “partejiskuma trūkumu” un “nepareizu idejiskumu”.³⁹³ Līdzīgi par V. Ošiņas stāstu “Jana”

³⁸⁹ LNA LVA, 473-1-165, 58. lp.

³⁹⁰ LNA LVA, 473-1-164, 103. lp.

³⁹¹ Turpat, 104. lp.

³⁹² Ilgonis Bērsons par Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedru uzņemts 1959. gadā, Regīna Ezera – 1961. gadā.

³⁹³ Lasenberga, Regīna. Kad trūkst partejiskas nostājas. *Literatūra un Māksla*, Nr. 1, 1958, 4. janv., 2. lpp.

izteicās I. Bērsons, kurš aizrādīja, ka stāsts neatspoguļo padomju ikdienas realitāti, pievēršas negatīvu dzīves parādību tēlojumam, nav didaktisks.³⁹⁴ Vēlākos gados abi recenzenti par šīm kritikām taisnojās, tomēr publikācijas parāda arī kritiķu cīņu par pozīcijām, rakstot atbilstoši konjunktūrai.

Jau minēts, ka RS valde pamatā pārstāvēja oficiālo partijas viedokli, kas atsevišķus jauno autoru darbus lielākoties vērtēja kā nevēlamas parādības latviešu padomju literatūras procesā, tomēr asu kritiku pret šiem autoriem neizvērtā un ieturēja samērā saudzīgu attieksmi. Piemēram, 1957. gada 19. martā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas atklātā sapulce bija veltīta īsā stāsta idejiskumam latviešu padomju literatūrā. Par šo tematu referēja Ž. Grīva, kurš akcentēja jauno autoru “idejisko sīkumainību un mietpilsoniskas gaumes recidīvus”³⁹⁵, kas sevišķi redzami Z. Skujiņa stāstā “Traģēdija”, Dz. Rinkules stāstos, Ijas Melderes (īstajā vārdā Jesija Dzērve, 1915–1982) stāstā “Parasts notikums”. Kā pozitīvi vērtējamu izņēmumu Ž. Grīva izcēla D. Zigmontes stāstu “Zelta putekļi”. Kopumā Ž. Grīva pauda RS vadības kolektīvo attieksmi, akcentējot, ka “[..] padomju literatūras principi nav mainīti un revidēti. Runām par kāda “vecā kursa” atgriešanos nav nekāda pamata.”³⁹⁶ Sēdē redzama tendence asi kritizēt tos autorus, kuri savos darbos atļāvās tēlot negatīvās dzīves parādības un konfrontēja dzīves patiesību, nepatika pausta arī pret intimitātes tēlojumu. Šāda literatūra raksturota kā bezpartejiska. Secināts, ka, lai arī pastāv kļūdas, jaunos autorus nevajadzētu tik asi kritizēt, bet rosināt mācīties. Zīmīgas pārmaiņas izskanēja A. Griguļa viedoklī, kurš aicināja jaunos rakstniekus mācīties īsā stāsta tehniku nevis no padomju, bet no pirmspadomju laika latviešu rakstniekiem, kā arī krievu un pasaules literatūras.³⁹⁷ Valdes nostājā redzami centieni pieņemt literatūrā notiekošās pārmaiņas, vienlaikus mēģinot atbildēt, vai var pastāvēt bezidejiska, bezpartejiska literatūra.

Pēc PSRS Rakstnieku savienības valdes 3. plēnuma 1957. gada maijā rakstniekus apsūdzēja par atkāpšanos no Komunistiskās partijas nostādnēm – viņu darbos vērojamas nihilistiskas tendences.³⁹⁸ Savukārt 1957. gada 22.–29. jūnijā notika PSKP CK plēnums, kurā tika nosodīta Georgija Maļenkova (*Георгий Максимилианович Маленков*; 1901–1988), Lazara Kaganoviča (*Лазарь Мойсеевич Каганович*; 1893–1991) un Vjačeslava Molotova (*Вячеслав Михайлович Молотов*; 1890–1986) antipartejiskā grupa, kas bija

³⁹⁴ Bērsons, I. Tikai daļa dzīves patiesības. *Literatūra un Māksla*, Nr. 51, 1957, 21. dec., 3. lpp.

³⁹⁵ LNA LVA PA-7263-1-10, 149. lp.

³⁹⁶ Turpat.

³⁹⁷ Turpat, 154. lp.

³⁹⁸ Ekmanis, Rolfs. *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975*, p. 228.

izveidojusies PSKP CK Prezidijā.³⁹⁹ PSKP CK jūnija plēnums nozīmes ziņā bija līdzīgs PSKP 20. kongresam, jo tas saasināja konfrontāciju kultūras politikā – vēl stingrāk tika formulēti sociālistiskā reālisma principi mākslā, atsaucoties uz A. Ždanova runām un lēmumiem 1946.–1948. gadā, ko skaidroja ar Maļenkova, Kaganoviča un Molotova antipartejiskā grupējuma uzskatu izskaušanu. Pēc šī plēnuma laikrakstos “Komunisti” (*Коммунист*) un “Pravda” publicēja rakstus, kas noteica tālāko kultūrpolitikas virzienu. Kā vadlīnijas tika izmantotas Ņ. Hruščova runas par literatūru, kas uzsvēra partijas vadošo lomu kultūrpolitikā.⁴⁰⁰ Iespējams, ka bailes no pārliedzamas mākslas liberalizācijas saistāmas ar bažām, ka 1956. gadā notikusī revolūcija Ungārijā un liberālie strāvājumi varētu pārnākt arī uz PSRS.⁴⁰¹ 1957. gada otrajā pusē Latvijas Valsts izdevniecībā tika izdots Ņ. Hruščova teikto runu⁴⁰² saīsināts atreferējums “Par literatūras un mākslas ciešām saitēm ar tautas dzīvi” (1957), kļūstot par direktīvu, kas noteica padomju daudz nacionālās literatūras turpmākās attīstības ceļu. Rakstnieki atkal tika pakļauti pieaugošajam ideoloģiskajam spiedienam, kas dažos aspektos atgādināja iepriekšējo staļinisma periodu. Nevar apgalvot, ka pēc 1957. gada PSKP CK jūnija plēnuma LPSR un RS sēdēs kritika saasinājās. Tieši pretēji, 1957. gada 20. novembrī RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas un biroja darba atskaites ziņojumā valdes loceklis Ž. Grīva norādīja, ka “mūsu literatūra savā vairākumā stāv uz pareizām partijas pozīcijām. Runājot par savām kļūdām mēs bieži pārspilējam, un tālāk stāvošiem rodas nepareizs iespaids par mūsu literatūru. [...] Pārspilēta kritika ir tā pate mūsu dzīves pozitīvās puses noliegšana, jo literatūra arī ir dzīve, un pozitīvais viņā ir pārsvarā. [...] Vajadzētu izbeigt vienmēr atkārtot reiz pielaisto kļūdu nosodīšanu, jo tas nav audzinoši. Vajag vairāk atzīmēt pozitīvo.”⁴⁰³ Šis izteikums vēlreiz apliecina valdes locekļu neviendabīgo attieksmi un atsevišķu biedru pausto vēlmi par reformām un kvalitatīvām pārmaiņām literāro darbu vērtēšanā. Domājams, šāda samiernieciska Ž. Grīvas nostāja atklāj vecākās – jau atzītās – paaudzes vēlmi noturēt savas pozīcijas, neizsaucot pret sevi opozīciju. Apzinoties, ka jaunie rakstnieki savas vietas meklējumos apdraud laukā pastāvošo kārtību un struktūru, Ž. Grīva ar pozitīvā izcelšanu cenšas mazināt izteiktās atšķirības starp lauka dominējošām pozīcijām un hierarhiski zemāk

³⁹⁹ PSKP CK Plēnuma lēmums par G. M. Maļenkova, L. M. Kaganoviča un V. M. Molotova antipartejisko grupu. *Literatūra un Māksla*, Nr. 27, 1957, 6. jūl., 1. lpp.

⁴⁰⁰ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 179.

⁴⁰¹ Turpat, с. 180.

⁴⁰² Krājumā apkopotas runas, kas teiktas 1957. gada 13. maijā notikušajā rakstnieku sanāksmē PSKP CK, rakstnieku, gleznotāju, tēlnieku un komponistu pieņemšanā 1957. gada 19. maijā un partijas aktīva sanāksmē 1957. gada jūlijā.

⁴⁰³ LNA LVA PA-7263-1-11, 7. lp.

stāvošiem. Oficiāli šajā sēdē pieņemtā rezolūcija gan liecina, ka atsevišķu rakstnieku daiļradē konstatējama novirzīšanās no stingra partejiskuma, personisko interešu dominante pār kolektīvajām interesēm, kas liecina, ka partijas organizācijas idejiski audzinošais darbs vēl nav aptvēris visus rakstniekus. Turpmāk RS uzdots pievērst vēl lielāku vērību jauno rakstnieku ideoloģiskai audzināšanai.⁴⁰⁴ Par pieļautām atkāpēm liecina arī RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja sēde 1958. gada 22. aprīlī, kurā secināts, ka pēdējos trīs gadus ar jaunuzņemtajiem RS biedriem nav veikts idejiskās audzināšanas darbs, ko nolēma steidzami mainīt.⁴⁰⁵ Tas ļauj secināt, ka, neraugoties uz kritiku un diskusijām, RS pret jaunajiem autoriem bijusi pietiekami liberāla attieksme. Situāciju gan mazliet mainīja kārtējās PSKP CK direktīvas literatūras un mākslas jomā, kuru formulējums tika mainīts un kas apstiprinātas 1958. gada 28. maijā PSKP CK lēmumā “Par kļūdu labošanu operu “Lielā draudzība”, “Bogdans Hmeļnickis” un “No visas sirds” novērtējumā”. Šajā lēmumā kopumā iezīmētās pamatnostādnes literatūrā un mākslā palika nemainīgas – vissvarīgākā bija partejiskā līnija un pozīcija.⁴⁰⁶ Pēc šī lēmuma to vēlreiz apliecināja valdes pirmais sekretārs V. Lukss: “Mēs nedrīkstam ne mirkli aizmirst partejiskumu. Liriku mēs neapkarojam, bet arī lirikā jābūt ieustam mūsu lielajam laikam kā sarkanam pavedienam. Katram dzejolim ir jābūt rakstītam no partejiskām pozīcijām.”⁴⁰⁷ Tātad RS laukā visu laiku notika cīņa starp ortodoksāli noskaņotajiem valdes locekļiem un tiem, kas bija orientēti uz pārmaiņām.

Tuvojoties RS 4. kongresam 1958. gada 25.–27. septembrī, konservatīvie valdes locekļi, piemēram, V. Lukss, J. Niedre, vairākkārt sēdēs uzsvēra, ka rakstniekiem nepieciešama kaujinieciska nostāja un idejiska skaidrība.⁴⁰⁸ Tomēr šķiet, ka tas vairāk pausts kā oficiāla partijas nodeva un RS oficiālais partiju pārstāvošais viedoklis, jo kongresa referātos un debatēs vairumā viedokļu pausts atbalsts jaunajiem rakstniekiem. Kopumā valdes pirmais sekretārs V. Lukss stāvokli latviešu padomju literatūrā atzīmēja kā pozitīvu augšupeju: “[P]ar romānu un stāstu varoņiem arvien vairāk kļūst vienkārši ļaudis, strādnieku šķiras, darbaļaudis, tiešie komunisma cēlāji; otrkārt jāatzīmē, ka rakstnieki šos varoņus cenšas parādīt cilvēcīgus, jūtu un domu bagātus, cenšoties atnest dažkārt diezgan bieži lietotus šablonus un no kartona izgrieztos cilvēciņus, kuri nekādi nespēja ieinteresēt un

⁴⁰⁴ LNA LVA PA-7263-1-11, 11. lp.

⁴⁰⁵ Turpat, 70. lp.

⁴⁰⁶ Bleiere, Daina. Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā. *Vēsturnieks prof. Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veļtījumi 70 gadu jubilejā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 129. lpp.

⁴⁰⁷ LNA LVA PA-7263-1-11, 76. lp.

⁴⁰⁸ Turpat, 87. lp.

saviļņot.”⁴⁰⁹ V. Lukss arī aizrādīja, ka latviešu padomju literatūras kritikai pietrūkst prasmes apvienot dziļu idejiskumu ar iejūtīgu mākslas specifiku izpratni, kas norāda, ka Lukss vēlējās mainīt veidu un metodi, kāda literatūras vērtēšanā pastāvēja staļinisma periodā. Kā piemērus viņš minēja Z. Skujiņa noveli “Vienas nakts hronika” un V. Ošiņas stāstu “Jana”, ko daļa kritiķu vērtēja negatīvi, turpretī citi uzlūkoja pārāk atzinīgi. Z. Skujiņa stāstu “Tragēdija” V. Lukss raksturoja kā tiešām neizdevušos, bet novelē “Vienas nakts hronika” saskatīja daudz labu iezīmju.⁴¹⁰

Relatīvi liberālā attieksme pret latviešu padomju literatūras un RS lauka jaunpienācējiem ļāva ieņemt pozīcijas un nostabilizēties spēcīgai jauno rakstnieku paaudzei, radot pārmaiņas pastāvošajā latviešu padomju literatūras lauka struktūrā. No 1956. līdz 1958. gadam tapušie jauno autoru literārie darbi bija pirmie soļi pakāpeniskai opozīcijai pret iepriekš valdošo ideologizēto staļinisma perioda literatūru un tās vadību. RS valdes locekļu atšķirīgie vērtējumi par jauno autoru darbiem norāda uz valdošo nevienprātību arī tās heteronomā pola vadībā, ko, no vienas puses, iezīmēja konservatīvāko biedru, piemēram, V. Bērce, J. Granta, K. Krauliņa, I. Muižnieka viedoklis, no otras puses, progresīvāku biedru – A. Griguļa, Ž. Grīvas, V. Kalpiņa, V. Lāča uzskati. Savukārt valdes pirmā sekretāra izteikumos redzama manevrēšana starp Komunistiskās partijas svārstīgajiem ideoloģiski politiskajiem lēmumiem un tās oficiālā viedokļa reprezentāciju, kas joprojām bija staļinisma periodam līdzīga – rakstnieks ir Komunistiskās partijas ierocis.

3.3. Taktikas maiņa pēc nacionālkomunisma sagrāves

Periodā pirms nacionālkomunisma sagrāves 1959. gada jūlijā aplūkoti jautājumi un debates RS iezīmēja izteiktas atšķirības starp ortodoksāli un liberāli orientētiem biedriem un valdes locekļiem. Pastāvēja iespējas viedokļu dažādībai un iepriekš noklusētu jautājumu, kas skāra, piemēram, latviešu pirmspadomju kultūras mantojumu, aktualizācijai. Diemžēl nosacītā destāļinizācijas atmosfērā radusies liberalizācija un demokratizācijas iespējas LPSR tika apturētas pēc nacionālkomunistu darbības sagrāves. Šis bija būtisks pagrieziena punkts, kas mainīja arī RS debašu retoriku, tās faktiski bija “atkušņa” beigas LPSR un robežšķirtne nākamajam periodam. Vēsturniece D. Bleiere norāda, ka no 1959. līdz 1961. gadam LPSR sistemātiski tika izskausti visi tie ieguvumi, kas “atkušņa” laikā bija iegūti ideoloģijas un

⁴⁰⁹ LNA LVA 473-1-164, 41. lp.

⁴¹⁰ Turpat, 49. lp.

kultūras jomā, un LPSR ideoloģiskais klimats kļuva reakcionārāks nekā Maskavā.⁴¹¹ Līdz ar to kultūrpolitika LPSR šajā laika posmā jāaplūko nacionālkomunisma apkaršanas kontekstā.⁴¹² Neapšaubāmi tas ietekmēja turpmāko latviešu padomju literatūras procesu un norises RS, kas tiks aplūkotas šajā apakšnodaļā.

1959. gada 7.–8. jūlija LKP CK plēnumā pirmais sekretārs J. Kalnbērziņš⁴¹³ norādīja uz t. s. “buržuāziskā nacionālisma” izpausmēm radošajās savienībās. Viņa ieskatā vairākās radošajās savienībās joprojām esot šaubīgi un komunistiskajai ideoloģijai sveši cilvēki, kam pirmspadomju literatūras mantojuma kārtošana ir tikai aizsegs, lai legalizētu atklātus reakcionārus; notiek vēršanās pret citu tautību rakstniekiem un viņu darbiem u. tml.⁴¹⁴ Līdzīga retorika redzama arī RS sēdēs, kur akcentēti jautājumi, kas skāra pagātnes idealizēšanu, nacionālo un formālisma iezīmju izskaušanu daiļradē, draudzības ar krievu tautu noniecināšanu, trimdas kultūras darbinieku devuma popularizēšanu. 1959. gada 24. jūlijā norisinājās RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtā biedru sapulce, kuras dienas kārtībā bija LKP CK jūnija plēnuma lēmums “Par nopietniem trūkumiem un kļūdām darbā ar kadriem un nacionālās politikas praksē republikā”. Valdes pirmais sekretārs V. Lukss savā runā minēja krievu valodas mācīšanās nozīmi un arī krievu biedru respektēšanu, turklāt viņš aizrādīja, ka LPSR atgriezušies represētie rakstnieki, kas arī rada bīstamību un apdraudējumu ideoloģijai, pārāk liela nozīme tikusi piešķirta agrākajam latviešu kultūras mantojumam⁴¹⁵ un arī inteliģencei, piemēram, nosodīta E. Stērstes, A. Ķeniņa uzņemšana RS.⁴¹⁶ V. Lukss aicināja pievērst uzmanību šīm būtiskajām pārmaiņām, pārorientējot un pielāgojot savu darbību esošajiem apstākļiem. Arī citu valdes locekļu nostājā redzams atbalsts nacionālkomunistu nosodījumam.

1959. gada notikumu kontekstā lielāka uzmanība tika pievērsta darbiem, kas iepriekš aplūkoti kā diskutabli, bet ideoloģizēto kritiku saņēma vēlāk, pēc nacionālkomunistu sagrāves. Piemēram, 1959. gada 24. septembrī valdes sēde vēlīta V. Lāma daiļradei, sevišķa uzmanība pievērsta stāstam “Baltā ūdensroze. Grāmatveža Kitnera liriskas piezīmes”, kurā netipiski padomju ideoloģijai izmantota modernisma estētika, un romāna “Kāvu blāzmā” daļām, kas vēsta par leģionāru tēmu. Diskusijās apšaubīta V. Lāma partejiskā nostāja,

⁴¹¹ Bleiere, Daina. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990, 27.–28. lpp.

⁴¹² Bleiere, Daina. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 3, 2002, 114.–115. lpp.

⁴¹³ 1959. gada novembrī J. Kalnbērziņš un V. Lācis atteicās no amata un par LKP CK pirmo sekretāru ievēlēja A. Pelši. Savukārt V. Kalpiņš saglabāja kultūras ministra posteni.

⁴¹⁴ Bleiere, Daina. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā, 119., 121. lpp.

⁴¹⁵ LNA LVA PA-7263-1-11, 173. lp.

⁴¹⁶ Turpat, 176. lp.

norādot, ka, ja viņš vēlas ieņemt pienācīgu vietu RS un latviešu padomju literatūras laukā, viņam turpmāk skaidri jāparāda sava partejiskā pozīcija.⁴¹⁷ V. Lāmam pārmeta leģionāru attaisnošanu romānā “Kāvu blāzmā” un tā “piesārņošanu ar buržuāziskā nacionālisma idejām”.⁴¹⁸ Asa ideoloģizētā kritika no RS biedru puses skāra ne tikai tobrīd aktīvi rakstošos autorus, bet arī pirmspadomju rakstniekus, līdz ar to ietekmējot plānus par turpmāko latviešu literatūras mantojuma darbu izdošanu. Nosodīta Latvijas Valsts izdevniecības aizraušanās ar “atsevišķu latviešu buržuāzisko rakstnieku darbu izdošanu nesamērīgo augstos metienos”.⁴¹⁹ Šādi apgalvojumi pausti arī vēlāk, mēģinot pat apšaubīt tādu rakstnieku kā F. Bārdas, K. Skalbes, J. Jaunsudrabiņa literāro meistarību, kā tas redzams Ž. Grīvas paustajā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē 1960. gada 21. martā: “Blaumaņa valoda ģermāniska. Mēs šausmīgi noniecinām savu padomju literatūru – arī valodas ziņā. Mēs paši izplatām leģendas par buržuāzisko literatūru.”⁴²⁰

Arī turpmāk vadošo RS biedru izteikumos redzama tāda pati retorika, kāda bija vērojama staļinisma periodā – aktīvi uzsvērtā nacionālistisko iezīmju izskaušana un jaunatnes ideoloģiskā audzināšana. Speciāli šim uzdevumam 1959. gada 2. un 3. decembrī norisinājās RS valdes plēnums, kurā V. Lukss nolasīja Komunistiskās partijas Centrālkomitejas vēstījumu: “Padomju rakstniekiem izvirzījies godpilns uzdevums aktīvi piedalīties nākotnes cilvēka, jaunās dzīves cēlāja garīgo īpašību veidošanā. Viņi aicināti iedvesmot cilvēkus cīņai par komunismu, audzināt viņos cildenas tikumiskās īpašības, neiecietību pret buržuāzisko ideoloģiju un morāli. Padomju rakstnieku cildenais aicinājums ir patiesīgi un spilgti parādīt tautas darba varonības skaistumu, parādīt, cik grandioza un dižena ir cīņa par komunismu, būt kvēliem septiņgadu plāna propagandētājiem, iedvesmot možumu un enerģiju padomju cilvēku sirdīs, izskaust kapitālisma paliekas cilvēku apziņā, palīdzēt novērst visu to, kas vēl traucē mūsu virzīšanos uz priekšu.”⁴²¹ Valdes pirmais sekretārs V. Lukss atkārtoti uzsvēra, ka RS par katru literāru parādību jārunā “no nelokāmi idejiskām un partejiskām pozīcijām.”⁴²² V. Lukss aizrādīja, ka, lai arī valda Aukstā kara pamiera stāvoklis, karš nav beidzies ideoloģiskajā frontē.⁴²³ Oficiālajās runās militārā retorika no Staļina laika perioda nebija pazudusi, vienīgi tā vairs nebija tik klaja un agresīva. V. Luksa runā 1959. gada decembrī RS valdes plēnumā redzami centieni manevrēt starp

⁴¹⁷ LNA LVA 473-1-183, 10. lp.

⁴¹⁸ LNA LVA PA-7263-1-11, 176. lp.

⁴¹⁹ Turpat, 179. lp.

⁴²⁰ Turpat, 256. lp.

⁴²¹ LNA LVA 473-1-184, 2. lp.

⁴²² Turpat.

⁴²³ Turpat.

saspīlēto ideoloģisko atmosfēru un prasībām pret rakstniekiem un mākslas kritērijiem: “[M]ums nav vajadzīga tāda kritika, kas atdauza nieres, kas izsit patiku strādāt – tā partija mūs nemāca”.⁴²⁴ Arī Ņ. Hruščovs pauda, ka jāatvieglo rakstnieku pāreja no maldīgiem uzskatiem uz pareizu principiālu nostāju, nevajag uzsvērt agrāk pieļautās kļūdas un pastāvīgi tās atgādināt.⁴²⁵ Līdz ar to var izskaidrot arī RS valdes samērā iecietīgo kritiku un attieksmi pret V. Lāma prozas darbiem, kas, lai arī bija ideoloģiski diskutabli un atsevišķu biedru vērtējumos nepieņemami, tomēr netika pilnībā iznīcināti vai izvērstas citāda veida represijas pret rakstnieku, kā tas varēja būt Staļinisma periodā.

Aktuālo daiļdarbu sakarā jāatzīmē arī būtisks radošā darba jautājumu mezgļpunkts 20. gadsimta 50. gadu beigās–60. gadu sākumā – mākslinieciškums pret idejiskumu. To rakstā “Vissavienības III rakstnieku kongresu sagaidot. Dažas piezīmes par zināmām patiesībām”⁴²⁶ risināja O. Vācietis, kurš rakstīja, ka “[..] mākslai reizē jābūt sabiedriskai un arī mākslai”.⁴²⁷ Tātad mākslas darba meistarībai un mākslinieciškajiem līdzekļiem jābūt prioritātei pār idejiskumu. Voldemārs Meļinovskis (pseudonīms Voldemārs Melnis; 1910–1997), Rems Trofimovs (*Рем Алексеевич Трофимов*; 1928–2001) un Ā. Talcis⁴²⁸ pārmeta O. Vācietim “mākslu mākslas dēļ”, proti, “buržuāzisku” principu un kritēriju sludināšanu un aicinājumus mākslas saturu atraut no formas. Taču O. Vācieša rakstu var skaidrot kā mēģinājumu izvērst dialogu gan profesionāļu vidē, gan partijas nomenklatūrā par idejiskuma un meistarības jautājumu mākslā. 1959. gada decembra RS plēnumā literatūrzinātnieks un kritiķis J. Kalniņš savā referātā par laikraksta “Literatūra un Māksla” darbu attaisnoja O. Vācieti, skaidrojot viņa domas. Viņu atbalstīja arī C. Dinere: “Nav pareizi piekārt rakstniekam dažādus “ismus”, dzejniekam ir dažkārt apvainojums, “raksti kā padomju cilvēks” – mēs taču visi esam padomju cilvēki. Nevajadzētu prasīt, lai dzejnieki spēlētu uz vienas stīgas. Mums vajadzīgs vesels, pilnskanīgs orķestris.”⁴²⁹ Šajā periodā pakāpeniskā veidā iezīmējas aizmetņi RS biedru opozīcijai, kas manifestējās RS 5. kongresā. Jāatzīmē, ka atvērta diskusija par mākslinieciškuma prioritāti pretstatā idejiskumam Staļinisma periodā nebūtu iespējama. Neraugoties uz aizsākto diskusiju, 1959. gada RS valdes plēnumā tika

⁴²⁴ LNA LVA 473-1-184, 3. lp

⁴²⁵ Turpat, 3. lp

⁴²⁶ Vācietis, O. Vissavienības III rakstnieku kongresu sagaidot. Dažas piezīmes par zināmām patiesībām. *Literatūra un Māksla*, Nr. 9, 1959, 28. febr.

⁴²⁷ Turpat, 2. lp.

⁴²⁸ Kritiskās piezīmes izteiktas šādos rakstos: Melnis, Voldemārs. Padomāt līdz galam. *Literatūra un Māksla*, Nr. 19, 20, 1959, 9., 16. maijs, 2. lpp.; Trofimovs, Rems. Un vienaldzīgi klausās labu, jaunu... *Padomju Latvijas Komunisti*, Nr. 11, 1959, 81.–84. lpp.; Talcis, Ādolfs. Par patiesīgu mākslu. *Literatūra un Māksla*, Nr. 48, 1959, 28. nov., 1. lpp.

⁴²⁹ LNA LVA 473-1-184, 51. lp

pieņemta rezolūcija par RS periodisko izdevumu uzdevumiem nākamajā septiņgadē, kurā cita starpā teikts, ka publicējami daiļdarbi, kas vislabāk “sekmē padomju tautas varoniskās pūles septiņgades grandiozo uzdevumu veikšanā.”⁴³⁰

Svarīgi atzīmēt vēl vienu iepriekšējā periodā ne tik izteiktu uzdevumu – veicināt krievu autoru – klasiķu un padomju rakstnieku darbu izdošanu. To veicināja RS Krievu rakstnieku sekcijas biedru, piemēram, Dmitrija Nagiškina (*Дмитрий Дмитриевич Нагишкин*; 1909–1961), Ļeva Prozorovska (*Лев Владимирович Проzorовский*; 1914–1988), Mihaila Zorina (*Михаил Израилевич Зорин*; īstajā vārdā Mihails Simhovičs, 1916–?) iesniegtās sūdzības, ka pārāk maza uzmanība pievērsta krievu autoriem. Krievu rakstnieks V. Alatircevs aizrādīja, ka “[n]av vienlīdzīgs stāvoklis krievu un latviešu rakstniekiem – negrib [Latvijas Valsts izdevniecība] izdot lielākā tirāžā krievu biedru darbus.”⁴³¹ Redzams, ka iepriekš krievu autoriem nav pievērsta pārāk liela uzmanība, uz ko norāda izteikumi sēžu protokolos par šo rakstnieku vajadzību ignorēšanu u. tml. RS valdes turpmākās diskusijas šajā jautājumā ir absolūta konjunktūra un cenšanās pielāgoties partijas vadlīnijām. Piemēram, 1959. gada 30. oktobrī norisinājās RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas atklātā sapulce, kuras dienaskārtībā bija rakstnieku uzdevumi septiņgades plāna izpildē un attiecību veidošanā ar citām PSRS republikām. Debatēs skaidri iezīmēta rakstnieku sadarbība ar partiju. A. Grigulis pauda: “Pats svarīgākais ir parādīt latviešu un krievu tautu draudzības. Bez krievu tautas mēs kā latv. tauta vairs neeksistētu. [...] Praktiskajā darbā – rakstniekiem – būtu svarīgi apgaismot to, ka latv. tautai ir tāls gaišs ceļš priekšā ar krievu tautu sadarbībā.”⁴³² Jāatzīmē, ka tautu draudzības jautājums ideoloģijas un kultūras kontekstā tika uzsvērts arī LKP 17. kongresā 1960. gada 16.–17. februārī. Kongresā A. Pelše referātā aplūkoja RS darbu, uzsverot krievu klasiķu darbu izdošanu un iestudēšanu teātros, mūsdienu padomju dramaturgu lugu iestudēšanu.⁴³³ Šajā kongresā tika arī nolemts, ka rakstniekiem vislielākā uzmanība jāpievērš “jaunā padomju cilvēka rakstura audzināšanai un cīņai pret pagātnes paliekām, īpaši buržuāzisko nacionālismu”.⁴³⁴ Tostarp kā “buržuāziskā nacionālisma” izpausme tika interpretēta krievu valodas neprasme, uz ko 1960. gada 21. marta RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē norādīja Ž. Grīva.⁴³⁵

⁴³⁰ LNA LVA 473-1-184, 66.–67. lp

⁴³¹ LNA LVA PA-7263-1-11, 176. lp.

⁴³² Turpat, 194. lp.

⁴³³ Bleiere, Daina. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā, 123. lpp.

⁴³⁴ LNA LVA PA-7263-1-11, 254. lp.

⁴³⁵ Turpat, 255. lp.

Laikā pēc nacionālkomunisma sagrāves LPSR radošās inteliģences attiecības ar varu mainījās. Tas attiecināms arī uz PSRS kopumā, jo līdz ar Staļina personības kulta atmaskošanu daļa inteliģences saskatīja režīma sadzīves problēmas un grūtības. Ņ. Hruščova PSKP 20. kongresā pasludinātā oficiālā nostāja, tāpat arī vēlāko gadu reformas nebija konsekventas. Vēsturnieks K. Sokolovs norāda, ka radošajā inteliģencē satraukumu izraisīja varas iestāžu vēlme kultūras jomā veikt vien minimālas izmaiņas, kas iezīmēja atgriešanos pie staļiniskās tradīcijas.⁴³⁶ Tomēr lielākā daļa inteliģences uzskatīja, ka padomju valsts ies liberalizācijas ceļu, lai arī pēcāk jau bija redzams, ka solītās reformas un attīstības temps netika realizēts. Līdz ar to sāka pieaugt opozīcija, bijušo staļiniskās vadības pārstāvju ietekme. Ņ. Hruščovs visiem spēkiem centās novērst cilvēku uzmanību no šiem neapmierinošajiem rezultātiem, kā vienu no metodēm izmantojot pagātnes mantojuma nosodīšanu.⁴³⁷ Tas nacionālkomunistu sagrāves ietekmē redzams arī RS.

Lai izskaustu vispārējo sabiedrības neapmierinātību, tika organizēts antistaļiniskās propagandas otrais posms, kura sākums datējams ar PSKP 22. kongresu 1961. gada 17.–31. oktobrī. No vienas puses, propaganda bija vērsta uz jauna ekonomikas uzplaukuma stimulēšanu – neapstrādātu zemju attīstību un kosmosa izpēti, liela mēroga būvniecības projektiem; no otras puses, tā atklāja jaunus faktus par Staļina režīmu, tostarp gulagu un tā gūstekņu likteņiem.⁴³⁸ Kongresam bija liela ietekme uz varas kultūrpolitiku un kultūras un politisko gaisotni valstī. PSKP 22. kongresā tika iezīmēti mākslas un literatūras uzdevumi. Balstoties uz sociālistisko reālismu, rakstniekiem bija jāattēlo sociālistiskās realitātes bagātība un daudzveidība un jāatmasko viss, kas kavē progresīvu attīstību.⁴³⁹ Jāatzīmē arī, ka šajā periodā PSRS, tāpat LPSR literatūrā turpināja tapt jauni, ideoloģiski pretrunīgi vērtēti darbi, norādot uz paralēlā diskursa esamību un zināmu opozīciju padomju totalitārajam režīmam.

3.4. Opozicionālās prakses un radošā inteliģence

Lai arī pēc nacionālkomunisma sagrāves “atkušņa” nestā liberalizācija LPSR bija beigusies, tā turpinājās literatūrā. Var apgalvot, ka latviešu padomju literatūrā turpinājās tas

⁴³⁶ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 195.

⁴³⁷ Turpat.

⁴³⁸ Turpat, с. 196.

⁴³⁹ Turpat.

“atkusnis”, kas joprojām pastāvēja Padomju Krievijā. Pēc 1957.–1959. gadā izvērstās ideoloģizētās kritikas pret vairākiem jaunajiem autoriem latviešu padomju prozā mazinājās rakstnieku aktivitāte. 50. un 60. gadu mijā prozaiķi novērsās no sabiedrībai aktuālu jautājumu risināšanas, un par galveno literatūras veidu savas daudzslāņainības dēļ kļuva dzeja. Literatūrzinātnieks R. Briedis norāda, ka tieši “[d]zeja turpmākajās desmitgadēs ar saviem izteiksmes līdzekļiem risina sabiedrībā sasāpējušos jautājumus, kļūstot par sabiedriskās apziņas izteicēju.”⁴⁴⁰ Par vadošo kļuva jaunā dzejnieku paaudze, piemēram, Imants Auziņš (1937–2013), V. Belševica, O. Vācietis, I. Ziedonis, kuru daiļradi vairs tik vienkārši nevarēja ielikt sociālistiskā reālisma rāmjos. Liela ietekme bija krievu rakstnieku daiļradei, kas atbalsojās arī LPSR kultūrtelpā. Par pavērsiena punktu kultūras dzīvē uzskatāms jau minētais V. Dudinceva romāns “Ne no maizes vien”, Iļjas Ērenburga (*Илья Григорьевич Эренбург*; 1891–1967) stāsts “Atkusnis” (*Оттепель*), Valentīna Ovečkina (*Валентин Владимирович Овечкин*; 1904–1968) esejas par lauku dzīvi, kā arī almanahi “Literaturnaja Moskva” (*Литературная Москва*) un “Tarusskie stranicy” (*Тарусские страницы*), bet visvairāk – ikmēneša literatūras un publicistikas žurnāls “Novij Mir”. Šī žurnāla galvenais redaktors Aleksandrs Tvardovskis (*Александр Трифонович Твардовский*; 1910–1971) publicēja talantīgākos un liberālākos autorus krievu literatūrā. Žurnāls veicināja ne tikai liberālisma ideju izplatību, bet arī vienoja tās piekritējus, kļūstot par 60. gadu simbolu un garīgo oāzi.⁴⁴¹ Liela uzdrīkstēšanās žurnāla redakcijai bija Aleksandra Solžeņicina (*Александр Исаевич Солженицын*; 1918–2007) stāsta “Viena diena Ivana Deņisoviča dzīvē” (*Один день Ивана Денисовича*) publikācija žurnāla 1962. gada 11. numurā, kas daļā radošās inteliģences tika uztverts kā pagrieziena punkts liberalizācijā.⁴⁴² Jaunajiem latviešu dzejniekiem būtiska bija arī krievu jauno dzejnieku – Jevgeņija Jevtušenko (*Евгений Александрович Евтушенко*; 1932–2007), Roberta Roždestvenska (*Роберт Иванович Рождественский*; 1932–1994), Andreja Vozņesenska (*Андрей Андреевич Вознесенский*; 1933–2010) – lielā autoritāte; ar minētajiem autoriem kontaktus bija nodibinājuši arī latviešu dzejnieki.

Rezumējot visu šajā periodā latviešu padomju literatūras laukā notikušo, jāuzsver, ka priekšplānā izvirzījās konfrontācija starp konservatīvajiem (ortodoksālajiem) un liberāli orientētiem biedriem. Tas veicināja aizvien aktīvāku jauno RS biedru iesaisti ne tikai

⁴⁴⁰ Briedis, Raimonds. Proza. 50.–70. gadi, 67. lpp.

⁴⁴¹ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 208.

⁴⁴² A. Solžeņicina stāstā atainota Staļina laika ieslodzījuma vietu sistēma, ietverot arī staļinisma kritiku.

radošajā, bet arī administratīvajā procesā. Jaunā paaudze, pakāpeniski nonākot opozīcijā vecākajai, mēģināja ieņemt lielāku lomu un dominanti RS heteronomajā polā. Kritika un varas sniegtās direktīvas rosināja jauno paaudzi kvalitatīvām pārmaiņām. Jaunākajai paaudzei atšķirībā no vecākās bija vēlme atšķirties un mainīt pastāvošo kārtību, par prioritāti literatūrā izvirzot mākslinieciskumu, nevis idejiskumu. Saskaņā ar P. Burdjē jaunajai paaudzei, lai ieņemtu stabilas pozīcijas laukā, bija jāapliecina sava atšķirība, jāpanāk, lai to pazīst un atzīst, “jārada savs vārds”.⁴⁴³ Cenšoties uzspiest jaunus domāšanas un izteiksmes modeļus, kas nav saistīti ar dominējošajiem domāšanas veidiem, viņiem ir jāpārsteidz ortodoksālā auditorija ar savu “neskaidrību”.⁴⁴⁴ Jāatzīmē, ka spilgtākie jaunās dzejnieku paaudzes pārstāvji tika cienīti arī RS un pakāpeniski ieņēma arvien lielāku ietekmi. Piemēram, dzejniecei V. Belševicai regulāri tika sniegts materiālais atbalsts un iespēja strādāt rakstnieku atpūtas namā Dubultos. Savukārt O. Vācietis jau drīz pēc uzņemšanas RS 1956. gadā ieguva zināmu prestižu un atzinību latviešu padomju literatūrā un RS. Jau 1959. gadā viņš tika virzīts LPSR Valsts prēmijai par krājumu “Ugunī”.⁴⁴⁵ 1960. gadā par nopelniem latviešu padomju literatūrā O. Vācietis apbalvots ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu,⁴⁴⁶ savukārt 1961. gadā augstu novērtēts viņa dzejoļu krājums “Krāces apiet nav laika”.⁴⁴⁷ Jaunie dzejnieki sabiedrībā bija guvuši lielu atbalstu un popularitāti – simbolisko kapitālu, kā dēļ viņi bija potenciāli bīstami pastāvošajai RS hierarhijai, ko strukturēja varas lauka protežēti un atbalstīti rakstnieki ar varas pozīcijas stiprinošu daiļradi.

Līdzīga situācija norisinājās arī PSRS kopumā, kur jauno autoru daiļrade un mākslinieciskās izpausmes apdraudēja pastāvošo sistēmu. Nestabila situācija vērojama arī varas laukā – PSKP CK iekšienē. Ņ. Hruščova solītais attīstības temps līdz 1962. gadam netika realizēts. Vēsturniece D. Bleiere norāda, ka tas pret viņu noskaņoja vairākus sabiedrības slāņus un interešu grupas, bet visvairāk partijas aparātu, kas sāka īstenot pret Ņ. Hruščovu vērstu sazvērestību, kuras rezultātā 1964. gadā Hruščovs tika atcelts no amata.⁴⁴⁸ Kā potenciālu apdraudējumu partija saskatīja liberāli orientētās radošās inteliģences aktivizēšanos un centās to iegrožot. Atrodot dažādus iegāstus, pret radošo inteliģenci tika aizsāktas jaunas ideoloģiskās kampaņas; pirmā no tām tēlotāja mākslā

⁴⁴³ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, pp. 58–59.

⁴⁴⁴ Turpat.

⁴⁴⁵ LNA LVA 473-1-183, 4. lp.

⁴⁴⁶ LNA LVA 473-211, 15. lp.

⁴⁴⁷ LNA LVA 473-1-219, 7.-8. lp.

⁴⁴⁸ Bleiere, Daina. Ņikita Hruščovs [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 01.11.2022.] Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/65330-Ņikita-Hruščovs>

1962. gada nogalē.⁴⁴⁹ Šīs kampaņas augstākais punkts bija PSKP CK sekretāra un ideoloģiskās komisijas priekšsēdētāja Leonīda Iljičova (*Леонид Фёдорович Ильичёв*; 1906–1990) un Ņ. Hruščova tikšanās ar radošo inteliģenci 1962. gada 17. decembrī, pēc kuras aizsākas kampaņa pret abstrakcionismu un formālismu visā PSRS.⁴⁵⁰ Nākamā tikšanās ar radošo inteliģenci norisinājās 1963. gada 7. un 8. martā, kurā plaši tika iztirzāti visu mākslas nozaru jautājumi. Faktiski tas izraisīja būtiskas sekas radošās inteliģences attiecībās ar varu, mainot kultūrpolitikas vadlīnijas un iezīmējot politiskā “atkušņa” beigas visā Padomju Savienībā. PSRS periodiskajos izdevumos parādījās apjomīgi kritiski raksti, kuros iztirzāti trūkumi un neveselīgas parādības pēdējo gadu padomju literatūrā un mākslā. Ņ. Hruščova un L. Iljičova runu atreferējumi tika apkopoti un izdoti brošūrā⁴⁵¹ kā turpmākās vadlīnijas radošajai inteliģencei.

Arī LKP CK izvērsa vietējo kampaņu pret “formālismu un abstrakcionismu”, kas norisinājās Radošās inteliģences sanāksmē 1963. gada 22. un 28. martā LPSR Zinātņu akadēmijā, piedaloties LKP CK pirmajam sekretāram A. Pelšem un ideoloģiskajam sekretāram A. Vosam. Šajā sanāksmē uzstājās vairāki RS biedri (A. Grigulis, Ž. Grīva, F. Rokpelnis, Laimons Pēlmanis (1914–1990), Valdis Rūja (īstajā vārdā Valdis Kriķis, 1928–2020), J. Vanags), kas vērsās pret O. Vācieša, V. Belševicas, M. Kromas, C. Dineres, Ē. Vilka darbiem.⁴⁵² Kritizēti arī jauno dzejnieku – I. Auziņa un Māra Čaklā (1940–2003) dzejoļi. Dzejniekiem tika pārņemts cinisms, pesimisms, subjektīvisms, neskaidra nostāja un kompozīcija, abstraktu, vispārcilvēcisku vērtību sludināšana. Jauno autoru darbi šajā sanāksmē tika dēvēti par “maļčiku literatūru”, tā norādot uz tiešu ietekmēšanos no krievu kolēģiem dzejniekiem, kas vērojama arī citās PSRS republikās.⁴⁵³ Satraukumu raisīja arī emigrācijas interese par šo literatūru, kas to vērtēja kā pozitīvu parādību.⁴⁵⁴ Līdzīgi kā Maskavā liberālo publikāciju popularitātē vainoja žurnālu “Novij Mir”, tā arī LPSR pie atbildības sauca žurnāla “Karogs” redakciju, kura publicēja kritizēto autoru darbus.

⁴⁴⁹ Viens no ieganstiem šīs kampaņas uzsākšanai bija Maskavas Mākslinieku savienības trīsdesmitgadei veltītās abstrakcionistu izstādes apmeklējums 1962. gada 1. decembrī Maskavas Manēžā, kurā Ņ. Hruščovs necenzētiem vārdiem vērsās pret tēlnieka Ernsta Ņeizvestņija (*Эрнст Иосифович Неизвестный*; 1925–2016) skulptūru un citu mākslinieku darbiem, pārmetot māksliniekiem abstrakcionismu un formālismu.

⁴⁵⁰ Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*, с. 219.

⁴⁵¹ Hruščovs, Ņikita. *Augsts idejiskums un mākslinieciska meistarība – padomju literatūras un mākslas lielais spēks*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963.

⁴⁵² O. Vācieša poēma “Einšteiniāna”, dzejoļi “Partijas piederība” un “Tarakāna monologs” (visi 1962), V. Belševicas dzejoļu cikls “Siržu seifi” (1963), M. Kromas dzejoļi, īpaši – “Pat tad, ja salūst slēpe” (1963), Ē. Vilka stāsts “Divpadsmit kilometri” (1963).

⁴⁵³ LNA LVA PA 101-26-84, 73. lp.

⁴⁵⁴ Turpat, 66. lp.

Šī kampaņa un sanāksmes vēl spilgtāk izgaismoja divus līdzās pastāvošos pretējus diskursus – vecā, konservatīvā, ortodoksālā rakstnieku paaudze pretstatā jaunajiem, liberāli orientētajiem, kas ar savu radošo darbību pakāpeniski paplašināja gan sociālistiskā reālisma robežas, gan latviešu padomju literatūras lauka struktūru. A. Grigulis iezīmēja šos divus diskursus: “It kā mūsu jaunatne atrāvusies no mūsu vecās, revolucionārās paaudzes, it kā atrāvusies no revolūcijas un iet pa citu ceļu. [...] Šie dzejnieki sasauca ar to, kas notiekas glezniecībā un tēlniecībā – ar abstrakcionismu.”⁴⁵⁵ Divu pretēju RS biedru diskursu nostāja redzama arī šo biedru retorikā, kur vecākā paaudze joprojām lietoja militāro leksiku, runājot par rakstniekiem kā komunisma un partijas karavīriem⁴⁵⁶, turpretī jaunā paaudze no līdzīgiem izteiksmes līdzekļiem norobežojās. Šīs sanāksmes rosināja vēl lielāku uzsvāru tieši uz jaunatnes – jauno autoru politiski ideoloģisko audzināšanu.

Radošās inteliģences sanāksmēs apspriestā kritika un partijas vadlīnijas atspoguļojās arī RS sēdēs. Kritizēto autoru literārā darbība izskatīta atklātajās un apvienotajās Rakstnieku savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas un valdes sēdēs 1963. gada 2. aprīlī un 30. maijā.⁴⁵⁷ Šajās sēdēs valdes nostājā nav redzamas atkāpes no partijas direktīvām, līdz ar to par iespējamu reformu pagriezieni nevarēja būt runas. Valdes nostāja bija stiprināt Komunistiskās partijas ietekmi literatūrā. Savukārt kritikā pret biedriem tika pielietota samērā saudzīga taktika ar tālredzīgu domu talantus saudzēt, ne iznīcināt. Līdz ar to šī kampaņa vairāk vērtējama kā Maskavas iniciatīva, ko RS valde nevarēja ignorēt.⁴⁵⁸

Notikusī kampaņa un jauno autoru kritika bija robežpunkts, lai pakāpeniski RS laukā veidotos lielāks opozīcijas grupējums, kas vēlējās atbrīvoties no izdabāšanas valdošajai partijai un konjunktūrai gan literatūrā, gan RS. Vecākā ortodoksālā paaudze turpretī skaidri norādīja, ka nav ieinteresēta zaudēt savu prestižu un statusu. Tādējādi šī kampaņa interpretējama arī kā cīņa par pozīcijām, par savu vietu RS laukā. To atmiņās norāda arī vairāki laikabiedri, piemēram, M. Čaklais, Jānis Škapars (dz. 1927)⁴⁵⁹, kas atceras entuziasmu, ar kādu vecākā paaudze kritizēja jaunos. Tātad šajā periodā pastāvēja izteikta divu paaudžu konfrontācija un cīņa RS laukā. Šeit var aktualizēt P. Burdjē domu, ka abām

⁴⁵⁵ LNA LVA PA 101-26-84, 66. lp.

⁴⁵⁶ Turpat, 80., 100. lp.

⁴⁵⁷ Plašāk par sēžu saturu skatīt: Eversone, Madara. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956–1969)*. Maģistra darbs. Rīga, 2015, 51.–55. lpp.; Eversone, Madara. Kampaņa pret abstrakcionismu un formālismu 1963. gadā. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes nostāja. Letonica*, Nr. 35, 2017, 43.–52. lpp.

⁴⁵⁸ Eversone, Madara. Kampaņa pret abstrakcionismu un formālismu 1963. gadā. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes nostāja. Letonica*, Nr. 35, 2017, 46. lp.

⁴⁵⁹ Čaklais, Māris. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000, 55. lpp.; Škapars, Jānis. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969–1979*. Rīga: Dienas Grāmata, 2008, 15.–16.lpp.

pusēm svarīgi bija nostiprināt savu zīmi, savu laikmetu, kuru tie izveidojuši un veido un par kura pastāvēšanu cīnās arī turpmāk. Atstāt savu zīmi, aizsākt jaunu laikmetu nozīmē iegūt atzinību par savu atšķirību no citiem, īpaši no visatzītākajiem autoriem; tas nozīmē arī jaunas pozīcijas izveidi avangardā, apsteidzot jau esošās ieņemtās pozīcijas.⁴⁶⁰ Jaunā RS biedru liberāli orientētā paaudze nebija ieinteresēta saglabāt pašreizējo kārtību. Šī paaudze, ko reprezentēja O. Vācietis, V. Belševica, I. Auziņš, Lija Brīdaka (1932–2022), M. Čaklais, arī literatūras kritiķis I. Bērsons u. c., nevēlējās piedalīties vienkāršas reproducēšanas ciklā, kur “jaunie” godina “vecu” sasniegumus – un “vecie” atzīst “jaunos”. Tā nāca ar saviem uzstādījumiem un ievirzēm, kas bija pretrunā ar latviešu padomju literatūrā un RS valdošajām daiļdarbu radīšanas normām.⁴⁶¹

Lai jaunā paaudze gūtu panākumus, bija jānotiek ārējām pārmaiņām. P. Burdjē akcentē, ka radikālas politiskas pārmaiņas, piemēram, revolucionāras krīzes, maina varas attiecības lauka ietvaros.⁴⁶² Šāds revolucionāru pārmaiņu notikums bija Latvijas Padomju rakstnieku savienības 5. kongress 1965. gada 14.–16. decembrī. Kongresa vēlēšanās RS valdē netika ievēlēti pieci vecākās paaudzes konservatīvākie un ortodoksāli noskaņotie rakstnieki – A. Grigulis, Ž. Grīva, K. Krauliņš, J. Niedre un J. Vanags. Divas trešdaļas valdē ievēlēto bija jaunās paaudzes rakstnieki (skat. 9. pielikumu). Par valdes pirmo sekretāru tika izraudzīts Alberts Jansons, valdes sekretāriem – I. Bērsons un I. Ziedonis (viņa vietā 1967. gadā iecelta L. Brīdaka). Vecākās paaudzes rakstniekiem palika tikai divpadsmit vietas.⁴⁶³ Šo notikumu īpaši tēlaini raksturojis Z. Skujiņš: “Vecie, iedresētie lauvās, kas gadiem gulējuši uz posteņu pjedestāliem dekoratīvi nedzīvi, līdzīgi cementa brāļiem Vērmaņdārzā, vēlēšanās dabū pa dibenu.”⁴⁶⁴ Jāatzīmē, ka jaunajai rakstnieku paaudzei nebija būtisku iebildumu pret iepriekšējo, ilggadējo valdes pirmo sekretāru V. Luksu. V. Luksa laikabiedri viņa vadības periodu raksturo kopumā pozitīvi. V. Lukss daudz strādāja ar jaunajiem autoriem (piemēram, V. Belševicu, Tālivaldi Bričku (1927–1954), A. Krūkli, O. Lisovsku, Jāni Plotnieku (1932–2003), V. Rūju, Arvīdu Skalbi (1922–2002), Laimoni Vāczemnieku (1929–1998), O. Vācieti, Andri Vējānu (īstajā vārdā Donatu Kalnaču, 1927–2005) u. c.), veicinot to izaugsmi. Sākoties destalinizācijas procesam, viņš sekmēja jaunu

⁴⁶⁰ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity, 1993, p. 60.

⁴⁶¹ Turpat, pp. 57–58.

⁴⁶² Turpat.

⁴⁶³ Valdē palika A. Balodis, V. Bērce, M. Birze, M. Ķempe, V. Lācis, V. Lukss, V. Meļinovskis, A. Sakse, J. Sudrabkalns, A. Upīts, A. Vējāns, Nikolajs Zadornovs (*Николай Задорнов*, 1909–1992).

⁴⁶⁴ Skujiņš, Zigmunds. *Patiesību karnevāls. Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sējums, Rīga: Mansards, 2010, 161. lpp.

biedru uzņemšanu RS, ko uzsvēris arī dzejnieks I. Auziņš: “Pat tad, ja Valdis Lukss un viņa palīgi nebūtu neko citu izdarījuši latviešu literatūras labā, kā vien veicinājuši rakstnieku pulka atjaunotni pēc diviem baisajiem režīmiem, arī tad viņiem pienāktos liela pateicība.”⁴⁶⁵ Par zināmu demokrātiskumu V. Luksa laikā liecina arī tas, ka RS 5. kongresā 1965. gadā LKP CK V. Luksa vietā vēlējās redzēt vēl stingrāku un partijai paklausīgāku pirmo sekretāru, tādēļ viņš par pirmo sekretāru netika izvēlēts.

RS 5. kongresam⁴⁶⁶ sākotnēji vajadzēja notikt 1962. gadā, bet PSRS Rakstnieku savienības sekretariāts nolēma kongresu pārcelt uz 1963. gada decembri, bet republiku kongresus pagaidām atlikt.⁴⁶⁷ Starp spilgtākajiem jaunās paaudzes opozīcijas iemesliem jāmin jaunā dzejnieka K. Skujenieka apcietināšana 1962. gada 17. aprīlī. Par pretvalstisku darbību dzejnieku notiesāja uz septiņiem gadiem. Apcietināšanas īstais cēlonis bija gatavošanās nākamajam RS kongresam kopā ar V. Belševicu. Jau šajā laikā jaunajā paaudzē brieda plāni izbalsot vecāko, ortodoksāli noskaņoto paaudzi no RS valdes. Tas kļuva zināms LKP CK aprindās, un K. Skujenieks tika apcietināts, lai novērstu opozīcijas tālāko attīstību.⁴⁶⁸ Faktiski ar šo notikumu skaidri iezīmējas jaunās paaudzes pretstatījums ne tikai vecākajai rakstnieku paaudzei, bet arī varas laukam, kas vēlāk atspoguļojās gan kongresa organizēšanā, gan debatēs. Tajās izteikti varēja redzēt divu diskursu līdzāspastāvēšanu un RS biedru šķelšanos, ko veicināja atšķirīgā nostāja gan par estētiskajiem, gan politiskajiem uzstādījumiem. Jaunie rakstnieki 5. kongresa debatēs kritiski vērtēja ne tikai līdzšinējo RS vadību, bet arī dažādus padomju kultūras un sociālpolitiskos jautājumus. Debatēs vērojami centieni rehabilitēt agrāk noliegto latviešu literatūras un kultūras mantojumu (piemēram, Jāņu aizliegšana, 1963. gadā aizsāktā ideoloģiskā kampaņa pret Ē. Vilka stāstu “Divpadsmit kilometri” u. c.), aicinot pārvērtēt literatūras uzdevumus, rakstnieku darba ideoloģizāciju un cenzūru.

RS 5. kongresa debates apliecināja jaunās rakstnieku paaudzes spēcīgās pozīcijas, kas savukārt noteica kongresa noskaņu un balsošanas rezultātus. LKP CK apstrīdēja jaunievelēto valdes sastāvu, jo tas neatbilda LKP CK interesēm – valdes pirmā sekretāra amatā redzēt Ž. Grīvu, kas turpinātu īstenot partijas intereses RS.⁴⁶⁹ LKP CK mērķtiecīgi konstruēja

⁴⁶⁵ Auziņš, Imants. *Piecdesmit gadi bez televizora: atmiņu ainas*. 1. daļa. Rīga: Sol Vita, 2002, 79. lpp.

⁴⁶⁶ Plašāk par kongresu: Eversone, Madara. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956–1969)*. Maģistra darbs. Rīga: 2015, 56.–63. lpp.; Eversone, Madara. *Latvijas Padomju Rakstnieku savienības 5. kongress (1965) – pagrieziena punkts latviešu literārā procesa virzībā 60. gadu otrajā pusē. Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, Nr. 22. Liepāja: LiePA, 2017, 77.–81. lpp.

⁴⁶⁷ LNA LVA 473-1-237, 26. lpp.

⁴⁶⁸ Skujenieks, Knuts. *Raksti*. Rīga: Nordik, 2008, 172.–173. lpp.; Lešinska, Ieva. Redzi ir tāda lieta. *Rīgas Laiks*, 2011, Maijs [skatīts 12.02.2023]. Pieejams: <https://www.rigaslaiks.lv/zurnals/redzi-ir-tada-lieta-1058>

⁴⁶⁹ Škapars, Jānis. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969–1979*, 20. lpp.

Ž. Grīvas kā reprezentatīva latviešu padomju rakstnieka tēlu. Neraugoties uz savām apšaubāmajām literārajām dotībām, Ž. Grīva bija viens no redzamākajiem literatūras darboņiem, kura vārds bieži lasāms padomju posma publikācijās periodikā, dažādu laikabiedru atmiņās un dokumentos. Bijušais LKP CK kultūras nodaļas vadītājs Aivars Goris (dz. 1931) atzīmējis, ka Ž. Grīva piederēja īpašai rakstnieku kategorijai – tādai, kurai bija personīgi kontakti ar LKP CK pirmo sekretāru⁴⁷⁰ un “[v]aras un ideoloģijas citadelē viņi [kopā ar A. Griguli] bija autoritātes, ar viņu informāciju rēķinājās.”⁴⁷¹ Šo faktu atmiņās apstiprina vairāki laikabiedri, piemēram, Zigmunds Skujiņš.⁴⁷² Savukārt no opozicionāro rakstnieku puses par pirmo valdes sekretāru bija plānots ievēlēt dramaturgu G. Priedi. Tā kā partijas iecere pēc kongresa neīstenojās, tad turpmāk izteikti vērojama gan Komunistiskās partijas, gan Ž. Grīvas nevēlēšanās samierināties ar zaudēto statusu. Pēc kongresa LKP CK ievēlēja Ž. Grīvu, nevis A. Jansonu. Parasti RS valdes pirmais sekretārs bija arī CK loceklis, bet šajā gadījumā partija izraudzīja savu cilvēku, kas faktiski nevarēja pārstāvēt RS kā vadītājs vai valdes loceklis. Turpmāk arī uz citiem pasākumiem vai ārzemju braucieniem, nesaskaņojot ar RS, bieži nosūtīja Ž. Grīvu kā CK uzticamības personu. Piemēram, 1967. gadā uz moldāvu literatūras un mākslas koncertu aizsūtīts Ž. Grīva, lai gan RS par delegātu pirms tam norisinājās debates. G. Priede sašutumā paudis: “Bieži vien vēl dažādu republikā svarīgu uzdevumu veikšanai tiek izvirzīti cilvēki, kas RS vadību pārstāvēt nekādi vairs nevar. Tas grauj RS autoritāti. Dažas amatpersonas joprojām uzskata kongresu par pārpratumu un radušos situāciju par pārejas posmu, meklē tam cēloņus ārpus sevis, ne sevī pašos. Jācinās pret to, lai vairākas republikas vadošās amatpersonas nebāzētu savus lēmumus uz informāciju, ko sniedz cilvēki, kas pirmkārt un vienīgi var pārstāvēt paši sevi, ne RS.”⁴⁷³ Ž. Grīvu neievēlēja arī nākamo valžu, Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja sastāvā. Šis apstākļi neapšaubāmi ietekmēja arī attiecības ar vadošajiem RS biedriem. Ž. Grīvas biogrāfiskajos dokumentos, kas glabājas LNA LVA, lasāmi daži viņa dienasgrāmatas fragmenti. 1977. gadā rakstītajās piezīmēs viņš sevišķi asi izteicies par L. Brīdaku, R. Ezeru, A. Jansonu, Jāni Peteru (dz. 1939) u. c., atzīmējot, ka kolēģi viņu uzskata par LKP CK spiegu.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ Sprūde, Viesturs. “Sociālistiskā reālisma” mākslas uzraugs. *Latvijas Avīze*, Nr. 23, 2005, 25. janv., 5.–6. lpp.

⁴⁷¹ Škapars, Jānis. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969–1979*, 266. lpp.

⁴⁷² Skujiņš, Zigmunds. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*. Rīga: Preses nams, 1992, 141. lpp.

⁴⁷³ LNA LVA 473-1-323, 4. lp.

⁴⁷⁴ LNA LVA 2161-1-129, 1.–3. lp.

Savukārt par RS valdes pirmo sekretāru A. Jansonu laikabiedru atmiņās lasāmas tikai pozitīvas atsauksmes. Nelaiimes gadījuma dēļ⁴⁷⁵ A. Jansons šajā amatā pavadīja vien salīdzinoši īsu (1966–1974), taču nozīmīgu latviešu padomju literārā procesa pārmaiņu laiku. Tajā laikā RS valdē un tās darbības ietekmē norisinājās būtiskas un kvalitatīvas pārmaiņas – paaudžu nomaiņa organizācijas vadībā, mainījās vadības metodes un attieksme pret literāro un kultūras mantojumu. RS valde arvien aktīvāk iesaistījās sabiedrisku jautājumu risināšanā, lielākā mērā apliecinot lojalitāti sabiedrībai, ne Komunistiskajai partijai. A. Jansons kā RS valdes pirmais sekretārs iespēju robežās aizstāvēja rakstniekus pret LKP CK realizētajām ideoloģiskajām kampaņām. Viņa vadības laikā izteikti bija redzama jaunās rakstnieku paaudzes opozīcija vecākai paaudzei. Literatūrvēsturnieks un tā laika valdes sekretārs I. Bērsons atceras: “Kopā ar jauniem kolēģiem sekretāriem, kas strādāja pārmaiņus, īpaši grūts bija pats sākums, kad mums, šos amatos nepieredzējušiem, nācās izjust no valdes izbalsoto un viņu draugu tiešo un netiešo nepatiku un sašutumu. Alberts šajās un citās sarežģītās situācijas rīkojās kā drošs un tālredzīgs vadonis, viņam taču aiz muguras bija revolucionāra pagrīdnieka un strēlnieka pieredze. Katru faktu viņš aplūkoja dialektiskās sakarībās un nemēdza būt pārsteidzīgs. [...] Viņam bija lemts cīnīties arī citās mājās – Centrālajā Komitejā un Grāmatu komitejā, kur sēdēja pelšiski vosiski ierēdņi, kas izmisīgi turējās pie saviem un kāri skatījās uz augstākiem krēsliem un kam nerūpēja ne dzīves, ne literatūras attīstība. Katra nestandarta doma, katrs spilgtāks māksliniecisks meklējums tur tolaik tika preparēts un izskausts. “Albertam Lielajam” un viņa komandai nācās doties aizsardzībā un arī pretuzbrukumā brīžos, kad bija apdraudēts ne tikai kāda darba, bet arī paša rakstnieka liktenis.”⁴⁷⁶

Arī vēlāko gadu RS sēžu un partijas pirmorganizācijas protokoli atspoguļo LKP CK prasību redzēt valdes sastāvā citas personas, piemēram, 1968. gada janvāra valdes sēdē A. Jansons paudis: “Brīžiem tā vien šķiet, ka šobrīd rakstnieku organizācijai uzticēt nevar neko, ka sekretariātā sēd tādi cilvēki, kuri tik vien domā, kā izdarīt kādas muļķības vai politiskas aplamības.”⁴⁷⁷ Neievēlētie iepriekšējās valdes locekļi pakāpeniski nonāca arvien lielākā konfrontācijā ar jauno RS valdi. Viņi nespēja samierināties ar tādu rezultātu, vēl joprojām lolojot ilūzijas, ka spēs atgūt agrāko statusu.

Kongresa iznākums bija pagrieziena punkts literārā procesa attīstībā 60. gadu otrajā pusē, dodot iespējas atklātākai domu apmaiņai RS valdes sēdēs, mēģinot gan pretoties, gan

⁴⁷⁵ Automašīnas avārijā A. Jansons nobrauca cilvēku.

⁴⁷⁶ Bērsons, Ilgonis. Alberta Jansona piemiņai. *Karogs*, Nr. 11, 1989, 1. nov., 181. lpp.

⁴⁷⁷ LNA LVA 473-323, 40. lp.

apiet Komunistiskās partijas nostādnes rakstnieku radošā darba organizācijā. RS 5. kongress uzskatāms par būtisku robežšķirtni un noslēgumu divdesmit piecu gadu totalitāram valdīšanas posmam RS, kad to vadošie konservatīvi noskaņotie RS biedri īstenoja vien minimālas reformas un noliedza pārmaiņas.

Destalinizācija un N. Hruščova aizsāktās reformas un kultūrpolitikas kurss atspoguļojās RS valdes un atsevišķu tās biedru darbībā. Laiks līdz nacionālkomunistu sagrāvei 1959. gadā vērtējams kā relatīvi liberāls, jo paplašināja ne tikai RS lauku ar jauniem un talantīgiem biedriem, bet arī sociālistiskā reālisma kanona robežas, ienesot latviešu padomju literatūrā jaunu tematiku un diskusijas, kas izvērtās par atsevišķu darbu kritiku. Literatūras lauku paplašināja arī pirmspadomju latviešu literārā mantojuma apgūšana un represēto rakstnieku rehabilitācija un amnestija. Arī RS valdes kolektīvais viedoklis vairs nebija tik viendabīgs kā staļinisma periodā. Vērojama šķelšanās un, pateicoties jaunuzņemtajiem biedriem, pakāpeniski veidojās arī opozīcija. Šo periodu raksturo arī diskusijas par mākslinieciskuma prioritāti pār idejiskumu. Atsevišķi liberāli noskaņoti biedri pauda vēlmi pēc reformām, bet vecākā frontinieku paaudze lielākoties bija izteikti konservatīva, vēloties turpināt staļinisma periodā aizsākto kursu un literārā procesa vadību. Nereti valdes pirmā sekretāra V. Luksa darbībā redzama izteikta manevrēšana starp partijas direktīvām un mēģinājumiem noturēt latviešu padomju literārā procesa kvalitāti, saudzīgi kritizējot un ļaujot sevi apliecināt arī autoriem, kuru daiļrade tika vērtēta kā ideoloģiski diskutabla.

Lai arī destalinizācijas periodā redzami reformu mēģinājumi, tomēr nav iespējams runāt par RS valdes pirmā sekretāra, tostarp valdes lēmumu autonomiju no partijas nostādnēm. Neapmierinātā jauno rakstnieku paaudze jau no 60. gadu sākuma, bet sevišķi saasinoties ideoloģizētajai kritikai 1963. gadā, veidoja opozīciju, kas kulmināciju piedzīvoja RS 5. kongresā, aizsākot jaunu posmu un vadības stilu RS vēsturē. Pēc 5. kongresa RS sāka kļūt par radošās inteliģences patvērumu.

4. Individīda vieta un *habitus* ģenēze literārajā un varas laukā

Saskaņā ar P. Burdjē lauka jēdzienu, lai iekļūtu laukā un kļūtu par “spēles” dalībnieku (sauktu arī par aģentu, spēlētāju), ir nepieciešams *habitus*, kas cilvēku predisponē doties šajā laukā un piedalīties šajā, nevis kādā citā spēlē, konkrētā sociālajā telpā vai situācijā, ko regulē objektīvu sociālo attiecību kopums.⁴⁷⁸ Daļa RS biedru jau tūlīt pēc pievienošanās radošajai savienībai izprata šīs latviešu padomju literatūras pārraudzības iestādes darbības principus un prasmīgi pielāgojās viņiem atvēlētajā spēles laukuma noteikumiem, ar laiku izvirzot savus. Pārfrāzējot teātra un literatūras zinātnieces S. Radzobes vērtējumu par RS darbību vēlinā staļinisma posmā, – rodas iespaids, ka nevis pati RS kā kolektīvs kopums, bet tieši atsevišķi tās biedri labprāt uzņemas republikas literārās dzīves un literatūrzinātnes idejisko virsvadonības lomu, kuras varā jebkurā situācijā ir “atrast” vainīgos un tos sodīt.⁴⁷⁹ Lai izprastu konkrētu rakstnieku darbību individuālā līmenī, kā arī viņu darbus, ir jāpēta viņu ieņemto pozīciju vēsture.⁴⁸⁰ Saskaņā ar P. Burdjē lauka teoriju, rīcības stratēģija, ko izvēlējas katrs RS biedrs, bija atkarīga arī no viņa pagātnes pieredzes – izglītības, ģimenes –, kas palīdzēja viņam nonākt līdz izvēlētajai pozīcijai un definēt veidu, kā viņš darbojas šajā pozīcijā un to notur.⁴⁸¹ Šajā nodaļā iezīmētas atsevišķu RS biedru prakses organizācijā, aplūkojot viņu intereses, pozīciju veidošanos, kā arī stratēģijas un trajektoriju.

Katra RS biedra iespēju telpa, motivācija un individuālās vēlmes bija atšķirīgas, piemēram, gūt ietekmi, piedalīties administratīvajā darbā, literārā procesa pārraudzībā. Daļu RS biedru pilnībā apmierināja radošās savienības nodrošinātā iespēja rakstīt un publicēties. Taču kopējā biedru interese bija, pārvarot dažādus ideoloģiskos ierobežojumus, noturēties latviešu padomju literārajā procesā. Konkrētā brīdī laukā pastāvošās objektīvās iespējas (piemēram, ekonomiskās vai simboliskās peļņas iespēja) kļūst aktīvas tikai ar “aicinājumu”, “tieksanos” un “gaidām”⁴⁸², t. i., kad tās uztver un novērtē, izmantojot uztveres un novērtēšanas shēmas, kas veido *habitus*. Pozīcija atbilstoši katra aģenta praktiskajam ieguldījumam parādās vai nu kā nepieciešama vieta, kura aicina tos, kuri tai ir radīti (“aicinājums”), vai, gluži pretēji, kā nesasniedzams galamērķis, nepieņemams liktenis vai kā pagaidu patvērums, vai sekundāra jeb gadījuma pozīcija. Sociālā virziena izjūta atbilstoši

⁴⁷⁸ Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture, p. 6.

⁴⁷⁹ Radzobe, Silvija. “Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks, 77. lpp.

⁴⁸⁰ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, pp. 61–62.

⁴⁸¹ Turpat, pp. 63–64.

⁴⁸² Turpat, p. 64.

aģentu pieticībai vai uzdrīkstēšanās pakāpei, neieinteresētībai vai peļņas kārei orientē viņus uz riskantiem ilgtermiņa ieguldījumiem laukā un ir pamatā apbrīnojami ciešajai atbilstībai starp pozīcijām un dispozīcijām, starp pozīciju sociālajiem raksturojumiem un tās ieņemošo aģentu sociālajām īpašībām.⁴⁸³

RS pieejamo pozīciju telpa, kas veidota saskaņā ar partijas direktīvām un totalitārā režīma struktūru, palīdz precīzāk noteikt iespējamo kandidātu sagaidāmās un pat pieprasītās īpašības un līdz ar to arī to lauka dalībnieku kategorijas. No šiem uzstādījumiem ir atkarīga iespējamo pozīciju un trajektoriju telpas uztvere un katras pozīcijas un trajektorijas vērtības novērtējums, kas izriet no tās atrašanās vietas telpā. Rakstnieki, kuriem ir atšķirīgi, pat pretēji uzskati, vismaz kādu laiku var pastāvēt līdzvērtīgās pozīcijās.⁴⁸⁴ Pirms jebkādu darbību veikšanas lauka dalībnieks centās novērtēt iespējamo kaitējumu un iespējamus ieguvumus. Katra biedra izvēlēta stratēģija bija tieši saistīta ar gaidīto un meklēto rezultātu, t. i., kur viņš nonāks pēc viena vai otra gājiena.⁴⁸⁵

Lai gan RS biedru rīcības iespējas totalitārā režīma ideoloģijas dēļ bija ierobežotas, tomēr iespējams runāt par zināmu rīcības autonomiju un iespēju izvēlēties savas stratēģijas, manevrējot starp dažādām pozīcijām. Šī iemesla dēļ P. Burdjē aģentu uzskata par nosacīti autonomu – lai arī viņš ir savstarpēji saistīts ar lauku un tā dalībniekiem, viņš spēj saglabāt daļējas autonomijas pakāpi. Arī RS biedram bija iespēja izlemt, kura stratēģija katrā situācijā ir vispiemērotākā. Protams, cilvēks bieži vien varēja īstenot tikai tās stratēģijas, kas nebija pretrunā ar padomju literārā lauka specifiku. P. Burdjē nereducē visu uz sociālo kontekstu, bet atstāj indivīdam radošumu, kas izpaužas caur *habitus*.⁴⁸⁶ Tas, cik lielā mērā rakstnieks šajā varas laukā varēja īstenot savu iniciatīvu, pastāvīgi mainījās.

P. Burdjē koncepcija un viņa piedāvāto teorētisko instrumentu pielietojums varētu palīdzēt atbildēt uz jautājumu par indivīda rīcības brīvību un viņa opozīcijas iespējām RS. Detalizētai analīzei izvēlēti četri RS biedri. Centienos iegūt vēlamās pozīcijas katrs no viņiem pielietoja atšķirīgu stratēģiju un taktiku, ko var definēt kā (1) pārcentību, (2) praktiskumu (*sens pratique*) jeb precīzu situācijas novērtēšanu, (3) vilcināšanos jeb nogaidīšanu un (4) dubultās stratēģijas pielietošanu.

⁴⁸³ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, p. 64.

⁴⁸⁴ Turpat, pp. 65–66.

⁴⁸⁵ Šulcē, Sonata. Už rašytojų sąjungos susirinkimų durų: rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964, p. 41.

⁴⁸⁶ Turpat.

4.1. Pārcentības stratēģija. Jānis Niedre

Šajā apakšnodaļā⁴⁸⁷ aplūkots J. Niedre bija viens no spilgtiem piemēriem atsevišķu RS biedru mijiedarbē ar varu. Viņa rīcības stratēģijas bija lielā mērā saistītas ar mēģinājumu nostiprināt savas pozīcijas RS valdes centrā, kā arī precīzi iekļauties varas lauka diktētajos noteikumos. J. Niedre skaidri apzinājās izvēlētās stratēģijas – pārcentības – ieguvumus, tomēr viņa taktikā bieži vērojama kļūdīšanās, kā dēļ viņš zaudēja pozīcijas ne tikai literatūras, bet arī varas laukā.

Vēsturniece D. Bleiere norāda, ka jaunajai padomju okupācijas varai trūka piemērotu kadru, bija jāveido jauna elite, un sevišķi tika veicināta sabiedrības apakšslāņu mobilitāte.⁴⁸⁸ Šim slānim piederēja arī J. Niedre, kurš 20. gadsimta 30. gados bija darbojies Latvijas rakstnieku un žurnālistu arodbiedrībā, kā arī nelegāli piedalījies komunistu literatūras izdošanā. J. Niedre bija Komunistiskās partijas biedrs jau kopš 1934. gada.⁴⁸⁹ Šajā gadā J. Niedre tika arī arestēts un notiesāts uz trīs gadiem, sodu izciešot Rīgas Centrālcietumā⁴⁹⁰. Būdams labi pazīstams ar marksisma ļeņinisma idejām, tieši J. Niedre 1940. gadā tika izraudzīts kā laba kandidatūra LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komitejas atbildīgā sekretāra amatam, apvienojot šo pienākumu ar citiem vadošiem amatiem⁴⁹¹ Komunistiskās partijas nomenklatūrā. Te atklājas iezīmīga staļinisma perioda pazīme – Staļins pats pārraudzīja literatūras politiku un par RS vadītājiem apzināti izvēlējās veidojamus, *kaļamus* cilvēkus, kurus iespaidotu gan viņa harizma, gan loģika; Staļins izstrādāja administratīvo politiku, lai tos ierobežotu.⁴⁹² Pēc RS dokumentiem redzams, ka savu darbu J. Niedre veicis godprātīgi, bez ierunām pakļaujoties un pat ar entuziasmu pildot Komunistiskās partijas prasības – vienpersoniski dodot pavēles un rīkojumus biedriem, neuzklausot to viedokli. Šo lielo entuziasmu un centību izskaidro arī vēlēšanās “nomazgāt kauna traipu” – agrāko sociāldemokrāta pagātņi⁴⁹³.

⁴⁸⁷ Šī promocijas darba apakšnodaļa ir aprobēta rakstā: Eversone, Madara. Latvijas Padomju rakstnieku savienība pirmajā padomju okupācijas gadā (1940–1941), 77.–96. lpp.

⁴⁸⁸ Bleiere, Daina. Latvijas sovietizācija Baltijas valstu kontekstā. *Latvija un latvieši, II sējums*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 539. lpp.

⁴⁸⁹ Zelmenis, Gints. Kultūras pārraudzība un cenzūra Latvijā padomju okupācijas apstākļos 1940.–1941. gadā, 21. lpp.

⁴⁹⁰ J. Niedre savu pieredzi cietumā dokumentē 1941. gadā iznākušajā darbā “Piecu korpusu kamerās”.

⁴⁹¹ Latvijas PSR Sabiedrisko lietu ministrijas Preses un biedrību departamenta direktors (25.06.1940.–09.08.1940.); Latvijas PSR Galvenās literatūras pārvaldes priekšsēdētājs (10.08.1940.–31.08.1940.); Valsts apgādniecību un poligrāfisko uzņēmumu pārvaldes (VAPP) priekšsēdētājs (01.09.1940.–21.06.1941.), pienākumu izpildītājs jau no 06.08.1940.); Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija (APP) loceklis (1940–1941).

⁴⁹² Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 10.

⁴⁹³ J. Niedre no 1929. līdz 1932. gadam bijis Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas biedrs.

Otrā pasaules kara laikā evakuācijā J. Niedre turpināja vadīt RS darbu (1941–1943), kārtējot administratīvus un saimnieciskus jautājumus. Viņa pienākums bija atbildēt arī par rakstnieku radošo darbu, sniedzot atskaites par citu biedru veikumu uzraugošajām instancēm, līdztekus strādājot arī PSRS Radiokomitejā un Informācijas birojā (1941–1942), LPSR Augstākās Padomes Prezidijā kā loceklim un sekretāra vietas izpildītājam (1943). Neraugoties uz milzīgo aizņemtību, dokumentārais un vēstuļu materiāls apliecina, ka J. Niedre spējis rast personisku pieeju katram rakstniekam, mudinot un stimulējot tos rakstīt. Viņš sarakstījās gan ar frontiniekiem, gan rakstniekiem, kas evakuācijā bija izkliedēti Padomju Krievijā – A. Brodeli, K. Fimberu, J. Grantu, A. Balodi, A. Saksi, I. Lēmani, E. Damburu, A. Upīti, V. Luksu, mēģinot atrast viņiem darbu un palīdzēt arī sociālu jautājumu risināšanā. Jāatzīmē, ka ar J. Niedri tika saskaņots absolūti viss literārais materiāls drukāšanai presē. Līdz ar to J. Niedre bija faktiskais kodols, kas noturēja RS darbību Otrā pasaules kara laikā, lai arī oficiāli kongresā ievēlētais pirmais sekretārs bija A. Upīts.

Par RS atbildīgo sekretāru J. Niedre strādāja tikai līdz 1943. gada janvārim,⁴⁹⁴ kad tika iecelts par LPSR Augstākās Padomes Prezidija sekretāra vietas izpildītāju. J. Niedres karjeras augšupeju apturēja Staļina laikam ārkārtīgi bargs sods – izslēgšana no Komunistiskās partijas 1943. gada 2. decembrī Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē LPSR pārstāvniecības telpās Maskavā. Uzreiz pēc šīs sēdes J. Niedre uzrakstīja atlūgumu RS valdes prezidijam par atbrīvošanu no Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes un valdes prezidija locekļa pienākumu pildīšanas pēc paša vēlēšanās. Pēc izslēgšanas no partijas J. Niedres vārds pazuda arī no RS protokoliem.⁴⁹⁵

Komunistiskajā partijā J. Niedre atkārtoti uzņemts tikai pēc Staļina nāves, 1955. gadā. Divpadsmit gadus viņš bija bezpartejisks. Šajā laikā J. Niedre centās atgūt savu labo vārdu, fanātiski apliecinot uzticību Komunistiskajai partijai, ko var definēt arī kā pārcenšanos. Tā sevišķi izpaudās darbā Latvijas Valsts universitātē un LPSR Zinātņu akadēmijā.⁴⁹⁶

J. Niedres biogrāfs, rakstnieks un publicists Ēvalds Strods (1933–1998) J. Niedres izslēgšanu no Komunistiskās partijas skaidro ar pret viņu vērstajām apsūdzībām politiskas diversijas sagatavošanā. J. Niedrem kā LPSR Augstākās Padomes Prezidija sekretāra vietas

⁴⁹⁴ Rakstnieku savienības atbildīgā sekretāra amatu pārņēma F. Rokpelnis.

⁴⁹⁵ Algotā darbā RS J. Niedre atgriezās kā Prozas sekcijas konsultants, šo amatu viņš ieņēma no 1953. līdz 1959. gadam.

⁴⁹⁶ VAPP priekšsēdētāja vietnieks (1944–1945); Skolotāju institūta katedras vadītājs (1944–1948); Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Folkloras, vēlāk Etnogrāfijas institūta direktora vietnieks un sektora vadītājs (1946–1952); Latvijas Valsts universitātes Folkloras katedras docētājs Vēstures un filoloģijas fakultātē (1946–1953; no 1948. līdz 1949. gadam – fakultātes dekāna vietas izpildītājs).

izpildītājam Otrā pasaules kara laikā bija jāsaņem runa radiofonā⁴⁹⁷ par 1918. gada 18. novembri. Ē. Strods interpretē šo notikumu kā J. Niedres mēģinājumu pašam izveidot savu 18. novembra interpretāciju – sasaistīt 1918., 1919., 1940. gadu kā vienotu ciklu – pakāpeniskus Latvijas valsts attīstības posmus, akcentējot, ka jau no 1918. gada 18. novembra Latvija attīstījies sociālisma virzienā. Sagatavoto materiālu⁴⁹⁸ J. Niedre iepriekš bija saskaņojis ar kolēģiem, tomēr pēc tam tas tika interpretēts negatīvi. Partijas biedri J. Niedrem izteica ļoti asus pārmējumus un apvainojumus par Latvijā dzīvojošo tautiešu mudināšanu uz nacionālismu, sociāldemokrāta pagātni, nepietiekami apgūtu marksisma ļeņinisma mācību u. tml.⁴⁹⁹ Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulcē J. Niedre tika kaunināts Staļina paraugprāvu stilā: “Tagad varu godīgi sacīt: man toreiz šķita, ka viņi runā patiesību, viņi izpētījuši vēsturi un to partejiski izskaidro, bet es visu esmu samudžinājis, kaitējis partijai un tautai. Apzinājos arī to, ka tas, kas tumsā iet pa priekšu, pirmais paklūp.”⁵⁰⁰ Krievu literatūras un kultūras pētniece K. Enī skaidro, ka kadru personiskā nodošanās komunismam paredzēja augstu individuālās rīcības pakāpi, ar zvērinātu pienākumu izpildīt partijas norādījumus neatkarīgi no tā, vai tas potenciāli apdraudēja personas autonomiju vai izdzēsa tās patību. Šis paradokss noveda pie tā, ko varētu saukt par kadru mīklu, neregulāru maiņu starp aģentūru un neaģentūru,⁵⁰¹ kas izskaidro J. Niedres atlaišanu un izslēgšanu no partijas.

Staļinisma periodā pat vismazāko politisko kļūdu vadošām amatpersonām nepiedeva. Neraugoties uz ieguldīto darbu jaunās valdības un Komunistiskās partijas labā, ne V. Lācis, ne A. Upīts, ne LPSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājs Augusts Kirhenšteins (1872–1963) J. Niedri neaizstāvēja. Viņa sieva Ernestīne Niedra (1901–1978) atminas, ka “visi komunisti viņu rāja, pēla, izņemot Frici [Rokpelni], kurš arī ieteica, lūdza, lai E. neatsakoties no sava antipartejiskā vīra.”⁵⁰²

Šajā sakarā jāatzīmē vēl kāds mīklains gadījums, kas, iespējams, arī saistīts ar izslēgšanu no partijas un prasa atsevišķu, dziļāku izpēti, kā arī izskaidro, piemēram, A. Upīša pasivitāti Niedres aizstāvībā. Proti, latgaliešu literāta Staņislava Belkovska (pseidonīms Edgars Ego; 1902–1941) apmelošana un nošaušana 1941. gada jūnijā, kurā tika vainots

⁴⁹⁷ J. Niedre Maskavā strādāja PSRS Radiokomitejā, kur pēc LKP CK pavēles radiofonā no 1941. gada jūnija līdz 1942. gada jūnijam gatavoja un vadīja raidījumus latviešu valodā 20 minūtes katru dienu.

⁴⁹⁸ J. Niedres sagatavotā runa ievietota Ē. Stroda nepublicētajā monogrāfijā “Jersikietis. Jānis Niedre dzīvē un literatūrā” (1989).

⁴⁹⁹ Strods, Ēvalds. *Jersikietis: Jānis Niedre dzīvē un literatūrā*. Rīga, 1985–1989. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Šifrs: RXA429, 1212.

⁵⁰⁰ Turpat, 141. lpp.

⁵⁰¹ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*, p. 8.

⁵⁰² Ilgoņa Bērsona piezīmes par Jāni Niedri. Rokraksts glabājas Ilgoņa Bērsona privātajā arhīvā.

J. Niedre, jo viņš denuncējis un noorganizējis literāta apcietināšanu. Kā viena no versijām šādai rīcībai pieļauta J. Niedres atreibības alkas un naids pret S. Belkovski, kurš reiz viņu aizvainojis. Šis notikums atspoguļots arī vācu okupācijas laika presē⁵⁰³, monogrāfijā tam pieskāries arī J. Niedres biogrāfs Ē. Strods, kurš konkrētu atbildi nesniedz, vien to, ko apgalvo pats apsūdzētais, – viņš neesot vainīgs. Sevišķi asi rakstā “Provokācija”⁵⁰⁴ to aplūkojis literatūrkritiķis Mārtiņš Poišs: “[...] otrkārt, tie, kas izslēgti aiz kļūdas un kas būtībā ir visīstākie staļinisti – kas centušies būt vēl staļiniskāki nekā pats Josifs Visarionovičs, staļiniskāki par Staļinu, un represēti parasti uz denunciācijas pamata tikai tāpēc vien, ka šo pārcēnību kāds ir gribējis izmantot savā labā. Tieši tāds pamatos, manuprāt, ir gadījums ar Jāni Niedri. Viņš ir izņēmumu izņēmums izslēgto vidū, tāpat kā nolieguma noliegums dialektikā.”⁵⁰⁵ Nenoliedzami J. Niedres darbu Komunistiskās partijas nomenklatūrā var raksturot ar vārdu “pārcēnība”, tomēr tiešu dokumentu, liecību, ka viņš būtu vainojams S. Belkovska nāvē, pagaidām nav izdevies atrast. M. Poišs skaidrojis arī iemeslus, kāpēc J. Niedre nav ticis aizstāvēts. Lai gan daži rakstnieki (A. Grigulis, I. Lēmanis) centušies aizstāvēt J. Niedri, izšķirīga bija A. Upīša noraidošā nostāja: “Viņš teica, ka nekustinās ne pirkstiņa – jau Ego dēļ vien... Es tā sapratu, – piebilst A. Grigulis, – ka viņš neaizstāvēs Jāni Niedri, neko nedarīs.”⁵⁰⁶

Lai arī J. Niedre zaudēja savas pozīcijas (viņš netika ievēlēts arī RS valdē 2. kongresā 1947. gadā), viņš fanātiski turpināja savu darbu, cenšoties pierādīt sevi jaunajam režīmam. To var raksturot kā apzinātu stratēģiju, kas ne vienmēr glāba J. Niedri no ideoloģisku kļūdu pieļaušanas. Piemēram, 1949. gadā t. s. kosmopolītu kampaņas laikā J. Niedri kritizēja par žurnālā “Karogs” publicēto rakstu “Reakcijas pagrimuma literatūra”⁵⁰⁷. Rakstā J. Niedre aplūkoja trimdas – bēgļu nometņu – literatūru veidā, kas, pēc vairāku biedru domām, raisa simpātijas pret trimdā esošajiem rakstniekiem jeb dīpīšiem⁵⁰⁸. I. Lēmanis sēdē norādīja: “[...] [D]audzi, izlasot šo rakstu, var iedomāties, ka tur pie dīpīšiem nemaz tik slikti nav – laikrakstu tur daudz un arī Andreju Upīti atzīst. [...] Vēl smagāka Niedres kļūda ir tā, kur viņš runā par to, ka mūsu rakstnieki uzrakstījuši daudz labu darbu, atrazdamies ārpus LPSR robežām. Te iznāk, ka dīpīšu stāvoklis ir tāds pats kā Andreja Upīša, Viļa Lāča un rakstnieku frontinieku stāvoklis Tēvijas kara laikā. Nevar taču Raiņa trimdu salīdzināt ar Andreja Upīša

⁵⁰³ Jānis Niedre čekista lomā. *Tēvija*, 1941, 8. aug., 3. lpp.; Niedres ziņojums Šustīnam. *Tēvija*, Nr. 73, 1941, 23. sept., 5. lpp.

⁵⁰⁴ Poišs, Mārtiņš. Provokācija. *Literatūra un Māksla*, Nr. 28, 1989, 1. jūl., 10.–11. lpp.

⁵⁰⁵ Turpat, 11. lpp.

⁵⁰⁶ Turpat.

⁵⁰⁷ Niedre, Jānis. Reakcijas pagrimuma literatūra. *Karogs*, Nr. 8, 1948, 1. aug., 838.–845. lpp.

⁵⁰⁸ Dīpītis – no angļu *displaced person* (DP) – pārvietotā persona, Otrā pasaules kara bēglis.

atrašanos Kstiņinā, Tēvijas kara laikā. Salīdzināt dipīšu morālisko pagrimumu, kādā tie atrodas, ar mūsu rakstnieku dzīvi Pad. Savienībā Tēvijas kara laikā ir visnejēdzīgākā kļūda. Jābrīnās, kā gan Niedre varēja pieļaut šādas aplamības.”⁵⁰⁹ Lai arī sēdē konstatēts, ka J. Niedres raksts divas reizes saskaņots ar LPSR Ārlietu ministriju un LKP CK, tā publicēšanu klasificē kā pārkāpumu. Turpmākā valdes rīcība sēžu protokolos nav fiksēta. Secināms, ka šī kļūda piedota, tomēr ideoloģiskas atlaides netika dotas pat konservatīviem komunistiem, kāds bija J. Niedre.

J. Niedres gadījums precīzi raksturo Staļina represiju laiku, kad vispārējo baiļu, neziņas, šaubu un nodevības atmosfērā gan Komunistiskās partijas nomenklatūrai, gan rakstniekiem nav skaidrs, kā autors drīkst rakstīt, interpretēt vēstures notikumus, – katra neuzmanīga kļūda var kļūt par fatālu. Tomēr, kā redzams J. Niedres piemērā, neskatoties uz augstās pozīcijas zaudēšanu RS lauka hierarhijā, tieši kvēlā fanātisma, pārcēšanās stratēģija bija tā, kas ļāva viņam saglabāt samērā stabilu pozīciju pēckara RS.⁵¹⁰

4.2. *Sens pratique*. Arvīds Grigulis

Šajā apakšnodaļā⁵¹¹ aplūkota promocijas darbā pētītā laika perioda spilgtākā personība, kas precīzi izjuta spēles noteikumus un tās praktiskos ieguvumus (*sens pratique*), – rakstnieks A. Grigulis. Viņš bija viens no RS dibinātājiem un pētījumā apskatāmajā laika posmā arī RS valdes un Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja loceklis, kā arī Latvijas Valsts universitātes profesors. Latvijas neatkarības laikā gūtais kultūras un sociālais kapitāls (Latvijas Universitātē iegūta juridiskā izglītība, 20. gadsimta 30. gadu sākumā aizsākta literārā darbība⁵¹²) palīdzēja viņam precīzi izprast nozari, lauka struktūru un pozīcijas. Tieksme virzīties uz ekonomiski riskantākajām pozīcijām (it sevišķi tādām, kas atkarīgas no partijas konjunktūras) un spēja tajās noturēties, kā tas vērojams A. Griguļa gadījumā, lielā mērā bija atkarīga no personai piederošā ekonomiskā un sociālā kapitāla. Saskaņā ar P. Burdjē tie, kuriem izdodas noturēties riskantajās pozīcijās pietiekami

⁵⁰⁹ LNA LVA PA 7263-1-3, 10. lp.

⁵¹⁰ Par valdes locekli ievēlēts Latvijas Padomju rakstnieku savienības 1., 3., 4., 6., 7., 8., 9. kongresā 1941., 1954., 1958., 1971., 1976., 1980., 1986. gadā.

⁵¹¹ Šī promocijas darba apakšnodaļa ir aprobēta rakstā: Eversone, Madara. “Arvīd, uz kuriem Tu aizgāji?": Arvīda Griguļa personības loma Rakstnieku savienības vēsturē. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, Nr. 25. Liepāja: LiePA, 2020, 74.–84. lpp.

⁵¹² A. Griguļa biogrāfiju plašāk skatīt: Eversone, Madara. Arvīds Grigulis [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 16.10.2022.] Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/57113-Arvīds-Grigulis>

ilgi, lai saņemtu simbolisko peļņu, galvenokārt nāk no privileģētākajiem slāņiem;⁵¹³ šai grupai piederēja arī A. Grigulis.

Izdabājot konjunktūrai un partijas pasūtījumam, latviešu padomju literatūras un arī RS laikā A. Grigulis atradās heteronomajā polā, jo rakstīja padomju ideoloģiju apliecinošas lugas, stāstus un romānus, pārliecinoši izvirzoties latviešu padomju literārā procesa augšgalā un baudot varas privilēģijas, tostarp ekonomisko un arī simbolisko kapitālu. Gadījumu, kad viņš tika kritizēts šajā periodā, ir pavisam maz, kas liecina par viņu kā veiksmīgu spēlētāju, kurš prasmīgi manevrēja un izprata laukuma loģiku. To apliecina arī laikabiedru spriedumi par viņa personību un profesionālo darbību – izcils un veikls orators, demagogs, karjerists, konjunktūrists, staļinists, šahists, Mefistofelis, valdonīgais kalps, ciniķis u. c., ne tikai profesionālajā darbībā, bet arī sadzīvē skarbs un dzēlīgs, brīžiem cinisks, taču erudīts, ar asu, loģisku prātu un dzelzainu loģiku. Visprecīzāk A. Griguļa personības pretrunas atklājis literatūrzinātnieks J. Kalniņš, apgalvojot: “Viņš pierada runāt patiesību un nepatiesību ar vienāda oratora mākslas spēku un pārliecību. Gan to, kam pats ticēja, gan to, ko no viņa prasīja partija, respektīvi, konjunktūra, konjunktūras situācija. Domāju, ka pat sākuma gados viņam bija veikla advokāta prieks, cik veiksmīgi viņš to prata izdarīt. Ne reizi vien auditorija viņam sajūsmā pat uzgavilēja. Arī tad, kad klusībā apjauta, ka runātājam dārgāka par patiesību ir spoža uzstāšanās. Viņš nekad negribēja būt nekas, ne universitātē, ne Rakstnieku savienībā [izcēlums mans – M. E.]”⁵¹⁴ Šajā J. Kalniņa novērojumā ļoti labi redzama A. Griguļa taktika un personiskā labuma gūšanas intereses. A. Griguļa rīcībā esošais varas ekonomiskais kapitāls ļāva būt pašpārliecinātam un uzdrošināties izcelties ar savu viedokli, – tās ir pazīmes, kas līdztekus ar prasmi sajust jaunās hierarhijas un peļņas iespējas norāda uz līdera pozīcijām.⁵¹⁵ Uz citu pēckara RS valdes locekļu fona A. Grigulis izcēlās ar asiem un nesaudzīgiem spriedumiem un komentāriem, izteiktām simpātijām un antipātijām, kā arī entuziasmu citu biedru nomelnošanā. Rakstnieks Z. Skujiņš rakstījis: “Griguļa raksturs, viņa personība un mentalitāte izrādījās kā radīta komunistu filozofijai par labu un ļaunu. Grigulī pašā šīs tik atšķirīgās fāzes šķīra apbrīnojami zems sliekšnis. Viņš varēja būt iejūtīgs un draudzīgs un jau nākamajā mirklī nežēlīgs un skarbs. Ar vienu un to pašu cilvēku viņš spēja būt laipns un tūdaļ pat brutāli noraidošs. Draudzības jēdziens viņu nesaistīja ne ar

⁵¹³ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, pp. 67–68.

⁵¹⁴ Kalniņš, Jānis. Arvīds Grigulis (1906–1989). *Latviešu rakstnieku portreti: laikmeta krustpunktos*. Sast. Benita Smilktiņa. Rīga: Zinātne, 2001, 46. lpp.

⁵¹⁵ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, 1993, p. 68.

kādiem pienākumiem. Noēst kolēģi viņam nenozīmēja vairāk kā uzmaukt uz makšķeres āķa tārpu.”⁵¹⁶

A. Grigulis bija ietekmīgs RS valdes loceklis, kurš aktīvi piedalījās RS sēdēs jau kopš tās dibināšanas. Viņa tipiskā stratēģija bija uzbrukums un citu biedru kritizēšana, retorika, ko noteica tā brīža politiskā situācija.

Spilgts piemērs bija 1947. gada 26. jūlijā RS paplašinātās valdes sēde, kurā lēma par literatūrzinātnieka P. Birkerta izslēgšanu no RS.⁵¹⁷ Sēdē atsevišķi RS biedri un valdes locekļi (K. Krauliņš, A. Grigulis, J. Grants) kritizēja P. Birkerta darbu Latvijas Valsts universitātē, pārmetot Latvijas Republikas laika sasniegumu slavināšanu lekcijās Universitātē un PSKP nostādnēm neatbilstošas ideoloģijas kultivēšanu savos darbos, kā arī apvainojot klajā cinismā pret citiem RS biedriem.⁵¹⁸ Šajā sēdē piedalījās arī LKP CK sekretārs A. Pelše. RS biedrs, literatūrzinātnieks Roberts Pelše (1880–1955) uzsvēra, ka pret P. Birkertu vērsta kritika nebūtu uzskatāma par atsevišķu biedru personīgo nostāju, bet gan visas partijas viedokli: “[..] izmet no galvas, ka tevi kritizē Krauliņš, Grigulis vai kāds cits, un sāc saprast, ka tevi kritizē partija, ka tevi kritizē padomju organizācija, ka tevi kritizē padomju sabiedrība.”⁵¹⁹ Patiesībā šīs kritikas nolūks bija ar represiju palīdzību iznīcināt personību, kā arī personiski izrēķināties ar P. Birkertu. Jāatzīmē, ka biedru pāraudzināšana, kā norāda akadēmiķis Jānis Stradiņš, “notika pēc noteikta scenārija – CK norādījums, kritisks raksts [vai rakstu virkne] partijas presē, šaurāka vai plašāka sanāksme ar vainīgā “apstrādāšanu” un “nosodījumu”, parasti – grēku piespiedu nožēla.”⁵²⁰ P. Birkertam prasīja noraidīt iepriekš rakstītos darbus, atzīt tos par kļūdainiem un maldīgiem, kas būtībā nozīmē izdzēst savu individualitāti, personību un pagātņi.

T. s. kaunināšanas sēdēs parasti atklājas atsevišķu RS biedru personiskā iniciatīva ideoloģiskās kritikas procesa paspilgtināšanā un, iespējams, arī personīgo rēķinu kārtošānā. Spilgta ne tikai šī, bet arī vēlāku periodu atslēgas persona šādās situācijās bija rakstnieks Arvīds Grigulis. Tas redzams arī jau minētajā gadījumā ar P. Birkertu. Būdam P. Birkerta kolēģis Latvijas Valsts universitātē, arī šoreiz, līdzīgi kā Baigajā gadā pret Mārtiņu Zīvertu (skat. promocijas darba 2.1. nodaļu), A. Grigulis aizmuguriski vācis informāciju pret

⁵¹⁶ Skujiņš, Zigmunds. Valdonīgais kalps. Arvīds Grigulis. No: Skujiņš, Zigmunds. Patiesību karnevāls. *Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sējums. Rīga: Mansards, 2010, 380. lpp.

⁵¹⁷ LNA LVA 473-1-20, 5. lp.

⁵¹⁸ Turpat, 5.–20. lp.

⁵¹⁹ Turpat, 13. lp.

⁵²⁰ Stradiņš, Jānis. Staļina režīma attieksme pret Latvijas zinātniekiem un akadēmiskajām aprindām (1944–1953). *Okupētā Latvija 1940–1990*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 426. lpp.

P. Birkertu un hospitējis viņa lekcijas. RS valdes sēdē 1947. gada 26. jūlijā, kurā izšķīrās turpmākā P. Birkerta profesionālā darbība un tika lemts par viņa izslēgšanu no savienības, A. Grigulis pasludināja: “Es uzskatīju un uzskatu, ka ar to Birkerts nostājas reakcijas lēģerī. [..] .. turpmāk, kur vien tas bija iespējams, es no Birkerta lietas centos izvairīties, jo man tā šķiet pārāk netīra. [..] Neskatoties uz visiem saprātīgiem norādījumiem, Birkerts ir nelabojams. Arī šodien šeit, tajā vietā, lai saprātīgi vērtētu savu darbību un rīcību, Birkerts turpina glābties ar advokāta trikiem.. [..] Viņa šīsdienu jēlības un negēlības runā pašas par sevi, ka viņš nav cienīgs pat stāvēt šajā telpā [..] es uzņemos uz sevi atbildību cīnīties pret visiem padomju ideoloģijas kropļotājiem. To starpā arī pret Pēteri Birkertu [izcēlums mans – M. E.]. [..] Kādas ir Pētera Birkerta attieksmes pret RS? Tās ir visaugstākā mērā ciniskas. Viņš vienkārši nīrgājas par RS. Vai tāds var atrasties RS rindās? RS biedru sapulce domā, ka nevar.”⁵²¹ Teiktajā uzskatāmi atklājas gan A. Griguļa personiskā ieinteresētība kolēģa nomelnošanā iespējamās konkurences dēļ, gan ciniskā un valdonīgā attieksme un izkalpošanās padomju totalitārā režīma kultūrpolitikai. A. Grigulis sevi vienādo ar partijas vadību, savas personīgās domas pozicionējot ne tikai kā RS kolektīva, bet arī partijas Centrālkomitejas viedokli. Faktiski A. Grigulis sevi pozicionēja kā partijas aģentu RS, kas redzams viņa paustajā: “Arī kongresā es varbūt nebūtu uzstājies ar aso Birkerta kritiku, ja no manis to neprasītu sabiedrības doma, neprasītu ļaudis, kam rūp mūsu padomju kultūras ideoloģiskā skaidrība.”⁵²² Te var runāt ne tikai par A. Griguļa vēlmi nomelnot kolēģi, bet arī tālredzīgu turpmāko taktiku, lai gūtu nepieciešamo partijas atbalstu un privilēģijas (kapitālu).

Līdzās P. Birkerta un viņa līdzšinējā profesionālā veikuma noniecināšanai šīs sēdes mērķis bija arī sniegt paraugdemonstrējumu citu līdzīgu gadījumu apkarošanā. Viens no mērķiem bija izskaust Latvijas Republikas laikā strādājušos profesorus no Latvijas Valsts universitātes, lai dotu vietu mācībspēkiem ar pareizo komunistisko pārliecību vai partijas biedriem.⁵²³ Arī A. Grigulis vēlējās kļūt par profesoru.⁵²⁴ Sēdē tika panākta P. Birkerta publiska sevis noliegšana un pazemošanās, atzīstot savu pētījumu maldīgumu: “Es nākšu ar darbiem no tagadnes viedokļa. Es došu savus darbus CK izlasīt un norādīt uz manām kļūdām. Es gribu savus darbus nodot CK kontrolē. Man būs pagrūti strādāt zem Krauliņa

⁵²¹ LNA LVA 473-1-20, 14.–15. lp.

⁵²² Turpat, 15. lp.

⁵²³ Radzobe, Silvija. “Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks, 48. lpp.

⁵²⁴ Par profesoru A. Griguli Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas un folkloras katedrā ievēlēja tikai 1970. gadā.

pātagas. Es gribu strādāt, un es esmu nācis strādāt. [...] Dodat man iespēju pierādīt manu gribu darbā. Es gribu strādāt. Dodat man vēlreiz šo iespēju.”⁵²⁵

P. Birkerta piemērā uzskatāmi atklājas šim periodam raksturīgā pazemošanas un kauna kultūra, ko akcentējusi arī pētniece K. Enī. Viņa norāda, ka kauna kultūras prerogatīva ir pazemojums, un tāpēc tā nemitīgi izdomā jaunus iemeslus, kas personas aizskaršanu padarītu leģitīmu. Rakstnieks spēlē permanentu dubultspēli. K. Enī kā piemēru min PSRS RS valdes pirmā sekretāra, rakstnieka A. Fadejeva gadījumu. Viņa romāns “Jaunā gvarde” ieguva Staļina prēmiju (1946), bet pēc gada tika kritizēts. A. Fadejevs pavadīja trīs gadus, šo darbu pārrakstot, mēģinot pierādīt, ka var mācīties no kļūdām.⁵²⁶ Šis piemērs skaidri iezīmē padomju totalitārā režīma pretrunas, ar kurām bija spiesti saskarties lielākā daļa padomju rakstnieku, un tas spilgti redzams P. Birkerta gadījumā. P. Birkerts tika atlaists no darba Latvijas Valsts universitātē, tomēr, neraugoties uz A. Griguļa centieniem panākt P. Birkerta izslēgšanu no RS, tas nenotika. 1947. gada 26. jūlija RS valdes sēde gan ļāva A. Grigulim pozicionēt sevi RS hierarhijā kā Komunistiskās partijas viedokļa un līnijas pārraudzītāju. Savukārt P. Birkerts arī turpmāk tika kritizēts RS valdes un partijas pirmorganizācijas sēdēs, sevišķi 1950. gadā un 1951. gadā, kad viņu, A. Ķeniņu, V. Grēviņu, K. Freinbergu un viņa brāli A. Birkertu apvainoja meņševismā un nacionālismā.⁵²⁷ Arī šīs kampaņas laikā valdošo toni noteica A. Grigulis, 1951. gada marta sēdē pauzdams: “Mēs maz cīnāmies pret buržuāzisko nacionālismu, un modrības mūsos vēl maz. Mēs nezinām, ko vesela rinda mūsu RS biedri dara. [Pēteris] Birkerts šodien apkaunoja mūsu organizāciju.”⁵²⁸ A. Griguļa personiskā degsme robežojas ar vēlmi kaitēt, pazemot un iznīcināt P. Birkertu, lai tas nebūtu vienlīdzīgās pozīcijās ar A. Griguli. Gadījumu ar P. Birkertu var vērtēt arī kā pozīciju telpas attīrīšanu no nevēlamiem konkurentiem. Vēl viens būtisks aspekts, kas pamato A. Griguļa cīņu par pozīcijas noturēšanu, neraugoties uz tās stabilitāti un varas atbalstu, – viņu motivēja vēlme iegūt politisko kapitālu, kas nodrošinātu viņa prestižu. Nebūdams Komunistiskās partijas biedrs, A. Grigulis RS hierarhijā ieņēma tikai pagaidu pozīciju. Komunistiskās partijas biedra kandidāta statuss A. Grigulim bija no 1948. gada maija,⁵²⁹ savukārt partijā viņš tika uzņemts vien 1954. gadā, lai gan viņa līdzgaitnieki un mazāk talantīgi rakstnieki par partijas biedriem kļuva jau Otrā pasaules kara un pēckara gados. Pieļaujams, ka viens no iemesliem novēlotai uzņemšanai

⁵²⁵ LNA LVA 473-1-20, 18. lp.

⁵²⁶ Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders: Identity and Authority under Stalin*. p. 9.

⁵²⁷ LNA LVA PA-7263-1-3, 151.–158. lp.; LNA LVA PA-7263-1-5, 25.–26. lp.

⁵²⁸ LNA LVA PA-7263-1-5, 26. lp.

⁵²⁹ LNA LVA PA 101-18-10, 14. lp.

bija A. Griguļa dalība Latvijas Sociāldemokrātiskajā Strādnieku partijā (1929–1934). Tomēr bija vēl divi būtiski iemesli, kas nedarīja godu topošajam komunistam. Viens no tiem bija 1951. gada 18. maijā saņemtais stingrais Komunistiskās partijas rājiens “par sīkpilsonisku un nemorālu izturēšanos pret vairākām sievietēm un rupju iejaukšanos b. I. Muižnieka ģimenē”.⁵³⁰ A. Grigulis bija uzsācis attiecības ar sava kolēģa I. Muižnieka (1909–1983) sievu Mirdzu Kļavu (1924–2019), kas noveda pie abu laulības šķiršanas. LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komiteja sodu noņēma 1953. gada 22. janvārī.⁵³¹ Vēl viens notikums, kurš gan netika aplūkots partijas instancēs un savā ziņā tika noklusēts, bija A. Griguļa vadītās automašīnas avārija 1953. gada 6. augustā, kurā bojā gāja dzejnieks P. Sils. Šis gadījums tika klasificēts kā nelaimes gadījums, tomēr literārā procesa aizkulisēs, laikabiedru (piemēram, I. Bērsona) atmiņās un pat trimdas presē apgalvoja, ka A. Grigulis pie stūres atradies alkohola reibumā.⁵³²

Minēto iemeslu dēļ uzņemšana Komunistiskajā partijā kavējās un pat tika apturēta. RS Komunistiskās partijas pirmorganizācija A. Griguli partijā uzņēma 1954. gada 4. aprīlī, savukārt 6. maijā LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komiteja nolēma lēmumu par uzņemšanu apstiprināt. Tomēr LKP Rīgas pilsētas komiteja 1954. gada 10. novembrī atteicās uzņemt A. Griguli partijā, norādot, ka viņš nav cienīgs būt partijas biedrs. Lēmuma pamatojumā LKP Rīgas pilsētas komiteja min, ka A. Grigulis kā Komunistiskās partijas biedra kandidāts aktīvi neiesaistās partijas dzīvē, nav izmantojis partijas biedra kandidāta stāžu, lai vispusīgi sagatavotos uzņemšanai Komunistiskajā partijā, kā arī, esot kandidāta statusā, pieļāvis vairākas amorālas kļūdas.⁵³³ 1955. gada janvārī A. Griguļa pieteikums par uzņemšanu Komunistiskajā partijā tika izskatīts otrreiz. Ņemot vērā, ka viņš “pret sevi ir paaugstinājis prasības, pārvērtējis savus trūkumus un aktīvāk piedalās partijas dzīvē”⁵³⁴, 1955. gada 28. janvārī A. Griguli beidzot uzņēma Komunistiskajā partijā, partijas stāžu skaitot no 1954. gada 4. aprīļa.⁵³⁵ Neapšaubāmi liela nozīme lēmuma virzīšanā par A. Griguļa uzņemšanu partijā bija tam, ka viņš tobrīd bija LPSR Augstākās Padomes deputāts, kā arī personiski pazīstams ar vadošajiem Komunistiskās partijas darbiniekiem. Protams, netika apšaubīti arī viņa agrākie nopelni un par darbību PSRS labā piešķirtie apbalvojumi. Iepriekš minētie iemesli, biogrāfija un agrākā politiskā piederība staļinisma periodā ir pietiekami, lai

⁵³⁰ LNA LVA PA 102-11-6, 219. lp.

⁵³¹ Turpat.

⁵³² Melnais, A. Ieprogrammētā divkosība. *Latvija Šodien*, Nr. 10, 1982, 1. okt., 75. lpp.

⁵³³ LNA LVA PA 102-12-9, 37. lp.

⁵³⁴ LNA LVA PA 102-13-2, 59. lp.

⁵³⁵ LNA LVA PA 101-18-10, 15. lp.

saprastu A. Griguļa praktiskumu un aprēķinu, ko spilgti apliecina viņa rakstītais patosa pilnais biogrāfijas papildinājums – savdabīga grēksūdze: “Mans dzīvības ceļš līdz izaugsmei par padomju cilvēku ir ildzis vairāk kā 30 gadu un ir bijis pretrunu pilns. Vairākkārt pārdomājot to un pārrunājot ar biedriem, vienmēr esmu atzinis, ka pārvarēt tās man nebūtu bijis iespējams bez Komunistiskās partijas un padomju varas palīdzības. Ja šodien esmu apzinīgs cilvēks un latviešu rakstnieks, tad pilnam apzinos, ka esmu pateicību parādā partijai un padomju varai, kas mani darīja par cilvēku, cenšos, cik manos spēkos stāv, attaisnot partijas un padomju valdības uzticību un darīšu to līdz sava mūža beigām.”⁵³⁶ Šis A. Griguļa rakstītais teksts apliecina viņa prasmīgo spēles izjūtu un praktiskumu, ko P. Burdjē apzīmē ar jēdzienu *sens pratique*. Katrs vārds ir iepriekš labi izplānots un skaidri apzināts solis, lai varētu virzīties pa karjeras kāpnēm augšup.

Arī A. Grigulim bija nepieciešamas pūles, lai noturētu savu autoritāro pozīciju RS un latviešu padomju literatūras laukā. Piemēram, viņa humoreska “Vēži”⁵³⁷ tika kritizēta LKP CK plēnumā 1959. gada 7.–8. jūlijā, kurā asi tika nosodīta nacionālkomunistu darbība. Šajā gadā saasināta uzmanība pievērsta A. Griguļa profesionālajai darbībai. Piemēram, diskusijas raisīja A. Griguļa ideoloģizētā luga “Nekur tā neiet kā pasaulē” (periodikā 1959; grāmatā 1960), kuras tēma bija reliģijas apkarošana. Vērtējot A. Griguļa dramaturģisko sniegumu, literatūrzinātnieks Benedikts Kalnačs to vērtē kā vienu no vājākajiem A. Griguļa darbiem, kas balstās pārāk samākslotos situāciju komikas radītos pārpratumos.⁵³⁸ Ž. Grīva RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja sēdē 1959. gada 21. oktobrī informēja, ka, lai gan RS Dramaturgu sekcija lugu novērtējusi diezgan atzinīgi un teātra mākslinieciskā padome uzņēmusi lugu repertuārā, teātra Komunistiskās partijas pirmorganizācija norādījusi, ka luga teātrim ir ideoloģiski nepieņemama. Luga vērtēšanai tika iesniegta LKP CK, kur secināts, ka vēl vairāk jāpastiprina antireliģiskā līnija.⁵³⁹ RS nolēma iztīrīt A. Griguļa daiļradi īpaši tai veltītā sēdē,⁵⁴⁰ tomēr, kā liecina vēlāko gadu protokoli, šāda sēde nav notikusi. 1959. gada kampaņas pret nacionālkomunistiem dēļ pastiprināta uzmanība tika pievērsta arī Latvijas Valsts universitātes studentu vidū valdošajam noskaņojumam, par ko atbildīgs bija Vēstures un filoloģijas fakultātes Latviešu valodas un folkloras katedras vadītājs un docents A. Grigulis. RS biedrs Ž. Grīva RS Komunistiskās partijas

⁵³⁶ LNA LVA PA 15500-2-8130, 9. lp.

⁵³⁷ Publicēta žurnāla “Karogs” 1958. gada 7. numurā.

⁵³⁸ Kalnačs, Benedikts. Arvīds Grigulis. No: Hausmanis, Viktors, Kalnačs, Benedikts. *Latviešu drāma: 20. gadsimta otrā puse*. Rīga, Zinātne, 2006, 321. lpp.

⁵³⁹ LNA LVA PA-7263-1-11, 191. lp.

⁵⁴⁰ Turpat, 190. lp.

pirmorganizācijas biroja sēdē 1959. gada 21. oktobrī aizrādīja, ka A. Grigulim vajadzētu vairāk piedalīties Latvijas Valsts universitātes jaunatnes audzināšanā. Noprotams, ka aizrādījuma iemesls ir Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes studentu rīcība: viņi 1958. gadā dibināja un savstarpēji izplatīja rokrakstā literārus studentu žurnālus “Steidzies lēnām” un “Sirds uz trotuāra”. Žurnālā “Steidzies lēnām” bija ievietota Brīvības pieminekļa fotogrāfija.⁵⁴¹ A. Griguļa biežāk izmantotā izdzīvošanas un spēles taktika bija uzbrukums. Arī atspēkojot sev adresētos pārmējumus, A. Grigulis norādīja uz atsevišķu studentu sakariem ārpus fakultātes ar režīma ideoloģiskajiem pretiniekiem un nacionālistiem, par ko viņš neesot atbildīgs:⁵⁴² “Liela vainas apziņa, ka maz ko darījis, man nav. Nepareizi vērtēt visu fakultāti no literatūras pulciņa sataisītiem mēsliem. Saskatām pusķerto idiotu [Viktoru] Līvzemnieku, bet labus jauniešus nē.”⁵⁴³

A. Griguļa lomu un pozīciju RS vēsturē, balstoties tikai dokumentārajā materiālā, izpētīt pilnībā nav iespējams, jo daudzi fakti un notikumi palikuši vien laikabiedru atmiņā un nav rakstiski fiksēti. Taču, caurskatot RS dokumentus, viņa tālredzīgā spēles izjūta, taktika un ieinteresētība sava statusa un prestiža noturēšanā ir acīmredzama un izpaužas, piemēram, viņa personiskajā ieinteresētībā nomelnot atsevišķus pirmspadomju autorus (Aspazija, Edvarts Virza u. c.), kā arī savus laikabiedrus. Bieži tas tika darīts, lai uzturētu savu autoritāti un ietekmi, kas precīzi atbilst P. Burdjē koncepcijai par lauku un indivīda personisko ieinteresētību tajā.

4.3. Nogaidīšanas stratēģija. Valdis Grēviņš

Iepriekš aplūkoti individuālo prakšu gadījumi raksturo RS biedru vēlmi noturēties lauka heteronomajā polā, veidojot karjeru un uzturot partijas diktātu literatūrā. Taču RS laukā bija vērojami arī mēģinājumi saglabāt zināmu autonomiju, pielietojot jau minēto gaidīšanas un izvairīšanās stratēģiju. RS valdes sēdēs no 1940. līdz 1965. gadam atsevišķiem rakstniekiem bieži pārmesta pasivitāte, ka tie neiesaistās procesā un atsakās no uzdevumiem un pienākumiem. Vairākkārt valdes sēdēs uzsvērts, ka ļoti maz rakstnieku apmeklē marksisma ļeņinisma mācības, maz studē šo mācību pamatlicēju darbus, kas liek RS valdei vēl vairāk kontrolēt biedru radošo un sabiedrisko darbību. 1949. gada 21. oktobrī RS valdes

⁵⁴¹ LNA LVA PA-7263-1-11, 188. lp.

⁵⁴² Turpat, 190. lp.

⁵⁴³ Turpat.

sēdē J. Vanags uzsvēra: “[..] [D]arba ir daudz, bet darītāju par maz. Un mums vajadzētu pārskatīt, vai visi dara kaut ko, un ja mēs paņemam rakstnieku, Rakstnieku savienības biedru sarakstu, tad es domāju, ka var teikt, ka daudzi nedara nekā, man ir te sarakstiņš ar zīmuli – un es domāju, ka ar viņiem tā sirsnīgi parunātu, vai viņi tiešām nesāktu kustināt savas spalvas.”⁵⁴⁴ Neiesaistīšanās aktīvā sabiedriskā darbā un citās aktivitātēs interpretējama kā vēlme izvairīties un apiet RS lauka kārtību. Jāatzīmē, ka kopš Latvijas okupācijas daļa radošās inteliģences, kas nevēlējās sadarboties ar okupācijas režīmu, ieņēma nogaidošas pozīcijas. Daļa kļuva par RS biedriem ar mērķi piedalīties literārajā procesā, bet reizē uzņēmas sava veida dubulto identitāti – ārēji saskaņojot savas darbības ar politiskajām prasībām un apliecinot savu lojalitāti, bet iekšēji – saglabājot augstus mākslinieciskos kritērijus un brīvas un radošas personības apziņu. Varētu teikt, ka šie biedri atradās RS lauka perifērijā – autonomajā polā. Viņi nevēlējās ieņemt centra pozīciju un mēģināja apiet varas ierobežojumus. Šādiem biedriem RS valde pārmeta, ka tie vairās atklāti paust savu nostāju, nepiedalās aktīvi latviešu padomju literatūras laukā vai, ja tajā piedalās, ar savu rīcību pauž kļūdainus ideoloģiskos uzskatus. Promocijas darbā aplūkojamā periodā šāds piemērs ir RS biedrs V. Grēviņš.

Dzejnieks un tulkotājs V. Grēviņš bija Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedra kandidāts jau kopš tās dibināšanas 1940. gadā, bet par biedru viņu uzņēma tikai 1949. gadā. 1951. gadā V. Grēviņš no RS tika izslēgts. Patiesais iemesls bija V. Grēviņa izsūtīšana 1951. gadā uz Irkutskas apgabala Taišetu un vēlāk Čukšu.

RS valdīja rezervēta attieksme pret V. Grēviņu viņa biogrāfijas un pirmspadomju profesionālās darbības dēļ. Viņš dzimis saimnieka ģimenē, studējis Maskavas komercinstitūtā un jurisprudenci Latvijas Universitātē, pirmajos Latvijas neatkarības gados bijis laikraksta “Sociāldemokrāts” literārās daļas vadītājs, Latvijas Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis.⁵⁴⁵ Šie fakti īpaši būtiski, jo V. Grēviņa agrākā darbība padomju ideoloģijas kontekstā bija varai naidīga un nevēlama. Arī viņa dzejas estētika lielākoties neatbilda padomju ideoloģijas prasībām. Latvijas Republikas laikā sarakstītā dzeja bija pārdomu un intīmo pārdzīvojumu lirika ar jaunromantiķiem raksturīgo traģisko pasaules izjūtu.⁵⁴⁶

⁵⁴⁴ LNA LVA 473-1-39, 36. lp.

⁵⁴⁵ V. Grēviņa biogrāfiju plašāk skatīt: Valdis Grēviņš [tiešsaiste]. Vortāls *literatura.lv* [skatīts 30.10.2022.]. Pieejams: <https://www.literatura.lv/lv/person/Valdis-Grevins/872935>

⁵⁴⁶ Turpat.

Pēc padomju okupācijas 1940. gadā V. Grēviņš centās apliecināt sevi kā padomju dzejnieks un tulkotājs. 1946. gadā iznāca viņa trešais dzejoļu krājums “Lapas lido, lapas skan”, kam A. Upīts uzrakstīja atzinīgu ievadu. A. Ždanova aizsākto kampaņu ietekmē krājums tika asi kritizēts par dzejoļu neatbilstīgu partijas nostādņām literatūrā. Krājumā bija publicēta no 1915. līdz 1945. gadam sarakstītā dzeja, tikai septiņi dzejoļi sarakstīti padomju laikā. Lielākoties krājumā iekļauta intīma lirika.⁵⁴⁷ Tas norāda, ka V. Grēviņš ar aktīvu ideoloģiju apliecinošu dzejoļu rakstīšanu vēlējās nogaidīt un paskatīties, kā attīstīsies viņa pozīcijas lauka struktūrā. Pieļaujams, ka krājuma publicēšana bija mēģinājums nedaudz paplašināt RS lauka autonomo polu, kur varētu attīstīties, saskaņā ar P. Burdjē, “tīra rakstnieka pozīcija – brīvības institūts”⁵⁴⁸, tātad brīvi radošie meklējumi, kas bija vērsti pret institūciju un valsts uzspiesto vienīgo ideoloģiju. Diemžēl V. Grēviņš piedzīvoja simbolisko vardarbību. Dzejoļu krājums “Lapas lido, lapas skan” 1946. gadā tika iztirzāts un analizēts laikrakstā “Literatūra un Māksla”⁵⁴⁹ un žurnālā “Karogs”⁵⁵⁰, kā arī RS Dzejas sekcijā, kritika pret dzejnieku turpinājās līdz pat 1951. gadam. V. Grēviņam pārmeta formālismu, ieslīgšanu dekadentismā, tematisku vienpusību, zemu literāro aktivitāti, pievēršanos lielākoties tulkojumiem un dramatisējumam. Jāpiezīmē, ka pēdējie argumenti, V. Grēviņa vairīšanās radīt jaunus oriģināldarbus un nodošanās tulkojumu studijām un drāmai, apliecina V. Grēviņa nogaidīšanas stratēģiju.

Neapmierināta ar V. Grēviņa sniegumu, RS valde vilcinājās uzņemt viņu par RS biedru. 1949. gada 29. jūlija RS valdes sēdē atbildīgais sekretārs I. Muižnieks kā iemeslu minēja dzejnieka nepiedalīšanos sabiedriskajā dzīvē, arī savā daiļradē V. Grēviņš attālinās no sociālistiskā reālisma kanona. I. Muižnieks arī aizrādīja, ka “Rakstnieku savienība nav amatnieku organizācija. Tā ir viscauri politiska organizācija. Un tāpēc, ja uzņem par biedri, tad jāiet līdz galam. Ja neiet līdz galam, tad nav mūsējais.”⁵⁵¹ Valdes loceklis A. Grigulis savos izteikumos bija asāks, norādot, ka “[..] [V. Grēviņa] darbībā vēl ir konstatējama mīkstāulība. Nav stingras boļševistiskas nostājas. [..] ja uzņem par biedru – tad vajaga dot stingru norādījumu, ka viņam stāja jāmaina, jābūt boļševistiski asākam, uzbrūkošākam, lai mīkstāulība un sīkburžuāziskais liberālisms iznīktu.”⁵⁵²

⁵⁴⁷ Muižnieks, Ignats. Lirika, kas neatspoguļo dzīvi. *Karogs*, Nr. 7.–8., 1946, 1. jūl.–aug., 799.–804. lpp.

⁵⁴⁸ Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, p. 63.

⁵⁴⁹ Lukss, Valdis. Dzeja, kas bēg no dzīves. *Literatūra un Māksla*, Nr. 30, 1946, 26. jūl., 2. lpp.

⁵⁵⁰ Muižnieks, Ignats. Lirika, kas neatspoguļo dzīvi, 799.–804. lpp.

⁵⁵¹ LNA LVA 473-1-38, 44. lp.

⁵⁵² Turpat.

RS vadības spiediena rezultātā V. Grēviņš centās aktīvāk iesaistīties sabiedriskā darbā. No 40. gadu otrās puses līdz savai apcietināšanai 1951. gadā V. Grēviņš bija arī RS Tulkotāju sekcijas vadītājs. Arī šī amata ieņemšanas laikā viņš kritizēts kā pārāk liberāls un familiārs pret citiem tulkotājiem. Piemēram, I. Lēmanis aizrādīja, ka V. Grēviņš aicina tulkotājus pie sevis uz mājām, cienā ar kafiju u. tml., kas apliecina “sīkburžuāzisma iezīmes”.⁵⁵³

1949. gadā V. Grēviņu uzņēma par RS biedru ar nosacījumu, ka viņš aktīvāk strādās oriģinālliteratūrā.⁵⁵⁴ V. Grēviņš turpināja nodarboties lielākoties ar tulkošanu un dramaturģiju un nerakstīja jaunus padomju ideoloģiju apliecinājošus darbus. 1950. gada 10. maijā RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdē konstatēts, ka Tulkotāju sekcijas darbā spilgti izpaužas nacionālistiskas iezīmes. Valdes pirmais sekretārs V. Lukss uzsvēra: “Tulkotāju sekcijas sanāksmes V. Grēviņš ir pat sarīkojis savās mājās. Tur uzstājusies politiski bīstamā Grīnfelde [tulkotāja Milda Grīnfelde⁵⁵⁵] un attīstījusi buržuāziskās teorijas.”⁵⁵⁶ Šajā sēdē vairāki RS biedri, piemēram, K. Krauliņš, apsprieda varbūtējo V. Grēviņa izslēgšanu no RS, par iemeslu minot viņa pasivitāti un liberālo nostāju.⁵⁵⁷ Lēmumu par V. Grēviņa izslēgšanu no RS pieņēma 1951. gada 31. janvāra valdes sēdē, pamatojumā minot, ka viņš “savā literāri politiskajā darbībā pārkāpis PSRS Padomju rakstnieku savienības statūtus”.⁵⁵⁸

Arī pēc soda izciešanas 1955. gadā Irkutskas apgabalā simboliskā vardarbība pret V. Grēviņu RS sēdēs turpinājās. Piemēram, 1956. gadā V. Grēviņš Latvijas Valsts izdevniecībai lūdza iespēju strādāt par tulkotāju. Iesniegums izskatīts arī RS valdes sēdē 1956. gada 5. aprīlī un noraidīts, pamatojot, ka tobrīd jauni tulkojumi nav nepieciešami.⁵⁵⁹ Jāatzīmē arī RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas biroja 1957. gada 26. novembra sēde, kas veltīta anonīmai vēstulei, kas bija adresēta RS Tulkotāju sekcijai un LKP CK un kurā vēstīts par nevēlamām personām Tulkotāju sekcijā. Diemžēl vēstule nav protokolam pievienota, līdz ar to tās saturs nav zināms. Noprotams, ka anonīmā sūdzība bija par tulkotājiem O. Brikšķi, Klāru Kozlovsku (1902–1995), Vitoldu Žibeli (1903–1973),

⁵⁵³ LNA LVA 473-1-38, 45., 124. lp.

⁵⁵⁴ Turpat, 45. lp.

⁵⁵⁵ Tulkotāja M. Grīnfelde (1909–2000) bija t. s. franču grupas (PSRS drošības iestāžu dots apzīmējums latviešu inteliģences disidentu grupai) pārstāve, kuru 1950. un 1951. gadā apsūdzēja dalībā pretpadomju sanāksmēs. Grupas dalībniekiem piesprieda 7–25 gadu ilgu ieslodzījumu un izsūtījumu uz PSRS nometinājuma vietām.

⁵⁵⁶ LNA LVA PA 7263-1-3, 116. lp.

⁵⁵⁷ Turpat.

⁵⁵⁸ LNA LVA 473-1-53, 6. lp.

⁵⁵⁹ LNA LVA, 473-1-135, 30. lp.

Skaidrīti Sirsoni (1920–1998), M. Grīnfeldi. Tulkotāju sekcijas vadītāja A. Bauga taisnojās, ka sekcijā strādā tikai tie tulkotāji, kas atrodami Latvijas Valsts izdevniecības sarakstā, savukārt izdevniecība, konkrēti tās Daiļliteratūras nodaļas vadītājs V. Meļinovskis, nerespektē RS Tulkotāju sekcijas ieteikumus.⁵⁶⁰ Lai gan anonīmajā vēstulē V. Grēviņš nav pieminēts, asi pret viņu vērsās V. Bērce: “Tulkojuma sekcijas sanāksmēs vajag organizēt pretsparu visādiem briksšķiem, sirsonēm, grēviņiem un viņiem līdzīgiem.”⁵⁶¹ A. Baugai tika uzdots neļaut radoši izpausties minētajiem tulkotājiem, nepiedāvājot tiem darbu.⁵⁶² Laikabiedrs, rakstnieks Z. Skujiņš savās atmiņās apbrīno V. Grēviņa attieksmi šajā laikā: “[..] viņš notikušo uztvēra kā savdabīgu dzīves spēli. Likās, Grēviņš tam visam raudzījās pāri [..] Viņš nekāroja būt varonis.”⁵⁶³

Izpētot RS lietvedības dokumentus redzams, ka arī RS vadība pret V. Grēviņu pielietoja nogaidīšanas taktiku. RS biedra statusā V. Grēviņš atjaunots tikai 1963. gada 19. septembrī,⁵⁶⁴ neraugoties uz labvēļu centieniem šo procesu paātrināt. Piemēram, bijušais RS valdes priekšsēdētājs A. Upīts jau 1961. gada 30. jūlijā nosūtīja RS valdei V. Grēviņa raksturojumu un rekomendāciju uzņemšanai RS. Nelabvēlīgā un rezervētā attieksme pret V. Grēviņu atklājās arī revolucionārā RS 5. kongresa debatēs, kur V. Grēviņu aizstāvēja M. Čaklais, uzsverot, ka kritikā pret dzejnieku un tulkotāju nav vainojama agrākā staļinisma perioda kultūrpolitika, bet gan atsevišķu RS biedru personiskā ieinteresētība Grēviņa nomelnošanā.⁵⁶⁵ Par t. s. frontinieku paaudzes pārstāvju (piemēram, A. Griguļa, I. Muižnieka) rezervētu attieksmi pret V. Grēviņu liecina peripetijas pēc viņa aiziešanas mūžībā 1968. gada 7. aprīlī. Rakstnieks Z. Skujiņš atceras, ka laikraksts “Cīņa” atteicās publicēt V. Grēviņa bērnu sludinājumu un nekrologu. Savukārt A. Grigulis, kuru RS nozīmēja kā bērnu komisijas locekli, atvadu ceremonijā nepiedalījās.⁵⁶⁶ Iespējams, daži RS valdes locekļi, kas asi kritizēja V. Grēviņu staļinisma periodā, mainoties politiskajām pārmaiņām un RS vadībai, nevēlējās pārveidot savu agrāko attieksmi pret dzejnieku un ieturēja klusēšanas taktiku.

V. Grēviņa gadījumā nevar runāt par “spēles laukuma izjūtu” un praktiskumu (*sens pratique*), kāda piemita iepriekš aplūkotajam A. Grigulim. V. Grēviņa piekoptā

⁵⁶⁰ LNA LVA PA-7263-1-11, 24. lp.

⁵⁶¹ Turpat.

⁵⁶² Turpat, 25. lp.

⁵⁶³ Skujiņš, Zigmunds. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 170. lpp.

⁵⁶⁴ LNA LVA 473-1-252, 19. lp.

⁵⁶⁵ LNA LVA 473-1-286, 19. lp.

⁵⁶⁶ Skujiņš, Zigmunds. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 173. lpp.

nogaidīšanas stratēģija ne vienmēr bija iederīga reakcija konkrētajos apstākļos, lai noturētu savu pozīciju RS. Pieļaujams, ka viņš līdz galam neapzinājās RS un varas lauka struktūru. Nogaidīšanas stratēģija un izvairīšanās no aktīvas pozīcijas izsauca gan fiziskas, gan simboliskas represijas, kas diemžēl turpinājās līdz pat V. Grēviņa mūža nogalei. Tomēr V. Grēviņa neatlaidīgie centieni tikt pieņemtam RS, paciešot arī pazemojumus, liecina, ka viņu motivēja ne tikai mērķis profesionāli strādāt un gūt iztikas līdzekļus padomju totalitārā režīma apstākļos, bet arī vēlēšanās iegūt atzinību, simbolisko kapitālu.

4.4. Dubultā stratēģija. Mirdza Ķempe

Spilgta, daudzpusīga un pretrunīga personība RS bija dzejniece M. Ķempe. Viņa bija visilgāk strādājošā RS literatūras, galvenokārt dzejas konsultante (1948–1974), kas ar savu ekstravaganci, erudīciju un harismu prata iegūt vairāku jauno dzejnieku simpātijas, konsultējot tos dzejas mākslā. Lielākā daļa no viņiem atmiņās izceļ Mirdzas Ķempes nozīmi, personības lielumu un viņas augsto kultūras un inteliģences līmeni. Rakstnieks Z. Skujiņš rakstījis: “Pateicoties Ķempei, uz Rakstnieku savienību tumšajos gados atnāca daudz tādu cilvēku, kas savas pagātnes un uzskatu dēļ nekad to nebūtu darījuši, ja dzejnieces vietu konsultantu istabā aizņemtu bāla sīkpersona.”⁵⁶⁷ Arī dzejniece V. Belševica izceļ M. Ķempes ietekmi RS, vienlaikus paužot sarūgtinājumu un aizskārumu par ne vienmēr labvēlīgo attieksmi pret jauno dzejnieci: “Kad viņa nomira, pēkšņi es jutu, ka Rakstnieku savienība ir kļuvusi tāda kā pelēkāka, kā kartupeļu lauks, no kura izrauta magone. Kaut arī viņa ir lējusi man dubļus virsū...”⁵⁶⁸

Dzejnieces autoritāti latviešu padomju literārajā procesā nostiprināja ne tikai darbs RS, bet arī padomju ideoloģijas apliecināšu darbu sarakstīšana, izdabājot konjunktūrai un tādējādi baudot varas atzinību un privilēģijas. Vienlaikus dzejniece rakstīja arī intīmi lirisku un filozofisku dzeju, pievērsās reliģijai, misticismam un Indijas kultūrai, bet konsultantes darbā aktualizēja un popularizēja pirmspadomju latviešu literatūras mantojumu (piemēram, aizliegto E. Virzu⁵⁶⁹). No laikabiedru atmiņām un izteikumiem RS sēžu protokolos var atklāt dzejnieces M. Ķempes pozīciju un dubulto stratēģiju RS laukā, kā arī to, ka dzejniece kā konsultante ar saviem mākslas uzskatiem un konsultācijām veidoja zināmu opozīciju

⁵⁶⁷ Skujiņš, Zigmunds. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 136. lpp.

⁵⁶⁸ Belševica, Vizma. *Raksti*. 4. sējums. Sast. Inta Čaklā. Rīga: Jumava, 2002, 203. lpp.

⁵⁶⁹ Eversons, Madara. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956–1969)*. Maģistra darbs. Rīga, 2015, 95. lpp.

oficiālajai varas sludinātajai mākslinieciskajai metodei. M. Ķempe bija spilgts piemērs dubultai identitātei, kādā atradās lielākā daļa padomju pilsoņu. Dubulto identitāti akcentē arī vācu vēsturniece J. Fursta, norādot, ka to, kā indivīds pozicionēja sevi attiecībā pret padomju varu, noteica sarežģīts mijiedarbības kopums un vien neliels skaits pilsoņu atļāvās pretstatīt sevi vispārējo padomju domu un normu ietvaram.⁵⁷⁰ Līdz ar to dubultā stratēģija RS cīņas laukā bija ikdienišķa pozīcija vairākiem tās biedriem, jo šī stratēģija ar viltīgiem paņēmieniem palīdzēja gan saglabāt pozīciju, īstenojot arī varas lauka diktētos noteikumus, gan uzturēt augstus mākslinieciskos kritērijus.

M. Ķempes personības polaritāte un pretrunīgums, kas izpaudās ne tikai viņas radošajā, bet arī sabiedriskajā darbībā, rosina pievērsties dzejnieces personības detalizētākai izpētei. Vienu no centrālajām problēmām M. Ķempes personības atklāsmē izvirzījusi literatūrzinātniece Anda Kuduma: “Rodas šobrīd grūti atbildams jautājums, kā dēvēt dzejnieces rīcību – par drosmi vai divkosību –, presē publicējot neskaitāmus dzejoļus par padomju dzīves augšupeju un sasniegumiem, bet tajā pašā laikā izrādot lojalitāti un sniedzot atbalstu, izrādot rūpes, lai tiktu izdotas no izsūtījuma atgriezušos dzejnieku J. Medeņa, E. Stērstes u. c. grāmatas.”⁵⁷¹ M. Ķempes izpētes kontekstā šis jautājums aktuāls joprojām. Varbūt daļēju atbildi sniedz pašas dzejnieces rakstītais vēstulē J. Sudrabkalnam 1954. gada 14. oktobrī: “Esmu daudz cietusi vai nu patmīlas, vai arī lepnuma pēc, vai arī tāpēc, ka nevaru panest plukatību un nespēju būt pazemīga. Velns viņu zina, bet es vāros kā pa vienu iekšēju elles zaņķi un ziepju katlu. Un es nekādi negribu lietīšķu, mierīgu dzīvi – šīs neciešamās mokas ir arī vienīgais signāls, ka dvēsele vēl ir dzīva, tas ir taures sauciens nāvīgās cīņās. Esmu sastapusies ar lielceļu laupītājiem un kabatas zagļiem, un glēviem slepkavām, un, tu jau varbūt savā viszinībā jaudi, ka es meklēju kaut ko ļoti stingru, nevis labu – bet stipru.”⁵⁷² Vai arī atbilde rodama tobrīd M. Ķempes paustajā jaunajai dzejniecei Velgai Krilei (1945–1991): “[m]anu talantu pazudināja slavas kāre un vēlēšanās allaž uzstāties.”⁵⁷³ Te uzskatāmi atklājas P. Burdjē koncepcija par *habitus* kā priekšnosacījumu piedalīties laukā, spēlēt un gūt tajā uzvaru, reizē atklājot arī M. Ķempes personības pretrunas.

M. Ķempes aktivitāti padomju literatūrā un spēju pielāgoties ideologizētajai sociālajai telpai noteica viņai piemītošās ambīcijas un personības ambivalence. Vēlēšanos

⁵⁷⁰ Fürst, Juliane. Introduction. Late Stalinist society: history, policies and people, p. 11.

⁵⁷¹ Kuduma, Anda. Mirdza Ķempe: dubultportrets. No: *Kurzemes rakstnieku silueti*. 3. grāmata. Liepāja: LiePA, 2010, 11. lpp.

⁵⁷² No Mirdzas Ķempes vēstules Jānim Sudrabkalnam 1954. gada 14. oktobrī. *Montāža (mozaīka) pēc M. Ķempes sarakstes fragmentiem*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Imanta Pijola fonds. Šifrs: A356, Nr. 79, 31. lp.

⁵⁷³ Krile, Velga. Par Mirdzu Ķempi un par sevi. *Literatūra un Māksla*, Nr. 34, 1991, 6. sept., 7. lpp.

būt latviešu padomju rakstniecības hierarhijas augšgalā, gūt prestižu un atzinību ietekmēja arī viņas biogrāfija⁵⁷⁴ – M. Ķempe nākusi no nabadzīgas ģimenes, agri iepazinusies ar kreisiem uzskatiem, darbojusies pagrīdē. Lai arī M. Ķempe kā dzejniece vairāk sevi apliecināja pēc padomju okupācijas, tomēr jāatzīmē, ka jau Latvijas Republikas laikā viņa bija pietiekami ietekmīga persona, zināma kā dzejniece, tulkotāja un korespondente, kurai veltīts arī šķirklis Pētera Šmita (1869–1938) sastādītajā grāmatā “Latvijas vadošie darbinieki” (1935)⁵⁷⁵. Rakstnieku elitē M. Ķempe nokļuva tikai padomju okupācijas laikā. 1941. gada 27. jūnijā, sākoties kara darbībai Latvijas teritorijā, M. Ķempe ar Latvijas Radiofona darbiniekiem evakuējās uz PSRS iekšieni, vispirms Astrašanu, sākot ar 1942. gada maiju – Ivanovu, kur strādāja LPSR Valsts mākslas ansablī par tulkotāju, kopā ar Jāni Žīguru (1915–1988) izveidoja leļļu teātra trupu un kļuva par tās dramaturģi, programmas izveidotāju. Šajā laikā M. Ķempe rakstīja arī dzejoļus, kas publicēti laikrakstos “Cīņa”, “Padomju Strēlnieks” un žurnālā “Karogs”. 1943. gadā M. Ķempi uzņēma RS. Savu piederību jaunajam režīmam un varas atzītajai elitei dzejniece apliecināja ar saviem dzejas pantiem, kuros cildināja Lavrentiju Beriju (*Лаврентий Павлович Берия*; 1899–1953), Staļinu, atsaucās uz tā laika sabiedriski politiskiem notikumiem. Pēc Z. Skujiņa teiktā, “[š]ī Ķempe runāja un rakstīja, ko no viņas prasīja, sirdsapziņa tai bij pārkāpjams sliekšnis.”⁵⁷⁶ M. Ķempei piešķirti vairāki apbalvojumi un goda nosaukumi – LPSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieces nosaukums (1957), LPSR Valsts prēmija par dzejoļu krājumu “Mīlestība” (1958), LPSR Tautas dzejnieces goda nosaukums un PSRS Valsts prēmija (abi 1967), Višvabharati universitātes Goda doktores diploms (1972), LPSR Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle (1973). Tai pat laikā M. Ķempe ar savām darbībām riskēja tikt apsūdzēta pretpadomju nostājā. Piemēram, pēc M. Ķempes pētnieces, literatūrzinātnieces Mildas Kalves (1917–1986) piezīmēm, M. Ķempe esot glābusi gleznotāju Rūdolfu Pinni (1902–1992) no Valsts Drošības komitejas,⁵⁷⁷ sarakstījusies ar rakstnieku Aleksandru Pelēci (1920–1995), kurš pēc soda izciešanas tobrīd dzīvoja Tālajos Austrumos.⁵⁷⁸ M. Ķempe nebija Komunistiskās partijas biedre.

⁵⁷⁴ Plašāku M. Ķempes biogrāfiju skatīt: Mirdza Ķempe [tiešsaiste]. Vortāls *literatura.lv* [skatīts 04.11.2022.]. Pieejams: <https://www.literatura.lv/lv/person/Mirdza-Kempe/873093>

⁵⁷⁵ *Latvijas vadošie darbinieki*. Red. Pēteris Šmits. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 9.–10. lpp.

⁵⁷⁶ Skujiņš, Zigmunds. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*, 136. lpp.

⁵⁷⁷ Mildas Kalves piezīmes. Sarunas ar un par Mirdzu Ķempi. *Piezīmes par Mirdzu Ķempi, viņas epistolāro mantojumu, izraksti no vēstulēm*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Imanta Pijola fonds. Šifrs: A356 Nr. 641, 36. lp.

⁵⁷⁸ Aleksandra Pelēča vēstules Mirdzai Ķempei. *Mirdzas Ķempes sarakste ar autoriem*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 641.

RS izpētes kontekstā nozīmīga ir M. Ķempes literārās konsultantes darbība. Viņa izaudzināja vairākas jauno dzejnieku paaudzes.⁵⁷⁹ Pie viņas konsultējušies, piemēram, V. Belševica, O. Vācietis, Z. Skujiņš, I. Ziedonis, I. Auziņš, J. Peters u. c. M. Ķempes sarakste ar jaunajiem autoriem⁵⁸⁰, kas būtu atsevišķa pētījuma uzdevums un promocijas darbā izvērstāk netiks aplūkota, atklāj rūpīgu un pat skrupulozu iedziļināšanos viņu daiļradē, sniedzot jaunajiem autoriem izvērstu atgriezenisko saiti. Neviens no literārajiem konsultantiem RS neveltīja tik daudz laika un nebija tik tuvās attiecībās ar konsultējamo personu, kā tas bija M. Ķempes gadījumā. Bieži pārlietu daudz uzmanības tika veltīts arī diletantiem. M. Ķempe vairākkārt uzsvērusi, ka darbs RS viņai aizstāja ģimeni, kompensēja vientulību, neveiksmi privātajā dzīvē un nepiepildīto mātes mīlestību. Nereti ar jaunajiem autoriem izveidojās ciešas attiecības, kuru laikā M. Ķempe atklāja tiem arī savas personiskās dzīves detaļas un dažbrīd nespēja novilkt profesionālās robežas. M. Ķempes draudzene Aina Kļaviņa (dz. 1923) atceras: “Brīvības ielas dzīvoklis bija īsts salons. Cilvēki nāca un gāja. Dzejniece patiesi bija jauno literātu mecenāts, jo pie viņas tika gan ēsts, gan dzerts, gan dzīvots un nakšņots. [...] viņa “bīdīja” jaunus poētus Rakstnieku savienībā, dāvāja tiem grāmatas, sarūpēja pabalstus, uz neatdošanu aizdeva naudu, vizināja savā mašīnā, kas tolaik bija luksuss, izcīnīja dzīvokļus [...]”⁵⁸¹

M. Ķempes paveiktais darba apjoms, nozīme un lielais iespaids uz nākamajām dzejnieku paaudzēm laikabiedru atmiņās netiek apšaubīts. Un var apgalvot, ka ar savās konsultācijās paustajiem uzskatiem un augstajiem mākslas kritērijiem un principiem (zināšanām klasiskajā dzejā, pasaules literatūrā) viņa nonāca zināmā mērā opozīcijā Komunistiskās partijas atzītajām mākslas nostādnēm. Z. Skujiņš atzīmējis: “Viņa zināja, kas ir laba dzeja, un jaunie viņas padomus uzklaušāja. Dažkārt melodama un liekuļodama kā dzejniece, viņa bija bezbailīgi atklāta un godīga kā skolotāja.”⁵⁸²

⁵⁷⁹ No 1963. gada M. Ķempe neilgu laiku konsultēja arī prozaiķus un dramaturģus.

⁵⁸⁰ M. Ķempes konsultācijas ar jaunajiem autoriem savā 2012. gadā aizstāvētajā maģistra darbā “Mirdzas Ķempes konsultācijas kā latviešu 20. gs. 60./70. gadu mijas debitantu poētisko principu rosinātājas” pētījusi Saīva Purviņa. Rakstniecības un mūzikas muzejā pieejama plaša dzejnieces korespondence ar jaunajiem autoriem, vēstules lasāmas arī M. Ķempes Kopotu rakstu 3. sējumā (1984), RS Dzejas sekcijas konsultāciju reģistri pieejami LNA LVA krājumā. Ieskatu M. Ķempes konsultantes darbībā sniedz arī Imanta Pijola (1944–1999) publikācija “Konsultante” (*Karogs*, Nr. 2, 1987, 1. febr.) un npublicētās piezīmes par M. Ķempi, literatūrzinātnieces M. Kalves apkopotie materiāli, piezīmes un monogrāfijas fragmenti, kas glabājas LNB Alekseja Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājumā (Kalve, Milda. *Apcerējums par M. Ķempi, nepabeigts*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Imanta Pijola fonds. Šifrs: A356 Nr. 485.).

⁵⁸¹ Kļaviņa, Aina, Kļaviņš, Sandris. *Mirdza Ķempe. Atmiņu skices*. Rīga: Nordik, 2008, 53. lpp.

⁵⁸² Skujiņš, Zigmunds. *Paralēlās biogrāfijas. Par rakstniekiem*. Raksti. 1. sējums. Rīga: Mansards, 2005, 92. lpp.

RS valdes un sekretariāta, kā arī partijas pirmorganizācijas sēžu protokolos norāžu par M. Ķempes konsultantes darbu ir maz. Tomēr atsevišķi izteikumi apliecina laikabiedru vērtējumus par Ķempi kā zināmu opozicionāri. Piemēram, 1951. gada 16. oktobrī J. Grants RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sēdē norādīja uz trūkumiem M. Ķempes konsultantes darbā: “Konsultantu darbs ir ļoti atbildīgs. Tas prasa pirmām kārtām pamatīgas marksisma-ļeņinisma zināšanas. Ķempe šai ziņā ir ļoti vāja.”⁵⁸³ Arī pati M. Ķempe pat staļinisma periodā sēdēs atzīst, ka kā konsultante ir liberāla un viņas vietā būtu jābūt kādam stingrākam. RS valde aizrādīja, ka M. Ķempe slikti panes kritiku un nemāca to uztvert arī jaunajiem autoriem.⁵⁸⁴ Turklāt M. Ķempe ar saviem vērojumiem, pārdomām un piezīmēm par jaunajiem autoriem nedalījās ar citiem biedriem. To RS Komunistiskās partijas pirmorganizācijas slēgtajā sapulce 1958. gada 26. maijā uzsvēra arī A. Grigulis: “Nepareizi ir arī tas, ka Ķempe savu dienasgrāmatu par jaunajiem autoriem uzskata par personisku un neļauj tajā ieskatīties.”⁵⁸⁵

M. Ķempes darbu ar jaunajiem autoriem RS 4. kongresā vērtēja V. Lukss un A. Grigulis. 1958. gadā pie M. Ķempes regulāri konsultējās 145 jaunie dzejnieki, viņa caurskatīja jauno autoru dzejoļu krājumus, atlasīja materiālus rakstu krājumam “Jauno autoru almanahs”. V. Lukss aizrādīja uz vairākiem trūkumiem M. Ķempes darbā, kas nebija pieņemami padomju kontroles sistēmā, – M. Ķempe neprasa ziņas par jauno autoru dzīves apstākļiem un darbavietu. Konsultējot M. Ķempe savu gribu dzejniekiem neuzspiež, pati darbus neizlabo, bet norāda un ievirza tos radīt.⁵⁸⁶ Nedaudz skarbāks savā vērtējumā bija A. Grigulis, norādot, ka M. Ķempe sniedz maz teorētisko zināšanu literatūrā, pieiet ikviena autora darbam ar ārkārtīgu pietāti un humānismu. Nespējot atteikt diletantiem, M. Ķempe iesaka redakcijām gan labus, gan sliktus dzejoļus. Uzsvērtā M. Ķempes pārāk liberālā pieeja, tomēr secināts, ka savā konsultantes darbā viņa nepielaiž ideoloģiskas kļūdas.⁵⁸⁷

Šī kongresa valdes locekļu runās atklājās arī M. Ķempes personības dualitāte jeb dubultā identitāte. Vērtējot M. Ķempi kā dzejnieci, V. Lukss atzīmējis viņas radītās liriskas precīzo atbilstību varas propagandai: “Dzejniece ar vērīgu skatienu un jūtīgu sirdi vielu savai dzejai atradusi gandrīz vai visā pasaulē. Lūk, dzejoļu virsraksti: Pie Puškina pieminekļa, Dņeprostrojā, Armēnijas akmens, Balāde par Geriljero, Torezo runā, Saruna ar Līgatnes papīru, Stāsts par Raimonu Djenu, Kauns Amerikai, Sveiciens Čou Eņ-lejam, Rīgas rozes

⁵⁸³ LNA LVA PA 7263-1-5, 132. lp.

⁵⁸⁴ LNA LVA 473-1-83, 19. lp.

⁵⁸⁵ LNA LVA PA-7263-1-11, 79. lp.

⁵⁸⁶ LNA LVA 473-1-164, 79. lp.

⁵⁸⁷ Turpat, 82.–83. lp.

Maskavai utt. Jau dzejoļu virsraksti vien liecina par dzejnieces plašo interešu loku, par dzejnieces kaujnieciskajām pozīcijām: tā ir cīņa par mieru, tā ir tautu draudzības slavināšana, tā ir kapitālistisko naudas haizivju tiesāšana. Pat nelielais krājumiņš, kuram dots nosaukums “Mīlestība”, savā labākajā daļā stāsta par to pašu. Gribas pasvītrot dzejnieces šodienīgumu, aktualitāti, kaujnieciskumu. Tās ir taisni tās īpašības, kuras mēs gribam redzēt katrā dzejoļu grāmatā. Ķempe pelnījusi arī kādu pārmetumu, ka šīs savas visai teicamās rokraksta puses viņa kā RS konsultante nav ierādījusi daudziem saviem audzēkņiem, kurus dažkārt nomoca egocentrisms vai arī negriba saskatīt padomju cilvēka vareno augšupeju.”⁵⁸⁸ Šeit redzama M. Ķempes konjunktūristes daba, viņai svarīga bija varas atzinība, prestižs un statuss latviešu padomju literatūras un RS laukā. Apliecinot sevi kā lojālu padomju dzejnieci, M. Ķempe varēja brīvdomīgāk izpausties konsultantes darbā.

Pētījumā apskatītajā laika posmā līdz 1965. gadam nav redzama M. Ķempes atkāpšanās no liberālās pozīcijas un zināmā opozīcijas stāvokļa. Piemēram, nacionālkomunistu apkaršanas laikā 1959. gada decembra plēnumā A. Grigulis atzīmējis, ka M. Ķempe pievērs pārkā mazu uzmanību dzejas sabiedriskajam skanējumam. Viņai jāaudzina pilnvērtīga dzejnieku jaunā maiņa.⁵⁸⁹ Netieši norādīts, ka M. Ķempe propagandē pirmspadomju literatūras klasiķus, piemēram, F. Bārdi, kā paraugus dzejas žanra apguvei.⁵⁹⁰ Vienīgais protokolos fiksētais gadījums, kurā M. Ķempe parāda, ka nevēlas zaudēt savas pozīcijas un privilēģijas RS laukā, bija kampaņas pret abstrakcionismu un formālismu laikā, kad RS 1963. gada 30. maija sēdē dzejniece publiski apvērta savus principus, ko audzināja jaunajā paaudzē, sakot, ka “[jā]cīnās par dzejas vienkāršību, par formas un satura vienotību, par dzejas skaidrību. Jāraksta vienkārši, skaidri un saprotami. Padomju dzejnieks nekad nedrīkst aizmirst, ka viņš raksta ne tikai savai, bet visai padomju tautai.”⁵⁹¹ Partijas retorikas publiska uzturēšana, privāti aizstāvēt citādus, brīvākus mākslinieciskos kritērijus, palīdzēja M. Ķempei saglabāt savu vietu RS hierarhijā.

Aplūkotie četri RS biedri – J. Niedres, A. Griguļa, V. Grēviņa un M. Ķempes – piemēri atspoguļo dažādās prakses un stratēģijas RS laukā, kas bija atkarīgas no indivīda *habitus* un precīzas “spēles laukuma” izjūtas. Katrs no šiem piemēriem iezīmē atšķirīgu

⁵⁸⁸ LNA LVA 473-1-164, 43. lp.

⁵⁸⁹ LNA LVA 473-1-184, 38. lp.

⁵⁹⁰ Turpat, 57. lp.

⁵⁹¹ LNA LVA 473-1-252, 16. lp.

motivāciju un cīņu par pozīciju noturēšanu. J. Niedrem tā bija fanātiska pārcēšanās stratēģija, bieži pārspīlēti partejiski paužot savus uzskatus. Nereti J. Niedre saņēma kritiku, jo arī ortodoksāli un varai lojāli komunisti, kāds bija J. Niedre, varēja kļūdīties tobrīd aktuālo partijas norādījumu izpratnē. A. Griguļa darbības liecina par spēcīgi izteiktu intuīciju un tālredzību, spējot paredzēt pārmaiņas gan varas, gan RS lauka iekšienē. Viņa dalību RS vadīja izteikta savas autoritātes un prestiža noturēšana latviešu padomju literatūras procesā. Šī mērķa sasniegšanai A. Grigulis pielietoja asus uzbrukumus saviem laikabiedriem un agrākajam pirmspadomju latviešu kultūras mantojumam. Viņa taktikā nav redzami nekādi šķēršļi mērķa sasniegšanai. Pretēja pozīcija bija V. Grēviņam. Viņš vēlējās piedalīties RS laukā un literārajā procesā, lai varētu radoši izpausties un strādāt, kā arī gūt atzinību, bet tomēr viņa izvēlēta nogaidīšanas stratēģija nebija veiksmīga šī mērķa sasniegšanai. Līdzīgi A. Grigulim, arī M. Ķempe labi izprata RS un latviešu padomju literatūrā pastāvošos noteikumus. Nevēlēdamās pilnībā atteikties no savas latviešu padomju literatūras procesā augstās pozīcijas un privilēģijām, M. Ķempe rakstīja padomju ideoloģiju apliecinājošus dzejoļus, publiski apliecinot savu lojalitāti režīmam, tomēr RS konsultantes darbā ieturēja pretēju – liberālu nostāju, izvirzīja augstus mākslas estētiskos kritērijus, kas nereti sasaucās ar pirmspadomju latviešu literatūras tradīcijas popularizēšanu. Šāda dubultā stratēģija viņai palīdzēja baudīt gan varas, gan sabiedrības, gan jauno autoru atzinību, tādējādi gūstot atbalstu no dažādiem RS lauka poliem un grupējumiem.

Nobeigums

Promocijas darbā “Latvijas Padomju rakstnieku savienība: stratēģija, taktika un opozicionālās prakses (1940–1965)”, galvenokārt balstoties plašā npublicētu LNA LVA dokumentu materiālā, aplūkota RS valdes darbība vēlinā staļinisma un destalinizācijas periodā, atspoguļojot RS valdes stratēģiju un taktiku un arī atsevišķu RS biedru individuālās prakses RS. Darbs ir pirmais plašāk aptverošais pētījums latviešu literatūras vēsturē, kura objekts ir RS kā institūcijas un tās valdes darbības izpēte no 1940. līdz 1965. gadam. Tas atklāj arī atsevišķu RS indivīdu lomu, kam bija savas praktiskās vēlmes un intereses organizācijā. Pētījums papildina jau iepriekš latviešu literatūrzinātnē veiktos pētījumus par latviešu literatūras procesu un tā personībām padomju okupācijas periodā.

Promocijas darbā aplūkotais laika periods PSRS kultūrpolitikas nostādņu ziņā nebija konsekvents. Šīs nostādnes un kultūras pārraudzības mehānismi pēc Latvijas pirmās okupācijas 1940. gada 17. jūnijā un otrreizējās 1944. gadā vienlīdz attiecās arī uz LPSR. Vēlinais staļinisma periods bija padomju totalitārā režīma ekstremālākā fāze, ko raksturo gan fiziskas, gan garīgas represijas pret atsevišķām personām, gan regulāras Komunistiskās partijas iniciētas ideoloģiskās kampaņas pret radošo inteliģenci, kā arī pilnīga rakstnieka radošās brīvības izskaušana un homogēna, partijas nostādnēm atbilstoša padomju literatūras lauka veidošana. Literatūra, laikraksts “Literatūra un Māksla” un žurnāls “Karogs” un RS šajā periodā bija daži no Komunistiskās partijas varas balstiem un līdzekļiem varas leģitimācijai un nostiprināšanai. Viens no galvenajiem Komunistiskās partijas mērķiem LPSR bija asimilēt latviešu literatūru padomju literatūrā, lai izskaustu latviešu nacionālo identitāti un atšķirības.

PSRS izveidoto radošo savienību uzdevums bija formēt padomju totalitārā režīma iekārtai lojālu radošo inteliģenci. Pēc PSRS parauga arī LPSR tika dibināta Latvijas Padomju rakstnieku savienība. Tās biedrus pamatā uzraudzīja organizācijas vadība – RS valde –, kā arī Komunistiskā partija, kas kontrolēja radošā darba saturu. Ideoloģiskās kontroles sekmēšanā ar savu personisko iniciatīvu aktīvi iesaistījās arī atsevišķi RS biedri (piemēram, A. Grigulis, Ž. Grīva, K. Krauliņš, Ā. Talcis). Ikviens autors, kurš gribēja profesionāli strādāt rakstniecībā un gūt atzinību, bija spiests plānot, manevrēt, izdomāt taktiku un stratēģiju, lai saglabātu savu pozīciju RS laukā.

Sākoties destalinizācijai, PSRS notika režīma liberalizācija, kas nozīmēja atteikšanos no terora kā valsts pārvaldes līdzekļa. Laiku pēc PSKP 20. kongresa 1956. gadā raksturo pārmaiņas varas attiecībās ar radošo inteliģenci, kur vērojami gan mēģinājumi īstenot vēl

lielāku kontroli pār kultūras nozari, gan arī kontroles mehānisma atslābumi, kas radīja nedaudz brīvāku atmosfēru, jaunus noteikumus un prioritātes literatūrā. Destalinizācija pavēra iespējas kvalitatīvākai literatūras attīstībai. Sociālistiskā reālisma kanons mākslā pakāpeniski tika paplašināts un tā robežas izplūda. Latviešu padomju literatūrā šajā laikā ienāca jauna paaudze (V. Belševica, M. Birze, V. Lāms, Ē. Vilks, Z. Skujiņš, O. Vācietis, D. Zigmonte u. c.), kas pretstatā iepriekšējai t. s. frontinieku paaudzei literatūrā pakāpeniski atbrīvojās no staļinisma periodam raksturīgā klišeiskuma, frāžainības un aprobētās vienīgās patiesības. Šie autori literatūrā tēloja arī negatīvās dzīves parādības un konfliktus, īstenoja jaunus mākslinieciskos meklējumus un mēģināja apiet ideoloģiskos ierobežojumus. Tomēr viņu darbi saņēma ideoloģizētu kritiku.

Lai arī no 1940. līdz 1965. gadam norisinājās dažādas ideoloģiski politiskas pārmaiņas (staļinisma periods, destalinizācija, nacionālkomunisma sagrāve), un šo laiku PSRS un LPSR kultūrpolitikā nevar vērtēt kā viendabīgu, RS šis periods tāds bija, jo valdes darbība un RS vadība divdesmit piecu gadu garumā pamatā nemainījās. Šāda situācija ļāva latviešu literatūrā un RS ienākt margināliem, kreisi orientētiem rakstniekiem. Neatkarīgās Latvijas laikā šiem autoriem piederēja vien neliels ekonomiskais, kultūras un simboliskais kapitāls, taču pēc padomju okupācijas šo personu agrākā nelegālā darbība, dalība Otrajā pasaules karā Sarkanās armijas frontes sastāvā un piederība Komunistiskajai partijai cēla viņu politisko kapitālu. Jaunā politiskā situācija ļāva J. Grantam, A. Grigulim, K. Krauliņam, V. Luksam, I. Muižniekam un J. Niedrem, dēvētiem par “frontinieku paaudzi”, izvirzīties latviešu padomju literatūras un RS kā tās nozīmīgākās organizācijas priekšplānā. Tomēr, sākoties destalinizācijai, RS pakāpeniski veidojās arī opozīcija, ko pārstāvēja V. Belševica, G. Priede, Z. Skujiņš, O. Vācietis u. c., kas pēc 1965. gada RS kongresa sāka pārņemt RS lauka heteronomā pola hierarhiju un sagrāva iepriekš pastāvējušo simbolisko kārtību.

Lai sasniegtu promocijas darbā izvirzīto mērķi – raksturot Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības principus, RS valdes darbības stratēģiju un taktiku vēlīnā staļinisma un destalinizācijas periodā –, tika analizēti trīs līmeņi – literatūras lauka pozīcija varas (Komunistiskās partijas) laukā, literatūras procesa uzraudzītājas (RS) lauka struktūra un atsevišķu RS biedru pozīcija.

Rakstnieku savienība bija cieši saistīta ar varas lauku, jo tā atradās valsts institucionālajā sistēmā un Komunistiskās partijas uzraudzībā. Lai izprastu RS valdes taktiku un interpretētu Komunistiskās partijas direktīvas, būtiskas ir zināšanas par politiskajiem, ideoloģiskajiem un sociālajiem procesiem, kas veidoja PSRS radošo inteliģenci un atklāj

Komunistiskās partijas stratēģiju pret RS, kā arī ļauj skaidrot RS valdes un atsevišķu tās biedru dažādo taktiku pret partijas iniciētajām kampaņām un direktīvām.

Izpētot LNA LVA, LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas un literatūrvēsturnieka I. Bērsona krājumā esošos npublicētos RS dokumentus par vēlīno staļinisma un destalinizācijas periodu, var secināt, ka RS valde interpretēja Komunistiskās partijas direktīvas atkarībā no ideoloģiskās un politiskās situācijas. Vēlīnā staļinisma periodā RS galvenā taktika bija precīzi adaptēšanās sociālistiskajā sistēmā un Komunistiskās partijas pozīciju stiprināšana un tās direktīvu izpilde, lai izvairītos no iespējamās ideoloģiskās kļūdīšanās. Tas nozīmēja veikt varas apkalpojošo funkciju un savā ziņā būt par tās marioneti. No varas apkalpojošās funkcijas izrietēja arī RS kolektīvā un individuālā taktika. Pavājinoties vai saasinoties ideoloģiskajai kontrolei, krasi mainījās RS valdes un vairāku biedru viedoklis par rakstniekiem izvirzāmajām prasībām, kas spilgti atklājas A. Ždanova aizsākto ideoloģisko kampaņu periodā, ietekmējot RS biedru (P. Birkerta, A. Čaka, V. Grēviņa, A. Ķeniņa) radošo darbību. Kampaņu laikā precīzāk vērojama atsevišķu RS biedru (A. Griguļa, K. Krauliņa, I. Muižnieka) nostāja un personiskā interese savas pozīcijas stiprināšanā. Tā varēja kalpot arī kā iegants, lai izrēķinātos ar konkrēto RS biedru. Atsevišķi rakstnieki (P. Birkerts, V. Grēviņš) ieņēma nogaidošu pozīciju, lai novērtētu situācijas tālāko attīstību, vai arī taktiku – atteikties no iepriekš sacītā vai rakstītā, kritizēt to (K. Krauliņš, J. Sudrabkalns).

Sekojoš liberalizācijas tendencēm, destalinizācijas periodā arī RS tika aktualizēti iepriekš noklusēti jautājumi, piemēram, represēto rakstnieku uzņemšana savienībā, pirmspadomju latviešu literārā mantojuma kārtošana. Šajā laikā RS ienāca jauna, talantīga rakstnieku paaudze un vērojami centieni reformēt RS kā organizācijas un valdes darba stilu un metodes, vienas personas vadību aizstājot ar demokrātisku lēmumu pieņemšanu kolektīvā. Tomēr Komunistiskās partijas direktīvu un pozīciju stiprināšana RS valdē turpinājās arī destalinizācijas periodā. Lai arī ideoloģiskie kontroles mehānismi bija nedaudz vājāki un Komunistiskās partijas iniciētās kampaņas pret rakstniekiem un atsevišķiem RS biedriem RS valde interpretēja mērenāk nekā staļinisma periodā, tomēr būtiskas izmaiņas RS vadībā destalinizācijas periodā nav konstatējamās. RS vadībā atradās konservatīvi Komunistiskās partijas biedri, no kuriem daļa vēlējās saglabāt pamatā vēlīnā staļinisma perioda principus, savukārt citi mēģināja pieņemt pārmaiņas un neierobežot literatūras attīstību. RS notika konfrontācija starp konservatīvajiem (ortodoksālajiem) un liberāli orientētiem biedriem, rodot iespējas veidoties opozicionālajām praksēm, kas iestājās pret iepriekš valdošo ideoloģizēto staļinisma perioda literatūru un RS vadību.

Promocijas darbā aplūkotajā periodā no 1940. līdz 1965. gadam ne RS, ne tās valdes pirmā sekretāra darbībās nevar konstatēt autonomiju no Komunistiskās partijas nostādņēm. Destalinizācijas periodā RS valdes pirmais sekretārs manevrēja starp partijas direktīvām un mēģinājumiem noturēt latviešu padomju literārā procesa kvalitāti. Šajā laikā RS sevi ļauts apliecināt arī autoriem, kuru daiļrade iepriekš vērtēta kā ideoloģiski diskutabla.

Jāatzīst, ka caurskatītajos oficiālajos dokumentos pamatā redzama vienpusēja RS valdes un tās biedru nostāja un pozīcijas, ko diktēja Komunistiskās partijas kongresi, plēnumi un lēmumi. Ārpus protokoliem paliek biedru cilvēciskās kaislības, savstarpējās attiecības, tikai mutvārdos izteiktas domas, diskusijas un debates, kas, iespējams, netaps zināmas. No šī perioda vairs nav laikabiedru, kam varētu pajautāt šodienas viedokli, kas būtu bez tā ideoloģiskā uzslāņojuma, kāds raksturīgs padomju periodā publicētajām atmiņām un memuāriem. Organizācijas ikdienu nākas rekonstruēt, pamatā balstoties oficiālajos lietvedības dokumentos. Taču arī tie sniedz būtiskas ziņas un jaunpienesumu, jo, rādot oficiālo varas un radošās inteliģences diskursu, fiksēja arī tā brīža sociālās un kultūras situācijas realitāti.

Izmantojot P. Burdjē “lauka” konceptu, promocijas darbā RS skatīta kā atsevišķa sociāla telpa, kas mijiedarbojās ar varas lauku, jo to regulēja un virzīja gan Komunistiskās partijas stratēģijas, gan kolektīva, gan individuāla taktika. RS lauku strukturēja tās dalībnieku pozīcijas un cīņas, lauka dalībnieki nemitīgi piemērojās konkrētajiem apstākļiem, kā arī notika cīņa par varu starp dažādām pārvaldes struktūrām un indivīdiem. Pozīciju struktūru izpēte bieži vien ļauj identificēt dalībniekus, kuriem jau bija samērā labi nostiprinājies statuss un kuri tāpēc bija ieinteresēti partijas noteiktās kārtības saglabāšanā vai šīs kārtības grozīšanā tādā mērā, kas ļautu viņiem nostiprināt savu varu. Piemērs tam ir RS biedru, t. s. frontinieku paaudze, kura nebija ieinteresēta zaudēt savas pozīcijas vai veikt nozīmīgas reformas, jo viņus apmierināja esošā kārtība. Savukārt latviešu padomju literatūras un RS lauka jaunpienācēji 50. gadu otrajā pusē un 60. gadu sākumā īstenoja stratēģijas, kuru mērķis bija sagraut simbolisko kārtību (tam piemērs ir RS 5. kongress). Līdz ar to RS biedru mērķi, iestājoties savienībā, bieži bija merkantili. Starp biežāk piekoptajām stratēģijām bija Komunistiskās partijas pozīciju stiprināšana, ko izmantoja A. Grigulis un J. Niedre, vai arī dubultu standartu un līdzsvara starp literatūras ideoloģiskajiem un estētiskajiem kritērijiem ievērošana, kā tas bija M. Ķempes gadījumā. No tā var secināt, ka vairuma latviešu padomju literatūras klasiķu rīcību noteica nevis komunistiskā pārliecība, bet drīzāk praktiskums un cīņa par savām personiskajām interesēm un autoritātes saglabāšanu.

Promocijas darbā aplūkotais laika posms no 1940. līdz 1965. gadam ir fundaments, uz kā dibinājās tā RS, kura, pateicoties jaunajai liberāli orientētajai rakstnieku paaudzei, no 20. gadsimta 60. gadu vidus pakāpeniski veidojās par radošās inteliģences patvērumu. 70. un 80. gados RS pakāpeniski aizvien vairāk iesaistījās sabiedriskajās iniciatīvās, virzoties pretim Atmosferas procesiem. Reizē tā saglabāja arī simboliskā un ekonomiskā kapitāla piešķirēja funkcijas, ko apstiprina laikabiedru atmiņas un nostalgija par Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedru elitāro statusu un materiālajām priekšrocībām.

Organizācijas vēsture un to biedru aktivitātes ir ietilpīgs temats, un šī pētījuma ietvaros nav iespējams to aplūkot pilnībā. Turklāt promocijas darbā aplūkotais laika posms vairāk vērtējams kā monolīts – no staļinisma perioda secīgi izriet destalinizācija, kuras laikā RS vadībā un valdes sastāvā sevišķas pārmaiņas un reformas nenotika. 1965. gads uzskatāms par robežšķirtni, ievadot jaunu posmu, kas neturpināja iepriekšējās vecākās, t. s. frontinieku paaudzes tradīcijas. Atšķirībā no iepriekšējā perioda pēc RS 5. kongresa 1965. gadā RS vadībā nokļuva rakstnieki, kuriem piederēja augsts sabiedrības uzticības kredīts un simboliskā atzinība. Lai gūtu visaptverošu priekšstatu par radošās savienības darbību padomju sistēmas apstākļos, būtu nepieciešams padziļināti pētīt RS vēsturi no 20. gadsimta 60. gadu otrās puses līdz 80. gadu beigām, izmantojot šī promocijas darba teorētisko, dokumentāro un metodoloģisko pienesumu.

Secinājumi

1. Promocijas darbs veltīts RS valdes darbības principu analīzei no 1940. līdz 1965. gadam, uzmanību pievēršot arī atsevišķu indivīdu darbībai savienībā. Šajā laikā RS bija galvenā latviešu rakstniecības procesa organizētāja un pārraudzītāja LPSR. RS bija cieši saistīta ar Komunistisko partiju, tā atradās valsts institucionālajā sistēmā, PSKP pakļautībā un uzraudzībā. Līdz ar to tās centrālais uzdevums bija organizēt savienības darbu atbilstoši aktuālajām PSRS kultūrpolitikas nostādnēm. RS valdes kodolu veidoja rakstnieki, kas jau pirms Latvijas okupācijas bija kreisi orientēti un pozitīvi raudzījās uz PSRS, Otrā pasaules karā laikā atradās evakuācijā Padomju Krievijā vai Sarkanās armijas frontē, bija varai lojāli Komunistiskās partijas biedri.

2. RS valdes darbības analīzē aprobēti un pielietoti M. de Serto un P. Burdjē teorētiskie koncepti – “stratēģija”, “taktika”, “opozicionālā prakse”, “lauks”, “pozīcija”, “cīņa par pozīcijām”, “trajektorija”, *habitus*. Tie palīdz strukturēt un izprast procesus un personas, kas virzīja organizācijas attīstību un norises tajā vai arī negatīvi iespaidoja tās. Koncepti ļauj analizēt gan RS valdes, gan atsevišķu RS biedru nostāju un mijiedarbi ar varu. Šie teorētiskie koncepti ir universāli mehānismi un matrica, kas palīdz interpretēt padomju literāro procesu un RS, tostarp tās biedrus, ne tikai kā cenzūras ierobežotus un partijas kritizētus, bet arī kā darbību kopumu, kuru virzīja indivīdu personiskās intereses – cīņa par pozīcijām un ekonomisko un simbolisko kapitālu.

3. Pētījumā aplūkots laika posms RS valdes darbībā ir monolīts, taču atbilstoši valstī noritējušām ideoloģiskajām un politiskajām pārmaiņām vēlinā staļinisma un destāļinizācijas periods aplūkots atsevišķi. Pētījumā aplūkotajā periodā Komunistiskās partijas galvenā stratēģija bija panākt, lai rakstnieki ar saviem daiļdarbiem palīdzētu stiprināt valsts ideoloģiju un partijas pozīcijas. Apmaiņā pret to rakstnieki ieguva varas atbalstu, kas izpaudās gan kā ievērojamas grāmatu tirāžas, gan kā materiālais atbalsts (pabalsti, prēmijas, dzīvojamā platība, ceļazīmes uz sanatorijām), gan arī kā simboliskā atzinība – elites statuss un prestižs, dažādi valsts apbalvojumi. Ekonomiskais un simboliskais kapitāls bija viens no galvenajiem iemesliem, kas noteica rakstnieku vēlmi kļūt par RS biedru.

4. Vēlinā staļinisma periodā no 1940. līdz 1946. gadam redzama RS adaptēšanās jaunā politiskā un ideoloģiskā režīma apstākļiem, kā arī pozīciju ieņemšana RS laukā. Pirmajā padomju okupācijas gadā un Otrā pasaules kara laikā izkristalizējās jaunā padomju latviešu literatūras elite, kas noteica turpmāko latviešu literārā procesa attīstību. Asas diskusijas RS laukā šajā periodā nav vērojamas, tāpēc to var apzīmēt kā relatīvi

demokrātisku. RS modelī redzama tāda pati centralizēta pārvaldes sistēma un darba organizācija kā PSRS Rakstnieku savienībā un Komunistiskajā partijā. Šajā periodā RS valdes galvenais vadmotīvs bija precīza partijas direktīvu izpilde, lai iekļautos PSRS daudznacionālās literatūras laukā.

5. RS valdes taktika mainījās pēc A. Ždanova iniciētajām kampaņām 1946. gadā. Šo periodu raksturo vairākas ideoloģiskās kampaņas pret rakstniekiem, centieni pielāgoties partijas direktīvām un kritikai, iepriekš izteiktu apgalvojumu noliegums vai apvērsums, vainīgo meklēšana un sodīšana. Kampaņu laikā atklājās RS biedru nostāja, cīņa par vietu hierarhijā, kā arī ekonomisko un simbolisko kapitālu. Komunistiskās partijas nekonsekvento un kļūmīgi interpretējamo uzstādījumu dēļ rakstnieki netīši pieļāva ideoloģiskas kļūdas savā daiļradē vai atzinīgi novērtēja darbus, kas neatbilda Komunistiskās partijas ieskatam, kā rezultātā pieredzēja asu RS vadības un partijas kritiku. Lai izvairītos no tās, vairāki RS biedri ieņēma nogaidošu pozīciju un vēroja situācijas tālāko attīstību. Šī stratēģija tika interpretēta kā opozīcija režīmam. Daži RS biedri īstenoja stratēģiju – iepriekš sacītā vai rakstītā apvēršana, paškritika. Lai iekļautos literatūras laukā un netiktu vainoti apolīsmā, lielākā daļa RS biedru rakstīja ideoloģiski frāžainus darbus, kurā pozitīvi tēlota sociālistiskās iekārtas jauncelme. Savukārt RS valdes galvenā taktika šajā periodā bija gan Komunistiskās partijas pozīciju, gan RS vadības pozīciju un hierarhijas nostiprināšana un noturēšana. RS valde pildīja savu galveno – varas apkalpojošo – funkciju, pakļaudama savus biedrus un pašu organizāciju nemitīgai kritikai un kampaņām. Vēlīnā staļinisma periodā nevar runāt par RS un tās valdes pirmā sekretāra autonomiju no Komunistiskās partijas nostādņēm. Vēlīnā staļinisma periodā RS nošķirams gan heteronomais pols, kurā atradās biedri, kas pildīja valsts pasūtījumu, radot ideoloģiski piesātinātu literatūru, gan arī autonomais pols, kuram piederīgo rakstnieku daiļradē redzama estētisko kritēriju dominante pār ideoloģiskajām prasībām. Autonomā pola pārstāvju daiļrade liecina par zināmu pretestību režīmam un mēģinājumiem manevrēt starp varas un mākslas estētiskajiem principiem.

6. Destāļinācijas periodā RS līdzīgi kā valstī kopumā notika pārmaiņas – RS sēdēs tika aktualizēti iepriekš noklusēti jautājumi un problēmas (represētie rakstnieki, pirmspadomju latviešu literārais mantojums). Kopumā laika posmu pēc PSKP 20. kongresa 1956. gada februārī līdz t. s. nacionālkomunisma sagravei 1959. gada jūlijā var vērtēt kā relatīvi liberālu. Nacionālkomunistu darbības ietekmē sēdēs uzsvērti arī sociālie un ar latviešu kultūru saistīti jautājumi. RS lauks vairs nebija tik homogēns kā iepriekšējā periodā. Šajā laikā RS sēžu debatēs redzama viedokļu dažādība un savstarpējas domstarpības, mēģinājumi priekšplānā izvirzīt darba māksliniecisko kvalitāti, ne vairs darba idejiskumu un

aktuālo tematiku, un reformēt RS un tās valdes darba metodes, vienas personas vadības stilu aizstājot ar lēmumu pieņemšanu kolektīvā. Tomēr nav iespējams runāt par RS valdes pirmā sekretāra, kā arī valdes pieņemto lēmumu autonomiju, jo joprojām visa RS valdes darbība bija pilnībā atkarīga no partijas lēmumiem.

7. Destalinizācijas laikā RS uzņēma jaunus biedrus, kas laika gaitā mainīja RS lauka struktūru. Jaunie autori ar saviem daiļdarbiem paplašināja sociālistiskā reālisma kanona robežas un mēģināja veidot citu diskursu. Dažiem jaunajiem rakstniekiem pārmeta partejiskās pozīcijas trūkumu, atsevišķi darbi vērtēti kā ideoloģiski diskutabli, kas liecina par paralēla diskursa esamību un zināmu opozīciju padomju totalitārajam režīmam. Kritika bija veids, kas atklāja uzskatu sadursmi varas atzīto rakstnieku un latviešu padomju literārā un RS lauka jaunpienācēju starpā. Šajā periodā RS vērojami divi paralēli diskursi, ko veidoja, no vienas puses, t. s. frontinieku paaudzes pārstāvji, kas lielākoties savos uzskatos bija ortodoksāli un vēlējās saglabāt staļinisma perioda principus, un, no otras puses, liberāli orientētie rakstnieki, kas vēlējās panākt lielāku distanci starp varu un literatūru. Jaunākā paaudze vēlējās mainīt pastāvošo kārtību, par prioritāti literatūrā izvirzot mākslinieciskumu, nevis idejiskumu, turpretī vecākā rakstnieku paaudze skaidri norādīja, ka nav ieinteresēta zaudēt savu prestižu un statusu. Jaunā paaudze, pakāpeniski nonākot opozīcijā vecākajai, mēģināja ieņemt lielāku lomu un pat dominanti RS lauka heteronomajā polā, kas izdevās RS 5. kongresā, kad jaunajā RS valdē netika ievēlēti pieci dogmatiskākie RS līdzšinējās valdes pārstāvji. Kongress bija pagrieziena punkts literārā procesa attīstībā 60. gadu otrajā pusē, dodot iespēju atklātākai domu apmaiņai RS valdes sēdēs, ļaujot gan pretoties, gan apiet Komunistiskās partijas nostādnes rakstnieku radošā darba organizācijā.

8. Pētījumā apskatītajā laika posmā no 1940. līdz 1965. gadam RS redzamas arī spilgtas atsevišķu RS biedru individuālās stratēģijas un taktikas, ko lielākoties pamato personiski un praktiski apsvērumi – nostiprināt savu pozīciju RS, piedalīties administratīvajā un/vai literārā procesa pārraudzības darbā, profesionāli strādāt. Promocijas darbā aplūkotas četras atšķirīgas stratēģijas, kuras izmantoja J. Niedre, A. Grigulis, V. Grēviņš, M. Ķempe, reaģējot uz varas un RS lauka noteikumiem. J. Niedrem raksturīga pārcentības stratēģija, pārspīlēti partejiski paužot savus uzskatus, par ko viņš saņēma arī kritiku. A. Grigūļa darbības liecina par spēcīgi izteiktu intuīciju un tālredzību, spējot paredzēt pārmaiņas gan varas, gan RS lauka iekšienē. Viņu vadīja izteikta vēlme noturēt savu autoritāti un prestižu latviešu padomju literatūras procesā. Pretēja pozīcija bija V. Grēviņam, kurš, nevēlēdamies savos darbos aktīvi apliecināt padomju ideoloģiju, ievēroja nogaidīšanas stratēģiju. Savukārt M. Ķempe pielietoja dubulto stratēģiju, jo nevēlējās pilnībā atteikties no savas augstās

pozīcijas un privilēģijām RS un latviešu padomju literatūrā. Izdabājot konjunktūrai, M. Ķempe rakstīja padomju ideoloģiju apliecinošus dzejoļus, bet, privāti konsultējot jaunos autorus RS konsultantes darbā, izvirzīja augstus mākslas estētiskos kritērijus un aicināja viņus iepazīties ar pirmspadomju latviešu izcilāko dzejnieku daiļradi.

Avotu un literatūras saraksts

Avoti

1. Nepublicētie avoti

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva dokumenti (LNA LVA)

1. LNA LVA 473. f., 1. apr., 1. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1944. g. 18. dec.–1946. g. 21. nov.
2. LNA LVA 473. f., 1. apr., 12. l. Raksti Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai komitejai par rakstnieku propagandas, aģitācijas darbu, daiļliteratūras redakcijas darbu, honorāru izmaksu u. c. Atsauksmes par rakstniekiem.
3. LNA LVA 473. f., 1. apr., 19. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1947. g. 6. febr.–1947. g. 27. nov.
4. LNA LVA 473. f., 1. apr., 20. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1947. g. 7. jūn.–1947. g. 26. dec.
5. LNA LVA 473. f., 1. apr., 22. l. Sarakste ar LKP Rīgas pilsētas komiteju par Latvijas Padomju rakstnieku 2. kongresa sasaukšanu, jauno autoru semināra organizēšanu, mēnešraksta “Karogs” apmēru palielināšanu 1947. g. 20. febr.–1947. g. 30. dec.
6. LNA LVA 473. f., 1. apr., 29. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1948. g. 21. janv.–1948. g. 3. dec.
7. LNA LVA 473. f., 1. apr., 38. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1949. g. 15. janv.–1949. g. 19. dec.
8. LNA LVA 473. f., 1. apr., 39. l. Latvijas Padomju rakstnieku un preses darbinieku sanāksmju protokoli 1949. g. 7. janv.–1949. g. 21. okt.
9. LNA LVA 473. f., 1. apr., 49. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1950. g. 13. janv.–1950. g. 24. dec.
10. LNA LVA 473. f., 1. apr., 53. l. Latvijas Padomju rakstnieku un preses darbinieku sanāksmju protokoli 1951. g. 23. janv.–1951. g. 22. dec.
11. LNA LVA 473. f., 1. apr., 83. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1953. g. 8. janv.–1953. g. 3. dec.
12. LNA LVA 473. f., 1. apr., 135. l. LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1956. g. 5. janv.–1956. g. 27. dec.

13. LNA LVA 473. f., 1. apr., 150. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1957. g. 14. febr.–1957. g. 26. dec.
14. LNA LVA 473. f., 1. apr., 164. l. Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (stenogrammas, runas, ziņojumi u. c.) 1958. g. 25. sept.–1958. g. 27. sept.
15. LNA LVA 473. f., 1. apr., 165. l. Latvijas Padomju rakstnieku IV kongresa materiāli (debates) 1958. g. 26. sept.
16. LNA LVA 473. f., 1. apr., 168. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1958. g. 27. martā–1958. g. 29. okt.
17. LNA LVA 473. f., 1. apr., 170. l. LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1958. g. 2. janv.–1958. g. 27. sept.
18. LNA LVA 473. f., 1. apr., 183. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1959. g. 26. febr.–1959. g. 24. sept.
19. LNA LVA 473. f., 1. apr., 184. l. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnuma materiāli 1959.g. 2. dec.–1959.g. 3.dec.
20. LNA LVA 473. f., 1. apr., 211. l. Sarakste ar LKP CK, lēmums par izmaiņām republikas prēmiju piešķiršanā par izciliem darbiem literatūrā, mākslā, godarakstu piešķiršanu, daiļliteratūras propagandu republikā u. c. 1960. g. 26. febr.–1960. g. 19. dec.
21. LNA LVA 473. f., 1. apr., 219. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1961.g. 26. janv.–1961.g. 28. dec.
22. LNA LVA 473. f., 1. apr., 237. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1962. g. 30. janv.–1962. g. 11. dec.
23. LNA LVA 473 f., 1. apr., 252. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963. g. 10. janv.–1963. g. 13. dec.
24. LNA LVA 473. f., 1. apr., 286. l. Latvijas Padomju rakstnieku V kongresa materiāli, II sēj. 1965. gada decembrī.
25. LNA LVA 473. f., 1. apr., 323. l. LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18.01.68.–01.03.68.
26. LNA LVA PA 7263. f., 1. apr., 1. l. Первичная организация КП(б) Латвии Союза советских писателей Латвийской ССР. Протоколы и планы работы. 31. янв. 1946. г.–30. дек. 1947. г.
27. LNA LVA PA 7263. f., 1. apr., 3. l. Первичная организация КП(б) Латвии Союза советских писателей Латвийской ССР. Протоколы общих собраний. 20. янв. 1949. г.–7. дек. 1950. г.

28. LNA LVA PA7263. f., 1. apr., 5. l. Первичная организация КП(б) Латвии Союза советских писателей Латвийской ССР. Протоколы общих собраний. 8. февр. 1951. г.–13. нояб. 1951. г.
29. LNA LVA PA7263. f., 1. apr., 7. l. Первичная организация КП(б) Латвии Союза советских писателей Латвийской ССР. Протоколы заседания бюро и общих собраний. 9. янв. 1952. г.–18. дек. 1952. г.
30. LNA LVA PA 7263. f., 1. apr., 8. l. Первичная организация КП(б) Латвии Союза советских писателей Латвийской ССР. Протоколы заседания бюро и общих собраний. 6. янв. 1953. г.–22. дек. 1953. г.
31. LNA LVA PA-7263. f., 1. apr., 10. l. Союз советских писателей Латвийской ССР. Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы. 1. нояб. 1955. г.–24. сент. 1957. г.
32. LNA LVA PA-7263. f., 1. apr., 11. l. Союз Советских писателей Латвийской ССР. Протоколы заседания бюро, партсобраний и планы работы 25. окт. 1957. г.–30. сент. 1960. г.
33. LNA LVA 2161. f., 1. apr., 129. l. Rakstnieka Žaņa Grīvas fonds. Dažādas atmiņas par Ž. Grīvu, Ž. Grīvas fonda pagaidu nolikums. 1957–1990.
34. LNA LVA PA 101. f., 18. apr., 10. l. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas biroja sēžu protokoli (1955. g. 10. maijs– 1955. g. 24. maijs).
35. LNA LVA PA 102. f., 11. apr., 6. l. Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas biroja sēžu protokoli (1953. g. 2. janv.– 1953. g. 13. febr.).
36. LNA LVA PA 102. f., 12. apr., 9. l. Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas biroja sēžu protokoli (1954. g. 27. okt.– 1954. g. 25. dec.).
37. LNA LVA PA 102. f., 13. apr., 2. l. Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas biroja sēžu protokoli (1955. g. 7. janv.– 1955. g. 4. marts).
38. LNA LVA PA 15500. f., 2. apr., 8130. l. Arvīda Grīguļa personas lieta. LKP CK.
39. LNA LVA PA-101. f., 26. apr., 84. l. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas organizēto apspriežu stenogrammas. 1. sējums (1963. g. 22. marts– 1963. g. 10. jūn.).
40. LNA LVA PA-101. f., 9. apr., 22. l. Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās komitejas biroja sēžu protokoli (1946. g. 1. nov.– 1946. g. 29. nov.).

Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājums

1. Aleksandra Pelēča vēstules Mirdzai Ķempei. *Mirdzas Ķempes sarakste ar autoriem*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 641.
2. Jūlija Lāča vēstule Žanim Spurem 1940. gada 1. novembrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 867.
3. Kalve, Milda. *Apcerējums par M. Ķempi, nepabeigts*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Imanta Pijola fonds. Šifrs: A356 Nr. 485.
4. Latvijas Padomju rakstnieku savienības pilnsapulces stenogramma 1941. gada 29. aprīlī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1941*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 863.
5. Latvijas PSR Rakstnieku savienības Nacionālās komitejas (sekcijas) protokoli, 1940–1941. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā, 1940–1941*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 856.
6. Latvijas PSR Rakstnieku savienības atklāšanas akts 1940. gada 26. oktobrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā: organizēšanās sākumi no 1940. oktobra*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 855.
7. LPSR Rakstnieku savienības organizācijas komitejas sēdes protokols Nr. 1., 1940. gada 17. oktobrī. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbības materiāli Ilgoņa Bērsona kārtojumā: lietišķā sarakste no 1940. gada novembra līdz 1941. gada 21. jūnijam*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Ilgoņa Bērsona fonds. Šifrs: RXA429, 858.
8. Mildas Kalves piezīmes. *Sarunas ar un par Mirdzu Ķempi. Piezīmes par Mirdzu Ķempi, viņas epistolāro mantojumu, izraksti no vēstulēm*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Imanta Pijola fonds. Šifrs: A356 Nr. 641.
9. No Mirdzas Ķempes vēstules Jānim Sudrabkalnam 1954. gada 14. oktobrī. *Montāža (mozaīka) pēc M. Ķempes sarakstes fragmentiem*. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Imanta Pijola fonds. Šifrs: A356, Nr. 79.
10. Strods, Ēvalds. *Jersikietis: Jānis Niedre dzīvē un literatūrā*. Rīga, 1985–1989. LNB Reto grāmatu un rokrakstu krājums. Šifrs: RXA429, 1212.

Rakstniecības un mūzikas muzeja krājums

1. Latvijas Padomju rakstnieku savienības plēnuma lēmuma projekts 1942. gads. Inv. nr. RMM 625475.
2. Žaņa Spures vēstule Jānim Niedrem. Inv. nr. RMM 111590.

Iļgoņa Bērsona privātais arhīvs

1. Iļgoņa Bērsona piezīmes par Jāni Niedri.
2. Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbs padomju Latvijā. Tēzes, 1942. gada 13.–14. jūnijā.
3. Latvijas Padomju rakstnieku savienības plēnuma Maskavā, PSRS Rakstnieku klubā stenogramma, 1942. gada 14. jūnijs.
4. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes plēnuma protokols 1942. gada 13.–14. jūnijā.

2. Publicētie avoti

Grāmatas

1. *1945–1950: teātris, drāma, kritika: rakstu krājums*. Sast., red. Silvija Radzobe. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013.
2. Auziņš, Imants. *Piecdesmit gadi bez televizora: atmiņu ainas*. 1. daļa. Rīga: Sol Vita, 2002.
3. Belševica, Vizma. *Raksti*. 4. sējums. Sast. Inta Čaklā. Rīga: Jumava, 2002.
4. Čaklais, Māris. *Laiks iegravē sejas*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000.
5. *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1977–1986*. Sast. Ieva Struka. Rīga: Jumava, 2016.
6. Hruščovs, Ņikita. *Augsts idejiskums un mākslinieciska meistarība – padomju literatūras un mākslas lielais spēks*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1963.
7. Kļaviņa, Aina, Kļaviņš, Sandris. *Mirdza Ķempe. Atmiņu skices*. Rīga: Nordik, 2008.
8. Ķempe, Mirdza. *Kopoti raksti*. 3. sējums. Sast. Imants Pijols. Rīga: Liesma, 1984.
9. *Latvijas Padomju rakstnieku savienība piecos gados (1966–1970)*. Sast. Imants Auziņš, Daina Avotiņa, Česlavs Kindzulis. Rīga, 1971.
10. *Latvijas vadošie darbinieki*. Red. Pēteris Šmits. Rīga: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935.
11. *PSRS Rakstnieku savienības statūti*. Rīga: Latvijas PSR Rakstnieku savienība, 1941.

12. Skujiņš, Zigmunds. *Paralēlās biogrāfijas. Par rakstniekiem*. Raksti. 1. sējums. Rīga: Mansards, 2005.
13. Skujiņš, Zigmunds. *Patiesību karnevāls. Sīržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sējums, Rīga: Mansards, 2010.
14. Skujenieks, Knuts. *Raksti*. Rīga: Nordik, 2008.
15. Skujiņš, Zigmunds. *Sarunas ar jāņtārpiņiem*. Rīga: Preses nams, 1992.
16. Škapars, Jānis. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969–1979*. Rīga: Dienas Grāmata, 2008.
17. Zīvertis, Mārtiņš. *Par sevi*. Rīga: Zinātne, 1992.

Raksti grāmatās un periodikā

1. Bērsone, Ilgonis. Alberta Jansona piemiņai. *Karogs*, Nr. 11, 1989, 1. nov., 181. lpp.
2. Bērsone, Ilgonis. Tikai daļa dzīves patiesības. *Literatūra un Māksla*, Nr. 51, 1957, 21. dec., 3. lpp.
3. Biedra J. Kalnbērziņa pārskata ziņojums par Latvijas K(b)P CK darbu Latvijas Komunistiskās (boļševiku) Partijas XI kongresa. *Padomju Jaunatne*, Nr. 5, 1952, 8. janv., 2.–4. lpp.
4. Cielava, Dagnija. Zelta putekli. *Karogs*, Nr. 3, 1957, 1. marts, 57.–77. lpp.
5. H. I. Rakstnieki un žurnālisti ieklausies sociālistiskajā sacensībā. *Darbs*, Nr. 54, 1940, 3. okt., 6. lpp.
6. Jānis Niedre čekista lomā. *Tēvija*, Nr. 34, 1941, 8. aug., 3. lpp.
7. Kalniņš, Jānis. Rakstnieka pienākums – aktīvi iejaukties dzīvē. *Cīņa*, Nr. 171, 1956, 22. jūl., 2. lpp.
8. Krauliņš, Kārlis. Latviešu padomju literatūra pēc VK(b)P CK lēmumiem. *Karogs*, Nr. 6, 1947, 1. jūn., 551.–567. lpp.
9. Krīle, Velga. Par Mirdzu Ķempi un par sevi. *Literatūra un Māksla*, Nr. 34, 1991, 6. sept., 7. lpp.
10. Lasenberga, Regīna. Kad trūkst partejiskas nostājas. *Literatūra un Māksla*, Nr. 1, 1958, 4. janv., 2. lpp.
11. Latvijas K(b)P CK devītais plēnuma. *Cīņa*, Nr. 234, 1951, 4. okt., 2.–3. lpp.
12. Latvijas Padomju rakstnieku deklarācija. *Cīņa*, Nr. 150, 1941, 23. jūn., 8. lpp.
13. Latvijas Padomju rakstnieku savienībā. *Literatūra un Māksla*, Nr. 5, 1948, 1. febr., 1. lpp.

14. Lešinska, Ieva. Redzi ir tāda lieta. *Rīgas Laiks*, 2011, Maijs [skatīts 12.02.2023.].
Pieejams: <https://www.rigslaiks.lv/zurnals/redzi-ir-tada-lieta-1058>
15. LK(b)P XI kongress. *Literatūra un Māksla*, Nr. 52, 1951, 30. dec., 1. lpp.
16. Lukss, Valdis. Dzeja, kas bēg no dzīves. *Literatūra un Māksla*, Nr. 30, 1946, 26. jūl., 2. lpp.
17. Melnais, A. Ieprogrammētā divkosība. *Latvija Šodien*, Nr. 10, 1982, 1. okt., 75. lpp.
18. Melnis, Voldemārs. Padomāt līdz galam. *Literatūra un Māksla*, Nr. 19, 20, 1959, 9., 16. maijs, 2. lpp.
19. Muižnieks, Ignats. Lirika, kas neatspoguļo dzīvi. *Karogs*, Nr. 7.–8., 1946, 1. jūl.–aug., 799.–804. lpp.
20. Niedre, Jānis. Aleksandram Fadejevam – 75. *Karogs*, Nr. 12, 1976, 1. dec., 179. lpp.
21. Niedre, Jānis. Pie Latvijas Padomju rakstnieku savienības sākotnes. *Karogs*, Nr. 7, 1960, 1. jūl., 147.–152.lpp.
22. Niedre, Jānis. Rakstnieku savienība. No: *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*. 3. sējums. Rīga: Zinātne, 1970, 129.–131. lpp.
23. Niedre, Jānis. Reakcijas pagrimuma literatūra. *Karogs*, Nr. 8, 1948, 1. aug., 838.–845.lpp.
24. Niedres ziņojums Šustīnam. *Tēvija*, Nr. 73, 1941, 23. sept., 5. lpp.
25. P. A. Dekadas dramatiskais repertuārs. *Padomju Latvija*, Nr. 100, 1940, 6. dec., 5. lpp.
26. Pelše, Arvīds. Cīņa pret buržuāzisko nacionālismu – Republikas partijas organizācijas kaujas uzdevums. *Padomju Latvijas Boļševiks*, Nr. 16, 1950, 1.–9.lpp.
27. Pijols, Imants. Konsultante. *Karogs*, Nr. 2, 1987, 1. febr., 151.–155. lpp.
28. Pinksis, Indriķis. Piezīmes par Viļa Lāča jaunāko romānu “Uz jauno krastu”. *Cīņa*, Nr. 268, 1951, 15. nov., 3. lpp.
29. Poišs, Mārtiņš. Provokācija. *Literatūra un Māksla*, Nr. 28, 1989, 1. jūl., 10.–11. lpp.
30. PSKP CK Plēnuma lēmums par G. M. Maļenkova, L. M. Kaganoviča un V. M. Molotova antipartejisko grupu. *Literatūra un Māksla*, Nr. 27, 1957, 6. jūl., 1. lpp.
31. Sakne, K. Par kritiku un paškritiku Latvijas Padomju Rakstnieku Savienībā. *Cīņa*, Nr. 84, 1950, 7. apr., 3.–4. lpp.
32. Saraksts par amatpersonām un brīvo profesiju darbiniekiem, kam tiesības ieņemt dzīvokļu papildus platību. *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР=LPSP AP Prezidija ziņotājs*, Nr. 101, 1940, 30. dec., 8. lpp.
33. Skujiņš, Zigmunds. Traģēdija. *Padomju Latvijas Sieviete*, Nr. 10, 1956, 11.–12. lpp.

34. Skujiņš, Zigmunds. Valdonīgais kalps. Arvīds Grigulis. No: Skujiņš, Zigmunds. *Patiesību karnevāls. Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sējums. Rīga: Mansards, 2010, 377.–389. lpp.
35. Talcis, Ādolfs. Par patiesīgu mākslu. *Literatūra un Māksla*, Nr. 48, 1959, 28. nov., 1. lpp.
36. Trofimovs, Rems. Un vienaldzīgi klausās labu, ļaunu... *Padomju Latvijas Komunisti*, Nr. 11, 1959, 81.–84. lpp.
37. Upīts, Andrejs. Jauns cīņas cēliens. *Cīņa*, Nr. 227, 1957, 25. sept., 3.–4. lpp.
38. Vācietis, Ojārs. Vissavienības III rakstnieku kongresu sagaidot. Dažas piezīmes par zināmām patiesībām. *Literatūra un Māksla*, Nr. 9, 1959, 28. febr., 2. lpp.
39. Зорин, Михаил. Ради формальности. *Литературная Газета*, Nr. 15, 1950, 18. февр., с. 3.
40. Неправильное отношение к критике. *Правда*, Nr. 93, 1950, 3. апр., с. 3.
41. Собрание писателей Латвии. *Советская Латвия*, Nr. 40, 1950, 16. февр., с. 4.

Literatūra

1. *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Eds. Evgeny Dobrenko, Galin Tihanov. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2011.
2. Any, Carol. *The Soviet Writers' Union and Its Leaders. Identity and Authority under Stalin*. Northwestern University Press, 2020.
3. Bērsons, Ilgonis. *Auseklītis zem āmura un kāškrusta*. Rīga: Sol Vita, 2006.
4. Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
5. Bourdieu, Pierre. *Practical Reason*. Stanford: Stanford University Press, 1998.
6. Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Ed. Randal Johnson. Cambridge: Polity, 1993.
7. Bourdieu, Pierre. *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field*. Cambridge: Polity Press, 1996.
8. Clark, Katerina. *Moscow, the Fourth Rome: Stalinism, Cosmopolitanism, and the Evolution of Soviet Culture, 1931–1941*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2011.
9. Clark, Katerina. *The Soviet Novel: History as Ritual*. Chicago: The University of Chicago Press, 1981.

10. Dobrenko, Evgeny. *Aesthetics of Alienation: Reassessment of Early Soviet Cultural Theories*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 2005.
11. Dragomir, Lucia. *L'Union des Ecrivains: Une Institution Littéraire Transnationale à l'Est: L'Exemple Roumain*. Paris: Belin, 2007.
12. Eglāja-Kristsons, Eva. *Dzelzsgriezēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2016.
13. Ekmanis, Rolfs. *Latvian Literature under Soviets: 1945–1975*. Belmont (MA), Nordland, 1978.
14. Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. New York: Oxford University Press, 2000.
15. Fitzpatrick, Sheila. *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*, Ithaca New York: Cornell University Press, 1992.
16. Garrard, John, Garrard, Carol. *Inside the Soviet Writers' Union*. New York: Free Press: London: Collier Macmillan, 1990.
17. Hausmanis, Viktors. *Mārtiņš Zīverts*. Rīga: Zinātne, 2003.
18. Ivanauskas, Vilius. *Įrėmintą tapatybė: Lietuvos rašytojai Tautų draugystės imperijoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas leidykla, 2015.
19. Klotiņš, Arnolds. *Mūzika pēckara staļinismā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1944. līdz 1953. gadā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2018.
20. Konstante, Ilze. *Staļina garā ēna Latvijas tēlotājā mākslā, 1940–1956*. Rīga: Neputns, 2017.
21. Kruks, Sergejs. *“Par mūziku skaistu un melodisku!”: padomju kultūras politika, 1932–1964*. Rīga: Neputns, 2008.
22. Lendiņa, Mirdza. *Radošā sadarbībā: Latvijas PSR radošo savienību ieguldījums sociālisma kultūras celtniecībā 1944.–1985. g.* Rīga: Zinātne, 1986.
23. Lūse, Dace. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa, 2008.
24. *Mārtiņa Zīverta pasaulē*. Red. Rasma Birzgale. Sidneja: Salas apgāds, 1974.
25. *Mūzika okupācijā: Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade, 1940–1945*. Red. Arnolds Klotiņš. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011.
26. Radzobe, Silvija. *“Kosmopolītu” lieta un Aleksandrs Čaks*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017.
27. Radzobe, Silvija. *Brošūra par manu naidu*. Rīga: Liesma, 1990.

28. Rindzeviciute, Egle. *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*. Linköping, Sweden: Linköping University Press, 2008.
29. *Soviet Culture and Power a History in Documents, 1917–1953*. Eds. Katerina Clark, Evgeny Dobrenko, Andrei Artizov, Oleg Naumov. New Haven; London: Yale University Press, 2007.
30. Speller, John R.W. *Bourdieu and Literature*. Cambridge: Open Book Publishers, 2011.
31. Tomoff, Kiril. *Creative Union: The Professional Organization of Soviet Composers, 1939–1953*. Ithaca; London: Cornell University Press, 2006.
32. Добренко, Евгений. *Поздний сталинизм: эстетика политики*. Том 1. Москва: Новое литературное обозрение, 2020.
33. Добренко, Евгений. *Поздний сталинизм: эстетика политики*. Том 2. Москва: Новое литературное обозрение, 2020.
34. Добренко, Евгений. *Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской литературной культуры*. Санкт-Петербург: Академический проект, 1999.
35. Соколов, Константин Борисович. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.)*. Санкт-Петербург: Нестор, 2007.

Raksti grāmatās un periodikā

1. A Discussion on Methodology for Researching Soviet Literary Space. *Colloquia*, Nr. 35, 2015, pp. 148–162.
2. Ābiķe-Kondrāte, Agija. PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas poliklīnika: ieskats atmiņu mantojumā un funkcijās. *Letonica*, Nr. 35, 2017, 53.–67. lpp.
3. Bleiere, Daina. Kultūrpolitika Latvijā 1953.–1958. gadā. No: *Vēsturnieks prof. Dr. phil., LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Biobibliogrāfija, darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā*. Sast. Jānis Bērziņš. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 121.–158. lpp.
4. Bleiere, Daina. Kultūrpolitika Latvijā 1959.–1962. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 3, 2002, 115.–132. lpp.

5. Bleiere, Daina. Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945–1990. *Doma–6*. Rakstu krājums. Rīga: Doma, 2000, 18.–36. lpp.
6. Bleiere, Daina. Latvijas sovetizācija Baltijas valstu kontekstā. No: *Latvija un latvieši: akadēmiskie raksti*. 2. sējums. Redkol. Jānis Stradiņš, Viktors Hausmanis, Ilga Jansone u. c. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2018, 525.–557. lpp.
7. Bourdieu, Pierre. The Forms of Capital. Richardson, John. In: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Ed. John G. Richardson. Westport, CT: Greenwood, 1986, pp. 241–258.
8. Briedis, Raimonds. Laikmeta konturējums. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 32.–52. lpp.
9. Briedis, Raimonds. Proza. 50.–70. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 52.–95. lpp.
10. Briedis, Raimonds. Socialist Realism: The Baltic Model. In: *Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940–1968*. Eds. Eva Eglāja-Kristsone, Benedikts Kalnačs. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, pp. 28–38.
11. Butulis, Ilgvars. Dažas nacionālkomunisma izpausmes žurnālā “Zvaigzne” (1956–1959). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 25. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 696.–708. lpp.
12. De Certeau, Michel, Jameson, Fredric, Lovitt, Carl. On the Oppositional Practices of Everyday Life. *Social Text*, No. 3, 1980, pp. 3–43.
13. Dobrenko, Evgeny. Literary Criticism and the Institution of Literature in the Era of War and Late Stalinism. In: *A History of Russian Literary Theory and Criticism. The Soviet Age and Beyond*. Eds. Evgeny Dobrenko, Galin, Tihanov. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2011, pp. 163–183.
14. Dobrenko, Evgeny. Soviet Multinational Literature: Approaches, Problems, and Perspectives of Study. In: *The Literary Field under Communist Rule*. Eds. Aušra Jurgutienė, Dalia Satkauskytė. Boston: Academic Studies Press. 2018, pp. 3–17.
15. Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 1, 1993, 1. janv., 187.–209. lpp.
16. Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 2, 1993, 1. janv., 217.–232. lpp.
17. Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 3, 1993, 1. janv., 200.–219. lpp.

18. Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 4, 1993, 1. janv., 225.–231. lpp.
19. Ekmanis, Rolfs. Latviešu literatūra padomju varas laikā (1940.–1975.). *Karogs*, Nr. 5, 1993, 1. janv., 217.–231. lpp.
20. Ekmanis, Rolfs. Soviet Attitudes toward Pre-Soviet Latvian Writers. *Journal of Baltic Studies*, Vol. 3, No. 1, 1972, pp. 44–70.
21. Eversone, Madara. “Arvīd, uz kuriem Tu aizgāji?”: Arvīda Griguļa personības loma Rakstnieku savienības vēsturē. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, Nr. 25. Liepāja: LiePA, 2020, 74.–84. lpp.
22. Eversone, Madara. Kampanja pret abstrakcionismu un formālismu 1963. gadā. Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes nostāja. *Letonica*, Nr. 35, 2017, 43.–52. lpp.
23. Eversone, Madara. Latvijas Padomju rakstnieku savienība pirmajā padomju okupācijas gadā (1940–1941). *Letonica*, Nr. 40, 2019, 77.–96. lpp.
24. Eversone, Madara. Latvijas Padomju Rakstnieku savienības 5. kongress (1965) – pagrieziena punkts latviešu literārā procesa virzībā 60. gadu otrajā pusē. *Aktuālas problēmas literatūras un kultūras pētniecībā*, Nr. 22. Liepāja: LiePA, 2017, 68.–81. lpp.
25. Eversone, Madara. Politiskā atkušņa iezīmes Latvijas Padomju Rakstnieku savienības valdes darbībā (1956–1959). No: *Studenti vēstures zinātnē: pirmās starpdisciplinārās Latvijas jauno vēstures pētnieku konferences materiāli*, 1. Sast. Jānis Ķeruss, Ilgvars Misāns. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 133.–152. lpp.
26. Fitzpatrick, Sheila. Conclusion: Late Stalinism in Historical Perspective. In: *Late Stalinist Russia Society Between Reconstruction and Reinvention*. 1st edition. Ed. Juliane Fürst. London: Routledge, 2006, pp. 269–282.
27. Fitzpatrick, Sheila. Culture and Politics Under Stalin: A Reappraisal. *Slavic Review*, Vol. 35, No. 2, 1976, pp. 211–231.
28. Fürst, Juliane. Introduction. Late Stalinist Society: History, Policies and People. In: *Late Stalinist Russia Society Between Reconstruction and Reinvention*. 1st edition. Ed. Juliane Fürst. London: Routledge, 2006, pp. 1–19.
29. Hilgers, Mathieu, Mangez, Eric. Introduction to Pierre Bourdieu’s Theory of Social Fields. In: *Bourdieu’s Theory of Social Fields: Concepts and Applications*. Routledge Advances in Sociology. Eds. Mathieu Hilgers, Eric Mangez. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015, pp. 1–36.

30. Ivanauskas, Vilius. Engineers of the Human Spirit' During Late Socialism: The Lithuanian Union of Writers Between Soviet Duties and Local Interests. *Europe-Asia Studies*, Vol. 66, No. 4, 2014, pp. 645–665.
31. Ivanauskas, Vilius. Lithuanian Writers and the Establishment during Late Socialism: The Writers Union as a Place for Conformism or Escape. *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 15, 2010, pp. 51–78.
32. Jakonytė, Loreta. Pierre'o Bourdieu literatūros sociologija. *Literatūra*, 2005, t. 47, Nr.1, p. 57–72.
33. Johnson, Randal. Editor's Introduction: Pierre Bourdieu on Art, Literature and Culture. In: Bourdieu, Pierre. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Ed. Randal Johnson. Cambridge: Polity, 1993, pp. 1–25.
34. Jones, Polly. Introduction. In: *The Dilemmas of De-Stalinization: Negotiating Cultural and Social Change in the Khrushchev Era*. Ed. Polly Jones. London; New York: Routledge, 2006.
35. Kalnačs, Benedikts. Arvīds Grigulis. No: Hausmanis, Viktors, Kalnačs, Benedikts. *Latviešu drāma: 20. gadsimta otrā puse*. Rīga, Zinātne, 2006, 307.–324. lpp.
36. Kalniņš, Jānis. Arvīds Grigulis (1906–1989). No: *Latviešu rakstnieku portreti: laikmeta krustpunktos*. Sast. Benita Smilkčiņa. Rīga: Zinātne, 2001, 9.–50. lpp.
37. Kuduma, Anda. Mirdza Ķempe: dubultportrets. No: *Kurzemes rakstnieku silueti*. 3. grāmata. Liepāja: LiePA, 2010, 8.–87. lpp.
38. Kulbok-Lattik, Egge. “Art Belongs to the People!” The Soviet Cultural Policy and Estonian Community Houses. *Culture Crossroads*, Vol. 9, No. 1, 2016, pp. 100–125.
39. Lendiņa, Mirdza. Latvijas Padomju rakstnieku savienības republikas literātu daiļrades organizēšanā (1944–1965). *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 12, 1976, 19.–29. lpp.
40. Meerovich, Mark. The Union of Soviet Architects of the USSR: The History of Its Formation and Early Stages (1932–1940s). *проект байкал 44*, 2015, pp. 66–71.
41. Navarro, Zander. In Search of a Cultural Interpretation of Power: The Contribution of Pierre Bourdieu. *IDS Bulletin*, Vol. 37, No. 6, 2006, pp. 11–22.
42. Sanders, Thomas. The Management of Art in the Soviet Union. *Entremons. UPF Journal of World History*. No. 7, 2015, pp. 26–54.
43. Sapiro, Gisele. The Literary Field between the State and the Market. In: *Bourdieu's Theory of Social Fields: Concepts and Applications*. Routledge Advances in

- Sociology. Eds. Mathieu Hilgers, Eric Mangez. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015, pp. 140–164.
44. Sapiro, Gisele. The Literary Field in France during the Second World War. In: *Bourdieu and Historical Analysis*. Ed. Philip S. Gorski. Duke University Press, 2013, pp. 266–285.
45. Satkauskytė, Dalia. Introduction. In: *The Literary Field under Communist Rule*. Eds. Aušra Jurgutienė and Dalia Satkauskytė. Boston: Academic Studies Press. 2018, pp. viii–xvii.
46. Sprūde, Viesturs. “Sociālistiskā reālisma” mākslas uzraugs. *Latvijas Avīze*, Nr. 23, 2005, 25. janv., 5.–6. lpp.
47. Stradiņš, Jānis. Staļina režīma attieksme pret Latvijas zinātniekiem un akadēmiskajām aprindām (1944–1953). *Okupētā Latvija 1940–1990*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 408.–448. lpp.
48. Šulcē, Sonata. Už rašytojų sąjungos susirinkimų durų: rašytojų elgsena sovietmečiu 1953–1964, *Naujasis židinys-Aidai*, Nr. 4, 2015, p. 39–44.
49. Tabūns, Bronislavs. Literatūra pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 3. sējums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 10.–31. lpp.
50. Tolz, Vera. “Cultural Bosses” as Patrons and Clients: the Functioning of the Soviet Creative Unions in the Postwar Period. *Contemporary European History*, Vol. 11, No. 1, 2002, pp. 87–105.
51. Vasilauskas, Saulius. Pierre’o Bourdieu teorija ir sovietmečio lietuvių literatūros lauko tyrimai. *Žmogus ir žodis*, t. 20, Nr. 2, 2018, p. 119–131.
52. Zālīte, Indulis. Radošā inteliģence – VDK kontroles objekts un propagandas ierocis (70., 80. g. atspoguļojums VDK dokumentos). *Latvijas Vēsture*, Nr. 3, 1998, 55.–61. lpp.
53. Zelmenis, Gints. Kultūras pārraudzība un cenzūra Latvijā padomju okupācijas apstākļos 1940.–1941. gadā. *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados*. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 15.–44. lpp.

Maģistra darbi

1. Eversone, Madara. *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956–1969)*. Maģistra darbs. Rīga, 2015.
2. Purviņa, Saiva. *Mirdzas Ķempes konsultācijas kā latviešu 20. gs. 60./70.gadu mijas debitantu poētisko principu rosinātājas*. Maģistra darbs. Rīga, 2012.

Promocijas darbi

1. Daugavietis, Jānis. *Amatiermāksla Latvijā: kopienas attīstība un kultūrpolitika*. Promocijas darbs. Rīga, 2015.
2. Skorbilowicz, Iwona. *The Polish Writers' Union in Gomułka's Polish People's Republic, 1956–1970*. PhD Thesis. The University of Manchester, 2019.
3. Vasiliauskas, Saulius. *Jaunieji rašytojai sovietmečio literatūros lauke: institucinių darinių vaidmuo*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2021.
4. Колобов, Евгений Юрьевич. *Создание и деятельность Союза писателей РСФСР (1957–1965 гг.)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва, 2016.
5. Тюрин, Андрей Владимирович. *Ленинградское отделение Союза писателей СССР в годы хрущевских реформ (1953–1964 гг.)*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Санкт-Петербург, 2016.

Enciklopēdijas, uzzīņu datubāzes

1. Bleiere, Daina. *Ņikitas Hruščova laika reformas* [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 03.10.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/65336-Ņikitas-Hruščova-laika-reformas>
2. Bleiere, Daina. *Ņikita Hruščovs* [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 01.11.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/65330-Ņikita-Hruščovs>
3. Claridge, Tristan. *Definitions of Social Capital, General, Social Capital Literature* [online]. *Institute for Social Capital*, January 15, 2020 [cited 10.01.2023]. Retrieved from: <https://www.socialcapitalresearch.com/current-definitions-of-social-capital/>
4. Eversone, Madara. *Arvīds Grigulis* [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 16.10.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/57113-Arvīds-Grigulis>

5. Mintauris, Mārtiņš. Vēstures salīdzinošā metode [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 04.11.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/1947-vestures-salidzinoša-metode>
6. Mirdza Ķempe [tiešsaiste]. Vortāls *literatura.lv* [skatīts 04.11.2022.]. Pieejams: <https://www.literatura.lv/lv/person/Mirdza-Kempe/873093>
7. Valdis Grēviņš [tiešsaiste]. Vortāls *literatura.lv* [skatīts 30.10.2022.]. Pieejams: <https://www.literatura.lv/lv/person/Valdis-Grevins/872935>
8. Zepa, Brigita. Socioloģija [tiešsaiste]. *Nacionālā enciklopēdija* [skatīts 04.11.2022.]. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/1225-sociologija>

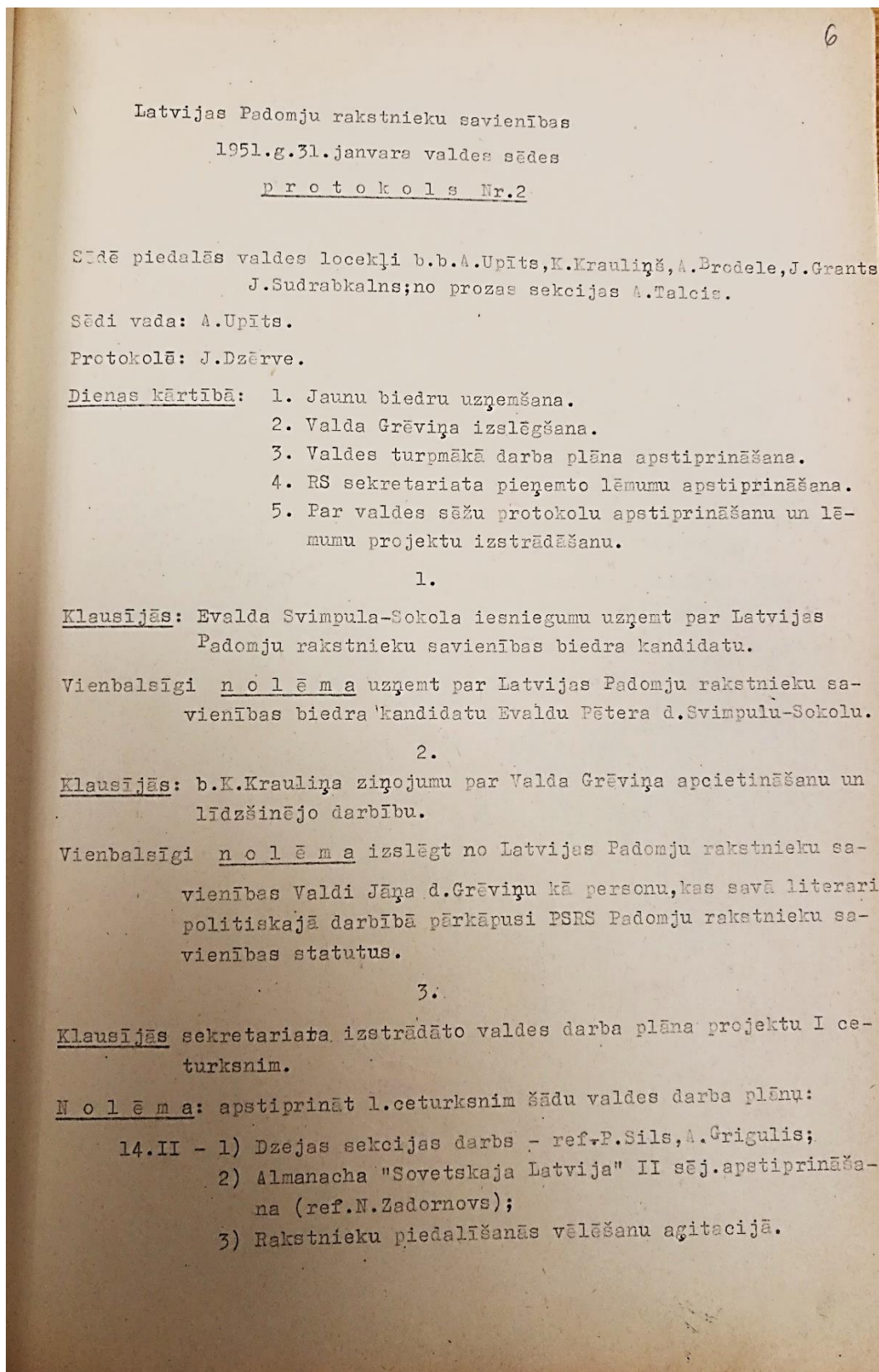
Lekcija

Radzobe, Silvija. Dekada, kas nekad nenotika, un Aleksandrs Čaks, Ojāra Vācieša memoriālajā muzejā 2015, 13. janv. [tiešsaiste]. *Latvijas Universitātes Youtube kanāls* [skatīts 28.09.2017.]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=YlmakS67KtQ>

Pielikumi

1. pielikums.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēdes 1951. gada 31. janvārī protokols

- 28.II - 1) E.Birznieka-Upīša 80 gadu jubilejas sarīkošana.
2) "Literaturas un Mākslas" redakcijās darbs.
- 16.III - 1) Kritikas komisijas darbs.
- 30.III - 1) "Karoga" red.darbs.
2) RS kluba darbs.
3) 1951.g.tulkojamo rakstnieku darbi krievu valodā.
4) II ceturkšņa valdes darba plāns.

4.

Klausījās sekretariata 30.janvara sēdē pieņemtos lēmumus.

N o l ē m a: Apstiprināt RS sekretariata š.g.30.janvara sēdē pieņemtos lēmumus (sk.RS sekretariata protokolu Nr.2).

Klausījās: b.K.Krauliņa ierosinājumu par valdes sēžu protokolu apstiprināšanu un lēmumu projektu izstrādāšanu.

N o l ē m a: 1) RS valdes protokolus uzskatīt par apstiprinātiem pēc tam, kad tos parakstījis valdes priekšsēdētājs.

2) Personām, RS sekojām un iestādēm, par kurām lemts valdes sēdēs, piesūtīt valdes sēžu protokolu izrakstus.

3) Uzdot sekretariatam par valdes sēžu darba kārtības punktiem iepriekš sagatavot lēmumu projektus.

Sēdes vadītājs

Protokolists

A. Upīts
(A. Upīts)

J. Dzērve
(J. Dzērve)

2. pielikums.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariāta sēdes 1962. gada 18. janvārī
protokols

Latvijas Padomju rakstnieku savienības
sekretariāta sēdes

protokols Nr.3

1962.g.18.janvārī.

Sēdē piedalās: V.Lukss, J.Vanags, J.Nierd, M.Ķempe, Z.Skujiņš,
Ā.Andermane (RS klubs), L.Pāže (Litgazeta), V.Zolotovs,
Č.Kindzulis, L.Akurātere, E.Zaķis (Litfonds),
J.Dzērve (no aparāta).

Sēdi vada: V.Lukss.

Protokolē: J.Dzērve.

Dienas kārtībā: 1. Rakstnieku savienības valdes sēdes sagatavošana.
2. Elzas Stērstes iesniegums piešķirt pabalstu.
3. Imanta Ziedoņa iesniegums.
4. Par E.Zaķes komandējumu.

1.

Klausījās: Par Rakstnieku savienības valdes sēdes sagatavošanu.

N o l ē m a: Lūgt valdes sēdē sagatavot šādus referātus:

Bērsone - par stāstiem "Karogā" un "Literatūrā un Mākslā".

Melnis - par romāniem "Karogā".

Saulītis - par dzeju "Karogā".

Čerņinš - par dzeju "Literatūrā un Mākslā"

Dzērve - kritiskie raksti "Literatūrā un Mākslā".

Kalniņš - kritika "Karogā".

Rokpelnis - dramaturģijas un kinodramaturģijas problēmas.

Zolotovs - par republikas krievu literatūru 1961.g.

2.

Klausījās: Elzas Stērstes iesniegums piešķirt pabalstu.

N o l ē m a: Piešķirt Elzai Stērstei Rb.100.- (viens simts) no Litfonda līdzekļiem, kas paredzēti pabalstiem radošam darbam.

3.

Klausījās: Imanta Ziedoņa iesniegums.

N o l ē m a: Atbalstīt Imanta Ziedoņa iesniegumu mācīties augstākajos literatūras kursos Maskavā.

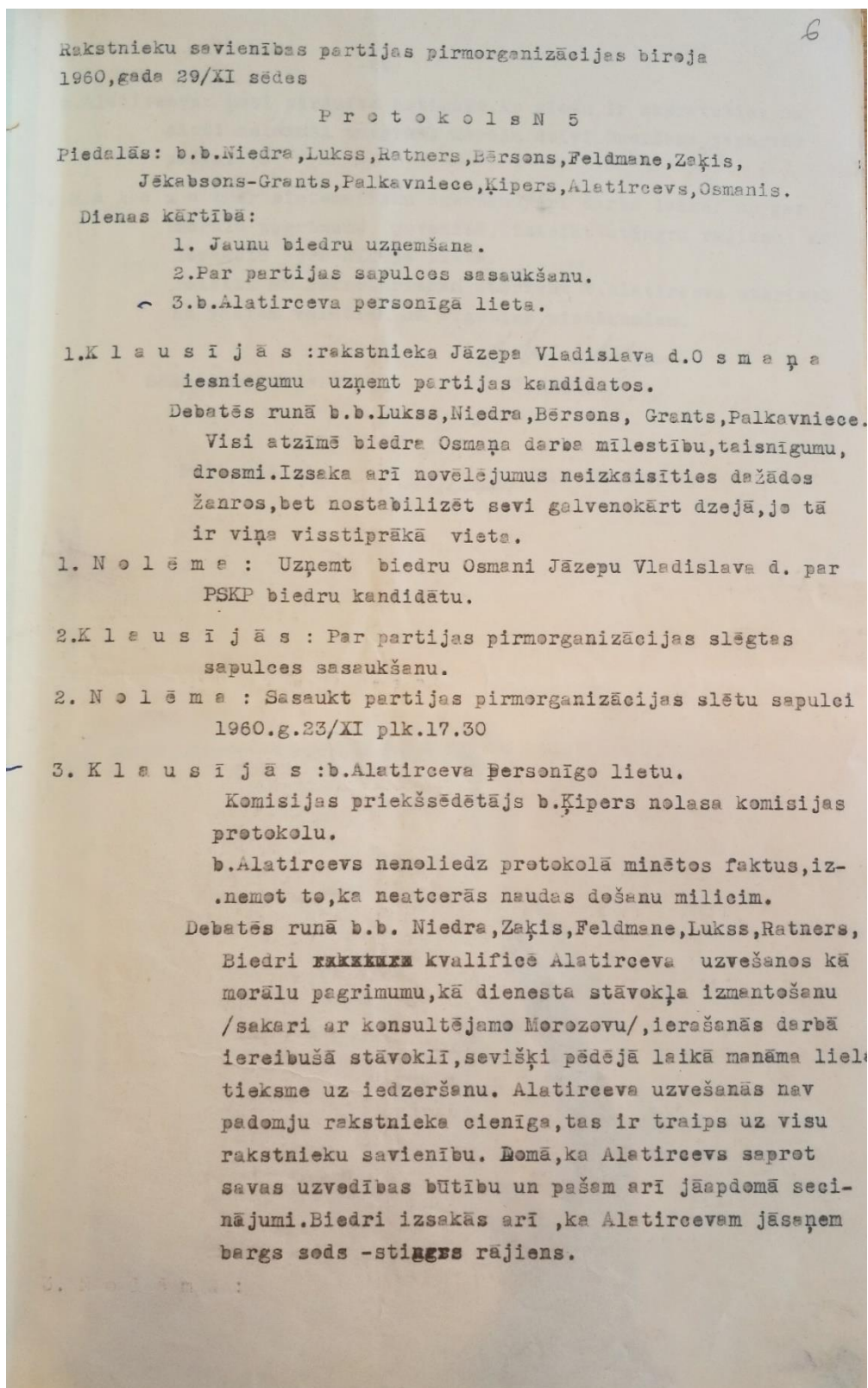
4.

Klausījās: Par E.Zaķes komandējumu.

./.

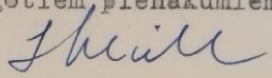
3. pielikums.

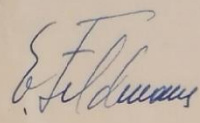
**Latvijas Padomju rakstnieku savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas
biroja sēdes 1960. gada 29. novembrī protokols**

b. Alstircevs: Ļoti pārdzīvo notikušo. Ar sievu ir sapratušies un cieši nolēmuši turpināt kopēju dzīvi. Dzeršana jepārvār pašam.

3. N o l ē m a : Par sistematisku dzeršanu/ arī darba laikā/ un par morālu pagrimumu uzvedībā, izteikt stingru rājienu ar ierakstu personīgajā lietā.
Ietaikt RS sekretariātam atbrīvēt V. Alstircevu atbrīvēt no visiem vēlētiem un algotiem pienākumiem.

Sēdes vadītājs: /J. Niedra/

Protokolists: /E. Feldmane/

4. pielikums.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretāri (1940–1965)

- Jānis Niedre (Rakstnieku savienības organizācijas komitejas priekšsēdētājs, 1940–1941; atbildīgais sekretārs, 1941–1943)
- Jānis Grants (sekretārs, 1940–1941)
- Andrejs Upīts (priekšsēdētājs, 1941–1954; goda priekšsēdētājs, 1954–1970)
- Fricis Rokpelnis (atbildīgais sekretārs, 1943–1944)
- Kārlis Krauliņš (atbildīgais sekretārs, 1944–1948)
- Ignats Muižnieks (atbildīgais sekretārs, 1949–1950)
- Valdis Lukss (pirmais sekretārs, 1950–1965)
- Jūlija Vanags (sekretārs, 1954–1965)
- Fricis Rūmnieks (sekretārs, 1954–1956)
- Ādolfs Talcis (sekretārs, 1956–1965)

5. pielikums.

**Latvijas Padomju rakstnieku savienības 1. kongresā 1941. gada 14.–15. jūnijā
ievēlētā valde**

1. Andrejs Upīts
2. Vilis Lācis
3. Valdis Lukss
4. Jānis Niedre
5. Žanis Spure
6. Anna Sakse
7. Jānis Sudrabkalns
8. Jūlijs Vanags
9. Indriķis Lēmanis

Valdes biedru kandidāti:

- Jānis Grants (Jēkabsons)
- Pēteris Ērmanis
- Rūdolfs Egle

Revīzijas komisija

- Andrejs Balodis
- Ernests Birznieks-Upītis
- Mira Krupņikova

6. pielikums.

**Latvijas Padomju rakstnieku savienības 2. kongresā 1947. gada 6.–7. jūnijā ievēlētā
valde**

1. Andrejs Upīts
2. Vilis Lācis
3. Valdis Lukss
4. Jānis Niedre
5. Žanis Spure
6. Anna Sakse
7. Jānis Sudrabkalns
8. Jūlijs Vanags
9. Indriķis Lēmanis
10. Kārlis Krauliņš
11. Fricis Rokpelnis
12. Arvīds Grigulis
13. Kārlis Ozoliņš

Revīzijas komisija:

- Andrejs Balodis
- Aleksandrs Čaks
- Rūdolfis Egle

7. pielikums.

**Latvijas Padomju rakstnieku savienības 3. kongresā 1954. gada 5. jūnijā
ievēlētā valde**

1. Andrejs Balodis
2. Vizbulis Bērce
3. Anna Brodele (Kupše)
4. Boriss Burlaks
5. Žanis Grīva (Folmanis)
6. Jānis Grants (Jēkabsons)
7. Arvīds Grigulis
8. Kārlis Krauliņš
9. Mirdza Ķempe
10. Vilis Lācis
11. Valdis Lukss
12. Dmitrijs Nagiškins
13. Jānis Niedre
14. Fricis Rokpelnis
15. Fricis Rūmnieks
16. Anna Sakse
17. Jānis Sudrabkalns
18. Andrejs Upīts
19. Jūlijs Vanags
20. Voldemārs Kalpiņš
21. Nikolajs Zadornovs

Revīzijas komisija:

- Vladimirs Alatircevs
- Vladislavs Kaupužs
- Mira Krupņikova
- Indriķis Lēmanis
- Ādolfs Talcis

8. pielikums.

**Latvijas Padomju rakstnieku savienības 4. kongresā 1958. gada septembrī ievēlētā
valde**

1. Andrejs Balodis
2. Vizbulis Bērce
3. Miervaldis Birze
4. Anna Brodele (Kupše)
5. Jānis Grants (Jēkabsons)
6. Arvīds Grigulis
7. Žanis Grīva (Folmanis)
8. Voldemārs Kalpiņš
9. Kārlis Krauliņš
10. Mirdza Ķempe
11. Vilis Lācis
12. Valdis Lukss
13. Voldemārs Meļinovskis
14. Jānis Niedre
15. Jānis Ozols
16. Fricis Rokpelnis
17. Anna Sakse
18. Bruno Saulītis
19. Arvīds Skalbe
20. Jānis Sudrabkalns
21. Ādolfs Talcis
22. Andrejs Upīts
23. Jūlijs Vanags
24. Andris Vējāns
25. Nikolajs Zadornovs

9. pielikums.

**Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa 1965. gada 17. decembrī valdes vēlēšanu
protokols**

Nr. p. k.	Uzvārds, Vārds	PAR	PRET
1.	Auziņš Imants	128	19
2.	Balodis Andrejs	135	12
3.	Bauga Anna	137	10
4.	Bauģis Pēteris	94	53
5.	Belševica Vizma	115	32
6.	Bērce Vizbulis	107	40
7.	Bērsons Ilgonis	129	18
8.	Birze Miervaldis	138	9
9.	Brīdaka Lija	121	26
10.	Cīrulis Gunārs	99	48
11.	Elksne Ārija	136	11
12.	Ezera Regīna	127	20
13.	Grigulis Arvīds	67	80
14.	Grīva Žanis	46	101
15.	Indrāne Ilze	129	18
16.	Jansons Alberts	140	7
17.	Kalniņš Jānis	142	5
18.	Krauliņš Kārlis	55	92
19.	Ķempe Mirdza	138	9
20.	Lācis Vilis	134	13
21.	Lukss Valdis	125	22
22.	Meļinovskis Voldemārs	114	33
23.	Mihailovs Vladimirs	122	25
24.	Niedre Jānis	70	77

25.	Pētersons Pēteris	117	30
26.	Priede Gunārs	137	10
27.	Purs Laimonis	125	22
28.	Sakse Anna	140	7
29.	Skujiņš Zigmunds	139	8
30.	Sudrabkalns Jānis	142	5
31.	Sukovskis Aleksandrs	85	62
32.	Upīts Andrejs	136	11
33.	Vācietis Ojārs	132	15
34.	Vanags Jūlijs	70	77
35.	Vējāns Andris	106	41
36.	Vilks Ēvalds	139	8
37.	Zadornovs Nikolajs	119	28
38.	Ziedonis Imants	130	17
39.	Zolotovs Vasīlijs	100	47

10. pielikums.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības uzņemto biedru saraksts (1940–1965)

Nr. p. k.	Uzņemšanas datums	Uzvārds, vārds	Īpašas piezīmes	Dzimšanas dati	Nodarbošanās
1940					
1.	17.10.	Balodis Andrejs		24.03.1908.–06.04.1987.	Dzejnieks
2.		Grigulis Arvīds		12.10.1906.–05.10.1989.	Dramaturgs, dzejnieks
3.		Lācis Jūlijs		25.12.1892.–15.12.1941.	Prozaiķis
4.		Lācis Vilis		12.05.1904.–06.02.1966.	Prozaiķis
5.		Lēmanis Indriķis		21.02.1904.–13.02.1960.	Dzejnieks
6.		Lukss Valdis		21.06.1905.–24.07.1985.	Dzejnieks
7.		Niedre Jānis		24.05.1909.–08.12.1987.	Prozaiķis
8.		Plaudis Jānis		28.10.1903.–31.12.1952.	Prozaiķis
9.		Skujiņa Rūta	Izslēgta no RS 13.06.1942.	28.05.1907.–16.04.1964.	Dzejniece
10.		Spure Žanis		24.09.1901.–23.05.1943.	Prozaiķis

11.		Upīts Andrejs		04.12.1877.–17.11.1970.	Prozaiķis, dramaturgs, kritiķis
12.		Vīlps Pāvils		22.12.1901.–04.09.1979.	Dzejnieks
13.		Egle Rūdolfs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	29.04.1889.–17.12.1947.	Literatūrzinātnieks, tulkotājs
14.		Fimbers Kārlis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	16.12.1898.–14.07.1970.	Prozaiķis
15.		Krupņikova Mira	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 01.06.1941.	03.12.1908.–24.12.1991.	Prozaiķe, tulkotāja
16.		Zīverts Mārtiņš	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941. Izslēgts no RS 13.06.1942.	05.01.1903.–04.10.1990.	Dramaturgs
17.	23.11.	Birkerts Antons		03.04.1876.– 07.01.1971.	Literatūrzinātnieks, prozaiķis

18.		Birkerts Pēteris		15.01.1881.–18.02.1956.	Folklorists, literatūrzinātnieks
19.		Skalbe Kārlis	Izslēgts no RS 13.06.1942.	07.11.1879.–15.04.1945.	Dzejnieks, prozaiķis
20.		Štrāls Kārlis	Izslēgts no RS 13.06.1942.	25.11.1880.–15.03.1970.	Dzejnieks, prozaiķis, tulkotājs, publicists.
21.		Grēviņš Valdis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 29.07.1949.	26.09.1895.–07.04.1968.	Dzejnieks, tulkotājs
22.		Rudzītis Meinhards	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	10.04.1910.–17.01.1966.	Dzejnieks
23.	08.12.	Sakse Anna		16.01.1905.– 02.03.1981.	Prozaiķe
24.		Sudrabkalns Jānis		17.05.1894.–04.09.1975.	Dzejnieks
25.		Grants Jānis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	16.06.1909.– 04.12.1970.	Prozaiķis

26.	17.12.	Birznieks-Upītis Ernests		06.04.1871.–30.12.1960.	Prozaiķis
27.		Ērmanis Pēteris	Izslēgts no RS.	03.02.1893.–08.10.1969.	Dzejnieks, prozaiķis, literatūrvēsturnieks
28.		Čaks Aleksandrs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	27.10.1901.–08.02.1950.	Dzejnieks, prozaiķis
29.		Sēlis Roberts	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	29.09.1884.–19.04.1975.	Prozaiķis
30.		Talcis Ādolfs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	16.11.1904.– 14.12.1983.	Prozaiķis, tulkotājs
1941					
31.	31.01	Misiņš Jānis		25.04.1862.–17.01.1945.	Bibliotekārs, latviešu zinātniskās bibliogrāfijas pamatlicējs

32.		Krauliņš Kārlis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941.	09.03.1904.–05.12.1981.	Literatūrzinātnieks
33.	11.02.	Bauga Anna	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 01.06.1941.	13.03.1905.–16.01.1991.	Tulkotāja
34.	22.02.	Ozoliņš Kārlis		31.08.1905.–15.08.1987.	Publicists, sabiedriskais darbinieks
35.		Palkavniece Cirene		07.08.1910.–01.10.1969.	Tulkotāja, žurnāliste
36.		Treimanis-Zvārgulis Edvards		02.10.1866.–08.04.1950.	Dzejnieks
37.	14.03.	Rokpelnis Fricis		06.10.1909.–15.09.1969.	Prozaiķis
38.		Šacs-Aņins Maksis		22.06.1885.–10.01.1975.	Publicists, literatūrzinātnieks
39.		Dimentšteins Nahmans	Ieskaitīts biedru kandidātos.	1894	Dzejnieks, prozaiķis

40.		Jaunsudrabiņš Jānis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 01.06.1941. Izslēgts no RS 13.06.1942.	25.08.1877.–28.08.1962.	Prozaiķis
41.	08.04.	Ādamsons Eriks	Ieskaitīts biedru kandidātos. Izslēgts no RS 13.06.1942.	22.06.1907.–28.02.1946.	Prozaiķis
42.	08.05.	Zakss Ļevs		1907–02.05.1947.	Dzejnieks, atdzejotājs
43.		Razumnijs Marks	Ieskaitīts biedru kandidātos.	24.09.1896.–21.10.1988.	Dzejnieks, dramaturgs, prozaiķis
44.	01.06.	Damburs Edgars		23.08.1910.–21.10.1981.	Literatūrkritiķis, prozaiķis
45.		Brutāne Valija		28.01.1911.–07.04.1990.	Prozaiķe
46.	1941. g. otrajā pusē	Brodele Anna		16.09.1910.–29.09.1981.	Prozaiķe
1943					
47.	26.04.	Muižnieks Ignats		13.04.1909.–15.04.1983.	Prozaiķis

48.	04.08.	Ķempe Mirdza		09.02.1907.–12.04.1974.	Dzejniece
49.	1943. g.	Pelše Arvīds		07.02.1899.–29.05.1983.	Politīķis
1944					
50.	18.12.	Freinbergs Kārlis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 15.08.1946.	31.07.1884.–27.11.1967.	Literatūrkritiķis, tulkotājs
51.		Grēviņš Valts	Ieskaitīts biedru kandidātos. Par biedru nav uzņemts.	19.02.1921.–04.04.1961.	Prozaiķis
52.		Grots Jānis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 15.08.1946.	09.02.1901.–30.11.1968.	Prozaiķis
1945					
53.	28.11.	Imermanis Anatols	Ieskaitīts biedru kandidātos un līdz gada beigām uzņemts par biedru.	18.11.1914.–13.11.1998.	Prozaiķis

54.		Vilks Ēvalds	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 03.03.1950.	08.02.1923.–16.09.1976.	Prozaiķis
1946					
55.	15.11.	Dinere Cecīlija	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 23.09.1953.	25.12.1919.–18.07.1996.	Prozaiķe
56.		Kacena Vera	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 29.07.1949.	15.03.1912.–08.10.1999.	Prozaiķe, tulkotāja
57.		Klīvers Valdis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 29.05.1954.	06.11.1915.–08.09.1984.	Prozaiķis
58.		Movšovičs-Gercs Garšons	Ieskaitīts biedru kandidātos.	1891–1958	Prozaiķis, žurnālists
59.		Sils Pēteris	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 26.02.1949.	24.09.1908.–07.08.1953.	Dzejnieks

60.		Zālīte Elīna	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 26.02.1949.	19.10.1898.–07.04.1955.	Prozaiķe, tulkotāja.
61.	1946. g.	Šūmanis Jānis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 03.03.1950.	1892–30.05.1959.	Tulkotājs
1947					
62.	06.02.	Bērce Vizbulis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 29.07.1949.	28.10.1916.–28.02.1971.	Prozaiķis
63.	14.04.	Grīva Žanis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 26.02.1949.	07.12.1910.–14.06.1982.	Prozaiķis
64.		Sauleskalns Voldemārs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 29.07.1949.	12.11.1905.–09.04.1973.	Dramaturgs
65.	03.06.	Antropovs Timofejs	Ieskaitīts biedru kandidātos.		Literāts

66.		Kalpiņš Voldemārs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 26.02.1949.	19.02.1916.–04.02.1995	Publicists
67.		Kroma Monta	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemts par biedri 03.03.1950.	27.02.1919.–25.07.1994.	Dzejniece
68.		Laganovskis Jezups	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 23.09.1953.	15.03.1920.–14.02.1987.	Prozaiķis
69.		Žurgins Alfrede	Ieskaitīts biedru kandidātos.	1901.–03.06.1949.	Literāts
70.	26.12.	Nikolajevs-Bergins Nikolajs	Ieskaitīts biedru kandidātos.		Literāts
71.	1947. g.	Kaupužs Vladislavs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 03.03.1950.	27.01.1918.–03.03.1959.	Prozaiķis
1948					
72.	16.09.	Alatircevs Vladimirs		30.10.1908.–17.11.1964.	Dzejnieks, atdzejotājs

73.		Ratners Jevgeņijs		18.02.1911.– 27.04.1985.	Rakstnieks, žurnālists
1950					
74.	03.03.	Branks Voldemārs		09.02.1897.–06.07.1973.	Prozaiķis
75.		Krūza Kārlis		18.04.1884.–28.07.1960.	Dzejnieks
76.		Saulītis Bruno	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 23.09.1953.	20.12.1922.–09.07.1970.	Prozaiķis
77.	1950.g.	Jansons Alberts	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 07.06.1956.	16.03.1915.–22.08.1989.	Prozaiķis
1951					
78.	31.01.	Sokols Ēvalds	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 07.06.1956.	04.12.1901.–16.12.1965.	Literatūrzinātnieks, publicists
79.	13.12.	Glēzers Dāvids	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 29.02.1954.	27.09.1913.–25.10.1995.	Tulkotājs

80.		Ozols Jānis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 17.12.1953.	03.12.1903.–22.02.1975.	Tulkotājs
81.		Ozola-Sakse Anna	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 29.05.1954.	10.10.1899.–01.04.1996.	Tulkotāja
1952					
82.	13.03.	Meļinovskis Voldemārs (Melnis)	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 17.12.1953.	29.06.1910.–14.01.1997.	Kritiķis, tulkotājs
83.		Niedra Ernestīne	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemta par biedri 29.05.1954.	16.04.1901.–24.10.1978.	Žurnāliste, tulkotāja
84.		Purviņa Ruta	Ieskaitīta biedru kandidātos, bet RS netiek uzņemta.	02.12.1914.–16.02.2007.	Tulkotāja

85.		Rūmnieks Fricis	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 17.12.1953.	21.04.1919.–02.05.1960.	Prozaiķis
86.	20.06.	Vedins Fjodors	Ieskaitīts biedru kandidātos.	1918.–27.03.1956.?	Literāts
1953					
87.	26.02.	Burlaks Boriss	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 17.12.1953.	21.06.1913.–27.12.1983.	Prozaiķis
88.		Vējāns Andris	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 23.09.1953.	20.04.1927.–08.12.2005.	Dzejnieks
89.	14.05.	Krūklis Alfrēds	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 07.06.1956.	11.05.1921.–17.05.2003.	Dzejnieks
90.		Salenieks Eduards	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 23.09.1953.	06.06.1900.–06.05.1977.	Prozaiķis

1954					
91.	29.02.	Cīrulis Gunārs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 07.06.1956.	08.10.1923.–25.10.2002.	Prozaiķis
92.	29.05.	Pormalis Raimonds	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 09.09.1958.	16.02.1926.–26.12.2012.	Prozaiķis, žurnālists
93.		Zolotovs Vasilijs	Ieskaitīts biedru kandidātos. Uzņemts par biedru 07.06.1956.	03.03.1915.–16.05.1995.	Prozaiķis
94.		Zuntners Mārtiņš	Ieskaitīts biedru kandidātos, bet par biedru nav uzņemts.	09.12.1909.–08.08.1996.	Literāts
95.	1954.g.	Ošiņa Vilija	Ieskaitīta biedru kandidātos. Uzņemts par biedri 07.06.1956.	27.01.1906.–29.08.1959.	Prozaiķe
1955					
96.	29.09.	Blaus Kārlis		1904.–08.12.1959.	Prozaiķis

97.		Kliene Elija		06.10.1896.–24.07.1978.	Tulkotāja
98.		Skujiņš Zigmunds		25.12.1926.–29.03.2022.	Prozaiķis
99.		Šūmane Marija		24.12.1899.–04.09.1992.	Tulkotāja, žurnāliste
1956					
100.	29.03.	Birze Miervaldis		21.03.1921.–06.07.2000.	Prozaiķis, publicists
101.		Kalniņš Jānis		04.01.1922.–25.01.2000.	Literatūrzinātnieks un kritiķis, prozaiķis
102.		Lāms Visvaldis		22.07.1923.–28.08.1992.	Prozaiķis
103.		Priede Gunārs		17.03.1928.–22.12.2000.	Dramaturgs
104.		Purs Laimonis		03.06.1922.–27.11.2016.	Prozaiķis
105.		Silazars Jānis		06.11.1912.–20.09.1975.	Dzejnieks
106.		Vācietis Ojārs		13.11.1933.–28.11.1983.	Dzejnieks
107.	07.06.	Branks Voldemārs		09.02.1897.–06.07.1973.	Dzejnieks, prozaiķis
108.	11.10.	Bendrupe Mirdza		23.10.1910.–30.07.1995.	Prozaiķe, dzejniece
109.		Kurcijs Andrejs		01.10.1884.–23.02.1959.	Dzejnieks, prozaiķis

110.		Skalbe Arvīds		01.03.1922.–21.05.2002.	Dzejnieks
111.	20.12.	Dorbe Herberts		15.02.1894.–25.08.1983.	Prozaiķis
112.		Rūja Valdis		09.01.1928.– 27.09.2020.	Dzejnieks
113.		Ustinova Vera		15.12.1922.–28.02.2012.	Prozaiķe
1957					
114.	27.05.	Pēlmanis Laimonis		25.11.1914.–18.02.1990.	Dzejnieks
115.		Prozorovskis Ļevs		16.12.1914. –11.10.1988.	Dzejnieks, prozaiķis
116.	11.07.	Ābrama Jausma		30.06.1912.–14.03.1994.	Tulkotāja
117.		Piguļevskis Vladimirs		10.03.1889.–17.06.1958.	Tulkotājs, teātra kritiķis
118.	26.12.	Anerauds Jānis		06.03.1924.– 26.05.2010.	Prozaiķis
119.		Egle Kārlis		02.06.1887.–25.06.1974.	Literatūrvēsturnieks, bibliogrāfs
120.		Osmanis Jāzeps		11.07.1932.–25.09.2014.	Prozaiķis, tulkotājs, mākslinieks

121.		Stulpāns Jeronīms		03.12.1931.–23.08.1981.	Dzejnieks, prozaīķis, publicists
122.		Vāczemnieks Laimonis		05.04.1929.–18.12.1998.	Dzejnieks, rakstnieks, kinoscenārists
123.		Zigmonte Dagnija		07.06.1931.–24.02.1997.	Prozaiķe
1958					
124.	27.03.	Beļševica Vizma		30.05.1931.–06.08.2005.	Dzejniece, rakstniece, tulkoātāja
125.		Grenkovs Valdis		26.07.1927.–13.06.1989.	Prozaīķis
126.		Heislērs Harijs		20.04.1924.–03.04.1985.	Dzejnieks, žurnālists, gleznotājs
127.		Kalndruva Mārtiņš		09.11.1906.–08.09.1992.	Prozaīķis
128.		Kaņivēcs Vladimirs		05.10.1923.–30.03.2017.	Dramaturgs, prozaīķis
129.		Kuņajevs Boriss		06.07.1922.–13.04.1989.	Dzejnieks
130.		Medēnis Jānis		31.05.1903.–10.05.1961.	Dzejnieks, tulkoātājs

131.		Pabērzs Juris		01.09.1918.–17.12.2003.	Teātra un literatūras kritiķis
132.		Plotnieks Jānis		23.03.1932.–08.01.2003.	Prozaiķis, dzejnieks
133.		Rinkule Dzidra		08.07.1920.–04.11.2007.	Prozaiķe
134.	09.09.	Lācis Anna		19.10.1891.–21.11.1979.	Režisore, teātra pedagoge
1959					
135.	26.02.	Stērste Elza		18.03.1885.–19.04.1976.	Dzejniece, prozaiķe, dramaturģe
136.	24.09	Bērons Ilgonis		11.06.1931.	Literatūrzinātnieks, kritiķis, dzejnieks
137.		Ērgle Zenta		23.12.1920.–11.06.1998.	Prozaiķe
138.		Lagzdīņš Viktors		28.08.1926.–22.10.2008.	Prozaiķis
139.		Lūsis Jānis		25.05.1932.–07.01.2008.	Dramaturgs, kinoscenārists
140.		Pētersons Pēteris		24.05.1923.–09.10.1998.	Dramaturgs, režisors

141.		Spāre Velta		05.04.1922.–04.02.1981.	Prozaiķe
142.		Solovjovs Aleksejs		20.03.1932.	Dzejnieks
143.		Zorins Mihails		25.07.1916.	Prozaiķis, kritiķis
1960					
144.		Auziņš Imants		13.11.1937.–21.08.2013.	Dzejnieks
145.		Bārbale Marta		08.02.1933.–05.08.2003.	Dzejniece
146.		Elksne Ārija		07.02.1928.–29.09.1984.	Dzejniece
147.		Kaldupe Skaidrīte		24.02.1922.–06.01.2013.	Prozaiķe, dzejniece,
148.		Lisovska Olga		04.08.1928.– 30.09.2015.	Dzejniece, atdzejotāja
149.		Putāns Seimanis		22.07.1892.–22.03.1969.	Dzejnieks
150.		Valeinis Vitolds		27.07.1922.–20.12.2001.	Literatūrzinātnieks un kritiķis
151.		Zeile Pēteris		14.01.1928.–05.02.2020.	Literatūras un mākslas zinātnieks, kritiķis

1961					
152.	20.04.	Dzene Lilija		25.07.1929.–03.10.2010.	Teātra vēsturniece un kritiķe, prozaiķe
153.		Indrāne Ilze		23.04.1927.	Prozaiķe
154.		Kalve Milda		25.11.1917.–27.03.1986.	Literatūrzinātniece
155.	29.09.	Ezera Regīna		20.12.1930.–11.06.2002.	Prozaiķe
156.		Grīnberga Elza		21.01.1922.–27.05.2005.	Dzejniece, tulkotāja
157.		Gorskis Grigorijs		13.04.1911.–31.10.1987.	Dzejnieks, atdzejotājs
158.		Lubējs Ints		19.06.1931.– 22.07.2022.	Prozaiķis
159.		Ziedonis Imants		03.05.1933.–27.02.2013.	Dzejnieks
160.	28.12.	Krieviņš Mārtiņš		06.01.1906.–18.04.1988.	Prozaiķis
1962					
161.	14.06.	Abizovs Jurijs		19.11.1921.–20.06.2006.	Tulkotājs, bibliogrāfs, literatūrzinātnieks
162.		Brīdaka Lija		03.09.1932.–19.09.2022.	Dzejniece

163.		Losberga Milda		17.06.1923.–2011	Dzejniece, literatūrzinātniece
164.		Sokolova Ida Ingrīda		10.08.1923.–27.10.2012.	Literatūrzinātniece, prozaikē
165.		Vīgante Venta		09.10.1913.–22.03.1994.	Prozaikē, dramaturģe
1963					
166.	30.03.	Ansons Elmārs		14.06.1927.–28.06.2009.	Dramaturģs
167.		Lasmanis Imants		14.03.1937.–12.01.1977.	Prozaikis, dzejnieks
168.		Līvs Egons		31.08.1924.–01.04.1989.	Prozaikis
169.		Rezčikovs Mihails		26.12.1901.–1976	Dramaturģs
170.		Sirnbārdis Jānis		13.01.1937.– 23.06.2015.	Dzejnieks
171.		Sukovskis Alfons		22.12.1910.–22.11.1998.	Tulkotājs
172.	19.09.	Gāliņš Harijs		18.07.1931.–01.09.1983.	Prozaikis, tulkotājs
173.		Lūse Ērika		16.07.1910.–16.08.1998.	Tulkotāja

1964					
174.	12.03.	Akurātere Līvija		23.09.1925.– 26.01.2017.	Teātra zinātniece
175.		Augstkalna Maija		04.01.1932.–29.11.2007.	Tulkotāja, teātra un kino kritiķe
176.		Azarova Ludmila		11.04.1935.–22.05.2012.	Dzejniece
177.		Barenboims Jevsejs		23.08.1922.–1998	Prozaiķis
178.		Bauģis Pēteris		17.10.1914.–18.01.2000.	Prozaiķis
179.		Kaijaks Vladimirs		02.09.1930.–12.09.2013.	Prozaiķis
180.		Kape Jurijs		14.05.1920.–?	Tulkotājs
181.		Krasavicka Marija		25.02.1920.– 29.05.2004.	Prozaiķe
182.		Mihailovs Vladimirs		24.04.1929.– 28.09.2008.	Prozaiķis
183.		Romaņenko Larisa		17.03.1923.– 25.06.2007.	Dzejniece
184.		Stankevičs Antons		13.06.1928.– 24.06.2017.	Prozaiķis, dramaturgs, kritiķis
185.		Vilks Arturs		21.11.1903.–22.12.1976.	Dramaturgs
186.		Vilsons Alfons		13.10.1917.–04.12.1993.	Literatūrzinātnieks

187.		Vite Andrejs		01.04.1927.–03.01.2012.	Prozaiķis
188.		Selga Gunārs		04.03.1929.–25.06.1986.	Dzejnieks
189.	03.12.	Broks Antons		21.12.1929.	Prozaiķis
190.		Čaklais Māris		16.06.1940.–13.12.2003.	Dzejnieks, prozaiķis, žurnālists
191.		Delle Vilma		15.03.1892.–08.01.1980.	Prozaiķe
192.		Dripe Andrejs		05.06.1929.–03.11.2013.	Prozaiķis, publicists
193.		Freinberga Silvija		18.11.1928.	Literatūras un teātra kritiķe
194.		Purvs Ziedonis		13.10.1923.–13.07.1989.	Dzejnieks
195.		Spiridonova Vera		24.09.1908.–05.09.2000.	Prozaiķe
196.		Vinogradovs Jurijs		08.03.1927.–04.2015.	Prozaiķis
197.		Trofimovs Rems		01.11.1928.–19.10.2001.	Literatūras kritiķis
1965					
198.	21.10.	Avotiņa Daina		04.11.1926.	Prozaiķe
199.		Batja Ņina		23.05.1916.–02.10.1999.	Tulkotāja

200.		Hausmanis Viktors		06.12.1931.	Literatūrzinātnieks
201.		Liuzenijs Viktors		02.03.1936.–30.03.2015.	Dzejnieks
202.		Ļūdēns Vitauts		28.01.1937.–27.05.2010.	Dzejnieks
203.		Sirsone Skaidrīte		05.04.1920.–10.01.1998.	Tulkotāja, literatūrzinātniece
204.		Zālīte Tamāra		14.02.1918.–19.09.1990.	Tulkotāja, literatūrzinātniece
205.		Ždanova Lidijs		13.12.1938.–09.10.1995.	Dzejniece, prozaiķe
206.		Žīgurs Jānis		01.03.1915.–30.08.1988.	Prozaiķis, tulkotājs